

BALOGH JUDIT

SZÉKELYFÖLDI KARRIEREK

BALOGH JUDIT

SZÉKELYFÖLDI KARRIEREK

**Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei
a 16. század második felében**

A térképek Elekes Tibor munkái

A szerkesztést, térképjelöléseket és a mutatókat
Varga István készítette

L'Harmattan

TRANSYLVANIA EMLÉKEIÉRT TUDOMÁNYOS EGYESÜLET

A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

A K 82048 számú OTKA pályázat támogatásával készült

© Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2011

© L'Harmattan Kiadó, 2011

© Balogh Judit, Horn Ildikó 2011

© Elekes Tibor, Varga István 2011

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISBN 978 963 236 350 9

A kiadásért felel Horn Ildikó és Gyenes Ádám
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel
megvásárolhatók: L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: 267-5979
harmattan@harmattan.hu; www.harmattan.hu

A borítóterv Ujváry Jenő, a nyomdai előkészítés és tipográfia Csernák Krisztina munkája.

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető Kecskeméthy Péter.

EGYED ÁKOS PROFESSZOR ÚR

80. SZÜLETÉSNAPIJÁRA

TARTALOM

ELŐSZÓ.	9
A SZÉKELYEK SZAPOLYAI ERDÉLYÉBEN	12
SZÉKELYUDVARHELY VÁROSI ELITJÉNEK KIALAKULÁSA	
A 16-17. SZÁZAD FORDULÓJÁN	25
<i>Közösségi identitás</i>	26
<i>Székelyudvarhely helye a székely városok között</i>	28
<i>Székelyudvarhely társadalma</i>	32
A VARGYASI DANIEL CSALÁD KARRIERJÉNEK KEZDETEI	
A 16-17. SZÁZAD FORDULÓJÁN	40
<i>A vargyasi Danielek felemelkedésének kezdetei</i>	41
<i>A Kornis-birodalom árnyékában</i>	49
<i>Daniel Mihály, a karrierépítő.</i>	52
<i>A reneszánsz viselkedésminták és az udvari szolgálat</i>	57
A HATALOMÉPÍTÉS ÚTJAI: A HOMORÓDSZENTPÁLI KORNIS CSALÁD TÖRTÉNETE	
<i>Kornis Miklós.</i>	57
<i>Kornis Mihály</i>	60
<i>Kornis Farkas birtokai.</i>	67
<i>A két Kornis testvér házasságai.</i>	72
<i>A Kornis-birodalom széken belüli, második köre</i>	83
<i>Kornis Farkas politikai és szellemi köre</i>	88
<i>A Kornis-kör átmentése</i>	96
<i>A Kornis-kör újabb fénykora és bukása</i>	103
SZÉKELY NEMESI KARRIERLEHETŐSÉGEK BOCSKAI ISTVÁN KORÁBAN	
<i>Térképek.</i>	122
A SZÉKELY TÁRSADALOM BÁTHORY GÁBOR KORÁBAN	
<i>Változások a székely elitben</i>	140

LIPPAI ANDRÁS, A SZÉKELY HADNAGY TÖRTÉNETE	165
<i>Székely nemesi karrier a 17. században</i>	<i>165</i>
EGY RENDHAGYÓ SZÉKELY KARRIER: BÖGÖZI ANDRÁS	179
<i>A Bögözi család</i>	<i>180</i>
<i>A rendhagyó székely karrier elemei.</i>	<i>186</i>
<i>A karrierstratégia gyenge pontjai.</i>	<i>192</i>
GERÉB ANDRÁS, A PROFESSZIONÁLIS SZÉKELY KATONA KARRIERJE	193
A DERSI PETKI CSALÁD FELEMELKEDÉSE A 16. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN	203
SZÉKELY KARRIERLEHETŐSÉGEK A KORA ÚJKOR KEZDETÉN	223
IRODALOMJEGYZÉK	233
ÁBRAJEGYZÉK.	241
NÉV ÉS HELYSÉGMUTATÓ	243

ELŐSZÓ

Székely nemesi karrierlehetőségek

Udvarhelyszéken 1560–1610.

A 16. század második felében az Erdélyi Fejedelemség létrejöttével járó számos változás alapvetően befolyásolta a székelység történetét is. Az ekkor kimutatható társadalmi mozgások egy része valójában szerves folytatása volt bizonyos már korábban beindult folyamatoknak. Az új állam kialakulásával együtt azonban a korábbi rendi keretek felbomlása vagy legalábbis kitágulása megannyi új lehetőséget teremtett a székely előkelők számára arra, hogy társadalmi helyzetüket átalakítsák. A székely társadalom hagyományos, klasszikus hármas tagolódása már a 15. század során felbomlani látszott, hiszen megjelent a székely jobbágyi kategória. Emellett a középkortól fogva vezetőnek számító primorok közül egyre többen szereztek birtokokat a Székelyföldön kívül is. Ezeknek a birtokoknak a legtöbbször közvetlenül a székely területek határán túl terült el, a primori családok tehát birtokaikat voltaképpen „kifelé”, a vármegyei területek felé növelték. A vármegyei társadalom jobbágy-földesúr dichotómiája ösztönzőleg hatott a primorokra, a Székelyföldön kívül tapasztalt társadalmi viszonyok ismerete révén új módszerekkel növelték hatalmukat a székely szabadok közösségével szemben. A hatalmaskodások ugyan már a 15. század folyamán megszorodtak, a rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban úgy tűnik, hogy ezek a hatalmaskodások nem eredményeztek jelentősebb birtokkoncentrációt egy-egy primori család kezében. Emellett, bár a székely köznép többször panaszkodott a hatalmaskodó főnépekre, ekkor még többnyire érintetlen volt a székely szabadok által lakott falu, működött a földek nyílászárós újraosztása és a falvak közös földjei, rétjei és erdei is a közösség kezében voltak. A régi és tekintélyes primori családok tehát nem rendelkeztek jelentős földtulajdonnal, inkább a széki vezető tisztségeket igyekeztek megszerezni maguknak, emellett ők voltak a székelység katonai vezetői, és esetenként a székelység képviselői a vajdához vagy az uralkodóhoz indított követésekben. A szemfülesebb családok kapcsolatokat szereztek a vármegyékben, vagy családi kapcsolatok létesítésével, vagy vásárlás útján, esetleg katonai szerepvállalásukért szereztek adománybirtokokat. A székely primorok által a felemelkedéshez, társadalmi befolyásuk növeléséhez felhasznált stratégia számos elemből állt, miként azt az egyes családok, valamint a karrierépítésben kimagaslóan tehetséges családtagok életútjának bemutatása révén az olvasó is megismerheti. A főemberek között voltak

olyanok, akik a székelyek ősi „erénye”, joga és kötelessége, azaz a katonáskodás által jutottak hozzá birtokokhoz, ranghoz, tisztséghez. Voltak közöttük olyanok is, akik értve az idők szelét, azaz ügyesen kihasználva bizonytalan politikai, közjogi viszonyokat, fejedelmváltásokat, háborús vagy békésebb időket, más taktikát követtek. Jól házasodtak, klientúrát építettek, rokon kapcsolataikat vetették latba, vagy egyszerűen „csak” hatalmaskodással, erőszakkal szereztek újabb földbirtokot. A főemberek személyiségüktől, alkatuktól és képességeiktől függően különböző tudatossággal és különböző eredménnyel használták ki ezeket a lehetőségeket, és gyarapították ily módon saját vagyoniukat és befolyásukat.

A 16. század második fele, az 1562-es felkelést követő segesvári végzések alapjaiban írták át a korábbi társadalmi struktúrát. A hagyományos székely társadalom felépítését a vármegyeihez közelíteni próbáló törvények kimondták, hogy a lófők és a primorok olyanok, mint a vármegyék nemessége, a székely köznép pedig egy sajátos ún. „fejedelm jobbágya” kategóriába került. Ez az intézkedés mintegy megszüntette a székely közszabadi állapot korábbi védettségét, ezáltal megnyitotta a kaput az arra képes és hajlandó primorok előtt a korábbi szabad közösségek elleni támadásokhoz. Az a tény, hogy a székely köznép tagjai elveszítették a kollektív kiváltságos állapotból fakadó korábbi helyzetüket a székely társadalom egészében, kiszolgáltatottabbá váltak és esetenként maguk is hajlottak rá, hogy ez ellen a kiszolgáltatott helyzet ellen valami védelmet keressenek. Így, ha nem is lettek feltétlenül jobbágyokká, mégis létrejött a személyi függéseknek egy bonyolult hálózata. Ezek a klientúarendszerek a 16. század második felében kezdtek át- meg átszöni a székely társadalmat.

A társadalmi mozgások következtében a régi rendi struktúra összezavarodott, ám ez a „zavar” egyszersmind remek lehetőség is volt a karrierépítésre. A primori réteg vállalkozó szellemű tagjai előtt a felbomlott keretek új lehetőséget teremtettek. A korábbi klasszikus lófőtulajdon maga is bizonytalanná vált, a központi hatalom minden addiginál brutálisabban hatolt be a székek területére. A két vár, Székelytámadt és Székelybánja, a fejedelemnek szolgálók székelyek tömege, a hatalmat képviselő kapitányok mind az autonómiára irányuló támadást jelentettek, a túlkapások azonban egyúttal mintát is adtak a primoroknak arra, hogy mi módon növelhetik birtokaikat, befolyásukat. A 16. század második felében az addigi hatalmaskodásokat, a közös földek alkalmankénti elfoglalását felváltotta némely primorok esetében egy szisztematikus birtoképítés. A korábbi elszórt részbirtokok helyett egyre összefüggőbb magánbirtokok jöttek létre, sok közös szántó, erdő bekebelezésével. A reneszánsz, humanista politikafelfogás és műveltségi igények lassanként beszivárogtak a Székelyföldre is. Az „udvari politikálás” módosatai is ez idő tájt jelentek meg ezen a vidéken. Ennek megfelelően udvarházépítések kezdődtek a székekben is, Emellett a székely előkelők különféle előnyök szerzésére

egyre tudatosabban igyekeztek felhasználni a mindenkori legfelsőbb hatalomhoz fűződő kapcsolataikat is.

Ezekre a jelenségekre 1562 után minden székben volt példa. Azonban mindezek a jelenségek egyetlen szék esetében sem voltak jelen olyan koncentráltan, olyan nagy mértékben, mint Udvarhelyszéken.

A székely anyaszéknek nevezett Udvarhelyszék primorjai közül néhányan nagy tehetséggel figyeltek fel a kínálkozó lehetőségekre és használták ki azokat. Ezáltal kevesebb mint fél évszázad alatt birtokaik nagysága, jobbágyaik száma és politikai hatalmuk, kapcsolati hálózatuk tekintetében messze maguk mögött hagyták a többi székben birtokos társaikat.

Ebben a kötetben arra a kérdésre kerestem választ, hogy mik voltak azok az utak, lehetőségek, stratégiák, amelyeket Udvarhelyszék nemesei hatalmuk növelésére felhasználtak. Az 1614-es *lustra* alapján megállapítható elit legfontosabb családjainak hatalomnövekedését esettanulmányok segítségével, a történeti-politikai kontextus felvázolásával rekonstruáltam

Az időhatárokat a 16. század közepe és a 17. század első évtizede közötti időben határoztam meg. A tárgykör és ennél fogva a tanulmányok kezdőpontja azonban inkább a 16. század elején, esetleg még hamarabb keresendő, éppen azért, hogy a kiválasztott családok hatalomépítésének fázisait nyomon követhessük. Az udvarhelyszéki elit uralmának, hatalmának végét elsősorban Báthory Gábor uralkodása jelentette, aki tudatosan szorította háttérbe az udvarhelyi nemesség elitjét és „hozta helyzetbe” a többi székek nemeseit. Ezt a politikát Bethlen Gábor is folytatta. Bethlen korábbi kapcsolati hálójának tagjai inkább Háromszék és Csík területén voltak birtokosok. A kötetbe tehát azokat a családokat válogattam, akiknek a karrierje a jelzett periódus alatt bontakozott ki.

Az előbbieken említett folyamatokat a kor reálpolitikusa, Bocskai István maga is pontosan érzékelte, amikor a 17. század elején írt leveleiben egyértelműen Udvarhelyszék nemességét hibáztatta a székely katonaelem számának erőteljes csökkenéséért.

A székely elit körébe tartozó személyek karrierjének megrajzolásával, úgy vélem, nem csupán az egyes családok történetének egy-egy időszakát sikerült fölfejtennem, de ezen keresztül fény derült számos személyi kapcsolódásra, a társadalom különböző szintjein állók egymáshoz való viszonyára. Ily módon, reményeim szerint, a kötet szereplőinek különálló – de egymással nagyon is összefüggő – történeteinek keresztül sikerült a 16. század második felében éppen mozgásban, átalakulásban lévő székely társadalom sajátos viszonyait mélyebben megvilágítanom.

A SZÉKELYEK SZAPOLYAI ERDÉLYÉBEN

„Vajda korában vitéz és gondos, az ügyekben serényen eljáró volt, de királyságában semmire sem merészkedett, hanem reszketővé vált. Mindnyájan csodáltuk, hogy a mindenható Isten elvette az ő vitézségét”¹ – Szerémi György Szapolyai Jánosról írott ismert jellemzése egy jelentős fordulatot dokumentál, ami Szapolyai politizálásában bekövetkezett. A székelységgel kapcsolatos viszonyában a források, rendelkezésre álló adatok alapján szintén végbement egy jelentős fordulat.

Szapolyai János tevékenysége 1510-től, erdélyi vajdává választásától kezdve érintette a székelyeket. Minthogy Hunyadi János vajdaságától kezdődően az erdélyi vajda egyben betöltötte a székely ispáni tisztséget is, egészen direkt módon avatkozhatott a székely társadalom életébe, annak a székely társadalomnak, amely a 16. század elején a bomlás jeleit kezdte mutatni. A korábbi, zárt társadalmi rend megbomlására utaló jelek a 15. század közepén jelentkeztek először igazán erőteljesen, amikor a Székelyföldön kívül is birtokot szerzett székely főemberek egyre erőszakosabban igyekeztek függő helyzetbe kényszeríteni a legszegényebb székely közrendűeket, valamint a bevándorló idegeneket. Megjelent az *inquilínusi* réteg tehát, és megindult a korábbi kollektív nemesség szétzilálódása. A székely szabadok közösségéből leváló rétegek indultak el, és ezt a változást elsőként néhány vezető székely család ismerte fel, akik karrierjük stratégiájaként az erőszakoskodást választották, és gyakran szembe fordultak, nem csupán a közszekelyekkel, de a lófőkkel is. A két veszélyeztetett réteg tagjai ezért védelemért Hunyadi Mátyáshoz fordultak, aki vajdájával, Báthory Istvánnal együtt a székely közrendűek és lófők szabadságban való megtartásának az útját választotta, és 1466-ban, majd pedig 1473-ban kiadott okleveleikben is megerősítették a közszekelyek és lófők szabadságát.² Mátyás, aki törökkel szembeni védelmi feladatait részben a könnyen mozgósítható székely haderővel kívánta megoldani, olyan keményen fellépett a székelység eljobbágyosítása ellen, hogy a székely előkelők 1492-ben panaszukban olyan mértékűnek ítélték a vajda által alkalmazott erőszakot, hogy szavaik szerint félő, hogy a vajda ki akarja irtani.³ Báthory vajda nem csupán a

¹ Idézi Makkai, 1943.

² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 82–87., I. 220.

³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 272–280.

székely primorokkal szemben erőszakoskodott, de a katonáskodni képtelen közszékelyeket is az udvarhelyi vár szolgálatára rendelte, így lehetetlenné téve, hogy a székely főemberek tegyék szolgálóikká azokat. 1493-ban azonban a főemberek elérték, hogy az uralkodó leváltsa Báthoryt a vajdaságból és a székely ispáni tisztségről,⁴ II. Ulászló 1499-ben kiadott kiváltságlevele pedig már elsősorban a kialakult helyzetet kívánta állandósítani, mint a székely eljobbágyosodás ellen fellépni.⁵

A székely közösségen belüli feszültség azonban nem csökkent, 1505-ben és 1506-ban is tartottak székely nemzetgyűlést a vitás kérdések megoldása céljából.⁶ Az 1506-os, agyagfalvi nemzetgyűlést azonban megelőzte egy székely lázadás. A felkelés oka egy azidáig természetes uralkodói utasítás volt. Ulászló ugyanis fia, II. Lajos születésekor régi szokás szerint kivetette a székelyekre az ököradót, amire válaszul a székelyek, akik tekintet nélkül arra, hogy a székely közösség mely rétegébe tartoztak, pusztán azért, mert székely autonómiájukat féltették a királyi hatalomtól, Marosvásárhely mellett táborba szálltak, és az ellenük küldött Tomori Pál seregét először megverték, s csupán komoly áldozatok árán sikerült a felkelést vérbe fojtani.⁷

A Szerémi fenti idézete szerint vajdaként határozottan cselekvő Szapolyait talán ez a valóban rendkívül feszült helyzet befolyásolta, de erdélyi vajdaként és székely ispánként szinte folyamatosan szemben állt a székelyekkel. 1514. október 11-én Brassó panaszára megtiltotta Sepsiszentgyörgynek, hogy vásárt tartson, 1515 folyamán pedig folyamatosan rendeleteket bocsátott ki a székelység ellen, melyekben utasítja őket, hogy a szászokat zaklatni ne merjék.⁸ Sőt 1515 januárjában kelt rendelkezése szerint Orbai szék közösségének meghagyta, hogy a székely Béldi Pált, aki az ő segítségükben bízva a brassói és barcasági szászokat háborgatja, segíteni ne merjék, hanem a szászokat oltalmazza Béldi ellen.⁹

A vajda és a székelység között meglévő feszültség akkor hatalmasodott el, amikor 1517 áprilisában a király Szapolyainak adományozta a kézdiszentléleki várat és tartozékait, ezzel megsértve a székelységnek azt az alapvető kiváltságát, amely szerint a *ius regium* nem hatolt be a Székelyföldre.¹⁰

1517 és 1518 folyamán a székelyek, bízva korábbi kiváltságaik jogi érvényében, több pert indítottak a szóban forgó birtok visszaszerzéséért, ami a dicsőszentmártoni

⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 271.

⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 307.

⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, VIII. 219.

⁷ Való igaz, hogy akkor már szinte feledésbe merült az a gyakorlat, amit ekkor felelevenítettek, ezért is hatott olyan drasztikusan a már bomlóban lévő székely közösség számára ez a megterhelés.

⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 185., 188., 189.

⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 187.

¹⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 192.

Sándor család kihalásával maradt birtokos nélkül.¹¹ Ám míg az addig szokásos eljárás szerint a birtoknak a székely közösségre kellett volna szállania, az uralkodó, illetve képviselője, Szapolyai János vajda és székely ispán ezt a rendet felborítva kisajátította, valamint eladományozta. Egy 1518 februárjában kelt oklevélben somkerekai Erdélyi Márton a királyt, Szapolyai Jánost és héderfájai Barlabássy Lénárt székely alispánt a néhai kézdi Sándos János és fia, Gáspár nemesi birtokainak elidegenítésétől tiltotta el.¹²

A törvényes tiltakozások azonban – úgy tűnik –, nem vezettek eredményre, sőt 1518 folyamán újabb és újabb, a székelyekkel szemben a szászoktat előnyökben részesítő rendeletek láttak napvilágot.¹³ Ezek az intézkedések csak még inkább elmérgesítették a vajda és a székelyek közötti, már amúgy sem túl baráti viszonyt. Mindezek következményeképpen 1519. január 22-én a hét székely szék közönsége Székelykeresztúron tartott gyűléséről értesítette Torda vármegye nemességét, és ebben a levelükben újra felemlítették azt a – már 1515-ben is többször megemlített – kötelezettséget, amely a három erdélyi nemzet uniója értelmében a vármegyék nemességére valamint a szászokra hárult. Eszerint – minthogy a vajdától a székelység jogaiiban és szabadságában elnyomatást, személyük, javaik és örökségük tekintetében kárt és sérelmeket szenvedtek – szükséges, hogy összejöjjenek és ezt orvosolják, ezért 1519. február 23-án Tordán gyűljenek össze és tanácskozzanak a további teendőkről.¹⁴

Az említett, 1519. esztendő tavaszán a székelység mozgalma olyan komoly méreteket öltött, hogy Szapolyai, amint minderről Budán értesült, a híreket hallva rögtön Erdélybe utazott és a Székelyföldre, Udvarhelyszékre ment, hogy a lázadást elnyomja. Fennmaradt levele, amelyet Székelyudvarhelyről írt a szászoknak június 12-én, pünkösöd napján. Ebben a levélben, amelyben a felkelés leveréséhez kért katonai segítséget, mégpedig háromszáz lovas és ötven puskás gyalogot, egyértelműen látható, hogy nem a lázadók lecsendesítésének, megbékítésének a szándékával érkezett, hanem katonai akcióra készült.¹⁵ A felfegyverkezett székelyek eközben Csíkban egymásnak estek, minthogy éppen ebben a székben éltek azok a főemberek, akik a legnagyobb mértékben növelték a közelmúltban a vagyonukat és a leghatározottabban indultak el a székely közösségből való kiválás útján, mint például az Andrásyok vagy az Aporok. Őket a közszekelyek és a velük szövetkezett két másik rendből valók elűzték, megtámadták, a házaikat megrohanták, lerombolták az ingóságait, a marháikat pedig felpredálták. A csíki

¹¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 193–200.

¹² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 195.

¹³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 197–198.

¹⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 198.

¹⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 201–203.

zendülők ezek után átkeltek a Hargitán, leereszkedtek a Homoród folyó völgyében Erdővidék felé, hogy a háromszékiek is csatlakozzanak hozzájuk. Szapolyai János az udvarhelyi táborából indult ellenük Udvarhelyszéken összevont hadaival, és Homoródszentpál valamint Daróc között ütközött meg a székely hadakkal. A véres ütközetben Szapolyai vajda serege győzött. A felkelés elfogott vezetőit kivégeztette, az elmenekültekre szintén büntetés várt; száműzték őket. Szapolyai a felkelés után, mintegy demonstratív, bejárta a Székelyföldet,¹⁶ és a száműzöttek birtokait a hozzá hűséges Apor család tagjainak adományozta.¹⁷ A szigorú ítélkezés és a kegyetlenségig menő katonai akciók mellett tehát ismét megsértette a székely közösségnek a *ius regiummal* kapcsolatos jogait. Szapolyai a Székelyföld bejárása közben igyekezett a székely közösség ígéretét és a hűségesküjét is kicsikarni, ezért még ugyanebben az esztendőben, 1519. június 27-én a jelenlétében megjelent a székelység három rendje, többek között a primorok között számon tartott Kun Antal,¹⁸ és szövetséget kötött Prázsmáron a külső ellenséggel szemben, illetve kimondták azt is, hogy a jövőben minden lázadást és pártütést közös erővel akadályoznak meg.¹⁹ Eszerint hogyha valaki közülük hatalmaskodást, gyilkosságot, rablást, gyújtogatást és paráznalkodást vesz valahol észre, az illetetse a bíró elé és ítéltesse el, és ha az ítélet után a vádlott az felsőbbeknek ellenáll és engedetlen lesz, a sértett fél vigye az ügyét a vajda vagy a székely ispán elé,²⁰ aki ha nem tesz igazságot, hívja segítségül a szék és a szomszéd székek tagjait.

A felkelés ügyében hozott ítéletekre még 1521 februárjában, Szent László napján, is visszatért az erdélyi nemzetgyűlés; kimondták, hogy azért végezték illetve száműzték a székely vezetőknek a hadakozásban részt vevő tagjait, mert megszegették a király, valamint a korona iránti hűséget. A kivégzettek között volt többek között a csíki Blaskó János és Imre, a száműzöttek között pedig a nagynevű székely primori családból származó Betz Imre.²¹

Mind a prázsmári gyűlés, mind a büntetések módja azt mutatja, hogy Szapolyai vajdaként igyekezett megosztani a székely közösséget, némelyeket maga mellé állítva. A közösség egésze azonban bizalmatlan maradt vele szemben, mert a székely szabadságot féltette a vajdától. Szapolyai minden tisztviselőjének túlkapását

¹⁶ Az év július 19-én Csíksomlyó ferences kolostorának a szabadalmait 32 szerzetesre nézve megerősítette = Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 340–342.

¹⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 7–8. Egyes vélemények szerint, például Szádeczky-Kardoss Lajos szerint, ekkor kezdődött meg a királyi jognak a Székelyföldre való behatolása, azonban úgy véljük, hogy erre már volt példa ez előtt is, Szapolyai vajdasága alatt is.

¹⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 131.

¹⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 337–338.

²⁰ Ekkor a székely ispán tisztségét már régóta a vajda viselte, Hunyadi János erdélyi vajdasága óta.

²¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 7–8., valamint III. 201–202.

egyenesen a vajda bűnének és kiváltságaik megsértésének tekintették. Így volt ez alig három évvel a felkelést követő büntetések utolsó fejezetének a lezárulása után. Ekkor Sárvány Miklós fogarasi várnagy egy székely nemest, bizonyos Székely Pált ártatlanul fölakasztatta. Emiatt 1524. november 15-én az erdélyi nemesek és székelyek Marosvásárhelyen gyűlést hívtak össze, ahol legfőbb sérelmüként említették Székely Pál felakasztását, ám emellett a székelység elnyomását is felpanaszolták. Elégtételért és jogorvoslatért Budára készültek küldöttséget meneszteni az uralkodóhoz, és felszólították a szászokat, hogy a három nemzet között fennálló szövetség értelmében együtt harcoljanak a székely szabadság megsértése ellen.²² Az erről szóló iraton több nemes pecsétje található, a vármegyei nemesek közül Apaffy Ferenc, Bánffy Ferenc, Bánffy Farkas, Kendi Gál, Bethlen Elek és Vas Balázs, a székelyek közül Patóchy Miklós, Somkerekai Erdélyi Ferenc, Cakó Benedek és Nyújtódi Demeter pecsétje.²³

A mohácsi vereség sajátosan új helyzetet teremtett Szapolyai János és a székelyek viszonyában. 1526. november 10-én Szapolyai hatezer fős hadseregét Székesfehérvárra a háromszéki, osdolai Kun Kocsárd, a székely hadak főkapitánya vezette. Hadakozásaiban a későbbiek folyamán is jelen voltak a székelyek, különösen a már előbb említett Kun Kocsárd, 1527-ben Bodó Ferenc, a magyarországi hadak fővezérének seregében is ott voltak, amikor Tokaj, majd pedig Szina mellett csatát veszített. Ott voltak a székely hadak 1528. szeptember 25-én is, a Sárospatak melletti győztes csatában. Istvánffy szerint Báthory István és Czibak Imre mellett Kun Kocsárd várta az erdélyi hadakkal Szapolyai Jánost és kísérte Lippára.²⁴ Az ekkor Ferdinánd által Erdélybe küldött Georg Reicherstorffer ugyan néhány székely a habsburgok mellé állított, számuk azonban a Szapolyai támogatottságához képest nem volt jelentős. 1529. június 22-én is a János király segítségére érkezett moldvai vajda mellett harcoltak Földvárnál, és ezzel döntötték el a csata sorsát.²⁵ Péter vajda azonban, aki Ferdinánddal is szövetséget kötött, minthogy ő neki adományozta segítségéért Bálványos, Csicsókeresztúr, valamint Küküllővár várait, hadaival betört a Székelyföldre és katonáival kirabolta a határszéli székeket Gyergyótól Háromszékig. Az elpusztított területeken élők ekkor robbantottak ki Lázár Ferenc primor vezetésével egy összeesküvést, azzal a céllal, hogy a székelység egészét Ferdinánd mellé állítsák.²⁶ Somlyai Báthory István, a későbbi lengyel király apja, akit Szapolyai János királyi helytartóként küldött Erdélybe, és akit a székely Kun Kocsárd haddal várt Kolozsvárnál, megtorlasként és elret-

²² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 237.

²³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 238.

²⁴ Istvánffy, 1758, 97.

²⁵ Kövály, 1859–1861, III. 26.

²⁶ Kövály, 1859–1861, 28.

tentésképpen is, kivégeztette Lázár Ferencet és szentpáli Kornis főszékelyt, valamint Bögözi Ferencet, és a vagyonukat is elkoboztatta. A trónküzdelmek során a székelység is két táborra szakadt, ám ez nem tartott sokáig. Báthory erős kézzel látott munkához. Marosvásárhelyen országgyűlést tartott, ahol minden tízedik jobbágyot táborba szólította, 1530-ban Erdély meghódoltatásáért harcolt, és a szász városok Szeben kivételével meg is hódoltak, majd 1531-ben, amikor János király személyesen is Erdélybe jött, Szent György napján zsoldos hadat adtak neki a székelyek a szászok ellen, Nagyboldogasszony napján, augusztus 15-én pedig a király koronázására megadták az ökörsütés ajándékát.²⁷ Szapolyai, akinek királyként fölöttébb nagy szüksége volt arra, hogy Erdély bármikor mozgósítható hadereje, a székely mellette álljon a szászokkal folytatott küzdelmeiben, most adományokkal jutalmazta ezt a segítséget, és egyben adományai révén meg is erősítette a székely szabadságot, amire a székely közösség nagyon érzékeny volt. Már 1530-ban Kézdivásárhely mezővárosnak adományozott heti vásárokat és évenként három országos vásárt, egy évvel később pedig megerősítette Miklósvárszék 1459-ben szerzett kiváltságait, valamint hűséges hívének, Kun Kocsárdnak adományozta a Hunyad megyei Algyógy birtokát.²⁸ Az 1534-ben összeült tordai országgyűlésen²⁹ Kun Kocsárdot az ország főkapitányává választották, aki Patócsi Miklóssal együtt a székelység élén indult el Medgyesre, a Gritti elleni akcióhoz.³⁰

1535. január 2-án a Marosvásárhelyen tartott tartományi gyűlésen a honvédelmi rendelkezései között székely tárgyúakat is találunk.³¹ A lófő elnevezéssel már csak a két lóval szolgálókat illették, a szegényebb, de legalább 2 forintot érő ingó vagyonnal rendelkezőket „*Siculi inferiores*”-nek nevezték. Ők csupán addig tekinthették magukat a közrendűek fölött állóknak, ameddig képesek voltak lóval hadba vonulni. A közszékelyek csoportjának egy része ugyanígy elszegényedett, és már mint gyalogos székely sem mindig volt képes vállalni a haddal járó kötelezettségeket. Ekkor még azonban ők is hadkötelesek voltak, ám megkülönböztették őket, a „*pauperiores Siculi*” megnevezéssel. Nekik lándzsával, karddal és harci bárdal kellett hadba vonulniuk. Mivel a János király által folytatott harcokban jelentős számú állandóan mozgósítható kontingensekre volt szükség, a rendek kötelezték a székely nemeseket, hogy azokat a földönlakóvá lett székelyeket, akik önként kötötték magukat a szolgálatukra, bocsássák vissza a hadi szolgálatba. Ez az intézkedés egyrészt konstataulta a székelységen belüli differenciálódás tényét, másrészt viszont igyekezett megőrizni a hadra fogható elemeket az uralkodó szol-

²⁷ Kőváry, 1859–1861, 53.

²⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 24–26.

²⁹ Ekkor határozták el Gritti elfogását is.

³⁰ Kőváry, 1859–1861, I. 337.

³¹ Fraknói, Károlyi, 1874–1917, I. 613–614.

gálatában. Ilyen értelemben szinte visszalépés volt ez a Mátyás korabeli állapotok valamint uralkodói szándékok irányába.

Egy évvel később, 1636. május 30-án Maylád István vajda és székely ispán egy ugyancsak a székelységet támogató rendeletet adott ki Udvarhelyszék közösségének a szabad sókereskedésről, amelyben meghagyta az ország közhatóságainak, hogy az udvarhelyszéki székelyeket Segesvár és Kőhalom szász székekben a székely sóval való kereskedésükben – melyet régi bevett szokás szerint szabadon üzhettek – ne háborgassák.³² A székelyekkel szembeni politikai szándék gyökere változását láthatjuk ebben a rendeletben is. A politikai realitásokkal számoló Szapolyai János, aki vajdaként erélyes kézzel látott hozzá az állandóan lázongó és belső bomlással küszködő székely társadalom megrendszabályozásához és az erdélyi társadalmi közegbe történő beolvasztásához, aki folyamatosan és következetesen a szászokat támogatta a székelyekkel szemben, magyar királlyá választása után, amikor a Ferdinándhoz húzó szászok jelentős veszélyt jelenthettek az erdélyi végeken, visszatért a Mátyás által is folytatott székelypolitika néhány eleméhez. Intézkedéseivel, amelyek ugyan nem voltak tömegesek, ám annál inkább szimbólum erejűek, a székelyekért adta, hogy tiszteletben tartja szabadságukat és kiváltságait, és mint vitéz katonanéppel bánik velük. Miklósvárszék megerősített kiváltságlevele jó példa erre.

A székelység az újra kimondott és megerősített szabadságot a hadi vállalkozásokban való részvételével honorálta, sőt, jelentős mennyiségű ökor beszolgáltatásával érzékeltette, hogy megértette az uralkodó részéről érkezett jelzéseket. Már 1535-ben a marosvásárhelyi székely gyűlésen népfölkelést rendeltek el Szapolyai János mellett, és meghatározták, hogy mint a nemesek, a székely főrendűek is hadra készen állva tartsanak jó lovakat, dárdát, pajzsot, kardot, a lófők lovat, sisakot, dárdát, pajzsot, kardot, csákányt vagy buzogányt, vagy íjat nyílvezzővel, a szegények pedig legalább tört vagy fejszét. 1536-ban hirtelen nagy szükség is támadt a székely katonaságra, amikor Ferdinánd hadai bevették Szatmárt. Ekkor Szapolyai Kun Kocsárdot küldte a székely haderővel a vár visszavételére.³³ Kun Kocsárd maga is ebben a harcban esett el.³⁴

A küzdelmeknek és ezzel a székelység katonai terheinek is egy időre véget vetni látszott az 1538-ban megkötött váradi béke, amelynek értelmében Szapolyainak jutott Erdély és a Tiszántúl. A szultán azonban sereggel indult Moldva és Erdély ellen. Ekkor János király gyűlést hirdetett Tordára, ahol újra csak a székely sereget mozgósították, és Maylád István vajdát a székelyekkel megerősített Ojtozi-

³² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 40–41.

³³ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 240.

³⁴ Kőváry, 1859–1861, III. 51.

szorosba küldte. A szultán azonban csak Moldvát hódoltatta, Erdélyt Szapolyai követei közbenjárása és ajándékai miatt megkímélte.

1540-ben, Maylád István és Balassa Imre összeesküvése idején a székelyek többsége Szapolyai mellé állt, bár a marosvásárhelyi gyűlésen panaszkodtak a rendkívül súlyos adók miatt. Panaszaik szerint az utóbbi években több mint száz-ezer ökröt szolgáltattak be.³⁵ Ennek ellenére Kornis Miklós Udvarhelyszékről, Andrassy Márton pedig Csíkszékből székely és szász csapatokat küldött a királyi sereg megerősítésére.³⁶ 1541-ben azonban már hadat szolgáltattak Izabella ellen, ami azt mutatja, hogy Maylád agitációja bizonyos körökben eredményes volt.³⁷ Egy esztendővel később, 1542. október 16-án a csíkszentmihályi Sándor Mihály primor viszont Fráter Györggyel volt kapcsolatban, hiszen neki írt levelében a moldvai eseményekről értesítette.³⁸

Szapolyai János halálakor tehát a székelyek nagy része már nem tekintett sem rá, sem pedig a politikai örökségét képviselő Fráter Györgyre úgy, mint esküdt ellenségre. Ezt pedig annak a székelypolitikának köszönhették, amit 1526 után a királyként a székelyek támogatására igényt tartó Szapolyai és erdélyi vajdái követtek. A történelmi szükségszerűségnek engedő Szapolyai saját vajdai politizálásával tökéletesen szembefordulva szinte visszatért Hunyadi Mátyásnak a katonáskodó székelységet megtartani igyekező és ennek érdekében a székely szabadságjogokat tiszteletben tartó politikájához. A székely társadalom állapota azonban ekkorra tovább romlott, a közösség erőteljesebben differenciálódott. Egyed Ákos szerint Erdély hadszervezetének és a székely katonai rendszernek a módosulásai a 16. század derekán váltak érezhetővé. E módosulások történetének két fontosabb aspektusa van, az egyik elvi, a másik konkrét, gyakorlati jellegű. Az előbbire az 1540–1562 között tartott országgyűlési végzésekben találunk adatokat, a másodikra a korabeli eseményeket rögzítő forrásokban.³⁹

A székelységgel szembeni politika megváltozása és a fejedelmi korszakba belépő közszékelység erős rétegződése kiolvasható az 1535. január 2-án Marosvásárhelyt tartott tartományi gyűlés honvédelmi rendelkezéseiből. Addigra az előző évtizedek fejlődése egyedül a főemberek csoportját nem osztotta meg. A lovasok közül viszont már csak a két lóval szolgálókat illetik lófő névvel, a náluk szegényebbeket, de legalább 12 Ft érő ingó vagyonnal rendelkezőket ugyanis „alacsonyabb rendű”-eknek (*Siculi inferiores*) mondják. Ezeket csupán lovas szolgálatuk óvja a közrendűek soraiba való visszacsúszástól. A közszékelységből még jobbágy-

³⁵ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 109.

³⁶ Jakab Szádeczky-Kardoss, 1994, 247.

³⁷ *Történelmi tár.* 1878–1911. 637.

³⁸ Endes, 1938, 31.

³⁹ Egyed, 1979, 52.

sorba nem süllyedteket, tényleges anyagi helyzetük alapján, már nem gyalogkatonáknak, hanem „még szegényebbek”-nek (*pauperiores Siculi*) nevezik e végzések. Nekik, akár a katonáskodó vármegyei jobbágynak, lándzsával, karddal és harci bárdal kellett hadakozniuk.

A közrendűekkel kapcsolatos kérdések közül legfontosabbnak már ekkor a függőségbe került zöm helyzetének rendezése látszott. Az idők változását jelzi e gyűlés határozata. A rendek kötelezték a székely nemeseket, hogy azokat a „földönlakóvá” lett székelyeket, akik maguk kötötték magukat jobbágságra, 15 napon belül bocsássák vissza korábbi szabad állapotukba, hogy szabad emberként a királyt és az országot szolgálják. Azokat a nemeseket, akik az ilyen székelyeket nem bocsátanák el, az ország árulóiként számúzik, és a rendek beleegyezése nélkül a vajda sem kegyelmezhet meg nekik. A fejlődést azonban már ilyen erélyes intézkedésekkel sem lehetett visszafordítani. A következő évtizedek adatai félreérthetetlenül tanúsítják, hogy nem csak az addig „földönlakóvá” lettek nem sikerült visszahelyezni (néemelyeket esetleg akarattuk ellenére) korábbi közszabadi állapotukba, hanem a közszekelyek jobbágyosodása is feltartóztathatatlanul és egyre tömegesebb méretekben tovább folyt.

A török veszedelem nemcsak a nemesi szabadsággal élők, hanem a parasztság fegyverbe szólítását is megkívánta. Az államvezetés már a középkori királyság bukása előtt, így 1521-ben és 1526-ban, eljutott valamennyi fegyverképes jobbágy mozgósításáig. Ez a megoldás Mohács után évtizedekre állandósult, és elmosta a köztudatban a jogi különbséget a személyében katonáskodó jobbágy és a hasonló fegyverzetben táborba szálló közrendű székely között. Például a már idézett 1535. évi országgyűlés előírta, hogy a jobbágy, akinek hat vagy nyolc jármos ökre van, karddal, íjjal és 32 nyílvevővel, az ennél gazdagabb még pajzzsal és harci bárdal is, a szegényebb pedig dárdával vagy lándzsával és harci bárdal felfegyverkezve vonuljon táborba. Zömmel a paraszti lakosság sorából toborzódtak azok a lovas katonák is, akiket a földesuraknak minden 16 jobbágyuk után a megye zászlója alá kellett küldeniük.

Azért ragaszkodtak a székelyek szabadságukhoz és nemességükhöz is, mert ezzel voltaképpen székelységükhöz ragaszkodtak.⁴⁰ Bonfini szerint a székelyek annyira szabadságszeretők voltak, hogy későbbiek lettek volna inkább meghalni, mint adót fizetni.⁴¹ Oláh Miklós szintén azt állapította meg, hogy mindnyájan nemeseknek kívánták magukat tartani és „nem tűrik, hogy valakinek közöttük a többinél nagyobb szabadsága legyen. Közöttük a legkisebbnek is ugyanez a szabadsága van, mint a legnagyobbaknak.”⁴² Verancsics úgy jellemezte a székelyek nemességét,

⁴⁰ A székely identitásproblémáiról a későbbiekben még szólunk.

⁴¹ Bonfinius: *Rerum ung. Decades* 174. 88., idézi Szádeczky-Kardoss, 1927., 61.

⁴² Makkai, 1993, 6.

mint „amellyel valamennyien büszkélkedhetnek, még ha eke és kapa mellett élnek is le életüket, innen szabadságuk, hogy az évi adó fizetésétől és a robottól teljesen mentesek [...] ha véletlenül valaki szabadságaiknak valami új korlátozását találja ki, fegyverrel is üldözik, s ha elfogják, az országgyűlésen nyilvánosan megölik.”⁴³ Werbőczy a Hármaskönyvben szintén hangsúlyozta, hogy a székelyek mind kiváltságos nemesek voltak, akik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal éltek.⁴⁴ Nemcsak a székelyek maguk tartották magukat nemeseknek, még hozzá „kiváltképpen való” nemeseknek, hanem a külvilág is ezt látta legfőbb jellemvonásuknak. 1529-ben is „főszékelynek” titulálták azt a Kornist, akit a Lázár Ferenc-féle összeesküvésben való részvételéért fej- és jószágvesztésre ítélték.⁴⁵ A 16. századra pedig a szárhegyi Lázárok a kászoni királybírószéket már családi tulajdonnak tekintették. A Lázárok és az Aporok a középkor végére magánvárakkal is rendelkeztek a Székelyföldön belül, Gyergyóban a Lázár család birtokolta Szárhegy várát,⁴⁶ Kézdiszékben pedig az Aporok voltak Bálványos várának urai.⁴⁷ A primorok között Csíkszékben fontos szerepet töltött be a csíkszentmihályi Sándor család is.

1519-ben feltűnik a Kézdi széki *Kún Antal*, mégpedig szintén primori, azaz székely előkelői minőségében. Egy Prázsmáron megkötött szerződés szerint Szapolyai János erdélyi vajda előtt a székely előkelők megegyeztek arról, hogy a jövőben a Székelyföldön minden pártoskodást és lázadást közös erővel megakadályoznak. A jelen lévő főemberek közül egyedül *Kún Antal* nevét ismerjük.⁴⁸ A főemberek töltötték be a diplomáciai feladatokat is, őket választották, mikor a székelyek közül követséget küldtek valahová. A 16. században ilyen esetekben egyre gyakrabban tűnik fel a Béli család egy-egy tagja is.⁴⁹ Úgy tűnik, hogy a család egyik tagja, *Béli Pál* a felemelkedés útját az erőszakos hatalmaskodásban látta, amint az kiderül a Prázsmárral folytatott pereskedéséből is.⁵⁰ A mezőváros bírái védelemért fordultak Szapolyai János erdélyi vajdához.

⁴³ Makkai, 1943, 1113.

⁴⁴ Idézi Szádeczky-Kardoss, 1927, 61.

⁴⁵ Endes, 1938, 29.

⁴⁶ Egy 1508-ban kelt oklevélben, amelyben Esztergomi Székely Ferenc a Székely-Vásárhely mellett fekvő Kisfaludot minden más székely örökségeivel (három lófősséggel) együtt 1000 aranyforintért Lázár Andrásnak eladta, a szerződő Lázár András neve előtt már ott szerepel a Gyergyai vagy Szárhegyaljai előnév is.

⁴⁷ Szádeczky-Kardoss, 1927, 281–282.

⁴⁸ Szádeczky-Kardoss, 1927, 337–339.

⁴⁹ Szádeczky-Kardoss, 1927, 110. 1542 októberében például arra a hírre, hogy Péter moldvai vajda Erdélyre akart törni, a székelyek követeket küldtek hozzá Kún Lázár, Béli Pál, Mihályfi Ferenc, Daniel Péter, Andrassy Márton és Tamassy Ferenc személyében. 1510-ben egy bizonyos Béli Pál pereskedik többekkel is, rokonával, majd két román szolgálóval, akik Béli Pál 200 juhát ellopták. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 321–322.

⁵⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 331.

Külön kell azonban választanunk a nemesi kiváltságoknak a székelyek közt meglévő elemeit. Úgy tűnik ugyanis, hogy, noha annak már a 16. század elejéről is vannak nyomai, hogy a megjelenő adókat a főnépek a köznéppel fizettették,⁵¹ ez nem jelentette automatikusan a kiváltságok egészének elvesztését. Aki saját telkén gazdálkodott, bármilyen szegény volt is, a székely közösség része maradt és ezzel megőrizte személyi szabadságát, esetleg jogait a közösség-faluközösség életébe való beleszólásra is. Abban az esetben veszítette el szinte székely mivoltát is, hogyha jobbágyi sorba került. Sajnos azonban még ezt is csak meglehetősen óvatosan jelenthetjük ki, a személyi kötődéseknek, függéseknek ugyanis roppant széles skálájával találkozunk a székelyek között. A bármiféle szolgálatban állók nagy többsége például rendelkezett saját telekkel, és nem annak a birtokán élt, akinek szolgált. Ezért ezek többsége nem feltétlenül tekintette jobbágyának magát. Megnevezésük is változó, sokszor nem következetes. Az azonban, aki földjét elveszítve valakinek a „földönlakójává”⁵² vált, gyakorlatilag kikerült a székelység szervezőerejét jelentő faluközösségből és veszély fenyegethette székely identitását is. 1562-ig azonban nem fenyegette különösebb veszély a szabad paraszti székely társadalmat. Az 1466 után minden forrás által megemlített három székely rend vagy réteg elnevezése meglehetősen változatosságot mutatott,⁵³ és különösképpen így volt ez a főnépek esetében. A közrendűek elnevezése hol *communitas*, hol *pedites* lett, a hivatalviselő középén elhelyezkedő réteg tagjainak elnevezése lófő, lófej, *primipili*, *equites* vagy lovas székely lett. Az 1499-es kiváltságlevél értelmében az első rend tagjai azok lehettek, akik legalább három nyílföld székely örökséggel rendelkeztek,⁵⁴ a valóságban azonban, mint ezt már a korábbiakban is láthattuk, ezt a ré-

⁵¹ Az 1559 nyarán hozott fejedelmi és országgyűlési rendelkezésekből kitűnik, hogy a primorok a székelységekre kivetett adót teljesen áthárították a közrendűekre. Szilágyi, 1875–1898, II. 118–120.

⁵² Az 1499-es kiváltságlevél megemlíti a földönlakókat, és úgy rendelkezett, hogy a földönlakók és azok a szegények, akik nem rendelkeztek 3 forint értékű ingósággal, külső háború alkalmával mentesültek a hadfelkeléstől, csak akkor kellett fegyvert fogniuk, amikor bármely ellenség Erdély területére tört be. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 140. Az úgynevezett földönlakókról, a székely jobbágyokról írja Szádeczky-Kardoss Lajos, hogy „a székely földönlakók a nemesi jobbágytól jogilag főként abban különböztek, hogy személyes szabadságuk megmaradt és szabadon költözködhettek, nem voltak röghöz kötve. Önként vállalt szerződéses kötelezettségben állottak a székely földesúrral, amit tetszés szerint felbonthattak s elszegődhettek máshoz. Szabad költözésük 1562-ig érvényben állott. Az 1555-iki szokás-jog szerint: „valamely székely szolgálni akart menni, bár más országban is, ki országunknak védelmére nem volt, szabad volt szolgálni menni, de a szerződött szolgát letartóztatták.” Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 124. Szádeczky-Kardoss, 1927, 59. Szádeczky szerint néhány közsékely már 1466-ban a főemberek védelme alá adta magát.

⁵³ Szádeczky-Kardoss, 1927, 56.

⁵⁴ A három rend vagyoni különbségeit hangsúlyozza a hadba vonulási követelmények különbsége is velük szemben. A 16. század közepéig ugyanis a főnépek fegyverzete kötelezően pán-

teget a hagyomány termelte ki.⁵⁵ Elnevezésük *seniores*, *potiores*, *primores* volt a leggyakrabban. Emellett azonban, főleg olyan iratokban, amely nem a székelység önkormányzata által létrehozott irat volt, megjelent a *nobiles* elnevezés is. A legtöbb oklevél a továbbiakban is leginkább a *primores* kifejezést használta, főképp akkor, amikor a székely főnép egészéről szólt. Ezért nem állíthatjuk, hogy a *nobiles* cím automatikusan minden primor esetében használatos volt. Éppen ellenkezőleg, feltehetjük, hogy ezt a megnevezést csak bizonyos primorokra alkalmazták. Noha az 1505-ös és 1506-os székely nemzetgyűlések még az egységes székely nemesség mellett foglaltak állást, a 15. századtól kezdődően megszaporodott székely felkelések arra utalnak, hogy feszültség keletkezett a székely társadalmon belül. A felkeléseket elsősorban a székely nemességgel szemben indították, érdemes azonban felfigyelnünk arra a tényre, hogy a székelység, alapvetően szabad paraszti társadalom jellegéből következően, voltaképpen hasonlóan bánt mindazokkal, akik a jogok és kötelességek szigorú rendjéből kiestek vagy szabadulni próbáltak. Abban az esetben ugyanis, hogyha egy székely elköthette magát és valóságosan jobbagyi állapotúvá lett,⁵⁶ a székely társadalom már nem tekintette székelynek sem. Ugyanezt tapasztalhatjuk azon városok esetében, amelyek a 15–16. században sorozatos összeütközésekbe, pereskedésekbe keveredtek a székek közösségével, amikor városi kiváltságaikra hivatkozva igyekeztek kivonni magukat a székely közösségre hárult kötelezettségek alól.⁵⁷ Ugyanilyen indokok alapján érezték a közösségből kiszakadóknak azokat, akik immár nemcsak székelységük miatt számítottak a nemesek közé, és igyekeztek minden eszközzel megakadályozni őket a kiemelkedésben. Ennek eszközéül leggyakrabban a nemesség házainak megdúlását választották, ami sokszor nem terjedt túl pár falu, esetleg egy szék határain. Az 1505-ös

cél, sisak, kopja, pajzs és kard volt, a lófőeknek már csupán egy könnyű fegyverzetű lovasként kellett hadba vonulniuk, a ló mellett sisak, kopja, pajzs, csákány vagy buzogány valamint íj és nyíl tartozott hozzá hadfelszerelésükhöz. A gyalogság a háborúba gyakorta kézijat, gerelyt, tört, esetleg csak kiegyenesített kaszát vitt magával. Garda, 1994, 70.

⁵⁵ A három székely rend, társadalmi réteg közötti átjárás a hagyományok ellenére is minden bizonnyal lehetséges volt. Az 1554 januárjában Marosvásárhelyen tartott székely nemzetgyűlésen ugyanis, ahol a székelységre kirótt adó fizetéséről határoztak, kimondták, hogy azok az őstől maradt lófők, akik nem Lajos király (II. Lajosról van szó) halála után lettek lófők, mentesek legyenek az adófizetéstől. A mondat azt feltételezi, hogy a 16. században több ízben is előfordulhatott, hogy valamely székely a lófők közé felvétetett. Az arányról ugyan nincs tudomásunk, de a megemlítes azt mutatja, hogy ez nem volt annyira szokatlan jelenség. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 108–109. 1559-ben pedig a júniusban tartott országgyűlésen mondták ki, hogy adómentességet élveznek a főnépek és azok a lófők, „kiknek az ő elejék Mátyás király és egyéb királyok ideibe jámborúl és serényül vitézkedtek és véreket ontották.” Szilágyi, 1875–1898, II. 117., 127.

⁵⁶ Szádeczky-Kardoss, A székely nemzet története és alkotmánya, 1927. 56.

⁵⁷ Erről bővebben Balogh, 1994.

udvarhelyi székely nemzetgyűlésen megkísérelték visszaállítani, és írásba foglalni a székelység régi jogait. Egy évvel később, az újra jelentkező mozgalom hatására határozatokat hoztak a közszékelyek kárára. 1510-ben a csíki és gyergyói székelyek üzték el a nemeseket otthonaikból, 1519-ben pedig szintén Csíkszékből indult ki egy felkelés a vajda, Szapolyai János ellen. Ezeket 1541-ben, újabb lázadások követték. Előfordult, hogy vagyonosabb székelyek álltak az ilyen mozgalmak élére, akik ezért a mozgalmak leverése után elvesztették birtokaikat, őket pedig száműzték. Ez történt 1519-ben is, amikor a száműzöttek birtokait Szapolyai János az Apor családnak adományozta.⁵⁸

A leghatalmasabbá váló primor családok ugyanis főképpen Csík és Háromszék területéről származtak, mint például a Mikó vagy a Lázár családok. A 16. századot vizsgálva ide sorolhatjuk a szintén csíki eredetű és a későbbiekben is jelentős Andrassy családot is. A még jelentősnek számító és udvarhelyszéki Kornis család nem volt ugyanis székely eredetű, Marosszéken pedig a már említett csíki Lázárok szerezték a legnagyobb birtokokat.

A székely rendek közül a nemességhez a legközelebb álló réteg, a primori tehát a 16. századra mutat törekvést az elkülönülésre a székely társadalom többi rétegétől. Az elkülönülés ugyanakkor nem volt egyértelmű, hiszen gyakran találjuk azt, hogy a primorok a lófőkkel együtt említettek meg, mint kiváltságos rétegek. Ennek ellenére azonban anyagi erejét és tisztségeit tekintve még a primorok között is viszonylag kevesen számíthatták magukat a valóságos nemesek közé.

Noha Szapolyai János halálának az időpontjában még *de jure* fennállt a székely társadalom kollektív kiváltságainak a rendszere, még „nemes székely nemzet”-nek nevezték magukat, ám éppen ebben a században gyorsult fel a differenciálódás folyamata, amit Szapolyai vajdai politizálása is siettetni igyekezett. Igaz, hogy királlyá választása után a katonai erő megtartásának az érdekében támogatni próbálta a székely szabadságjogok megőrződésének tendenciáit, ám ez a tevékenység nem tartott húsz évig sem, és olyan időpontban folyt, amikor már egy sokkal szétziláltabb székely közösség volt politikájának alanya, mint egy évszázaddal korábban, Mátyás idején. Tevékenysége mindezért, bár kétségtávol érdekes színfoltja a 16. századi székely politizálásnak, mégsem hagyott maradandó nyomokat a székelység állapotaiban.

⁵⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 7–8.

SZÉKELYUDVARHELY VÁROSI ELITJÉNEK KIALAKULÁSA A 16–17. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Az utóbbi években öröndetesen fellendült magyar várostörténeti kutatásban¹ szabályos fehér folt a székely városok történetének a vizsgálata. Még akkor is ezt kell mondanunk, ha nemrég jelent meg Pál Judit áttekintése.² Noha a szerző a munka elején összefoglalja a történetírás székely városokra vonatkozó megállapításait, a figyelme középpontjában a 18–20. század áll. Az utóbbi évtizedek másik, szintén figyelemre méltó székely várostörténete Benkő Eleknek és kutatótársainak a műve, amely elsődlegesen középkori, régészeti szempontból közelített elsősorban Székelykeresztúr történetére, ám ebből kiindulva számos fontos és új megállapítást tett a székely városfejlődés tendenciáira vonatkozóan is.³

Általában azonban elmondhatjuk, hogy az erdélyi várostörténet kérdései sokkal nagyobb figyelmet kaptak a 18–20. századra vonatkozóan,⁴ mint a közép- vagy koraujkorban. Ennek az oka elsősorban minden bizonnyal a forrásadottságokban keresendő, valamint a levéltári forrásokhoz való nehezebb hozzáférésben. Mindezek mellett azonban, a Székelyföld városai esetében legalábbis, a városok iránt szinte minimális érdeklődésnek oka lehet a módszertani, tipológiai, terminológiai zavar is. Pál Judit nagyszerűen bemutatja a könyve elején az elnevezéssel kapcsolatos bizonytalanságot, annak a tükrében, hogy a történettudománynak éppen melyik irányzata szemszögéből igyekezett az illető történész megközelíteni a székely városokat. A forrásokban *oppidum*ként megnevezett székely városok ugyanis számos tekintetben eltérő tulajdonságokat mutattak az alföldi mezővárosokhoz képest, hiszen nem állt fölöttük egy földbirtokos vagy egyházi birtokos uralma,

¹ A várostörténet először az új- és legújabb kor kutatóinak, főképpen pedig a Hajnal István kör tevékenységének köszönhetően került a történeti érdeklődés homlokterébe. Az utóbbi években pedig a középkort kutatók Szende Katalin vezetésével adták ki olyan kutatási eredményeiket, amelyek, főképpen módszertani szempontból, megtermékenyítőek lehetnek az egyéb korszakok kutatói számára is.

² Pál, 2003.

³ Benkő, Demeter, Székely, 1997.

⁴ Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyszabadság és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914.* című kötete és a Sonkoly Gábor tollából nemrég napvilágot látott *Erdély városai a XVIII–XIX. században* című kötetek számos új megközelítésmódot vetnek fel Erdély városainak vizsgálatával kapcsolatban.

valamint a lakosságuk sem volt jobbágyi állapotú. Kiváltságok tekintetében pedig időnként szélesebb körű jogosítványokkal rendelkeztek, mint alföldi társaik. Benkő Elek⁵ mellett Oborni Teréz⁶ és Pál Judit⁷ is hivatkozik emellett a székely mezőváros sajátos jogállását mutató *jus siculicalisra*, ami a mezővárosnak már a kora újkorban is elismert sajátos, székely altípusára utal.

Azt a tényt, hogy a székely nem városlakó nép, ezért a székely város mint város, a magyar városokhoz képest meglehetősen nehezen értelmezhető, már a székely történetírás klasszikusai, Orbán Balázs⁸ mint Szádeczky-Kardoss Lajos⁹ vagy Johannes Connert¹⁰ is megfogalmazták. Ezért érdemes újraértelmezni és több oldalról is megvizsgálni a székely városokkal kapcsolatos ismereteinket, azokat a topozokat, amelyeket az első székelységgel foglalkozó történetírói munkák megfogalmaztak. Az egyik ilyen toposz a sok közül az a mondat is, hogy Székelyudvarhely esetében az 1562 után felépült Székelytámadt vára a majd két évszázadon keresztül tartó várszolgálat és egyéb kötelezettségek miatt a város fejlődését lelassította, vagy legalábbis fékezte.¹¹ A székely periratok alapos elemzése, a település, a közösség rekonstrukciójának a kísérlete, a kutatás új szempontjainak a bevonása azonban azt mutatja, hogy a vár és ezzel a várkatonaság folyamatos jelenléte, bár természetesen lerázandó nyűgöt jelentett az udvarhelyieknek, valójában éppen ezáltal indult meg a város a városiasodás útján, a gazdasági fejlődés útján, és ez segítette egy már városi elitnek nevezhető társadalmi réteg formálódását a 16. század második felében.

KÖZÖSSÉGI IDENTITÁS

A székely társadalom – vagy ahogyan magukat hívták, a székely nemzet – tagjai önmagukat mint a közösség tagját definiálták.¹² A 16. század elején azonban egyértelmű jelei mutatkoztak az egységes székely társadalmon belüli feszültségeknek. Megindult és egyre erőteljesebbé vált a kiszakadás ebből a közösségből. Ez a kiszakadás többirányú volt, és a megmaradó székely közösség rendkívül indulato-

⁵ Benkő, Demeter, Székely, 1997.

⁶ Oborni, 2006.

⁷ Pál, 2003, 46–47.

⁸ Orbán, 1868–1873.

⁹ Szádeczky-Kardoss, 1927.

¹⁰ Connert, 1901.

¹¹ Benkő, Demeter, Székely, 1997, 16–17. Pál, 2003, 48.

¹² Az identitásvizsgálat bevonása a székely társadalom kutatásába messzemenően pontosította a mikroközösség belső működési mechanizmusairól szerzett eddigi ismereteinket. Erről lásd: Balogh, 2003, 252–265.

san reagált rá. Az átalakulás első komolyabb jelei a 15. században mutatkoztak, a folyamat azonban a 17. századra gyorsult fel. A 16. század közepén az Erdélyi Fejedelemség létrejötte már erőteljesen gyorsította ezt a folyamatot, hiszen megnövekedtek a székelység katonai feladatai, sőt, egyre nagyobb mértékben vonták be őket az adóterhek viselésébe is. A székely, a kollektivitásból következően, önmagát mint a *communitas* részét gondolta el. Míg a közösség többsége féltékenyen őrizte a korábbi kereteket, addig mások igyekeztek a közösségi jogait megőrizve többletjogosítványokat szerezni. A kiválás azonban lefelé is megtörténhetett. Aki jobbagyul kötötte magát, az valamiképpen sértette a közösség érdekeit. A legerősebb kötődés a falu közössége volt, majd a szék és végül a saját törvényeit meghozó székely nemzet. Aki a katonáskodó és földjét művelő, faluközösségben élő székelység rendjét megbontotta, az nemcsak szabályos erőszakot hívott ki maga ellen, de megeshetett, hogy elveszítette székely identitását is. A székelység, az előbb elmondottak alapján, hangsúlyozottan nem volt városlakó. Nagyobb települései, amennyiben a középkor során egyéb funkciójuk is volt, akkor leginkább a szék összegyűlekezési helye, adminisztratív központja szerepét töltötték be.¹³ A 15. században azonban Zsigmond jóvoltából sokan közülük olyan kiváltságokat szereztek, mint a szabad királyi városok, és ezen kiváltságok egy részét az erdélyi fejedelmek is megerősítették.¹⁴ A város azonban, attól kezdve, hogy városként kezdett viselkedni, kívül rekedt a jogok és kötelezettségek nagyon is szigorú rendszerén, magán a közösségen. A 16–17. század a székely városok számára a székkal szembeni állandó küzdelemben telt. A városlakó ugyanis nem kívánt fejenként katonáskodni, sem viselni a közösség terheit. A közösség pedig igyekezett visszatéríteni a városias képződményeket a saját rendjébe. A legfejlettebbnek tekinthető Marosvásárhely volt a legtipikusabb példa erre, hiszen ott játszódott le a leggyorsabban ez a változás, és ott volt a legmélyrehatóbb, a legteljesebb a kiszakadás is. A 17. század marosvásárhelyi krónikása, a napló- és emlékiratíró Nagy Szabó Ferenc például, maga is székelyként, úgy írt a „székelyekről”, mint számára idegenekről, ha részvételt is, de maga és köztük megtéve a distinkciót. A szintén marosvásárhelyi bíró, majd diplomata, Borsos Tamás pedig szabályos megvetéssel számolt be róluk, önmagát mintegy velük szemben definiálva. A székely város lakója tehát kívül került ezen a közösségen. A törvénykezési iratok azt mutatják, hogy a 17. századra a kiszakadás folyamata meggyorsult, illetve voltak olyan csoportok, amelyek esetében ekkorra ez a kiszakadás már végbement. Marosvásárhely a városok között kétségtelenül ilyennek tekinthető. A folyamatot, a városi társadalom lét-

¹³ Az a szervezőerő, ami döntő mértékben szerepet játszott a székelyföldi városias jellegű településeknek a szék más települései közül való kiemelkedésében, a közösségszervező funkcióval írható le a legpontosabban.

¹⁴ Erről lásd: Balogh, 1994.

rejöttét ezért egy olyan város példáján keresztül modellezzük, amely még a 17. század folyamán is alakulásban volt.

SZÉKELYUDVARHELY HELYE A SZÉKELY VÁROSOK KÖZÖTT

Székelyudvarhely az anyaszék, Udvarhelyszék központja, földrajzi értelemben voltaképp az egész Székelyföldnek is a központjában helyezkedik el. Központi szerepének köszönhetően ez a település volt a székely nemzetgyűlésnek a székhelye, a székely közigazgatás központja, valamint a székely főtörvényszékének helye.¹⁵

Már 1357-ben bizonyosan tartottak itt székely nemzetgyűlést.¹⁶ A városnak a közigazgatásban betöltött központi szerepe miatt itt laktak a székely alispánok, míg az ispánok Görgény várában tartózkodtak. Ezen a helyzeten kívánt változtatni Báthory István vajda 1492-ben, amikor az egykori domonkos kolostor romjain várat építtetett.¹⁷

A székely városok kiváltságaikat minden bizonnyal Zsigmond városkiváltságolási politikájának köszönheték.¹⁸ Méretükhöz képest széleskörű kiváltságolások voltak ezek, amelyekre csak következtethetünk például Székelyudvarhely esetében, de úgy tűnik, hogy a székely városok gazdasági súlyukhoz képest nagyobb kiváltságolásban részesültek, mint amire képesek lettek volna.

A 16. század előttre vonatkozóan általánosan is elmondható a székely városokra az, hogy alig tudunk valamit a gazdasági szerepükről, iparukról, ha volt, vagy a kereskedelmükről, azok méreteiről, hálózatairól. Gazdasági szerepe tehát mint ha nem is lett volna, annyira nem tudunk semmit róla, viszont az anyaszék székhelyeként egyre fontosabb szerepre tett szert a település. 1505-ben itt tartották azt a székely nemzetgyűlést, amin többek között a törvénykezést is szabályozták.¹⁹ A település központi szerepét mutatja az is, hogy 1562-ben a székely seregek itt gyülekeztek, mielőtt hadba indultak volna. János Zsigmond az 1562-es segesvári országgyűlés rendezési pontjaiban, amikor a székelység ellenőrzéséről, mintegy „féken tartásáról” rendelkezett, szintén azt a határozatot hozta, hogy a részben

¹⁵ Az elsőként létrejött, székelyeket tömörítő Telegdi Esperesség központjaként, valamint a székely történeti tudatban betöltött különleges helye miatt egyfajta szakrális központként is tekintettek a városra.

¹⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 64.

¹⁷ A domonkos rend jelenléte általában fejlettebb városiasságra szokott utalni a középkorban. Ennek némileg ellent mond a középkori Székelyudvarhely eddigi megítélése.

¹⁸ Kordé, 2001, 104.

¹⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 108., 159., 306.

közösségszervezési, részben ellenőrzési, részben adóbeszedési feladatokat ellátó Székelytámadt várát itt építsék fel, és a benne székelő várkapitányok innen irányítsák és igazgassák a székelységet.²⁰ Ugyanitt volt a székhelye a hat székely szék főkapitányának is.²¹ Érdekes, hogy amíg a középkorban szokásos ököradót elsősorban Marosvásárhely mellett gyűjtötték össze, addig a kora újkorban az adók összegyűjtésének a helye szintén Székelyudvarhelyre került át.

Mindezek a változások természetesen megnövelték a székely mezőváros súlyát, és nyilván nem véletlen, hogy éppen a 16. század során szaporodtak meg a kiváltságai is. A mindenkori erdélyi vezetés a városokban valószínűleg kezdettől fogva természetes szövetségest láthatott a katonáskodó székelység egészével szemben. A székelyek ugyanis könnyen kaphatók voltak kisebb, vagy nagyobb lázadásokra. A fokozatosan városi tulajdonságokat felvevő Székelyudvarhely, mint minden székely város illetve városi képződmény meglehetősen hamar igyekezett kivonni magát a székely *communitas* közösségi kötelezettségei, terhei alól, így állandó konfliktusban állt a székkal magával.

A fejedelmi támogatók sorát már az anyakirályné, Jagelló Izabella elkezdte, aki Udvarhelynek 1557. november 30-án adta első kiváltságlevelét, amiben minden adótól és rovattaltól örökre fölmentette, a portai adó kivételével.²² Hangsúlyosnak gondolom az évszámot, ami jól mutatja, hogy a hatalmát instabilnak érző Izabella a székely városokban is szövetségest keresett az erdélyi nemességgel szemben, valamint voltaképpen a székelység egészével szemben is, akik az 1550-es évek elején folyamatosan Fráter György mellé álltak az ő ellenében. Ezt a szövetséget volt hivatott megerősíteni Izabella további két, 1558 folyamán kiadott oklevele. Ezekben határozottan utasította Udvarhelyszék „tisztjeit és egész közönségét”, hogy Udvarhely mezőváros lakosait sem vendégek tartásával, sem a szék által a királyi udvarba küldött követek költségeinek megfizettetésével, sem a szék tisztjeinek fizetendő bírságokkal ne terheljék.²³ Az oklevél kiadója megjegyezte azt is, hogy mindez az immár királyi mezővárosnak nevezett Székelyudvarhely „régii” kiváltságaival ellentétés volna.²⁴ Ezt a határozott tiltást Izabella egy hónappal később, 1558. november 10-én újra megismételte, hozzátéve azt is, hogy a szék a várost a közös erdők használatában ne háborgassa, és a város fölött semmilyen hatóságot

²⁰ Szilágyi, 1875-1898, II. 203.

²¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872-1934, III. 321.

²² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872-1934, II. 138-139.

²³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872-1934, II. 146-147.

²⁴ Ez a megjegyzés részint arra utal, hogy ekkor már Udvarhely nem csupán a „székely mezőváros” titulussal rendelkezett, de királyi mezőváros is volt, részint pedig arra, hogy ezt a kiváltságot „régien” szerezte, tehát mindenképpen korábban, mint a 16. század közepe.

gyakorolni ne merjen.²⁵ Azt a tényt, hogy Székelyudvarhely nem volt egyenlő magával a székekkel, János Zsigmond is pontosan tudta. Annak ellenére ugyanis, hogy itt gyűjtötték össze 1562-ben az ellene induló székely sereget, már két esztendő elteltével, 1564 júniusában azt az utasítást adta ki Udvarhely és Keresztúr mezővárosok panaszára, hogy a továbbiakban a két város lakosait kifejezett uralkodói parancs híján senki fizetés nélkül dolgozni ne kényszerítse. Az Udvarhelyre beszállásolt katonák pedig azokat a városlakókat, akiket a házaikból erőszakkal kilakoltattak, haladéktalanul bocsássák vissza.²⁶

1568-ban János Zsigmond Telegdi Mihálynak, a hat székely szék és Székelytámadt vára kapitányának címezte azt a parancslevelét, amelyben felszólította őt, hogy védelmezze Udvarhely mezőváros lakosait a régi szokás szerint és Izabella királyné kiváltságlevele alapján abban a jogukban, hogy a határukban lévő erdőket használják. Ezeknek az erdőknek a használatát ugyanis a szentimrei, betlenfalvi és patakfalvi lakosok folyamatosan akadályozták.²⁷ Ezt a parancsot követte négy nap múlva egy másik, amelyben János Zsigmond mérsékelte az udvarhelyiek terheit, ugyanis kimondta, hogy mivel az udvarhelyiek a vár körül sok szolgálatra voltak kötelezve, a király számára szedetett adókat csak Segesvárig kötelesek szállítani.²⁸ 1571-ben még János Zsigmond nevéhez fűződik az az oklevél, amelyben a Gyárosfalva nevű települést Udvarhely városához csatolták, földjeit a várbirtokba bekebelezték és a lakosoknak meghagyták, hogy költözzenek városba.²⁹ Feltehetjük, hogy a vár megerősítése és a váruradalom jövedelmének növelése, a várhoz szolgálók számának gyarapítása is fontos szempontja lehetett a falvak Udvarhelyhez csatolásának, ám ezzel együtt maga a város is gyarapodott. 1574 decemberében, már Báthory István idejében íródott az a parancslevél, amelyben az akkor még vajdai címet viselő Báthory elrendelte, hogy az Udvarhely városában lakó nemesek és ott házakat örökölt kiváltságosok, akiket ő, vagy az elődje mentett fel, a várost illető közterheket a többi lakossal egyenlően hordozzák, mint-hogy azokkal egyenlően részesültek a város földjének, rétjeinek és erdeinek használatából.³⁰ A következő esztendőben immár Báthory Kristóf vajda csatolta Udvarhely városához az addig az udvarhelyi várhoz tartozott Szentimre nevű falut.³¹

Az egyre jobban növekvő és erősödő város a periratok alapján bevételeinek

²⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 148.

²⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 321–322.

²⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 329–329.

²⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 329–330. Ez a valóban komoly megterhelést jelentő várszolgálat paradox módon minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy Székelyudvarhely lakosai szoros gazdasági kapcsolatba kerültek, főképpen Segesvárszék szász lakosságával.

²⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 314–315.

³⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 32.

³¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 54.

jelentős részét a Küküllőn épített malom jövedelméből valamint a Piac téren lévő kocsmák bevételeiből nyerte. Ez azért is érdekes, mert Udvarhely környékén nem voltak szőlőbirtokok, a bort be kellett vinni a városba. Báthory Zsigmond 1585 januárjában kiadott kiváltságlevelében Bodoni Balázs udvarhelyi várkapitánynak meghagyta, hogy a várost borbeviteli szabadságában tartsa meg és ne gátolja.³² Báthory Zsigmond 1595 decemberében újra megerősítette a városnak még Izabelától, 1558-ban kapott kiváltságlevelét, ami jól mutatja a szék és a közösségből leválni akaró város állandó feszültségét.³³ 1599-ben, Mihály vajda betörése idején Udvarhely várát lerombolták, és komoly veszteségeket szenvedett el a város is. 1600-ban a lécfalvi országgyűlésen rendelték el, hogy a vár újjáépítésében Udvarhely, Gyergyó és Háromszék vegyen részt.³⁴ 1601. december 31-én, a székely kiváltságokat visszaadó Báthory Zsigmond minden addigi kiváltságaiban és előjogaiban megerősítette a várost.³⁵ A szék természetesen nem nyugodott bele könnyen abba, hogy a fejedelmek ilyen erőteljesen támogatták a városokat. Báthory Gábor szükségesnek látta 1609-ben egy olyan oklevél kiadásának, amelyben utasította a székely főkapitányt és a széki kapitányt, hogy oltalmazza meg Székelyudvarhelyt a hozzá csatolt két falu, Gyárosfalva és Szentimre birtokában.³⁶ Bethlen Gábornak szintén a székekkel szemben kellett fellépnie, hogy Udvarhely városától székbeli adót ne követeljenek.³⁷ A kiváltságolások hatására, valamint a már a 16. század második felében megindult gazdasági és társadalmi fejlődés eredményeképpen a város érdekérvényesítő képessége is minden bizonnyal erősödött, mert Bethlen Gábor már 1619-ben mérsékelte a főtisztek beszállásolásának terheit.³⁸ 1619-ben és 1623-ban a fejedelemnek már a nemesi kiváltságokat hangoztató és erre hivatkozó városlakókkal szemben is fel kellett lépnie.³⁹ A későbbi fejedelmi kiváltságolások részint az eddigieket ismételték, részint pedig a fokozatosan beköltöző nemesség és kialakuló városi lakosság viszonyát igyekeztek rendezni.

³² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 94.

³³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 145–155.

³⁴ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 275.

³⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 154.

³⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 184–185.

³⁷ Szabó, Szádeczky, & Barabás, 1872–1934, IV. 196.

³⁸ A város ekkortól csak a főkapitánynak tartozott egy napi ellátást adni. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 201.

³⁹ Ekkor még nem elsősorban a székből beköltözött nemesek követeltek maguknak többletjogosítványokat, hanem bizonyos városlakók úgynevezett városi *funduson* laktak, mások pedig igyekeztek magukat kivonni a közös terhek alól. A periratok azt mutatják, hogy ezek többsége a 16–17. század fordulóján még nem volt nemesi állapotú. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 202., 220–221.

SZÉKELYUDVARHELY TÁRSADALMA

A székely társadalomról a középkorban általában is meglehetősen keveset tudunk a jelentős forráshiány miatt. A kora újkorra vonatkozóan a székely városi társadalom tekintetében néhány adaton kívül, mint a már régóta ismert 1602–1604-es Basta-féle összeírás vagy a Bethlen Gábor által készített 1614-es *lustrajegyzék* névsora,⁴⁰ a történetírás leginkább későbbi folyamatokból következtetett a 16–17. századi mozgásokra és állapotokra. Ez alapján Szádeczky-Kardoss Lajos azt feltételezte, hogy a székely városok jelentős részében, így Székelyudvarhelyen sem sikerült a városi polgároknak integrálni a „városi rend”-be a beköltöző nemességet, így a kora újkor a két társadalmi réteg folytonos küzdelmében telt, aminek a végén a nemesség kerekedett felül. Mára több összeírást részleteiben is ismerünk, ami elég jó képet ad a városi lakosságról, a társadalmi mobilitásról a fejedelemiség időszakában. Az egyén szintjéig menő mélyfúrászerű vizsgálatra pedig a hallatlanul gazdag székely széki periratok elemzése révén nyílik lehetőségünk.⁴¹ A *protokollumok* elemzése révén nyert eredmények, amelyek több ezer pert tartalmaznak, az egész székelysége vonatkozóan gyökeresen változtathatják meg az eddigi feltevéseinket. Így van ez Székelyudvarhely esetében is. A perek elemzése révén módunk nyílik rá, hogy rekonstruáljuk a városban lakók térbeli elhelyezkedését, az egyes utcákban lakókat, sőt esetenként nem csak a lakókat, hanem a hozzájuk tartozó zártkerti kaszálókat a szomszédsági viszonyokkal együtt.

Mindezek alapján egyrészt azt láthatjuk, hogy a székely város társadalmában sajátos keveredést mutat a tradicionális székely társadalom, a főnépek, lófők, gyalog székelyek, valamint az alakulóban lévő városi társadalom. A helyzetet Udvarhely esetében tovább bonyolította az udvarhelyi vár 1562-es felépítése, és az ebből fakadó társadalmi változások, a várhoz szolgáló katonák letelepítése, akik olyan nagy számban költöztek be a városba, hogy a 17. században külön „Darabont utca” jött létre, ahol zömében ezek a katonák, darabontok laktak. A várban szolgáló katonák azonban nem csupán a Darabont utcába költöztek, hanem a város bármely házában beszállásolhattak. Ezt többnyire erőszakkal tették, az eddig ott lakókat egyszerűen kizárva a házaikból, a várost arra kötelezve, hogy valahol máshol lévő telekkel kárpótolja a kárt szenvedettet.⁴² A korábban már említett két falu Udvarhelyhez csatolásának okai között minden bizonnyal a vár és katonái által elkövetett házelvételek is szerepet játszottak.

⁴⁰ Demény, Pataki & Tüdös, 1983–1998.

⁴¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16.

⁴² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16. II/1C 1589/77.

A társadalmi struktúrát tovább bonyolította János Zsigmond 1562-es segesvári rendezése, amiben a lófők és primorok kivételével a székely társadalom többi tagját a „fejedelem jobbágysai”-ként nevezték meg. Minden bizonnyal így jártak Székelyudvarhelynek azok a lakosai is, akiket nem soroltak sem a főemberek, sem a lófők közé. A periratok is arról tanúskodnak 1562 és 1601 között, hogy az udvarhelyszékiek többsége a „fejedelem jobbágysai”-ként nevezte meg saját magát. Ezek a sajátosságok meglehetősen megnehezítik a kutató számára a társadalom modellezését.

Az első lista, ami a 16. század végén, 1576 körül készült, egy évszám nélküli adólapjstrom, amely csak fejedelmi jobbágysokat nevezett meg adófizetőként, és összesen 59Ft kifizetett adót regisztrált Udvarhelyen.⁴³ Tekintettel arra, hogy ez az 50 dénáros adó volt és számba véve, hogy a perek alapján pontosan tudjuk, hogy ha voltak is olyanok a városban, akik ki tudták fizetni a teljes adóösszeget, ám a többség ennél kevesebbet fizetett, és senki sem fizetett ennél többet, minimálisan 118 adófizető családfőt feltételezhetünk ekkor a mezővárosban.

A 16. század végén az állandó pusztítások megtizedelhették a város közösségét, a Basta-féle *lustrában* ugyanis már csak összesen 82 családfőt írtak össze, akik közül valószínűleg sok, a megelőző években beköltöző lehetett.

Eszerint ekkor a városban egy nemes volt, bizonyos Sámbockréty Mihály deák, 15 lófő, 66 szabad székely, 1 drabant és 1 jobbágy. A 66 szabad székely és a korábbi fejedelmi jobbágysok között sok azonosságot találunk, amiből azt következtethetjük, hogy a Báthory Zsigmond-féle 1601. december 31-i kiváltságolás egy csapásra változtatta meg sokak társadalmi állását. Ezek adófizetők maradtak, csak most már „városi rend” néven emlegették őket. Sajnos még ez az állításunk sem teljesen igaz a perek tükrében, ugyanis pontosan tudjuk, hogy attól, hogy valakit a „fejedelem jobbágysai”-ként említették, még nem bizonyos, hogy adót is fizetett, ugyanis az adóját a székely városban az döntötte el, hogy az illető „városi *fundus*”-on vagy valamilyen okból mentesített telken álló házban lakott.⁴⁴ Ám még ha adófizetésre kötelezett házban lakott is valaki, megtörténhetett, hogy valamilyen speciális okra hivatkozva mégsem fizetett, mint ahogy ezt a számtalan perben a tanúk elmondták.⁴⁵

A Bethlen-féle 1614-es *lustrajegyzék* idejére a város lakossága több mint a kétszeresére növekedett.

⁴³ Demény, Pataki & Tüdös, 1983–1998, IV. 33–44.

⁴⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1C 1589/11.

⁴⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1E 1589/22.

A nemesek száma a korábbi 1-ről 5-re nőtt, ám egyik család sem játszott a székben jelentős szerepet, még csak a középrétegben sem voltak találhatók.⁴⁶ A lófők száma megkétszereződött, 15-ről 31-re változott. Ugyanígy majdnem duplájára nőtt a városi rend is, a korábbi 66-ról 115-re. Jobbágyságok helyett 18 zsellért írtak össze, akik valamely nemes házában éltek, Sámbockréty Miklósnál, vargyasi Daniel Mihály házában⁴⁷ és Baczoni Andrásnál, aki a város lelkésze volt. A gyalog székelyként összeírtak közül négyen mondták magukat udvarhelyi lakosnak. A következő nagyobb, 1627-es összeírás idejére a nemesek száma nőtt a leglátványosabban, az 1614-es 5-höz képest már 17-en voltak, és ha még mindig többségben is voltak azok, akiknek a nevét nem lehet megtalálni a szék jelentősebb nemesei között, már akad néhány, szám szerint 5 család, akiknek a széken is súlya volt.

Ezek voltak az Ugron család, a Bögözi, az Apor, a vargyasi Daniel család és Székely Mózes, a fejedelem fia. Ha ezekhez hozzáadjuk a nemes özvegyek számát, akkor további 6 főt sorolhatunk ide.⁴⁸ További 20 főt írtak össze, olyanokat, akik ugyan magukat nemesnek titulálták, ám akiknek a nemességét a város nem fogadta el. Ezek mellett még 5 özvegy nevét jegyezték fel. A *taxások* vagy városi rendben lévők száma 1614 és 1627 között már nem növekedett, 104 családfőt számoltak meg, 19 özvegyet, 17 zsellért és 9 jobbágyot.

Az 1635-ben, I. Rákóczi György által elrendelt összeírás alkalmával 19 nemes nevét jegyezték fel, 41 lófőét, 9 özvegyet, valamint 100 városlakót. A század első harmadának a végére nagyjából állandóvá váltak az arányok, ami a század folyamán csak nagyon lassan változott olyan módon, hogy egészen lassan növekedett a nemesek aránya, de a városlakók még mindig többen voltak, mint a nemesek.

Eddig semmilyen képünk nem volt a középkorra nézve a város gazdaságáról, kézművességéről.⁴⁹ 1628-ra azonban jelentős fejlődés mehetett végbe, ugyanis Bethlen Gábor egy levelében bírsággal sújtotta az udvarhelyi céheket, mert letagadták a jövedelmüket.

⁴⁶ Udvarhely város nemesei 1614-ben: Sámbockréty Miklós, Székely István, Pálosi János, Meszej István, Nagy András.

⁴⁷ Bár a vargyasi Daniel család már ekkor is a szék jelentősebb családjai közé tartozott, az említett Daniel Mihály még csupán házat tartott fenn és bérbe adta azt a városban, ám sem maga, sem a családja nem költözött oda.

⁴⁸ A város szerepének a felértékelődését és gazdasági erejének is a növekedését mutatja az, hogy még a korábbi összeírásokban udvarhelyiként jelentős széki nemest nem írtak össze, addig először csak házakat vettek itt olyanok, akik a szék jelentősebb családjaihoz tartoztak, később pedig néhányan már udvarhelyiként is írártak össze. Az ifjabb Székely Mózes például ekkorra már két házzal is rendelkezett a városban.

⁴⁹ 1556-ban már létezett a tímár cég, 1572-ben pedig a fazekasoké. 1579-ben a szűcs cég, 1613-ban a lakatos és pajzskészítő cég, 1630-ban a mészáros cég, 1635-ben a csizmadia cég. = Fodor, 1974, 183–184.

Az ekkor felsorolt céhek:

- kalmárszék
- kerekések
- kötélverők
- szíjgyártók
- kovácsok
- lakatosok
- vargák
- tímárok
- az asztalosok és szabók nem vétkeztek
- szűrtakácsok
- posztócsinálók
- szűcsök
- rézművesek
- fazekasok
- takácsok

Gazdasági erejüket tekintve Bethlen, aki ugyanakkor Brassóra 1600Ft bírságot vetett ki, Székelyudvarhelyre 1000Ft-ot, ami azt mutatja, hogy a fejedelem nagyon alapos vizsgálatai alapján maga is úgy látta, hogy az udvarhelyi céhek némelyike jelentős haszonnal működött.⁵⁰

A perekből az derül ki, hogy a városban működött egy, a Küküllőn épített malom, aminek a jövedelme fedezte a város terheinek a jelentős részét,⁵¹ a malom bírójának pedig még ezen felül is jó jövedelmet adott. Emellett a város főterén, a piac melletti, főutcának tekinthető Piac utcán szinte minden házban kocsmáltatással is foglalkoztak, és ez szintén olyan jól jövedelmezhetett, hogy noha a város a kocsmajövedelemből a várkapitánynak fizetett, még a maradék is meggazdagította a kocsmatartókat. Évente felmerült ugyanis a periratok szerint, hogy mindazok, akik az említett utcán bírtak házzal, az 50 dénáros adóba az 50 dénár felett fizessenek.⁵²

A 16. század utolsó három évtizede alatt úgy tűnik, kialakult egy nagyjából 8-10 családból álló csoport a város élén, akik a piac körül laktak. Tehát hasznot húztak a kocsmáltatásból, mint a Nyíró család több tagja, Nyíró András vagy Nyíró Ferenc, Magyarai Tamás, Szabó Tamás, a Kósa család több tagja, Szócs Máté, akit később Nagy Szócs Máténak is neveztek. Ezek közül némelyikről, mint

⁵⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, VI. 79–80.

⁵¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1D 1590/43.

⁵² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1C 1589/30, 38.

Szabó Tamásról pontosan tudjuk azt is, hogy nyersbőrkereskedéssel is foglalkozott, és a házában még kereskedők is megfordultak, akik leginkább Segesvárra és Segesvárszékre vitték a nyersbőröket.

Egy bizonyos Imre Mester, aki szintén részesült a kocsmákból, a lányára 1000Ft-ot hagyott, az özvegye 100Ft-okat tartott a ládáiban.⁵³

Szabó Tamás ugyanígy nagy vagyonnal rendelkezett, Török Lőrinc, aki malom hasznából gazdagodott meg, a székkal szembeni birtokperét is meg tudta nyerni, mert lefizette a széki tisztségviselőket a tanúk elmondásai alapján.⁵⁴

A 16. század végén ezek a meglehetősen vagyont gyűjtött és a „fejedelem jobbágyai”-ként megnevezett székelyudvarhelyiek szinte maffiaszerű klikk-ként vezették a várost, döntöttek telkek osztásáról és újraosztásáról, az 50 dénáros adó kivetéséről. Érdekszövetségüket féltékenyen őrizték, közülük kerültek ki az esküdtek, rotációs rendszerben a főbírók, közülük mentek országgyűlési követnek a városból.

Jelen tanulmányban csupán arra szorítkozhatunk, hogy ezt a formálódó elitet meghatározzuk. A periratok tanúsága szerint ekkor telepítették be azt a két utcát, ami a város magját jelentette, legalábbis ekkor bizonyosan sok telek és ház gazdát váltott. A két utca, amely körül megszerveződött a már a székelyföldiek-nél városiasabb település, a Piac utca és a Botos utca volt.

A 16. század második felében a várhoz közelebb lévő Piac utca lett a központ, az itt álló házak a perek szerint szinte mind foglalkoztak kocsmáltatással.⁵⁵ A középkori templom helyét vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a kora újkorra végbemegetett némi átrendeződés a központot tekintve. A középkori templomot ugyanis a 17. század folyamán a némi többséget élvező katolikusok kapták, míg a reformátusoknak új templomot építettek. Az új református templom az új főtéren, a Piactéren épült fel. A központi helyen lévő Piac utcán tehát olyanok szereztek 1562 után házakat, akik kereskedtek vagy valamiféle iparűzéssel foglalkoztak, de bizonyos, hogy szinte mindannyian hasznot húztak a kocsmáltatásból is. A Piac utcához közel eső Botos utca inkább a reprezentáció színhelye volt. A 16. században még egyetlen templomhoz esett közel, azaz a szakrális tevékenység helyéhez, és ez mintegy elválasztotta a gazdasági tevékenységek helyétől, némi többletjelentőséget adva neki. Nem véletlen tehát, hogy a vármegyei nemesség előszeretettel vásárolt itt házakat, de a városi elit tagjai is igyekeztek itt is házat venni maguknak.⁵⁶

⁵³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1E 1590/11.

⁵⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1C 1589/9.

⁵⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1F 1590/73.

⁵⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond

A város lakossága mindenképpen jelentősen megszorodhatott korszakunkban, hiszen megjelent egy jelentős számú katonaság, akik közül sokan le is telepedtek itt. Ennek az emlékét őrzi az eddig említett terület és a vár közé eső területen található Darabont utca. Emellett több falut csatoltak Udvarhelyhez, mint Szentimrét és Szombatfalvát. A két falura egy-egy utcánév utal, ezeket az utcákat a város rögtön „birtokba vette”, felosztotta, ezáltal a város társadalma „alsóbb” rétegeinek a helyét is kijelölte.

A város vezetésében 1589-re azok a fejedelmi jobbágyságok voltak találhatóak, akik egyszerre vettek részt a kézművesiparban, a kereskedelemben és a kocsmáltatásban. Ezek között volt Szabó Tamás, aki a 80-as évek folyamán házzal rendelkezett a Piac utcában és a Botos utcában is volt földje, ezek közül a Botos utcabeliről tudjuk, hogy az a város földjén, „városi *funduson*” volt. Adózni azonban nem adózott utána, ezért a város, hosszas huzavona után, visszaszerezte tőle a Botos utcabeli földterületet.⁵⁷ Szabó Tamásnak a kertjeihez kaszálója is volt, méghozzá a város végén, a Cserehát nevű területen, ahol az elit számos tagja szerzett magának kaszálót. A szénafüvet az említett Szabó Tamás önkényesen foglalta magának az elit több tagjával együtt. A város közössége a tanú szerint kivonult a szénafűre, de nem sikerült bármit is elérnie a nagyhatalmú Szabóval szemben.⁵⁸ A várost behálózó birtokain kívül tudjuk róla, hogy kocsmáltatásból is szerezte a vagyont, ám emellett bőrkereskedelemmel foglalkozott. Több irányban is kereskedett, de elsősorban a szászokról van adatunk. Szabónak saját szász közvetítője volt, akin keresztül például rókabőröket nagy számban adott el.⁵⁹

A városban olyan tekintélyre tett szert, hogy őt küldték az országgyűlésre követnek is. A perben említett, 1589-ben Gyulafehérváron tartott országgyűlésen azt a feladatot kapta, hogy a terhes várszolgálat csökkentését igyekezzen elérni, valamint hogy ne kelljen a kocsmáltatás hasznából a várnak fizetni. A perből kiderül, hogy Szabó kizárólag az utóbbi ügyért emelt szót, mert úgy tűnik, a város vezető klikkjének a gazdasági érdekeit inkább ez sértette, míg a többi terhet valószínűleg áthárították a város alsóbb rétegeire.⁶⁰ Szabó Tamás minden bizonnyal az

mi6, II/1E 1590/40.

⁵⁷ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, II/1C 1589/21.

⁵⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, II/1C 1589/38.

⁵⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, II/1E 1590/48. A tanú szerint Tamás uram szállásáról egy szász vitte a rókabőröket, nem csupán a szász területekre, de Gyulafehérvárra is.

⁶⁰ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, II/1F 1590/83. Literátus Lőrinc vallomásából tudjuk, hogy a város kérdőre vonta az országgyűlésre küldött követét.

egyik legnagyobb házzal is rendelkezett a városban, ugyanis az adó beszédésekor valamely, a forrásban nem közölt időpontban Kendi Ferenc nála szállt meg. Ezért cserébe Kendi elengedte a házigazdája adóját, aki ezt követően folytonosan erre a felmentésre hivatkozott, amikor nem fizette azt be.⁶¹ Szabó Tamás szomszédja volt a Botos utcában Kósa István és Kósa Mihály, akikről a perek keveset mondanak, csupán azt tudjuk, hogy a Cserehátban ők is szereztek földet maguknak, hogy benne voltak a városvezetésben, időnként bírói tiszteket is viseltek, és hogy később a város nemesei között tartották őket számon. Ugyanebben a társadalmi csoportban találjuk a bírói tisztséget szintén viselő és a Cserehátban valamint a Botosban a Piac utcán szintén kerttel – házzal rendelkező Nagy Szócs Mátét és Szabó Istvánt is. Ugyanitt volt háza és kertje Török Lőrincnek, aki a város malommestere volt. Az ő szomszédja volt Szabó Vazul, aki szintén volt főbíró a városban. Magyar Tamás is volt főbíró Udvarhelyen, és minden bizonnyal ő is benne volt ebben a városvezető társadalmi csoportban. 1600 előtt mindannyiuk társadalmi státusza a „fejedelem jobbágya” volt. Magyar Tamás neve egy olyan perben került elő többek között, ami a már említett „Imreh mester” öröksége körül zajlott. Sajnos a per folyamán mindvégig nem derült ki sem „Imreh mester” vezetékneve, sem pedig a mestersége.⁶² Özvegyét Basa Balázsné Zsófia asszonynak nevezték, ami azt mutatja, hogy Imreh mester nem lehetett akárci, ha az özvegye korábban a székelly nemes Basa Balázs felesége volt. Emellett a perben szereplő örökség összege is mutatja Imreh mester gazdagságát, ugyanis a forrás szerint a házára 1000 forintot hagyott. Még ha feltételezzük, hogy elírás történt, Zsófia asszony ekkor is minimum 80 forintot kapott, az otthoni ládában pedig minimum 100 forint volt, amikor Magyar Tamás, mint Imreh mester lányának a gyámja, elvett ebből 37 forintot. A per szövege arra enged következtetni, hogy ez a „klikk” egyfajta uralmat gyakorolt a város fölött, és tagjai ezt a hatalmat akár arra is felhasználhatták, hogy gyámjai legyenek fiatal gazdag örökösöknek, és ezáltal ne csak kontrollálják a rivális családok vagyonát, hanem hasznat is húzzanak azokból. Ezek a pénzüsszegek, amelyek az udvarhelyi elit számára elérhetőek voltak, a széki lófők gazdasági erejét sokszorosan meghaladták. Úgy tűnik tehát, hogy éppen az 1562 utáni nagyjából három évtized alatt átalakult Székelyudvarhely, és főképpen a várnak és a katonaságnak, valamint egy következetes fejedelmi várostámogatásnak köszönhetően, megindult a városiasodás útján. Ezzel párhuzamosan bontakozott ki a nem nemesi, kocsmáltatással foglalkozó, „fejedelem jobbágysai”-ként megnevezett társadalmi rétegből egy olyan szűk csoport, akik döntően meghatározták

⁶¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1E 1589/53.

⁶² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, I/1E 1589/14.

a város arculatát, döntöttek a telkek és házak kiosztásának, valamint a teherviselés elosztásának a kérdésében. A széki nemesség számára voltaképp csak a 17. században lett vonzóvá a város. Először csak házat vásároltak ott, és kiadták azokat a busás bérleti díjak reményében, majd a század folyamán indult meg a beköltözés és ezzel a városi elit is átalakult. Már az 1627-es összeírást elemezve is látható az az ekkor még csak lassan induló folyamat, aminek a folyamán a 16. század végén a városi elitbe emelkedettek közül néhány család – minden bizonnyal azok, akik örökösrel rendelkeztek és örökíthető mesterséggel is bírtak – a nemesek között íratott össze. E szerint a „nemesként a városban” státusz folyamatosan vált kívánatosná és a felemelkedés egyik lehetséges elemévé. Az 1627-ben nemesként összeírt 17 udvarhelyi között ott volt a Nyíró család két tagja, a Szabó család és a Kósa család egy-egy tagja is, olyan nemesi családok mellett, mint az Ugron, Bögözi, vagy Apor.

Összegezve elmondható, hogy Székelyudvarhely várossá válási folyamata a 16. század második felében jelentősen felgyorsult, amiben a vár megítélésének meghatározó szerepe volt. Kitermelődött a város elitje is, ami évtizedekig meg tudta határozni Székelyudvarhely arculatát és a városi élet kereteit, a település szerkezetét is.

A VARGYASI DANIEL CSALÁD KARRIERJÉNEK KEZDETEI A 16–17. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Tanulmányom tárgya, a kora újkori székely társadalomban jelentős szerepet betöltött Daniel/Dániel család karriertörténete, egy nagyobb kutatás részét képezi, amely a 16–17. századi székely nemesi karrierlehetőségek feltárását célozta meg az anyaszék, Udvarhelyszék területén. A Danielek felemelkedése egyszerre modellezi a klasszikus értelemben vett székely primor család érvényesülési lehetőségét, valamint azt a folyamatot, ahogyan a reneszánsz kultúra, - amin itt nem kizárólag művészet vagy művelődéstörténeti korszakot értünk, hanem életmódot, viselkedéskultúrát, tanulási és érvényesülési toposzokat is-, „leszivárgott” az „átlag-emberek” körébe, a „vidék” világába. A Daniel család hatalomépítési módszerei közé fokozatosan épültek be az általunk a reneszánsz kultúrából és szellemiségből eredeztetett elemek, amelyeknek forrása az erdélyi fejedelmi udvar volt. A reneszánsz udvart a maga fényében főként Báthory Zsigmond igyekezett kiépíteni,¹ ám Oborni Teréz újabb és még folyamatban lévő kutatásai alapján tudjuk, hogy ennek a lengyel-italiai irányultságnak, humanista attitűdnek a gyökerei, előzményei már megtalálhatóak Jagelló Izabella, majd pedig János Zsigmond udvarában is.² A 16. század hatvanas éveiben intézményesült reformáció, amely a nyomtatott irodalmat közvetítette az emberek széles rétegei számára, természetes módon járult hozzá a reneszánsz, a humanizmus elterjedéséhez.³ Megkezdődtek az udvarház-építkezések is, az ekkoriban készült épületek maradványain máig láthatóak a reneszánsz építészeti elemek.⁴ Az udvarházak építésében azonban nem csupán a művészi faragások, építészeti elemek, stílusjegyek utaltak a reneszánszra, hanem a helyi udvaroknak mint családi célokat szolgáló rezidenciák létrehozásának a szándéka is innen eredeztethető. A reprezentáció igénye, még ha a klasszikus udvarokhoz képest visszafogott mértékben is, a korszakban már megjelent a Székelyföldön elsősorban a székely társadalom csúcsán lévő primorok esetében,

¹ Erről: Erdősi, 1995, 1–2.; Klaniczay, 1985; Bartók, 1987, 135–157.

² Oborni, 2009, 1.1 21–44.

³ Pokoly, 1904; Jakó, 1997; Zoványi, 1986; Jakó, 1961, 293.; Herepei, 1942, 4. 472–493. Herepei, 1957, 55–58. 5.

⁴ B. Nagy, 1970, 45–49.

ami azért is érdekes jelenség, mert a székely primori réteg anyagi erejét, birtokait tekintve messze elmaradt az országos nemességtől.⁵

A VARGYASI DANIELEK FELEMELKEDÉSÉNEK KEZDETEI

A vargyasi Danielek a középkor során a tipikus székely primori családot testesítették meg. Őseiket a székely történelem kezdeteire vezették vissza, családi karrierstratégiájuk elsődleges eleme a katonáskodás volt. A család első, a forrásokban említett tagja, Daniel Balázs 1396-ban Nikápolynál harcolt.⁶ 1444-ben egy másik Daniel, egy Péter nevezetű volt jelen a várnai csatában.⁷ A 15. század folyamán a többi „klasszikus” primori családhoz hasonlóan ők is megszerezték az első Székelyföldön kívüli birtokaikat, Fehér vármegyében, a székelyföldi birtokaikhoz ropant közel eső Felső-Rákos területén.⁸ 1499-ben a család már konfliktusba is került az említett Fehér vármegyei terület fölött a szintén udvarhelyi Jánosi családdal.⁹ 1500-ban Daniel Péter két fia, Lukács és Miklós pereskedett a birtokért.¹⁰ Ez a konfliktus hosszú évtizedeken át kísérte a családot.¹¹ Közben a 17. század elejére a primori családok megkezdték a széken belüli területek egymás közötti felosztását is. Bár a Danielek ősi fészke Udvarhelyszéknek az a kis délkeleti nyúlványa volt, amit többnyire Bardóc fiúszéknek neveztek, a szék belsejében is igyekeztek birtokokat szerezni. A század folyamán azonban a család minden bizonnyal úgy dönthetett, hogy erőit a Bardócszék feletti hatalom megszerzésére összpontosítja. Ennek bizonyítéka, hogy 1525-ben vargyasi Daniel Miklós a Kornisoknak adta bérbe a homoródszentpáli birtokrészüket,¹² majd tíz év múlva Daniel Ferenc el is adta az említett birtokot 200 aranyforintért az ott terjeszkedő Kornis családnak.¹³

Ebben az időszakban a Danielek még kétségtelenül a székelység elitjéhez, a legjelentősebb családok közé tartoztak. 1542-ben ugyanis Daniel Péter lett az egyik tagja annak a primorokból álló követségnek, amit a székelység küldött a moldvai vajdával folytatandó tárgyalásokra.¹⁴ A követség tagjai között ott volt Kun Lázár,

⁵ Balogh, 2005, 48–49.

⁶ Orbán, 1868–1873, I. 228.

⁷ Orbán, 1868–1873.

⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 135.

⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934.

¹⁰ Kelemen, 1913, 3.

¹¹ A megnevezés nem mindig volt Bardócszék, időnként Vargyasról nevezték meg. Oborni, 2005, 261–274.

¹² Vass, 1910, 121–122.

¹³ Kelemen, 1913, 4.

¹⁴ Szádeczky-Kardoss, 1927, 110., Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 321–322.

a Béli család egy tagja, Pál is, Mihályfi Ferenc, Tamássy Ferenc valamint az az Andrassy Márton, aki a korszak egyik legbefolyásosabb székely primorjaként több jelentős követi feladatot is ellátott. 1550 és 1554 között újabb területeket csatoltak eddigi Fehér vármegyei birtokaikhoz egy hosszúra nyúlt per végén.¹⁵ A Kornis családdal valószínűleg a közös területen lévő birtokok és a közös ügyletek folyamatosan biztosították a szorosabb kapcsolatot. 1554. június 12-én éppen egy szentpáli Kornis, Miklós bírósága ítélte Daniel Ferencnek és Balázsnak az aldobolyi Mihálcz Mihály özvegyével szemben a felső-rákosi birtokrészt.¹⁶

A század második felében a család karrierjének legfőbb alakítója Daniel Péter lett. 1566-ban két katonai listában is megtaláljuk a nevét, mint aki folyamatosan részt vett János Zsigmond hadaiban.¹⁷ 1562-ben a székely primorok a társadalom többi rétegéhez hasonlóan kivették a részüket az uralkodó elleni felkelésből, a vezetők közül többen börtönbe is kerültek.¹⁸ Az 1566. évi hadjárat egyrészt lehetőséget adott a primorok és János Zsigmond közötti megbékélésre, másrészt egy új korszakot is nyitott a székely nemesi karrierek tekintetében. Korábban, mivel a *ius regium de jure* nem hatolt be a Székelyföldre, az uralkodóknak csak vármegyei területen volt lehetőségük székely katonáik megadományozására. 1562 után a katonai szolgálat vállalása már a székeken belüli hatalomnövekedés eszköze is lehetett. Az 1566-os hadjáratban való részvétel tehát az új felemelkedési lehetőség megragadását is jelentette, hiszen ekkor kezdte meg János Zsigmond a székely jobbágyság tömeges eladományozását, így módon a nemesi kézben lévő jobbágyság számának növekedése révén a saját mikroközösségükön belül jelentősen megnövelhetett az egyes primori családok hatalma.¹⁹

A vargyasi Daniel családnak ekkor két felnőtt férfi tagja élt a források szerint. Péter egész életében szívesen és sokszor vállalt katonai feladatokat, ezzel tovább vitte a családi tradíciót. Az eddig már többször említett Ferenc csak egyszer szerepelt, akkor is úgy, mint aki valaki mást küldött a hadba a maga képében. Ferenc ekkor már minden valószínűség szerint idős ember volt, és eddigi ismereteink szerint nem testvére, hanem a nagybátyja lehetett Daniel Péternek.²⁰ Valószínűsíthető, hogy egyébként is meglévő jó kapcsolatuk a viszonylag távoli rokoni fok ellenére ezért is maradhatott olyan szoros, hogy folyamatos együttes intézkedések

¹⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 115.

¹⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, 115–116.

¹⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, 194–195.

¹⁸ Szádeczky-Kardoss, 1927, 117.

¹⁹ Jakó, 1979, 29.; Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 208–210.

²⁰ Pálmai, 1900, 54–56. A korábban idézett oklevelek is azt látszanak igazolni, hogy a század elején két ágra bomlott a család, ami aztán az egyik ág gyermektelensége miatt a 16. század végén újra egyesült.

után végül egyesíteni kívánták birtokaikat. A család mindkét ága rendelkezett birtokokkal Vargyason, a birtokokközpontjuk tehát mindkettejüknek Vargyas maradt. Péter komoly és sikeres katonaember lett, folytatva a Danielek hagyományait, Ferenc katonáskodásáról nem tudunk. Az 1566-ban kezdődő birtokadományozások során mindketten részesedtek birtokokban, Kisbaconban szereztek jobbágyokat, Péter II, Ferenc pedig 8 ház jobbágyot kapott.²¹ Feltehető, hogy Daniel Péter fontos szerepet játszott a Ferencnek adott adományok kieszközlésében is. A korábbi, klasszikusnak mondható katonai karrier tehát még mindig domináns maradt, ám az apró változások már mutatták, hogy új hatalomépítési utak nyíltak meg, sőt az újnak nem nevezhető „módszert”, a házasodást is egyre céltudatosabban, célirányosabban kezdték használni.

A század 70-es éveiben egy korábban példátlan gyorsaságú és nagyságrendű változás indult el. Néhány család ugyanis addig nem tapasztalt mértékben emelkedett a többi primor fölé, és az egyébként is megélenkülő hatalomszerzési kísérletekhez képest is jóval tudatosabb hatalomépítésbe kezdett. A teljesen új elem az udvarral való szoros kapcsolat volt, ezzel összefüggésben pedig a humanista műveltség megszerzése. Ennek legizgalmasabb példája a már említett homoródszentpáli Kornis család, elsősorban pedig Kornis Farkas, akinek humanista voltát és kivételes műveltségét, széleskörű levelezését, Kovacsóczy Farkassal való szoros barátságát Horn Ildikó már részletesen feltárta.²² Ugyanezt mondhatjuk el a Bogáthy²³ és a Petki családokról is.²⁴

A művelt udvari ember típusának a megjelenése a Székelyföldön az eddigiekhez képest szokatlan tudatosságot eredményezett a hatalomépítésben is, oly módon például, ahogyan a Kornis család alig három évtized alatt megtízszerezte a birtokait,²⁵ és egészen egyedülálló hatalmi struktúrát épített fel, amelynek révén – noha birtokaik mérete még most sem érte el a vármegyei elit birtokait –, mégis irányítani voltak képesek az egész Udvarhelyszéket, sőt, voltaképpen a 16. század végén az egész Székelyföldet.²⁶ Kornis Farkas igazi „udvari ember” volt, Európával

²¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 208–210.

²² Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005, 90–95.

²³ A Bogáthy család, noha voltak udvarhelyszéki birtokaik, jelentős emelkedésüket a Székelyföldön kívül szereztek. Karrierstratégiájuk fontos eleme volt a házasodás, udvari szolgálat és a tanulás. Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005, 91–99.

²⁴ A dersi Petki család a 16. század második felében gyorsan felemelkedett udvarhelyszéki primor család volt. Az apa, Mihály, Kornis Farkas mellett volt a szék főkirálybírája, fia, János először Kornis Farkas lányát vette feleségül, majd a 17. század elejére a Kornis-klán vezetőjévé vált. Bocskai felkelésének idején székely generális, Rákóczi Zsigmond fejedelemsége alatt erdélyi kancellár is volt. Balogh, Horn, 2008, 862., 882–887.

²⁵ Balogh, Horn, 2008, 860.

²⁶ Balogh, Horn, 2008, 858–882.

levelező humanista, Erdély nemes ifjainak gyámja, támogatója, emellett agilis birtokszerző, sőt hatalmaskodó, aki királybírósgát remekül használta fel a hatalma növelésére, akinek a klientúrája behálózta az egész széket. A házasságot is egyszerűen és tudatosan használta a karrierje előmozdítására.²⁷ Az 1570-es években az az udvarban forgolódo, tanult réteg, akik közé a Kornisok vagy a Bogáthyak tartoztak, szinte behozhatatlan előnyre tett szert a korábban velük azonos súlyú primori családokhoz képest.²⁸

A vargyasi Danielek ekkor még sokakkal együtt azok között a lemorzsolódók között voltak található, akik csupán a katonáskodás révén igyekeztek felemelkedni, és pár év alatt visszaszorultak a széki középmezőnybe. Az 1576-ban az ötvendénáros adóról készült összeírás adatai szerint²⁹ az általuk fizetett adó összegét tekintve a széken belül a 8-9. helyen álltak.³⁰ Daniel Péter birtokai ekkor Bardóczfalván, Száldoboson, Dobóban valamint Dersben helyezkedtek el, a szintén vargyasi Daniel Ferenc pedig Vargyason, Kisbaczonban és Bardóczfalván birtokolt. Ez azt mutatja, hogy az 1566-os adományokat követően a család nem tudta tovább gyarapítani birtokait, és tovább növelni a befolyását a fiúszék területén. Jól látható, hogy annak a Daniel Péternek, akit a korban folyamatosan Vargyason említettek, ekkor nem írnak össze Vargyason fizetett adóját, ami jelentős visszaszorulást mutat, és ezzel együtt a korábbi, egyoldalú, csupán a katonáskodásra épülő karrierépítési technika válságát is. Szükségesnek mutatkozott új eszközök bevonása a karrierstratégiába, amennyiben a megindult társadalmi mozgások közepette a család meg kívánt maradni a szék elitjében.

²⁷ Balogh, Horn, 2008, 862–870.

²⁸ 1576-os adóösszeírás Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 137.

²⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 137.

³⁰ A lista jól mutatja a hirtelen megindult átstrukturálódás első eredményeit. A legtöbb adót Kornis Farkas birtokain szedték be, 85 Ft-ot. Már testvére, Mihály birtokain is csupán ennek a felét, mindössze 40 Ft, 50 dénárt. Ezt megközelítő nagyságrendű adót csak a hivatalviselő Petki Mihály esetében látunk, 30 Ft-ot. A Danielek összesen 11 Ft, 50 dénárt fizettek, ami jól mutatja a nagy különbségeket, amik éppen a megelőző évtizedek, jórészt a 60-as, 70-es évek alatt alakultak ki.

I. ÁBRA: A DANIEL CSALÁD BIRTOKAI 1614-BEN.

Az 1570-es és 1580-as években a család defenzióba került, és megpróbálkozott egy a Kornisokkal szemben, vagy inkább mellettük folytatott politikával, megpróbálva megőrizni a fiúszéken belüli vezető szerepét. Állásait azonban még Bardócszéken belül is nehezen tudta megőrizni, ugyanis szembekerült azzal a Jánosi családdal, amellyel már a 15. század vége óta harcban állt Fehér vármegyei birtokán.³¹ A Jánosi családba benősült ambiciózus Boér György, úgy tűnt, hogy még Vargyason is fölénybe került a Danielekkel szemben, legalábbis egy időszakban kétségtelenül. 1585-ben jelentős birtokadományt szerzett Vargyason,³² és megszerezte a malmot, amit újjá is építtetett egy későbbi per tanúsága szerint.³³

Az udvarhelyszéki családok jelentős része valamilyen fokon a Kornis-klientúra részévé vált a 70-es, 80-as évek folyamán. A másik udvarhelyszéki fiúszék, Keresztúrszék két vezető családja, a szintén a katonai karriert választó Gerébek valamint a Csákányok próbálkoztak még a Kornis-klientúrán kívüli hatalomepítéssel.³⁴ Ők, ha nem is tudtak riválisává válni a Kornisoknak, de legalább a fiúszék urai tudtak maradni.³⁵ A korábban ha nem is az egész Bardóc fiúszéket, de leg-

³¹ A Jánosiak 1576-ra az 50 dénáros adó tekintetében is megelőzték a Danieleket. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 37–46.

³² A Danielek komoly presztízavesztéséig járt, hogy ráadásul Daniel Péter azon primorok között volt, akiket kötelezték arra, hogy Boér Györgyöt beiktassák a megszerzett javukba. Kelemen, 1913, 7.

³³ Kelemen, 1913, 7–9.

³⁴ A Geréb–Csákány küzdelemhez: Benkő, Székely, 2008, 93–108.

³⁵ A Csákányok Kerelőszentpál után, mivel Báthory István ellen harcoltak, fokozatosan elvesztették a korábbi súlyukat. Balogh, Horn, 2008, 870.

alább Vargyast uraló Daniel családot azonban folyamatos támadások érték, amelyek eredményeképpen szinte teljesen kiszorították őket korábbi birtokközpontjukról, egyrészt a régi ellenfél Jánosiak, másrészt a nagyon aktív és agresszív Boér rokonság. Ezért a vargyasi Danielek helyzete az 1580-as évek közepén olyannyira tarthatatlanná vált, hogy a családfőt, Daniel Pétert be is börtönözték egy időre. Az eseményről sajnos csak egy későbbi perirat tanúvallomásából tudunk, tehát sem okát, sem pontos idejét nem ismerjük.³⁶ Az 1580-as évek végére a Daniel család, illetve ekkori feje, Daniel Péter feladta az oppozíciót, illetve a különutas politikát, és feleségül vette Kornis Farkas legidősebb lányát, Annát,³⁷ ezáltal betagozta a családját a Kornis-klientúrába. Gyermekait, Mihályt és Ferencet Kornis Farkas gyámságába adta,³⁸ és nem csak kliense lett Kornisnak, de remek tanítványként szinte lemásolta a kornisi mintát. Egyrészt része lett a Kornis-birodalomnak, másrészt pedig Bardócszéken belül ő is igyekezett kiépíteni a maga klientúráját. A klienseit a perekben „barátai”-nak titulálta,³⁹ függő viszonyuk tehát a megnevezést tekintve nem volt személyi függés. A saját klientúrájának és a Kornisénak is része volt az a fülei lőfő, Fosztó Imre, aki Kornis Farkas alkirálybírájaként annak jobb keze volt.⁴⁰ Az 1590-ben kezdődött széki perek tanúsága⁴¹ szerint rendkívül sokat tett a Daniel-klientúra megszervezéséért, valamint az ő segítségével is kellett ahhoz, hogy a század végére legyűrjék a Boér-Jánosi családot.⁴² A perfolym 1590 nyarán indult, amikor Kornis Farkas alkirálybírója, fülei Fosztó Imre és családja már egyértelműen Daniel Pétert támogatta.⁴³ 1591-ben állandóvá vált a konfliktus a két tábor között. Ez a szembenállás szerves folytatása volt annak, hogy az 1580-as években a Jánosi családba benősült Boér György tudatosan igye-

³⁶ Kelemen, 1913, II.

³⁷ A házasság nagyon rövid ideig tartott és válással végződött, a Danielek Kornisokhoz fűződő viszonyát azonban ez a változás már nem változtatta meg. Balogh, Horn, 2008, 880.

³⁸ Balogh, Horn, 2008, 878.

³⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2 B. 1591/116. Daniel Péter vallotta 1591 decemberében, hogy Nagy Menyhárt és Nagy Gáspár az ő barátai, akinek a disznait a Jánosi család néhány tagja elhajtotta.

⁴⁰ Balogh, Horn, 2008, 872–873.

⁴¹ 1590. június 7-én kezdődött az első per, amit 1591-ben már öt további követett.

⁴² Boér György, aki az udvarhelyszéki Boldogasszonyfalváról származott, Jánosi Katát feleségül véve nagyon erős támadást indított a Danielek ellen. Ez ellen lépett fel Daniel Péter és új szövetségesei, amikor egy Székelyudvarhelyről Bardócszékre tartó követség tagjai voltak mindannyian, és szóváltásba keveredett Boér és Daniel Péter. A per szerint Fosztó Imre és testvére rögtön Daniel mellé álltak, Boért „áruló”-nak titulálva. Érdekes megemlíteni, hogy a valós összetűzések, akár tettelegesség is, szinte minden esetben Fosztó és Boér között folyt, Daniel Péter személyesen nem keveredett bele a küzdelmekbe.

⁴³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1590/37.

kezett ellehetetleníteni Vargyason és környékén Daniel Pétert. Korábbi malmát megszerezte, azt teljesen lebontatta és újjáépíttette, és lehet, hogy tettlegességre is sor került közöttük, hiszen Danielt be is zárták egy időre. Az 1580-as évek végétől Kornis Farkas leghűségesebb alkirálybírája, Fosztó Imre támogatása révén nemcsak megvédte a Danieleket, de valószínűleg a közhangulatot is melléjük állította, klientúrájuk kialakításában is segítette őket. Fosztó és rokonsága, ha kellett, vitába szállt Boérral, ha kellett, megvádolta őt, vagy akár összetűzést is provokált. Az események pereskedéssel végződtek. Találunk Boér György által indított pert Fosztó Imrével szemben, akinek láthatóan feladata volt a Daniel melletti tábor megszervezése,⁴⁴ illetve bekapcsolódott a küzdelembe az egész Jánosi rokonság, azzal, hogy Daniel kialakuló klientúrájának tagjait támadta meg.⁴⁵ A Boér György elleni harc szó szerint fegyveres ütközetbe torkolt, ugyanis egy 1591. decemberi per szövege szerint 1590. július 25-én Boér a jobbágyságot felfegyverezve rontott Danielre és jobbágyságra, az egyik jobbágyságot elrabolta és váltságdíjat követelt érte.⁴⁶ Később ugyancsak Boér Daniel Péter egyik jobbágyságát a földjét foglalta el.⁴⁷ A küzdelem egészen a század végéig tartott a két fél között, ám természetesen egyenlőtlenre vált attól kezdve, hogy Daniel Péter a Kornisok védelmét választotta. Ezen időszak alatt Daniel Péter maga is kiépítette saját kis helyi birodalmát. A klientúraépítés egyik nagyon tudatos mozzanatát egy 1601-ben fennmaradt egyezség említi,⁴⁸ ami egyben értesít arról is, hogy a Danieleknek sikerült felülkerekedniük a Boér családon. Eszerint a fiúszék szabad székelyei, vagyis a Daniel-klientúra „megdúlta” a Boér-birtokokat, olyannyira, hogy gyakorlatilag mindennemű élelem nélkül maradt a családfő halála után az özvegy és annak fia.⁴⁹ Ennek következtében az említettek „tartásért”, azaz gyámságért minden megmaradt vagyonukat Daniel Péternek adták. Ugyanezen szerződésen belül vállalt gyámságot vargyasi Daniel Péter a már korábban említett Daniel Fe-

⁴⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1591/49.

⁴⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1591/116. A család kapcsolata Nagy Menyhártttal valóban közeli lehetett, ugyanis Daniel Péter egyik fia, Mihály külön is figyelemmel kísérte a tevékenységét. Kelemen, 1913, 9.

⁴⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1591/119.

⁴⁷ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1591/123.

⁴⁸ Kelemen, 1913, 7.

⁴⁹ Az egyezség szövege szerint a Boér család megdúlása Mihály vajda bejövételének idején történt, ám azt hangsúlyozza, hogy a „székelyek” követték el. A szövegből az is kiderül, hogy ekkor Boér Györgyné Jánosi Kata már özvegy volt, ám nem tettek utalást arra, hogy Boér György mikor és milyen körülmények között halt meg.

renc özvegye, Daczó Anna felett is. A karrierstratégiák újabb, rendkívül tudatos elemét fedezhetjük itt fel, ráadásul Kornis Farkas példájának ügyes követését. Kornis Farkas, aki a szék főkirálybírája és az erdélyi unitárius elit vezetője volt, több erdélyi nemes ifjú gyámságát vállalta el.⁵⁰ A gyámság természetesen egyszerű eszköz volt az illető család bevonására a kliensi hálózatba, valamint védelemért és a gyermekek taníttatásáért bizonyos javadalmak is illették a gyámot, esetenként a család egész vagyonával rendelkezhetett. Ugyanezt láthatjuk az említett szerződés esetében is, amikor Boér György özvegyének bizonyos mennyiségű élelmet, ellátást biztosított Daniel Péter, ezért viszonzásul rá szállt Boér György minden vagyona, sőt a Jánosi-vagyon egy jelentős hányada is. A Daczó Anna feletti gyámságért cserébe pedig újra egyesülhetett az egész Daniel-vagyon, ezzel maradéktalanul biztosítva a családnak a Bardóc fiúszék feletti uralmat. A fiúszéket a korban többször nevezték *Territorium Vargyasiense*-nek⁵¹ vagy *Districtus Vargyasnak*,⁵² ami azt is mutatja, hogy a fiúszék központjának Vargyast tekintették, a Danielek birtokközpontját.

A vargyasi birtokközpont kiépülése is erre az időszakra tehető. Reneszánsz elemek bőven találhatók rajta, például a gyönyörű reneszánsz tornác.⁵³ Az udvarház legkorábbi része a nyugati szárny, az ott található reneszánsz ajtó és ablakkerekek.⁵⁴ Az építés módja jól mutatja az igényt a reprezentatív lokális központ létrehozására. A család a 17. század elején újra megtelepedett Vargyason, minden korábbi birtokrészt, így a malmot is visszaszerezték. 1609-re sikerült az egyik utolsó Boér-párti székelyt, bizonyos János deákot is kiszorítani a malomban lévő birtokrészből, ezzel a településen teljesen biztosítani a Danielek egyeduralmát.⁵⁵ Ez azonban csak a Kornisok hathatós segítségével sikerülhetett, akikhez egészen Kornis Ferenc, a Kornisok utolsó férfi tagjának haláláig ragaszkodtak a Danielek, legalábbis a minden bizonnyal meglehetősen magas kort elérő Daniel Péter. A perek tanúsága szerint még 1612-ben is együtt intézkedett az öreg Daniel Péter és a fiatal Kornis Ferenc bizonyos tilalmas erdők megszabadításának a kér-

⁵⁰ Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005, 91–92.

⁵¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XII. 20.

⁵² Ld. Oborni Teréznek a fiúszékek kérdésével kapcsolatos tanulmánya: Oborni, 2005, 261–274.; Pál-Antal, 2002, 79.

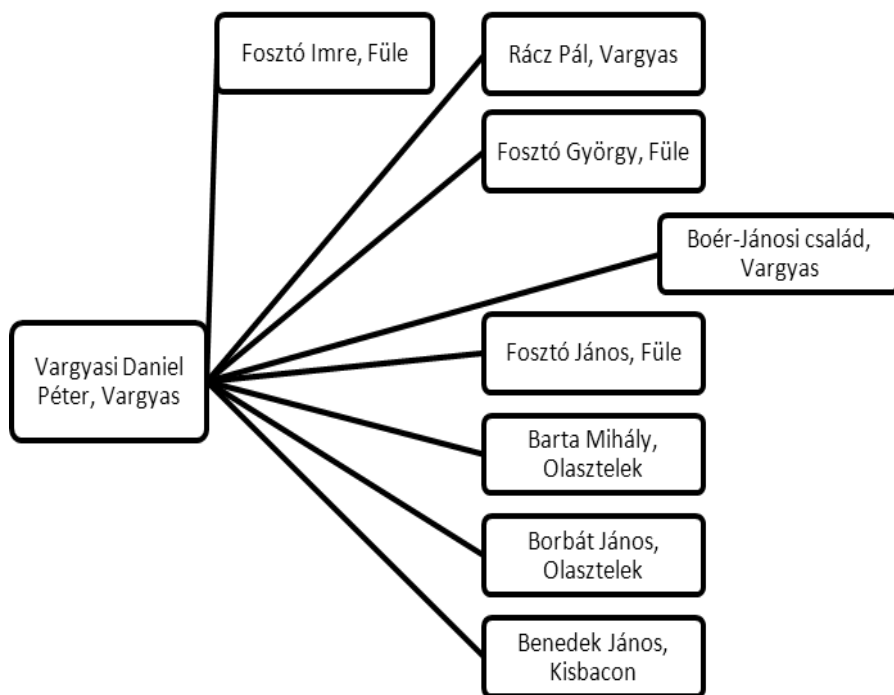
Bónis, 1942, 50–51.

⁵³ B. Nagy, 1970, 45.

⁵⁴ Kisgyörgy, 1976, 435–438.

⁵⁵ Kelemen, 1913, 11.

désében.⁵⁶ Helyi klientúrájukat is Kornis segítségével alakították ki. A mellékelt ábrán az udvarhelyszéki klientúra tagjait tüntettem fel.⁵⁷

2. ÁBRA: VARGYASI DANIEL PÉTER KAPCSOLATI HÁLÓJA BARDÓC SZÉKBEN A 16. SZÁZAD VÉGÉN

A KORNIS-BIRODALOM ÁRNYÉKÁBAN

Nemcsak a katonaember Daniel Péter, hanem fiai is a Kornisoknak köszönhatték karrierjük megindulását, hiszen mindkettőjüket Kornis Farkas vette gyámságába. A két fiú katonai szolgálatot vállalt, először a klientúra részeként. Bár Mihály vajda 1600-ban megölette Kornis Farkast,⁵⁸ a hatalmi struktúrát Kornis vejai igye-

⁵⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1612/193.

⁵⁷ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1592/22.

⁵⁸ Balogh, Horn, 2008, 875.

keztek továbbra is fenntartani, előbb Székely Mózes,⁵⁹ majd pedig Petki János.⁶⁰ A Daniel fiúk valószínűleg idősebbike, Ferenc ott volt Székely Mózes mellett a harcaiban, 1603-ban a brassói csatában halt meg ő maga is.⁶¹ A fiatalabb, Daniel Mihály a Kornis örökséget tovább vivő és egyben tartó Petki János szolgálatába állt. Az apa, Daniel Péter óvatosságára jellemző, hogy bár fiait továbbra is a Kornis-táborban tartotta, 1602-1603-ban ő maga megjelent a Basta által elkészített *lustrán*, a család helyzetét minden oldalról biztosítani akarván.⁶² Fia, Mihály azonban már 1606-ban komoly feladatokat kapott Petkitől, akinek köszönhetően a székelység Bocskai oldalára állt.⁶³ Két, általa Petkinék írt levél szerint azt a feladatot kapta, hogy Háromszéket Petki és ezáltal Bocskai mellé állítsa.⁶⁴ Daniel Mihály szavaiból valószínűsíthető, hogy Petki, aki ekkor már székely generális volt,⁶⁵ kliensét háromszéki kapitánnyá nevezte ki, minthogy a Daniel-birtokok gyakorlatilag határosak voltak Háromszékkal.⁶⁶ Daniel Mihály mindkét levelét Háromszékről keletkezte, az elsőt Csernátonból, a másikat pedig Kovásznáról.⁶⁷ A levelek tartalmilag két részre oszthatók. Írójuk egyrészt katonai vezetőként jelentést ad a tisztségéhez kapcsolódó eseményekről, másrészt pedig, mint Petki János intézője, beszámol urának az általa bonyolított különböző vásárlásokról, nyestek, juhek beszerzéséről.⁶⁸ Tevékenységei kapcsán pedig igyekezett Petkihez és saját ma-

⁵⁹ Székely Mózes Kornis Farkas lányának, Kornis Annának a második férje volt, aki nem sokkal előbb vált el vargyasi Daniel Pétertől. Várfalvi Nagy, 1869; Vass, 1897.

⁶⁰ Balogh, Horn, 2008, 883–885.

⁶¹ Szádeczky, 1896, 390–394.

⁶² Demény, Pataki & Tüdös, 1983-1998, IV. 154–190. Daniel Péter megoldása nagyon taktikusnak mondható, ám nem tekinthető egyedülállónak, a primori családok egy része, éppen a „második vonal” tagjai szívesen éltek ezzel a módszerrel a családjuk helyzetét biztosítandó.

⁶³ Balogh: *Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában*. 2006, 128.

⁶⁴ Kelemen, 1913, 8–9.

⁶⁵ Balogh: *A székely társadalom Bocskai István korában*. 2008, 11.

⁶⁶ A kapitányi pozíció a Daniel Mihály által írt levelek soraiból következtethető. Mustrát tartott, vicéjéről írt, és kapitányként cselekedett. A kinevező okirat azonban nem ismert.

⁶⁷ Kelemen, 1913, 8–9.

⁶⁸ Daniel Mihály egész pályáját meghatározta egy hallatlanul előnyös tulajdonsága. Nagyszerűen értett ahhoz, hogy feletteseinek különféle, kisebb-nagyobb szolgáltatásokat tegyen. Szinte művésze volt annak, hogy hasznossá tegye magát azok számára, akikkel kapcsolatba került. 1606-ban Petki ügyeit intézte nagy figyelmességgel. A Székelyföldön a székelyek is szívesen kereskedtek állatbőrökkel. Petki János a forrás szerint Háromszéken is igyekezett jó beszerzési forrásokat találni, ezt Daniel Mihály meg is szerezte ura számára. Maga járt utána a forrásoknak, maga ellenőrizte a nyesteket és juhokat, és ha nem találta azokat megfelelőnek, akkor inkább felajánlotta, hogy saját maga szerzi be a legjobb minőségben. Kelemen, 1913, 8–9. 1618-ban, már Háromszék alkapitányaként Bethlen Gábornak látta el különösen jó minőségű deszkákkal. A fejedelem által neki írt levél közvetlen, bizalmas hangneméből arra következtethetünk, hogy Daniel Mihály jól értett az efféle beszerzésekhez és ura is megbízott benne. Thaly, 1862, 93. Ugyanez

gához hűséges embereket találni, azaz tovább építeni a Kornis-Daniel klientúrát. A Kornis-birodalom nyomasztó hatalma ellenére, vagy talán éppen ezért, Háromszék nemessége meglehetősen ellenszenvvel fogadta a kívülről érkezett Daniel Mihályt. A széken belül komoly ellenpárt szerveződött vele szemben, amelynek tagjai között volt Bedő István, aki nem számított a legtekintélyesebb primorok közé, viszont kipróbált katonaként mégis a szék vezéregyéniségei közé emelkedett. Mellette Kálnoki János⁶⁹ és Imecs István⁷⁰ állt, akik családjukat tekintve a szék ősi primorjai közül valók voltak. A belső ellenzék Petki János és Daniel Mihály elsődleges célját nem tudta megakadályozni, vagyis azt, hogy Háromszéket bevonják a Bocskai-felkelés küzdelmeibe. A Petki által kért küldötteket Danielnek sikerült megválasztatnia, majd pedig mustrát is tartott a hadba vonuló háromszékieknek. Hosszabb távon azonban nem sikerült a helyiek akarata ellenére Háromszékre ültetni Daniel Mihályt, mert azok már Petki János idejében megválasztották saját vezetőiket, így a szék főkapitánya ekkor Kálnoki Bedő István lett, vicekapitánya a szintén háromszéki Mátyus János,⁷¹ főkirálybírája pedig Kálnoki János.⁷² Nem tudhatjuk, hogy Daniel Mihály háromszéki hivatszerzésének ötlete Petkitől vagy a Danielektől származott-e, de az sejthető, hogy a hatalomépítésben járatos Kornis-birodalom új vezetőjének terve volt eredetileg a széken túli terjeszkedés. A Danielek azonban e tekintetben is jó tanítványoknak bizonyultak, ugyanis ezt követően Daniel Mihály karrierjének egyik legfontosabb célja lett Háromszék valamelyik vezető tisztségének a megszerzése.

DANIEL MIHÁLY, A KARRIERÉPÍTŐ

Az öreg Daniel Péter még 1612-ben is egészen bizonyosan élt, hiszen, mint ahogyan korábban említettem, még ekkor is tevékenyen részt vett a Kornis-klientúrában Udvarhelyszéken belül, a fiatal Kornis Ferencet támogatta.⁷³ Fia és örököse, Mihály azonban már ekkor átvette a birtokok és a család vezetését. A sikertelen há-

a tulajdonsága segíthette abban is, hogy Bethlen Istvánnal, sőt még annak feleségével is jó viszonyba kerüljön. 1620-ban a fejedelem testvére köszönte meg, hogy a háromszéki alkapitány „kölcsonadta” neki egyik szolgáló asszonyát. Kelemen, 1913, 15. Bethlen Istvánné ismeretlenül fordult egy 1624-es levelében Daniel Borbála nevű leányához, nyilván az apa tanácsára, hogy 90 kötés lenjék fonassa és szövesse meg. Kelemen, 1913, 17.

⁶⁹ Tüdősné Simon, 1998, 12–16.

⁷⁰ Tüdősné Simon, 1998, 10.

⁷¹ Kőváry, 1859–1861, II. 168–201.

⁷² Kelemen, 1913, 8–9.

⁷³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1612/193.

romszéki próbálkozás után minden bizonnyal a Kornisoknak köszönhette, hogy Udvarhelyszéken hivatalhoz jutott. 1610-ben már bizonyosan a szék alkirálybírója volt Balássy Ferenc főkirálybírósa idején.⁷⁴ A Kornis-klán pozíciói időközben Petki János kegyvesztetté válásával jelentősen meggyengültek,⁷⁵ ám a Danielek ügyesen alkalmazkodtak az új körülményekhez, Báthory Gábor támogatói közé felsorakozva. Már 1610-ben, a Báthory-ellenes merénylet idején az udvar környezetében tartózkodott Daniel Mihály, hiszen apjának március 29-én kelt levelében számolt be az eseményekről.⁷⁶ A karrierépítésben megmutatkozó tudatosságra vall, hogy a történetek lényegének leírása mellett kitért arra is, hogy korábbi háromszéki ellenfeleit, Kálnoki Jánost és Imecs Istvánt is bebörtönözték az ügy kapcsán.⁷⁷ Jól látható, hogy a Danielek folyamatosan szemmel tartották a Háromszék vezetésében végbemenő változásokat. A kínálkozó pillanatig Daniel Mihály a család ősi tevékenységét, a katonai szolgálatot gyakorolta, ettől remélhette a jelesebb tisztségek megszerzését. 1612-ben Udvarhelyszék alkapitánya lett.⁷⁸ Ekkor Udvarhelyszék főkapitánya, tehát Daniel Mihály közvetlen felettese már Némethy Gergely volt, Báthory Gábor fejedelem bizalmasa.⁷⁹ Az a tény, hogy a Danielek egy olyan ember szolgálatában is tovább tudták építeni karrierjüket, aki éppen Petki János leváltása révén kapta pozícióját, a Danielek részéről remek alkalmazkodóképességet és okos helyezkedést mutat. Azt is feltehetjük, hogy Daniel Mihály képes volt önmagát nélkülözhetetlenné tenni akár katonai képességei révén, akár azáltal, hogy hajlandónak mutatkozott saját klientúráját az új vezetés szolgálatába állítani. Az év folyamán alkalma is nyílt katonai tehetségét felhasználni, ugyanis Geréb András mellett ő vezette az udvarhelyszéki székely hadtestet a brassói csatában, amikor mellette Bedő István, Begröli István és Béli Kelemen voltak a jobbszárnyon elhelyezkedő székelyek vezetői.⁸⁰

Érdekes, hogy az az aktivitás, ami a vezető tisztségek megszerzésére valamint a Bardócszék feletti hatalom megerősítésére irányult, nem párosult a további birtokszerzés igényével. A család neve alig fordult elő a periratokban, egyáltalán nem jellemezte őket a hatalmaskodás.⁸¹ Minden bizonnyal elsősorban a Bardóc fiúszék feletti uralom megszilárdítására törekedtek, az 1610-es években sem a bir-

⁷⁴ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 326.

⁷⁵ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 156.

⁷⁶ Kelemen, 1913, 12–13.

⁷⁷ Kelemen, 1913, 13.

⁷⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1612/203.

⁷⁹ Balogh: *Báthory Gábor székelypolitikája*. 2008, 187–198.

⁸⁰ Szilágyi, 1867, 139.

⁸¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1612/193., 1612/203., 1614/226.

tokaik nagysága, sem a jobbágyaik száma tekintetében nem léptek előre a széki nemesek rangsorában. Az 1614-es *lustra* adatai szerint Daniel Mihálynak 7 településen mindössze 53 jobbágya volt.⁸² Ezzel a hetedik helyen állt a székben, megelőzte őt Kornis Ferenc, Balássy Ferenc, Geréb András, Petki Jánosné, Ugron Pál és Péchi Simon.⁸³

3. ÁBRA: A DANIEL CSALÁD BIRTOKAI 1576-BAN

Feltehető, hogy az 1610-es években még nagyon erős volt a Kornis család hatalma a széken belüli birtoklást tekintve, ezért a Danielek nem elsősorban Udvarhelyszéken kívántak terjeszkedni. Éles szemmel észrevették azonban, hogy Háromszéken még nem történt meg az udvarhelyihez hasonló hatalomkoncentráció, az ottani primorok birtokainak nagysága és jobbágynak száma meg sem közelítette a szomszédos székbeliét. Ésszerű gondolat volt tehát átterjeszkedni Háromszékre, és ott birtokokat szerezni. Ezzel magyarázhatjuk azt, hogy 1618-ban Daniel Mihály elérte, hogy Bethlen Gábor újra háromszéki tisztségre juttatta, amikor kinevezte őt a szék alkapitányává.⁸⁴ Bethlen, aki már Báthory Gábor fejedelemsége idején, mint csíki főkapitány alaposan megismerte a székely kapitányok és alkapitányok katonai képességét, a harminc éves háborúba való belépésekor mind Geréb Andrást, mind pedig Daniel Mihályt maga mellett tartotta a harcaiban, és okleveleiben, levelei-

⁸² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, Székely Láda 56. sz. VIII: 1. Az 1614-es *conscriptio*.

⁸³ Balogh, 2005, 169.

⁸⁴ Kelemen, 1913, 14.

ben elismeréssel nyilatkozott róluk.⁸⁵ A Daniel Mihály által használt karrierstratégiák között is első helyen volt tehát a katonáskodás, nem játszott viszont jelentős szerepet sem a tanulás sem a hatalmaskodás. Apja által kiépített klientúráját noha használta, sőt figyelemmel kísérte tagjainak sorsát is,⁸⁶ nincs jele annak, hogy számukat jelentős mértékben növelte volna. A katonai szolgálat révén azonban végre mód nyílt a háromszéki karrier elindítására. 1621 októberében *nova donatiót* kapott a hadjárat idején tanúsított hűségéért.⁸⁷ Érdekes, hogy a birtokolt települések sora újra csak azt mutatja, hogy Udvarhelyszéken nem terjeszkedett tovább a család, viszont újra megerősítést nyert felső-rákosi, vármegyei birtokában, valamint háromszéki javadalmakat is szerzett Baróton, Köpeczen, Szárazajtán, Nagyajtán és Bölonbén. 1622-ben Bethlen Háromszék főkirálybírójává is kinevezte Daniel Mihályt, akinek szolgálatairól ekkor is megemlékezett.⁸⁸ A háromszéki nemesség az erős fejedelmi támogatás ellenére is igyekezett Daniellel szembe helyezkedni. 1622-ben magának Bethlen Gábornak kellett levélben megparancsolnia a sepsi-, kézdi- és orbaiszéki altiszteknek, hogy Daniel Mihály alkapitányi járandóságát szolgáltatassák ki a nemrég kinevezett főkirálybírónak.⁸⁹

Daniel Mihály, sok székely primor társához hasonlóan, Bethlen Gábor hűséges embere lett.⁹⁰ A katonai karrierstratégiát azonban esetében egyre inkább felváltotta az udvari szolgálat valamint a diplomáciai feladatok vállalása. 1616-ban és 1638-ban konstantinápolyi követséget vállalt, közben Brandenburgi Katalin udvarmestereként szolgált egy ideig, és szoros barátságot ápolt Bethlen Istvánnal és családjával is.⁹¹

A RENESZÁNSZ VISELKEDÉSMINTÁK ÉS AZ UDVARI SZOLGÁLAT

Daniel Mihály a húszas évek folyamán gyermekeit is a fejedelmi udvarba küldte, vagy hivatalba jutatta őket. Egyik fiának, Daniel Ferencnek 1624-es kinevezése Bardócszék, az oklevél szerint „*territorium Vargyasiense*” királybírójává, az

⁸⁵ Kelemen, 1913, 16.

⁸⁶ Kelemen, 1913, 9.

⁸⁷ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XI. 3. fol.

⁸⁸ Kelemen, 1913, 16.

⁸⁹ Kelemen, 1913, 16.

⁹⁰ Jeney-Tóth Annamária kutatásai is egyértelműen bizonyítják azt a feltevést, hogy Bethlen Gábor udvarában a korábbinál jóval nagyobb számban töltöttek be fontos pozíciókat a székely nemesek. Ennek a kérdésnek a feltárását jelenleg is végzem. Jeney-Tóth, é. n.

⁹¹ Kelemen, 1913, 17., 21–25.

udvarhelyszéki befolyás folytonosságát volt hivatva biztosítani.⁹² Két lánya közül Annát fejedelmi udvarhölgyként említik, aki 1624-ben már bizonyosan Kassán tartózkodott az udvarral.⁹³ Borbála szintén rangos udvarhölgy lehetett, hiszen Brandenburgi Katalin külön levelekben kéri őt, hogy kövesse fogarasi udvarába.⁹⁴ A két lány a reneszánszból ismert szokás szerint egymás „hogylétéről” levelezett egymással.⁹⁵ A reneszánsz embertípus igazi megtestesítője azonban a másik fiú, vargyasi Daniel János lett, aki a források szerint igen eszes, tehetséges és a tanulás megszállottja volt. Az idősebb Bethlen István által hozzá írt levél tanúsítja, hogy Daniel János fiának, Bethlen Péternek tanuló társa, *peregrin* társa volt. Mivel a fiatal Bethlennek nem volt nagy kedve önmaga külföldi képzéséhez, hamar tovább utazott az általuk látogatott egyetemek színhelyéről Európa további városaiba. Daniel János azonban az oderafrankfurti egyetem mellett Leydenben is tanult,⁹⁶ idősebb Bethlen Istvánnak a levele éppen itt érte utol. A levélből kiderül, hogy Bethlen Gábor fejedelem háromszáz tallérral támogatta az ifjút, amelyet Bethlen István újabb 50 tallérral toldott meg, és egy határozott „program” adásával, amelyben, valószínűleg fejedelmi utasításra, a tanulnivalók sorrendjét állította föl a számára. A levél egyértelműen jelezte, hogy Daniel Jánosnak fontos szerepet szántak fejedelmi udvarban tanulása befejeztével. A legfontosabbnak a német nyelv tanulását tekintették, ezt követte a latin, és harmadikként megemlítették azt is, hogy az olasz nyelvben szerezzen jártasságot.⁹⁷

Daniel János, a katona Daniel Péter unokája és Daniel Mihály fia igazi reneszánsz ember lett, külföldi egyetemeken járt, nagy műveltséget szerzett, és tudását a fejedelmi udvarban használta fel. Magas rangú hivatali és diplomáciai feladatokat látott el. Feleségét, Gerendi Zsófiát jellemző módon nem székely családból választotta.⁹⁸ Testvére, Ferenc viszont az apa háromszéki orientációját és a családi hagyományt követve Háromszék főkapitánya, Béli Kelemen lányát, Juditot vette feleségül, így rokonságba került a Béli és Kálnoki családokkal is.⁹⁹

A vargyasi Daniel család alig két generáció alatt sikeresen elsajátította a karrierépítés új lehetőségeit. Miután a család tagjai nagyszerűen épültek be Kornis Farkas klientúrájába, maguk is megteremtették saját klienseik körét. A nagyszerű humanista, Kornis Farkas példáját követve egyre tudatosabban alkalmaztak bizo-

⁹² MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XII. 20. fol.

⁹³ Kelemen, 1913, 18–19.

⁹⁴ Kelemen, 1913, 25–26.

⁹⁵ Kelemen, 1913, 18.

⁹⁶ Szabó, Tonk, 1992, 113.

⁹⁷ Kelemen, 1913, 21–22.

⁹⁸ Kelemen, 1913, 33.

⁹⁹ Kelemen, 1913, 35.

nyos, a reneszánsz szellemiségéhez köthető viselkedésmintákat, egyre tudatosabban építették saját karrierjüket. Pályájuk azonban nem volt olyan grandiózusan felívelő, mint a Kornisoké a 16. század második felében, vagy a Bélié egy századdal később. A katonai szolgálat mindig megmaradt karrierstratégiájuk egyik alapjaként, ám ezt előnyösen egészítette ki a tanulás, a műveltség iránti igény és a Bardócszék fölötti uralom biztosítása. A család az ekkor megszerzett pozícióját a fejedelemség fennállása idején mindvégig képes volt megtartani.

A HATALOMÉPÍTÉS ÚTJAI:
A HOMORÓDSZENTPÁLI KORNIS CSALÁD
TÖRTÉNETE

KORNIS MIKLÓS

A homoródszentpáli Kornis család a 16. század második felében élte a virágkorát.¹ A hatalom- és birtoknövekedés, valamint a család központjának számító Udvarhelyszéken belüli hegemonia a Kornisok három generációjához kötődik. Tevékenységüket vizsgálva egy olyan mértékű tudatos birtoképítés és karrierstratégia elemeit fedezhetjük fel, ami a kor székely nemesei között kivételesnek mondható. A három generáció tagjai a szerteágazó rokoni hálózat és a széki klientúra kiépítésének terén egyaránt kiválót alkottak, és ez hozzásegítette őket a helyi hatalmuk növeléséhez is. A 16. század végére már olyan abszolút befolyással bírtak a széken belül, hogy annak lakosait akár nagyra törő politikai céljaik érdekében is könnyedén csatasorba állíthatták.²

Az újfajta dinasztia- és birtoképítő szemléletet a század középső harmadában tevékenykedő Kornis Miklós honosította meg a családban, fiai a tőle vett mintát vitték, fejlesztették tovább. Ha csak a szűk familiát és az egyéni karriert nézzük, a tanácsúri méltóságot viselő Kornis Miklós jutott a legmagasabbra az országos politikai életben, de a család egészének javára szolgáló birtokbirodalmat a fiai teremteték meg. Kornis Miklós meglehetősen rossz alapokról indította fényes karrierjét: öröksége csupán az udvarhelyszéki Lövétére és Homoródszentpálra terjedt ki, míg apja, az idősebb Kornis Miklós a politikai harcok áldozata lett: 1529-ben Báthory István erdélyi vajda ölette meg.³ Az ifjabb Miklós neve az 1530-as évek elején tűnt fel először a forrásokban, de valószínűleg tehetséges katona és jó szer-

¹ A homoródszentpáli Kornis család történetének mindmáig legteljesebb és legpontosabb leírása: Vass, 1910, 17–28. Munkájának külön érdeme, hogy a homoródszentpáli Kornis család tagjait elkülönítette a göncruszkai Kornis család tagjaitól, ami a genealógiai szakirodalomban addig révesen és teljesen összekeverten szerepelt. A homoródszentpáli, göncruszkai és tóthváradgyai Kornis családok elkülönítése: T. Orgona, 2007, 9–13.

² Jó példa erre a Bocskai-felkelés időszaka, amikor ugyan a család legokosabb és legnagyobb szervezője, Kornis Farkas már nem élt, egyetlen életben maradt fia, Ferenc pedig még túl fiatal volt ahhoz, hogy az örökébe léphessen, Kornis Farkas veje, Petky János azonban éppen a Kornis-klientúrát működtetve tudta rövid idő alatt először a széket, majd pedig az egész székelységet a korábban a székelyek által nem túlzottan kedvelt Bocskai István mellé állítani.

³ A család birtokközpontjának tekinthető szentpáli javadalmakat már idősebb Miklós tovább növelte, ugyanis 1525-ben vargyasi Daniel Pétertől zálogba vette annak a szentpáli határban

vező lehetett, mert rendkívül gyorsan emelkedett a széki rangsorban: 1538-ban már Udvarhelyszék főkapitányaként szerepelt.⁴ 1547-ben táblai ülnök, 1548-ban a Fráter György mellé rendelt tanács tagja lett.⁵ Mivel már Szapolyai János halála után I. Ferdinándhoz húzott, 1552-ben is örömmel fogadta a magyar király erdélyi berendezkedési kísérletét.⁶ Az *interregnum* alatt nyerte el újabb széki tisztségét: 1555-ben Udvarhelyszék főkirálybírói tiszttét is megkapta.⁷ Noha János Zsigmond visszahívását kezdetben mereven ellenezte, 1556 elejére megváltozott a véleménye, és Petrovics Péter törekvéseit kezdte támogatni. Az erdélyi vajdák hiába próbálták Ferdinánd hűségére visszacsábítani — állítólag háromszáz aranyat és száz jobbágyot ígértek neki⁸ —, nem jártak sikerrel. 1566 márciusában a szászsebesi országgyűlés Petrovics Pétert választotta helytartónak, és mellé hattagú helytartói tanácsot rendelt a három nemzetből, amelyben Kornis Miklós a székelység képviselőjeként kapott helyet.⁹ A végső célt, János Zsigmond és Izabella decemberi hazatérését azonban váratlan halála miatt már nem érthette meg.¹⁰

Kornis Miklós karrierje — minden tehetsége ellenére is — szinte hihetetlennek tűnik annak fényében, hogy sem a Székelyföldön kívül, sem Udvarhelyszéken belül nem volt jelentős birtokok tulajdonosa, még az élete végén sem. A birtokállománya minden bizonnyal elégtelen lett volna országos tisztségek megszerzéséhez, ám a Székelyföldön belül a 16. század közepén alig találunk az övénél jelentősebb méretű birtokokat. Valójában éppen a Kornisok lesznek az elsők, akik egy vármegyei szintű birtokkomplexum létrehozását célozták meg. Az egész Székelyföldet tekintve olyannyira egyedülálló volt ez a kísérlet, hogy még a 17. század első felében is a székek legtekintélyesebbjei a Kornisokénál jóval kisebb széki birtokokkal rendelkeztek. Jó példa erre Lázár István, Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék mindenható ura, aki 1614-ben 54 jobbágyával a szék legtehetősebbje volt.¹¹

Ha Kornis Miklós csak az erdélyi politikai életben ért volna el sikereket, családja talán megrekedt volna azok közt a székely famíliák között, akik csupán egyetlen kimagasló és utolérhetetlen teljesítményt nyújtó ősökre lehettek büszkéek.

lévő részét 10 Ft-ért. Ezt a birtokrészt 1535-ben végül a fia, Miklós 200 aranyforintért vette meg vargyasi Daniel Ferenctől és Dorottyától. Vass, 1910, 121–122.

⁴ Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998, II. 41.

⁵ Szilágyi, 1875–1898, I. 238., és Oborni, 2002, 138.

⁶ Szilágyi, 1875–1898, I. 52.

⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 309.

⁸ Szilágyi, 1875–1898, I. 477.

⁹ Szilágyi, 1875–1898, I. 571.

¹⁰ Halálának pontos dátuma nem ismert, az utolsó róla szóló adat 1556. augusztus 17-ről maradt fent. Vass, 1909, 20. és Vass, 1910, 127.

¹¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es *conscriptio*. Balogh, 2005, 186.

A nagy előd azonban a családépítés és a birtokszerzés terén is lefektette a szükséges alapokat. Egyetlen házasságkötéséről tudunk, 1525 körül vette feleségül Bikli János hunyadi főispán és Harinnai Farkas Margit leányát, Borbálát.¹² Felesége szüleinek anyagi háttéréől az 1502-ben és 1505-ben Harinnai Farkas Jánossal kötött egyezségük nyújthat képet.¹³ Eszerint Bikli János és felesége Kolos és Belső-Szolnok vármegyében öt-öt falut birtokoltak, ezen kívül Margit apja, Harinnai Farkas Tamás végrendeletileg rájuk hagyta a pénzen vásárolt radnai arany- és ezüsbányáját, továbbá zálogként bírták Hunyad várát, és Budán is volt egy kőházuk, a királyi vár alatt a Duna partján az alsó hévizeknél.¹⁴

4. ÁBRA: KORNIS MIKLÓS BIRTOKAI

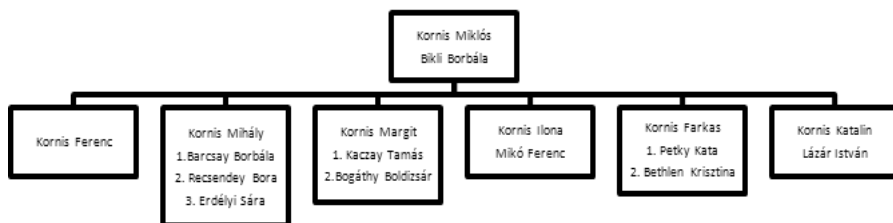
Bikli Borbála nyilván szép vagyont örökölt szüleitől, amely lehetővé tette Kornis Miklós karrierjének egyengetését és birtokvásárlásait. A házasságukból született gyermekek közül három-három fiú és lány érte meg a felnőttkort. Kornis Miklós szisztematikus házassági stratégiát dolgozott ki gyermekei számára, amelynek kö-

¹² Jakó, I-II., 1990, Nr 3867.

¹³ Jakó, I-II., 1990, Nr 3261., 3375.

¹⁴ Harinnai Farkas Margitot apja fiúsította, ennek köszönhető gazdag hozománya. Később azonban Harinnai Farkas Tamásnak – feltehetően egy újabb házasságából – megszületett a várva várt fiú is, Harinnai Farkas János, emiatt osztották fel olyan gondosan a birtokaikat.

szönhetően megerősítette a család udvarhelyszéki pozícióit, és megteremtette a széken kívüli terjeszkedés alapjait is. Mihály nevű fiát Barcsay Borbálával házastotta össze, és a hozományon kívül 1554-ben megszerezte a fiúágon kihalt Barcsay Boldizsárnak Fületelkén és Bazédon lévő marosszéki birtokait.¹⁵

5. ÁBRA: KORNIS MIKLÓS GYERMEKEI

Három lánya közül Katát a Gyergyószéken birtokos szárhegyi Lázár Istvánhoz adta nőül, Ilona oltszemi Mikó Ferenc nejeként Sepsiszékebe költözött, míg Margit először Kacszay Tamás, majd pedig az udvarhelyszéki Bogáthy Boldizsár felesége lett. A Kornisok tehát két ősi primori családdal történt összeházasodás révén rokonságot s egyben szövetségeseket szereztek Csíkban és Háromszéken is. A széken belül pedig a szintén tekintélyes és az egész Erdélyt tekintve is neves Bogáthyak lojalitását sikerült biztosítani. Bár a legkisebb fiú, Farkas házasságai-ban Kornis Miklósnak már nem volt szerepe, de a tudatos választás az ő esetében is kétségtelen, mint ahogy erről a későbbiek során még szó lesz.

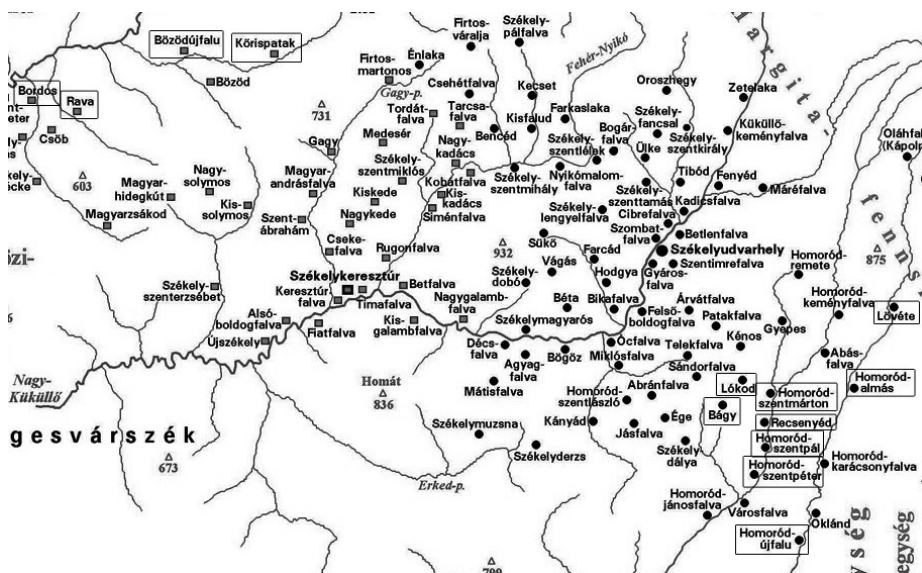
KORNIS MIHÁLY

Kornis Miklós fiai közül hárman érték meg a felnőttkort. Vas Miklós az általa összeállított családfán a Mihály–Ferenc–Farkas születési sorrendet állapította meg.¹⁶ Ennek azonban ellentmond az a tény, hogy az apjuk nem a széken belüli, első fiút megillető ősi jószágokat hagyományozta Mihályra, hanem a marosszéki birtokokat. Ez viszont csak úgy lehetséges, ha nem Mihály volt a legidősebb fiú, hanem Ferenc, aki gyermektelenül és fiatalon, anélkül halt meg, hogy a családi vagyon növelésében, vagy a széki hierarchia kiépítésében bármi jelentőset cselekedhetett

¹⁵ Kendy Ferenc és Dobó István erdélyi vajdák adománylevele. Váralja, 1554. szeptember 26. Vass, 1910, 124–125.

¹⁶ Vass, 1909, 21., 28. A gyermekek születési idejére nincsenek források, Vass Miklós más, közvetett adatokra és kutatói tapasztalataira alapozva hipotetikusan határozta meg a sorrendet. Előre tette a három fiút, majd következtek a lányok: Margit, Ilona, Katalin sorrendben.

volna.¹⁷ Kornis Mihály viszont nem volt híjával a birtokszerzéshez szükséges aggresszivitásnak, sőt bizvást állíthatjuk, hogy az erőszakos birtokszerzésben az egész családot tekintve ő bizonyult a legagilisabbnak.

6. ÁBRA: KORNIS MIHÁLY BIRTOKAI

Az általa örökölt marosszéki birtokokat minden irányban igyekezett tovább növelni. Minthogy ezek a jószágok éppen Maros- és Udvarhelyszék közös határa mentén terültek el, kézenfekvőnek látszott nemcsak Marosvásárhely, de Udvarhelyszék irányába is terjeszkednie. Szerzett jószágainak egy része házasságkötéseiből származott. Vass Miklós szerint Kornis Mihály háromszor nősült; Barcsay Borbálát, Drakulya Borbálát, majd Erdélyi Sárát vette feleségül.¹⁸ Kornis valóban há-

¹⁷ Az elsőszülöttet illető birtokok nagy része a későbbiek folyamán Kornis Farkasra háramlott. Az biztos, hogy Mihály és Farkas közül az előbbi volt az idősebb, méghozzá elég nagy különbséggel. Hogy mégis Farkas örökölt, az adódhatott Ferenc esetleges végrendekezéséből, de ami valószínűbb, hogy Ferenc akkor halt meg, amikor Kornis Mihály ellen felségstérségi eljárás folyt, illetve már a börtönben ült, és így az öccse örökölt. Kornis Ferenc halálát Vass Miklós 1560-ra tette, mert ebből az évből származik az utolsó rá vonatkozó adat. De mivel Kornis Ferenc létezésére és családi kapcsolataira eddig összesen két hiteles adatot ismerünk, 1555-ből és 1560-ból, a halálára vonatkozó 1560-as adatot önmagában nem fogadhatjuk el peröntőnek. Vass, 1909, 21. és MOL P, 1870.

¹⁸ Vass, 1909, 24.

romszor nősült, de a fenti névsor korrekcióra szorul. A Vass Miklós által említett Barcsay Borbála és Drakulya Borbála ugyanis ugyanaz a személy. A tévedés onnan származik, hogy Barcsay Borbála szülei Barcsay Boldizsár és Gyulay Anna voltak, ám az apa halála után az anya újból férjhez ment, mégpedig Drakulya Lászlóhoz.¹⁹ Kornis Mihály második felesége valójában az eddig teljesen ismeretlen Recsenyédi Borbála, akinek létezéséről és házasságáról egyetlen forrás, a férje javára készített végrendelete tanúskodik.²⁰ A harmadik feleség somkeréki Erdélyi Sára volt, aki túl is élte férjét.²¹

Kornis Mihálynak még az apja akaratából kötött első házassága jelentős marosszéki birtokokkal gyarapította a vagyonát. Felesége révén szerzett jószágairól Barcsay Borbála végrendeletéből nyerhetünk képet, amelynek értelmében az asszony az Erdőszentgyörgyön, Fületelkén és Egrestőn lévő házait ingóságaikkal együtt, valamint Bándon egy nemesi udvarházat hagyott Kornis Mihályra, illetve annak halála esetén apósára, Kornis Miklósrá.²² Kornis Mihály és Barcsay Borbála házassága valószínűleg nem lehetett túl harmonikus, legalábbis erre enged következtetni két irat: 1553. május 18-án Barcsay Borbála úgy rendelkezett, hogy marosszéki birtokait, Bándot, Böződöt, Csávást és a Bándi-tó felét az ott lévő malomhellyel együtt életük végéig anyjának és mostohaapjának engedi át. De még ugyanaznap visszavonta bevallását, arra hivatkozva, hogy azt nem a saját szabad akaratából, hanem apósa és férje kényszerítéséből tette.²³ Ennyi idő távlatából már nem világos, hogy ehhez a megoldáshoz a Kornisoknak milyen érdeke fűződött volna, de az egy évvel későbbi végrendeletben Barcsay Borbála a birtokait végül részben férjére, részben pedig az anyjára hagyta. Az édesanyjára hagyott birtokok viszont később nem Kornis, hanem Szigethy Pál deák tulajdonába kerültek.

Az eredetileg közrendű származású Szigethy, aki ekkor a kisebb kancellárián jegyzőként dolgozott, egész biztosan nem állt rokonságban Barcsay Borbála anyjával. Az asszony talán Szigethy jogi segítségét jutalmazta ily módon. A később az ítélmesterségig jutó hivatalnoknak éppen erre az időszakra tehető gyors vagyono-

¹⁹ Jakó, I–II., 1990, II. Nr 4452., 5203.

²⁰ Kornis Mihályné Recsenyédi Borbála végrendelete. Év nélkül, Húsvét előtt első szombaton. MOL P, 1870. fol. 87. Mivel a testamentum nem tartalmaz pontos dátumot, felmerült a kérdés, hogy Kornis Mihály Barcsay vagy Recsenyédi Borbálát vette el először feleségül. Végül a fenti sorrendet állapítottuk meg, a következő érvek alapján. 1. Barcsay Borbála 1554-ben végrendelezett, mint Kornis felesége. 2. A recsenyédi jószágok az 1560-as években tűnnek fel Kornis Mihály birtokai között. 3. Kornis Mihály és Recsenyédi Borbála házasságában több gyermek is született, tehát túl hosszú volt ahhoz, hogy az 1554 előtti időszakba beferjen.

²¹ Kornis Farkas és Erdélyi Sára osztozása. Erdőszentgyörgy, 1582. április 3. Vass, 1910, 263–265.

²² Kornis Mihályné Barcsay Borbála testamentuma. Erdőszentgyörgy, 1554. szeptember 21. Vass, 1910, 123–124. 1554. november 12-én már elhunytként szerepelt. Vass, 1910, 125.

²³ Barcsay Borbála bevallásai, 1553. május 18. Jakó, I–II., 1990, II. Nr 5203–5204.

sodása: az 1550-es évek elejétől egy bő évtized alatt Marosszéken illetve Küküllő vármegyében Egrestőn, Fületelkén, Szénaverősen, Balástelkén, Kolozs vármegyében Várcán, Incselen és a bihari Remetén szerzett magának jószágokat, valamint szüleitől rámaradt a máramarosszigeti kúria is.²⁴ Küküllői és marosszéki terjeszkedése azonban Kornis Mihály érdekeit sértették, aki részben törvényes úton, részben pedig erőszakkal próbált ennek gátat szabni.²⁵ Kornis Mihály elhunyt felesége összes birtokát elfoglalta, azokat is, amelyeket Borbála asszony az édesanyjára, az pedig Szigethyre hagyott. Az 1555-ben kezdődő per két évtizedig húzódott, és végül tettelegességbe torkollott; Kornis Mihály kihasználta, hogy Szigethy Pál 1575-ben Bekes Gáspár pártjára állt. Fegyverrel rátört Egrestőre, fogságba hurcolta Szigethyt, és összes jószágát elfoglalta. Mivel Szigethy pártütőnek számított, s mint ilyen, Báthory István fogságába került, Kornis ellen nem indult meg hatalmaskodás vádjával az eljárás, hanem egy Kendy Sándor vezette, tekintélyes nemesekből álló bizottság igyekezett kibékíteni a szemben álló feleket, és végül peren kívüli egyezséggel sikeresen elsimították az ügyet. Ezer arany kötés terhe alatt egyezséget kötöttek, amelynek értelmében Kornis Mihály egy fületelki birtokrész kivételével Szigethy minden elfoglalt javát visszaszolgáltatta. Szigethy pedig nem indíthatott pert sem a fogsága, sem a jószágai elvétele miatt, és mind a ketten megígérték, hogy megbocsátják egymásnak, amit egymás ellen tettek.²⁶

Kornis Mihályra nézve sokkal súlyosabb következményekkel járt viszont a koroknai Mihályfi Tamással 1560. november 29-én kezdődött pere. Mihályfit, aki szintén Marosszéken birtokolt, mindvégig „bebíró” nemesként tartották számon a székelyek, tehát olyanként, aki kívülről jött és nem is került be a szék primorjai közé, ellentétben az eredetileg szintén kívülről érkezett Kornisokkal, akiket a 16. században már a primorok között tartottak számon. Noha a per a fületelki dézsma negyedéről folyt, sejtethető, hogy valójában többről lehetett szó, feltehetően területi vita és a széken belüli befolyásért folytatott harc húzódott a háttérben. A Barcsay-örökségből szerzett marosszéki Kornis birtokok közel feküdtek Mihályfi jószágaihoz, és a terjeszkedő Kornis már a Mihályfi-érdekeltségeket fenyegette. Az érdekelletét 1562-ben, a székely felkelés idején erőszakba fordult: Kornis Mihály, noha nem tartozott a felkelés fő szervezői közé, kihasználta a hadi körülményeket, és az általa vezetett székely hadsereg — amelynek ez volt az egyet-

²⁴ Petrichevich-Horváth, 1942, Nr 243., 255., 260., 266. és Jakó, I–II., 1990, II. Nr 5233., 5440.; Szigethy Pál életrajza: Horn: *Tündérszág útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez* 2005, 79–83.

²⁵ Kornis Mihály 1554. november 26-án tiltotta Kendy Ferenc és Dobó István vajdákat arról, hogy egrestői lakott jobbágytelkét eladományozzák Szigethy Pálnak. Jakó, I–II., 1990, II. Nr 5440.

²⁶ Kornis Mihály és Szigethy Pál egyezséglevele. Egrestő, 1576. február 10. Vass, 1910, 141–143.

len jelentős katonai cselekedete — kétszer egymás után megdúlta Mihályfi Tamás koroknai birtokát.²⁷ A felkelés leverése után a segesvári országgyűlés Kornis Mihályt a felkelés egyik fő okozójaként bélyegezte meg. Kornis börtönbe került, ahonnan csak 1564-ben szabadult.²⁸

Kornis korábban távol tartotta magát a politikai élet történéseitől, ténykedése mindössze abban merült ki, hogy az 1558-as fehérvári országgyűlés őt is a korábbi években megajánlott *subsidiум*ok felülvizsgálására kiküldött biztosnak jelölte, valamint az 1560-as kolozsvári gyűlés egy nyilvános hitvitát felügyelő bizottság tagjának választotta meg.²⁹ Bátran állíthatjuk, hogy a székely felkelés idején sem politikai célok és megfontolások vezették, hanem meggondolatlan és erőszakos természete sodorta bajba. Szabadulása után hűséges embere lett János Zsigmondnak, és a neki szóló későbbi birtokadományok azt mutatják, hogy az erdélyi politika vezetői is tisztában voltak Kornis politikai beállítottságával és 1562-es tetteinek valós mozgatórugóival.

Kornis Mihály a második házasságának köszönhetően újabb birtokokkal gyarapodott. Recsenyédi Borbála Recsenyédet, valamint a férje segítségével visszapereelt angyalosi és borosnyai birtokokat a hozzá tartozó részjórészekkel együtt férjére hagyta, mivel a frigyből született gyermekeik még kiskorukban mind meghaltak. Kornis ezen a területen is terjeszkedni igyekezett. Ezt nagymértékben segítette, hogy ő is tagja volt annak a seregnek, amely János Zsigmondot 1566-ban Szulejmán táborába kísérte, ugyanis ennek köszönhetően a szebeni országgyűlés őt bízta meg a székelysége kirótt pénzek beszédésével,³⁰ és János Zsigmond jelentős birtokadományokkal jutalmazta meg. Homoródszentpálon, Homoródszentpéteren és Recsenyéden 32 jobbágytelket kapott öccsével, Farkassal együtt, azzal az indoklással, hogy Kornis Mihály minden „németek elleni” hadjáratban vitézkedett, és a szultánhoz is elkísérte urát.³¹ Két év múlva Szentpálon és Recsenyéden újabb 22 háznyi jobbágyadományt szerzett, ezúttal egyedül.³² Ezzel párhuzamosan Marosszékből is tovább terjeszkedett: Csögfalván, Makkfalván, Kibéden, Hava-

²⁷ Borsos Sebestyén szerint „a Nyárád mellé szállának, az ákosfalvi rétre, honnat [...] a Mihályfi Tamás házára menének egy szerda nap estve és az udvarházat igen megdúlák és hordó borokat vivének a táborra”. „Azután egy péntek napra kelve, szállának Koronka mellé és azelőtt való dülástól, ami megmaradt vala a Mihályfi Tamás házánál, azt esmét mind feldülák és a házat is elégeték” Mikó, Szabó, 1855–1862., I. 19. A megdúlás szokása a székely társadalmon belül egy közösségi aktus volt, a közösség normáiból „kilógókat” büntették meg ilyen módon. Balogh, 2005.

²⁸ Szilágyi, 1875–1898, II. 151., Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, 273.; Vass, 1909, 22.

²⁹ Szilágyi, 1875–1898, II. 105., 187.

³⁰ Szilágyi, 1875–1898, II. 327., Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194.

³¹ Gyulafehérvár, 1567. július 4. MOL P, 1870. 19.

³² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 209–210.

don, Vadasdon és Erdőszentgyörgyön is újabb részjóságokhoz jutott, valamint új adományt kapott Erdőszentgyörgyön a „Barcsay rész”-nek nevezett részjóságokra, Borzond nevű pusztára, Csíkfalva és Makkfalva helységekben lévő birtokaira Oláhmező, Bordasföld, Kökényberek és Csipécs nevű pusztákra Udvarhelyszéken.³³

Kornis Mihály egyik legkedveltebb birtokszerző tevékenysége az volt, hogy a falvakhoz tartozó közös pusztákat, erdőket, szénafüveket foglalta el. Erre kiváló példa a ravaiak esete. Az oláhmezei prédiához tartozó földeket az udvarhelyszéki Rava falu lakosai használták. Marosszéken, a Kis-Küküllő északi partján fekvő településeken viszont már Kornis Mihály birtokolt, aki Erdőszentgyörgy felől igen gyorsan átterjeszkedett a Marosszéket Udvarhelyszéktől elválasztó Kis-Küküllőn, és Udvarhelyszék itt található falvait is igyekezett több lépcsőben megszerezni. Ennek egyik első állomása volt a Bordos és Rava, valamint Bözödújfalú és Kőrispatak közé eső terület bekebelezése. Rava lakosai és Kornis között 1569 és 1573 között zajlott a huzavona, ami végül egy köztes megoldással zárult.³⁴ Eszerint a ravaiak továbbra is használhatták az említett területet, de tizedet kellett fizetniük. Az egyezséget 1573. június 29-én, majd 1575. június 4-én erősítette meg Báthory István és új adományt adott az oláhmezei prédiumnak.³⁵ A szóban forgó terület megszerzéséért Kornis Mihály összefogott a Bordos és Rava szomszédságában fekvő Szentdemeteren és Csöbön birtokos Nyújtódi Györggyel. Kapcsolatuk nem új keletű: 1570-ben együtt bíraskodtak Udvarhelyszéken, sőt már az apja, Kornis Miklós is széki szövetségesei között tudhatta a szentdemeteri Nyújtódi családot.

Az intenzív birtokgyarapítás valamint a katonai sikerek Kornis Mihályt a széken kívül is befolyásos nemessé tették. 1571. június 10-én Báthory István utasítására Kornis Mihály lett az egyik udvarhelyszéki összeíró biztos,³⁶ majd 1574-ben karrierje újabb fontos állomáshoz érkezett: a székely sókamara ispánjává nevezte ki a fejedelem, ezt a tiszttét 1576-ig töltötte be.³⁷

Mivel a homoródszentpáli Kornisok a Báthory-Bekes konfliktusban Báthory mellé álltak, az 1570-es évek második felében újabb jelentős birtokokkal gyarapodott a család. Báthory Kristóf 1578 januárjában a Kornis fivéreknak adományozta az örökös nélkül meghalt szentannai Lázár Ferenc birtokait, amelyek Szentannán, Andrásfalván, Szentimrén, Torboszlón és Fülén helyezkedtek el. Kornis Mihály 1578. március 24-én Bordoson újabb jóságokhoz jutott, valamint megsze-

³³ Vass, 1910, 137–138.

³⁴ Vass, 1909, 22.

³⁵ Vass, 1909, 22.

³⁶ Báthory István utasítása Cseffey János és Kornis Mihály biztosoknak. Gyulafehérvár, 1571. június 10. Veress E., 1944, I. 119–120.

³⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, V. 95.

rezte Bözödújfalú egy részét is.³⁸ A Bekes Gáspár pártjára állt Alárd Ferenc és Andrassy Péter birtokai közül először 2000 Ft-ért zálogba vette, majd 1579 májusában Báthory Kristóftól végleg megkapta a marosszéki Fületelke, Egrestő, Kiszőlős, Hídvég és Árapatak jószágokat, valamint a Küküllő vármegyében fekvő Vámosudvarhelyt és a Fehér megyei Erősdöt is.³⁹ 1579. május 13-án pedig öccsével együtt új adományt kapott Erdőszentgyörgyön, Havadtón, Vadasdon, Csíkfalván, Szentistvánon lévő birtokaira és egy udvarhelyszéki, ravai birtokra is.⁴⁰ Közben a ravaiaiktól erőszakkal elfoglalta erdeik egy részét,⁴¹ sőt Raván és Bordoson is szerzett jobbágyságokat. Egy későbbi perben pedig ravai jobbágyságait használta fel, hogy a timafalvai határban is befolyáshoz juthasson.⁴²

Kornis Mihály, minden bizonnyal ezt a területet tekintette székhelyének és legfőbb birtokának, amely az ősi homoródi Kornis birtokokkal éppen átellenben, a szék északnyugati határán és Marosszéken feküdtek. Jelentős terjedelmű marosszéki birtokai mellé udvarhelyszéki területeket is szerzett, de ezek nagy részét átadta öccsének, csupán Recsenyéd, Homoródszentmárton, Lokod, Lövéte, Homoródújfalú és Bágy részjószágait tartotta meg. A család udvarhelyszéki birtokainak a többsége a szék délkeleti részén, a Homoród völgyében helyezkedett el, s ezek túlnyomó részét Kornis Farkas bírta.

Kornis Mihály 1581 nyarán újabb fegyveres konfliktusba keveredett, ezúttal Váradi Kis Pál kancelláriai titkárral, aki az utóda volt a sókamarai ispánságban. Az összetűzés oka a sóaknához tartozó „Zavatha mezeje”, azaz a Szováta melletti terület volt, ahová Váradi Kis Pál 1580-ban embereket telepített. A területet korábban használó székely köznép védelmezőt keresett, s ezt Kornis Mihályban vélte megtalálni. Az akkor éppen betegeskedő Kornis azonban a fejedelemhez utasította a panaszosokat. A vizsgálat meg is kezdődött Bánffy Farkas udvarhelyszéki királybíró vezetésével, de ekkor Kornis – akinek marosszéki birtokait észak felől igencsak előnyösen egészítette volna ki ez a szováta terület – teljesen váratlanul közbeavatkozott, és embereivel „megdúlatta”, azaz leromboltatta az odatelepített 16 ember házát, az állataikat pedig a saját birtokaira hajtatta. Gyakorlatilag ugyanazt a reakciót láthatjuk ebben az esetben is, mint 1562-ben Mihályfi Tamás udvarházának megdúlása idején. A meglehetősen öntörvényű és a rombolásban nagyon járatos Kornist ezek után Gyulafehérvárra idézték és fogságba vetették.

³⁸ Vass, 1909, 23.

³⁹ Vass, 1910, 253–255.

⁴⁰ Vass, 1909, 23.

⁴¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1/1. F. 1580/7.

⁴² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1/1. F. 1580/112.

Kornis Mihály Báthory Istvánhoz intézett maga mentségében tettét megbánva, azzal mentette magát, hogy nem önös érdekből, hanem a végszükségre jutott szegény jobbágyok védelmében lépett fel.⁴³ A fogságból kiszabadult, de az ekkor már sokat betegeskedő főúr 1582. március 31-én erdőszentgyörgyi birtokán elhunyt.⁴⁴

KORNIS FARKAS BIRTOKAI

Kornis Mihály halálakor az öccse már több mint egy évtizede jelentős szereplője volt a széki és az erdélyi közéletnek. Kornis Farkast először az 1566-os hadjáratban résztvevők névsorában említették.⁴⁵ A következő öt évben csak a bátyjával közösen kapott birtokadományokban találkozhatunk a nevével. 1571-ben viszont már Udvarhelyszék egyik királybírójaként szerepelt Petki Mihály mellett.⁴⁶ A váratlannak tűnő előrelépés magyarázata a családnak még a Kornis Miklós által megteremtett presztízisében és a Kornis-birtokok nagyarányú kiterjesztésében rejlett. Mint ahogy erről már szó volt, 1580-ig a Kornisok közül elsősorban Mihály volt a birtokszerző, aki annak ellenére, hogy ő maga már Marosszékre helyezte át birtokai súlypontját, még a számára másodlagos Udvarhelyszéken belül is megnégyszerezte az apai jószágörökséget. Birtokszerzései, kevés kivétellel, az öccse nevére is szóltak, így az ezen a téren kezdetben visszafogottabban teljesítő öccsét nagymértékben hozzásegítette birtokállományának kiterjesztéséhez.

Amikor Báthory István 1571 májusában trónra lépett, már az első intézkedéseivel megkezdte az 1562-es székely felkelés után kialakított erősen centralizált állapot lebontását, és a székenként működő főkapitányok és főkirálybírók rendszerének visszaállítását.⁴⁷ Udvarhelyszékre első lépésként 1571. június 9-én két királybíró nevezett ki, és választása szinte magától értetődően esett a szék legnagyobb birtokosai közé emelkedő, politikailag nem kompromittálódott Kornis Farkasra, akinek már az apja is viselte a szék mindkét főtisztségét.⁴⁸ Kinevezésében tehát a megnövekedett birtokállomány nagy szerepet játszott,⁴⁹ de hatalma biztosításá-

⁴³ Kornis Mihály Báthory Istvánnak. Gyulafehérvár, 1581. július 13. Veress E., 1944, 171–176. és Vass, 1909, 23.

⁴⁴ Pokoly, 1902, 265.

⁴⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194.

⁴⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 337.

⁴⁷ Pál–Antal, 2002, 70–77.

⁴⁸ Az udvarhelyszéki főkapitány 1571-ből nem ismert, ebben a tisztségen Siger János csak 1572-ben tűnt fel. Lázár ms 561 fol. 5.

⁴⁹ Udvarhelyszéken testvérével szembeni anyagi fölényt jelzi az 50 dénáros adó fizetésekor készült lista, amely szerint Farkas kétszer annyit fizetett, mint a bátyja, azaz Udvarhelyszéken belül jóval nagyobb befolyással rendelkezett már Mihály életében is. Összesen tíz faluban voltak ek-

hoz, illetve kiterjesztéséhez Kornis elengedhetetlennek tartotta anyagi javainak további gyarapítását. Vagyonosodásában a következő fontos állomást bátyja halála jelentette. Mivel Kornis Mihálynak három házasságából sem maradtak felnőttkort megért utódai, ezért jószágának jelentős részét Kornis Farkas örökölte, csak a marosszéki Erdőszentgyörgyöt és Szentistvánt kellett sógornőjének, Erdélyi Sárának átengednie.⁵⁰ Noha Kornis Farkas rengeteget köszönhetett bátyjának, mégsem állíthatjuk, hogy mindent készen kapott, hiszen Mihály udvarhelyszéki birtokállományát majdnem sikerült megdupláznia.⁵¹ Az általa felépített birtokstruktúra központja Homoródszentpál volt, az itt lévő ősi udvarházat 1579-ben saját igényei szerint korszerű és elegáns rezidenciává építtette át.⁵² Az 1580-as évekre a széken belüli birtokszerzés és hatalomnövelés terén is jóval aktívabbá vált. A periratokban még a század végén is gyakran felemlített apja és bátyja⁵³ nyomdokain haladva, földrajzi értelemben már a szék felére terjedt ki a befolyása.⁵⁴ A területi terjeszkedés a szék két szélén lévő két folyó völgyeire irányult. Egyfelől tehát a Homoród völgyének településeit célozta meg, másfelől pedig a Kis-Küküllő völgyének mindkét oldalát igyekezett meghódítani. A Kornis-érdekltségbe tartozó birtokok így szinte körülölelték a széket.

7. ÁBRA: KORNIS FARKAS BIRTOKAI

kor birtokai, amik után adót fizetett: Szentpálon, Szentpéteren, Városlván, Karácsonfalván, Oklándon, Jánosfalván, Musnán, Újfaluban, Remetén és Gyepesen. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 37–46. A két testvér tekintélyét mutatja, hogy Kornis Farkas királybírói kinevezésének másnapján a fejedelem Kornis Mihályt is fontos feladattal bízta meg: mint udvarhelyszéki összeíró biztosnak el kellett készítenie a szék új összeírását. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 335–337.

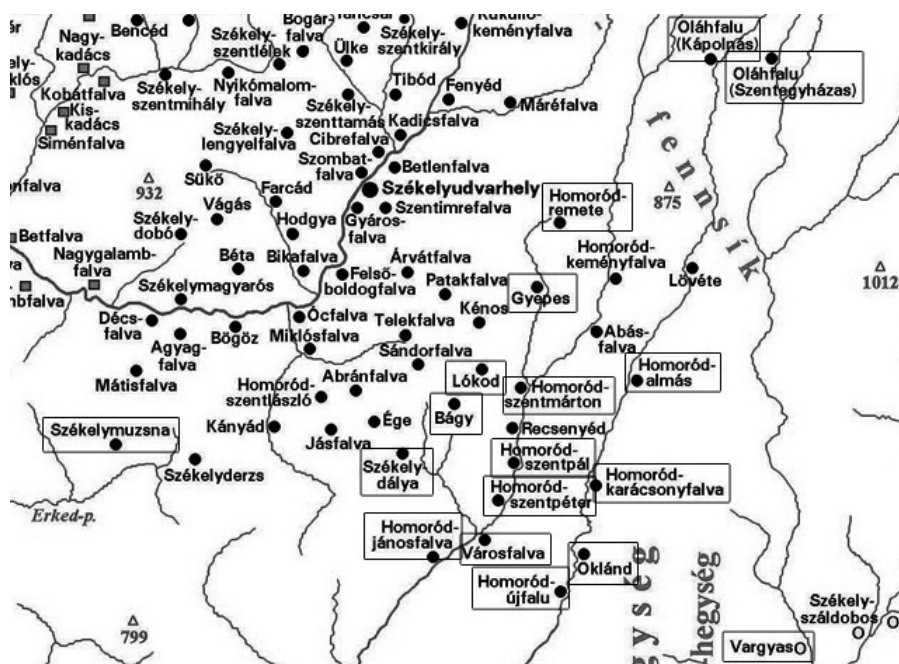
⁵⁰ Kornis Farkas és Erdélyi Sára osztozása. Erdőszentgyörgy, 1582. április 3. Vass, 1910, 263–265.

⁵¹ Kornis Farkas 1575. március 29-én Marosszéken, Udvarfalván egy részjószágot, majd októberben Homoródvároslván egy egész telket szerzett. Vass, 1909, 24. Báthory István Királyi Könyvei elvesztek, így a Kornis Farkasnak juttatott birtokadományokról csak hézagos ismeretekkel rendelkezünk. A fennmaradt Királyi Könyvekben három, neki adott oklevél szövege maradt fenn, ezek szerint 1585-ben Homoródszentmártonban kapott egy jobbágyot, 1589-ben Dályában egy kúriát, 1591-ben pedig új adományt összesen kilenc településen lévő részjószágaira. Ezek a következők voltak: Homoródjánosfalva, Újfalva, Oklánd, Oláhfalva, Almás, Szentmárton, Lokod, Bágy, Vargyas. MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 1. 281., 2. 479., 2. 480., 3. 201.

⁵² Vass, 1909, 24.

⁵³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. F. 1598/172.

⁵⁴ Balogh: *Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában*. 2006, 128.

Kornis Farkas összességében Mihály bátyjához hasonló tudatossággal és intenzitással terjeszkedett, és csak azért tűnik testvéréhez képest jóval kevésbé agreszívsnak, mert közjogi méltósága a dúlásnál, fegyveres foglalásnál finomabb eszközök használatát is lehetővé tette számára. Királybírói tisztét⁵⁵ egyedülálló tehetséggel és találékonysággal a legteljesebb mértékig felhasználta arra, hogy minden elképzelhető módon növelje a birtokait és a befolyását. Többször is megpróbálta megadóztatni a lófőket, akik viszont büszkén vigyáztak az adómentességükre, és semmiképpen sem kívántak fizetni.⁵⁶ Kornis a képeben eljáró alkirálybírák révén az 1589–1590-es esztendőkből több kísérletet tett arra – különösen azokban a falvakban, ahol a birtokait kívánta növelni –, hogy megtörje a lófők ellenállását. Érdekes, hogy ehhez jobbra éppen a szintén lófő rendű alkirálybíráit használta fel, a legtöbbször Fosztó Imrét.⁵⁷

A lófőszabadság megsértése volt a központi témája annak a pernek, amely szin-

⁵⁵ Királybíróként nagyon sok perben megjegyezték a nevét, még akkor is, ha a nevében az alkirálybírók intézkedtek, ami a korszakban a periratok egész sorát tekintve nagyon ritkának tekinthető.

⁵⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. F. 633/II.

⁵⁷ Fosztó Imréről, Kornis Farkas Bardócszéki klienséről, vicekirálybírájáról később lesz szó.

tén 1590-ben zajlott, és kőrispataki lófők voltak a főszereplői. Noha a szék döntése értelmében az adót a székely főembereknek és a lófőknek is be kellett volna fizetniük, ők ezt a döntést a székely szabadságra sérelmesnek találták. Úgy ítélték meg, hogy a szék vezetése, illetve maga Kornis Farkas, a lófőszabadságot semmibe veszi. Mindezt panaszlevelükben megírták Báthory Zsigmond fejedelemnek is. Ezután Kornis, mint királybíró, a be nem fizetett adók ügyében behajtókat, úgynevezett dülőkat küldött ki, akiknek egyúttal a bírságot is be kellett szedniük.⁵⁸ A dülők éppen a levelet aláíró lófők vezetőihez, bizonyos Gothart Kovácshoz és Gothart Balázshoz vonultak a bírságot behajtani. Feltehetőleg ez az intézkedés nem egy egyszerű pénzbehajtás volt csupán, hanem tudatos megfélemlítés, egyféle erődemonstráció Kornis Farkas és klientúrája részéről, aminek idővel meg is lett az eredménye. A Kornis-birtokok növekedését vizsgálva azt láthatjuk, hogy Kőrispatak a környező településekkel együtt a későbbiek során bekerült a Kornis-érdekszférába.⁵⁹

Kornis Farkas másik izgalmas próbálkozása volt, hogy monopóliumok szerzésére törekedett a széken belül, így például 1590 táján monopolizálni kívánta az udvarhelyszéki salétromkereskedelmet. Elrendelte, hogy a salétromot kizárólag csak neki adhatják el. Egy fülei lófő, bizonyos Dakó Gergely azonban a lófőszabadságra hivatkozva perbe szállt a nagyhatalmú Kornissal. A bíró a székely szabadságot támogatta a perben, és Dakó Gergely szabadságot kapott arra, hogy annak adhassa el a salétromát, aki jobb árat kínál érte.⁶⁰

Kornis Farkas a család „klasszikus” birtokszerző módszereit sem iktatta ki esz-kőztárából. Leggyakrabban a szénafűfoglaláshoz folyamodott. Ennek menete a perek nyomán rajzolódik ki. A Kornis Mihály által megkezdett foglalásokat tetten öccse később teljessé. Például Gedő Pál homoródszentmártoni szabad székely, valamint a recsenyédi Biczak Mátyás és Bertalan Kovács szénafűvét még Kornis Mihály foglalta el, a mellette lévő területet, Gedő Mártonét, már Kornis Farkas. A panaszkodó szabad székely tulajdonosnak mindössze három köből búzával kellett beérnie. Ennek a Homoródszentmárton és Recsenyéd között elterülő területnek a másik részét, a tanúk szerint mintegy harmadát, már törvényesen, vá-

⁵⁸ A bírság behajtói, akik minden eljárás esetében hárman voltak, a dülő néven szerepeltek a periratokban a 16. században és a következőben is. A tisztség annyira archaikus, hogy gyanítjuk, a kifejezés és tartalma is szoros kapcsolatban lehetett a megdúlás szokásával, ami a Székelyföldön különösen szívesen gyakorolt szokás, jogi aktus volt.

⁵⁹ 1614-re Kőrispatakon, valamint a környezetében lévő Bözödön és Bözödújfalun is Kornis Ferenc szerzett birtokrészeket és jobbágyokat. Balogh, 2005, 164.

⁶⁰ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. F. 1590/207. A per szövegéből a bíróság összetétele sajnos nem derül ki, az ítéletet azonban az „udvarbíró”-nak nevezett személy hozta minden esetben, és meglepő módon sokszor a lófőszabadság javára döntve.

sárlással szerezte meg Kornis Farkas. A tanúvallomások szerint Kornis foglалásai erőszak alkalmazásával történtek, és csak a település befolyásosabb lakói tiltakozására, valamint bizonyos „jámborok törekedésére” adott némi kárpótlást érte.⁶¹ A Kornisok feltartóztathatatlan előrenyomulásának bizonyítéka Markó György vallomása, amely szerint a homoródszentmártoniak pusztájának egy részét már Kornis Miklós megszerezte, majd a szántóföldjüket Kornis Mihály foglalta el tőlük. A szénafű elfoglalásával Kornis Mihályt és Farkast egyaránt vádolták.⁶² A közös területek megszerzése, bár általános tendenciának tekinthető a korban a székely nemesség részéről, a Kornisok esetében a tudatos birtoképítés szolgálatában állt.⁶³

A sok per és jogtalanság ellenére Kornis Farkas szinte intézménnyé vált a széken belül, nevét különleges tisztelettel ejtették ki. Földterületeket is elneveztek róla, például Homoródszentmárton határában, Bereczken egy foglалását, máshol pusztáit tartottak számon ezzel ilyen módon.⁶⁴ Kornis Farkas birtokszerző módszereinek köszönhetően elérte, hogy az ő életében családjának a birtokok méretét és ennek köszönhetően a politikai befolyását tekintve a széken belül nem akadt méltó vetélytársa.

Az 1562-es segesvári országgyűlés székelytörvényeinek hatására,⁶⁵ a székely társadalmon belül a korábbihoz képest még inkább elmélyült a strukturális válság.⁶⁶ A kialakult káosz teret nyitott a jobbágyszerzésre és hatalomnövelésre. A Kornisok kiválóan értettek ahhoz, hogy a kialakult helyzetet a legteljesebb mértékben kihasználják, és saját javukra fordítsák.⁶⁷ A jobbágyszerzést, és ezáltal a szabadságot leginkább féltve őrző lófői rend ellensúlyozását a központi hatalom is támogatta, ugyanis sokkal inkább érdekében állt a széken belül néhány, általa támogatott és ezáltal hozzá hűséges nemes jelenléte, mint sok kiszámíthatatlan és felkelésre bármikor kész lófőé. Ezért történhetett meg, hogy még az öntörvényű Kornis Mihály is újra és újra bocsánatot nyert a rövid, nevelő jellegű börtönbün-

⁶¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. F. 1600/654.

⁶² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. F. 1600/654.

⁶³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. F. 1589/7. A Homoródmás (Kornis Farkasnak volt itt részjósága) és a Rika-patak között elterülő mocsaras területet 1598-ban már Farkas mezejeként emlegették, ami jól mutatja, hogy sokszor még a művelésre alkalmatlan területeket is előszeretettel vonták tulajdonukba a Kornisok.

⁶⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. F. 1590/23., 1591/ 43.

⁶⁵ Szilágyi, 1875–1898, II. 223–224.

⁶⁶ Jakó, 1979, 27.; Demény, 1976.

⁶⁷ Erről részletesen: Balogh, 2005, 53–76.

tetések után. A klientúrát kiépítő Kornisok ugyanis mesterien tudták mozgatni saját struktúrájukat, ezért a hatalom biztos lehetett a szék többségének a támogatásában. Jó példa volt erre Kerelőszentpál, amikor az egész Kornis-klientúra felsorakozott Báthory István oldalán, míg a többi szék korántsem volt ilyen egységes.

A KÉT KORNIS TESTVÉR HÁZASSÁGAI

Kornis Miklós a gyermekei házasságaival egy olyan átgondolt, összefüggő rendszert alkotott meg, amely a család terjeszkedési stratégiáinak szolgálatában a hatalomépítés talán legfontosabb eszközévé vált. Az első szint a széken belüli hegemonia megszerzését tette lehetővé. Idesorolhatjuk Kornis Mihály első két házasságát, amely – mint láttuk – Udvarhely- és Marosszéken szaporította meg a Kornis-jószágok számát. Szintén ebbe a típusba tartozott a legidősebb lány, Margit első házassága. Férje, Kachay Tamás régi udvarhelyszéki primori család sarja volt. Nem állíthatjuk, hogy a Kachayak a szék elitjébe tartoztak, mert ha a család egésze által fizetett ötvendénáros adót összességében tekintjük, a primorok között akkor is csak a középmezőnyben, a 20. hely környékén foglaltak helyet. A házasság értékét az adta, hogy birtokaik Bardóc fiúszékben feküdtek, és érdekeltségeik voltak Bibarcfalván, valamint Kis- és Nagybaconban is. Kornis Miklós feltehetően ezt a frigyét akarta felhasználni arra, hogy Bardóc-széket a Kornis-érdekszférába vonja, Kachay Tamás korai halála azonban ezt a tervet megghiúsította.

Kornis Farkas első, Petki Katalinnal kötött házassága már átmenetet jelentett a következő két szint felé, mert egyszerre szolgált a helyi pozíciók erősítését és a más székekben való terjeszkedést, de ugyanakkor lehetővé tette a Székelyföldön kívüli kapcsolatépítést. Bár a feleség halála miatt ez a frigy is rövid életű volt, kiváló példája a rokonai hálózat tudatos kiépítésének, és az ebből fakadó előnyöknek. (Lásd a mellékelt családfát.)

8. ÁBRA: A KORNIS–PETKI ROKONSÁG (Csak az elemzés szempontjából fontos családtagokat tüntettük fel.)

A családfáról látható, hogy Petki Mihály és Kornis Farkas sógorságban álltak. Amikor Báthory István 1571 júniusában kettőjüket nevezte ki Udvarhelyszék királybíráinak, bár már nem volt köztük valós rokoni kötelék, egymást jól értő, azonos érdekkörhöz tartozó politikusok kerültek a terület élére. Összetartásukat az is jelzi, hogy amint a családi körülmények ezt lehető tették, újra helyreállították a rokonságot: Petki János, Mihály fia, feleségül vette Kornis Farkas második házasságából született leányát, Katalint. Az após és a vő egymásnak nem sok újdonsággal szolgálhatott, hiszen a tízéves korában apját elvesztő Petki Jánosnak és testvéreinek Kornis Farkas volt az egyik – mégpedig igen gondos és lelkiismeretes – gyámja.⁶⁸

Petki Mihálynak szám szerint kevés faluban volt birtoka, de ezekben többségi birtokosnak számított. Jóságai után 1576-ban 30 forintot kellett fizetnie, és ezzel a harmadik helyen állt a széki rangsorban, csak a Kornis fivérek előzték meg. A Petkiek által birtokolt három falu Udvarhelyszéknek közepétől kissé délre helyezkedett el. A legdélebben Derzs, vagy Székelyderzs néven emlegetett birtokközpont feküdt, mellette Székelymuzsna, a széeknek pedig szinte a közepén található Béta. Ez azért fontos, mert ezek a falvak azon a részen erősítették a Kornis-befolyást, amely határos volt a Kornis-érdekszférán kívül eső, vitatott helyzetű Keresztúr fűszékkel.⁶⁹ Kornis Farkas és Petki Mihály közel egy évtizedig tartó kiegyensúlyozott hivatali együttműködését eltérő habitusuk és birtokszerző metódusuk kü-

⁶⁸ Horn, Kreutzer & Szabó, 2005, 22–23.

⁶⁹ Keresztúrszék helyzetét a periratok szerint még a kortársak sem értették, ugyanis több perben azt nyilatkozták róla, hogy régen Keresztúrszék volt, de most már Udvarhelyszéknek nevezik. Ról Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1. 1589/73.

lönbségei is elősegítették. Petki visszafogottabb természete mellett jól tudott érvényesülni Kornis agilitása. Petki maga is használta ugyan a korszakban megszokott hatalomnövelési technikákat, azaz a közös föld elvétele és a szabad székelyek szabadságjogainak a csorbítását,⁷⁰ a két család stratégiája közt mégis jelentős különbség figyelhető meg. Míg Petki Mihály azokra a falvakra koncentrált, amelyekben már voltak birtokai, és azokat próbálta teljesen megszerezni, a Kornis család, már Miklóstól kezdve, rendkívül tudatosan igyekezett hatalmát egy-egy falunál jóval nagyobb területre kiszélesíteni. A konzervatívabb birtokszerző stratégiát követő Petki család tehát riválisként nem fenyegette az agresszívan terjeszkedő Kornisok által megcélzott széki hegemoniát.

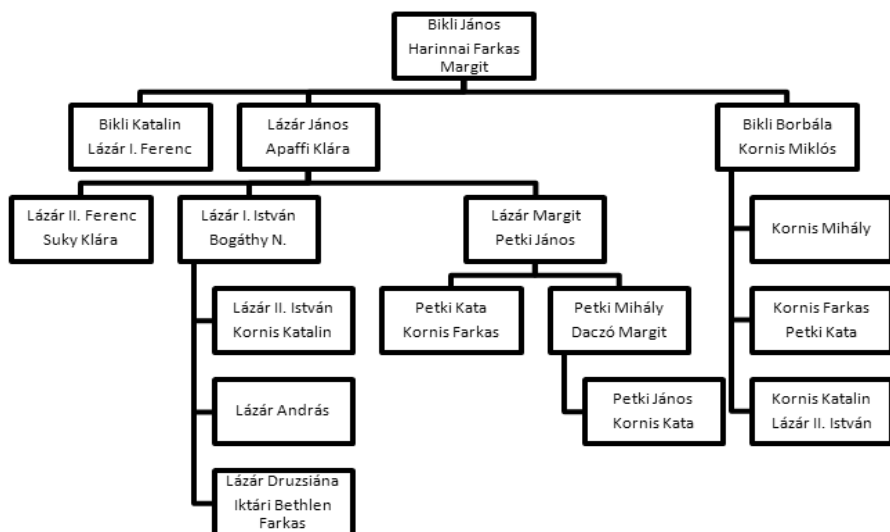
Kornis Farkasnak a családfán látható másik sógora, a Horvátországból kimenekült Petrichevich Horváth Kozma ifjúkorától kezdve a Báthory-ház leghűségesebb emberei közé tartozott. Előbb Vécs *provizora*, majd Gyulafehérvár városparancsnoka, 1575-től pedig fogarasi várispán lett, és ehhez társult az 1588-ban megszerzett tanácsosi rangja.⁷¹ A vele való rokonság már a Székelyföldön kívüli kapcsolatok megteremtését is szolgálta. Rövid sógorságuk ellenére Kornis Farkas és Horváth Kozma élete számos ponton összekapcsolódott a birtokügyektől, a közös gyámságon át az azonos politikai törekvésekig. A birtokok miatt időnként viharossá váló viszonyuk azonban arra is példa, hogy mennyire ambivalens tud lenni egy-egy rokoni kapcsolat.⁷²

Érdemes egy kis figyelmet szentelnünk Kornis Farkas anyósának, Lázár Margitnak is. Az ő személye a Kornisok házassági stratégiáinak már egy másik ösvényéhez vezet. Nézzük meg a családfa idevonatkozó részét:

⁷⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 55–56.

⁷¹ Petrichevich Horváth, 1934, 323–330.

⁷² MOL P, 1870, I/4. 49–50.

9. ÁBRA: A KORNIS–LÁZÁR ROKONSÁG (A családfán csak a vizsgálat szempontjából fontos családtagok vannak feltüntetve.)

Kornis Miklós és Lázár Ferenc sógorságban állt egymással, mert mindketten Bikli János egy-egy lányát vették el. Kornis ezáltal a korban használatos sógorsági fa értelmezése szerint Lázár Ferenc öccsével, Jánossal is sógorságban állt. Kornis gyerekei közül ketten, Farkas és Katalin, Lázár János unokáival házasodtak össze. Amikor tehát a Kornis Farkas–Petki Margit illetve Lázár István–Kornis Katalin esküvőkről beszélünk, látnunk kell, hogy valójában igen szorosra fűzött rokon szálakról van szó: egy testvérpár házasodott egy unokatestvérpárral.⁷³ A rokon összeköttetés kiépítésében talán a fiúsított Bikli lányok vagyona is szerepet játszott, mert Lázár Ferencnek és Bikli Katalinnak nem maradt őket túlélő gyermekük, és így Lázár János és utódai lettek az örököseik. De az a kapcsolat sem elhanyagolható, amely az esküvők révén az udvarhelyszéki Kornisok és a főként Csík- és Gyergyószékben birtokos Lázárok közt épült ki. Ennek egyik hozadéka volt az a birtokügyeknél már említett donáció, amelynek köszönhetően megkapták az utód nélkül elhunyt rokonuk, ifjabb Lázár Ferenc marosszéki királybí-

⁷³ Úgy tűnhet, mintha a két család ezekkel a házasságkötésekkel egy generációval elcsúszna egymástól, de a házasulandó felek életkora közt valójában nincs ekkora eltérés. Ez természetesen csak Kornis Katalin szempontjából érdekes, aki a családfa szerint az egy generációval fiatalabb ifjabb Lázár Istvánhoz ment nőül. Valójában a Lázárok azonos generációja 15–20 évvel volt idősebb Kornis Miklós gyerekeinél. Mivel a lányok korán, 14–16 éves korukban mentek férjhez, így eltűnik Kornis Kata és férje közt a családfa által mutatott generációs korkülönbség.

ró Szentannán, Andrásfalván, Szentimrén, Torboszlón és Fülén fekvő birtokait, amely nagyban segítette a Kornisok marosszéki terjeszkedését.

A Kornis–Lázár családfán ismét találunk olyan nevet, amely továbbvezet: Kornis Kata ismeretlen keresztnévű anyósa a Bogáthy család tagja volt. Ez azért érdekes, mert Kata nővére, a megözvegyülő Kornis Margit, másodszor Bogáthy Boldizsárhoz ment férjhez. Sajnos nem tudjuk, hogy Kornis Kata anyósa pontosan milyen rokoni összeköttetésben állt Kornis Margit férjével.⁷⁴ A Bogáthy család a Petkiekhez hasonló nagyságú udvarhelyszéki birtokokkal rendelkezett, 1576-ban Bétfalva, Nagy- és Kisgalambfalva, Décsfalva Székelymagyarós községekre terjedt ki a hatalmuk. Ezzel a birtokkal a szék főemberei között éppen a férj, Bogáthy Boldizsár révén, az ötvendénáros adó tekintetében az ötödik helyen álltak.⁷⁵ Kornis Margit második házassága tehát mindenképpen rangemelkedést jelentett a számára. A Bogáthy család birtokai ráadásul korántsem Udvarhelyszéken belül voltak jelentősek, hiszen a család központja 1575-ig Radnót vára volt, rokoni köre többek közt a Bánffyakra, Kendyekre is kiterjedt.⁷⁶ Bogáthy Boldizsár szép karriert futott be, az 1580-as évek végén Marosszék királybírája, 1594-től haláláig Fehér vármegye főispánja volt. Kornis Farkas szoros kapcsolatban állt sógorával, az 1595-ös hadjáratban Bogáthy Kornis helyetteseként vett részt.⁷⁷ Családi összetartozásukat mutatja, hogy elsőszülött fiaik is együtt nevelkedtek.⁷⁸ A Bogáthy–Kornis rokonságból nyilván mindkét félre nézve számos anyagi előny származott, ezek közül Radnót sorsán érdemes röviden végigtekintenünk. Radnótot Báthory István kobozta el a Bogáthyaktól 1575-ben, mert Bogáthy Gáspár – akit a fejedelem ki is végeztetett Bekes Gáspár oldalán támadt ellene. Radnótot Bogáthy Klára fia, Kendy Ferenc kapta meg. Az ő lányát, Kendy Zsófiát Kornis Margit fia, Bogáthy Menyhért vette feleségül, és szerezte vele vissza a várat és uradalmát. 1607-ben, Bogáthy halála után unokatestvére, Petki János kapta meg, aki felesége révén kötődött a Kornisokhoz. Petki 1612-es nótáztatása után néhány zavaros évet követően Radnót Petki sógorához, Péchi Simonhoz került. Mint a későbbiekben erről majd szó lesz, Péchi felesége Kornis Farkas lánya, Kornis Judit volt, így Radnót

⁷⁴ A Bogáthy családról egy rövid genealógiai írás született: Kis, 1895, 175–179. A cikk azonban több tévedést és pontatlanságot tartalmaz, ráadásul a szerző belezavarodott a sok azonos nevű családtag kronológiájába, és a családfán például Bogáthy András gyermekeiként tüntette fel Miklóst és Menyhértet, míg a szövegben helyesen Bogáthy Boldizsár és Kornis Margit fiaiként szerepelnek. Sajnos a korabeli periratokban, főleg Radnót birtoklása kapcsán elsősorban a család férfitagjairól van szó. A nők közül a Kendy rokonság és örökség firtatása miatt sokat szereplő Bogáthy Klára, Kendy Antal felesége ismert.

⁷⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 37–40.

⁷⁶ Kovács, 1994, 13–14.

⁷⁷ Lázár, 172–173.

⁷⁸ Vass, 1907, 321–327.

végül Kornis özvegyének és árva unokájának, Bethlen Krisztinának és ifjabb Székely Mózesnek lett a menedéke.⁷⁹

A középső Kornis lány, Kornis Ilona házassága oltszemi Mikó Ferencsel ebben az időszakban egyelőre nem jelentett többet, mint hogy a Kornisoknak Sepsiszékből is sikerült kiépíteni a hídfőállásukat. A szűkebb család történetében gyermekeik válnak majd fontossá a Kornis-klientúra számára.

A fent felsorolt házasságok létrejöttében Kornis Miklós és részben már Kornis Mihály játszott fontos szerepet. Az elsődleges cél a széken belüli stabilitás biztosítása volt. Taktikájuk szerint nem a „nagy fogástól”, azaz egy-egy szerencsésen megkötött jó partitól várták a további előnyös házasságokat, hanem a fokozatosság elve szerint haladtak: ahogy nőtt a vagyon és tekintély, annak megfelelően, a kitágult lehetőségekhez alkalmazkodva léptek egyre rangosabb családokkal dinasztikus szövetségre. Így jutottak el Kornis Mihály első két házasságától a Petkiekkel és Bogáthyakkal való rokoni kötelékekig. Ez a két család a Kornisokhoz való csatlakozásuk előtt is már jelentős hatalommal, jószággal, tekintéllyel rendelkezett, és a széken belül alakulgató Kornis kapcsolati háló fontos eleme lett. A két Kornis fiú az utolsó házasságukat már a saját elképzeléseik szerint, sokkal jobb kondíciók alapján köthették, és ezek a frigyek a családi politikának már egy teljesen más dimenzióját jelentették. Kornis Mihály Erdélyi Sárát vezette oltár elé.⁸⁰

⁷⁹ Radnótnak az 1594, 1603 és 1612 körüli képlékeny időszakban rövid időre más birtokosai is voltak: Geszthy Ferenc, göncruszkai Kornis Gáspár, majd később fia, Boldizsár, Alia Farkas és Rákóczi Zsigmond. Kovács, 1994, 13–15.; Dán, 1987, 179–180.

⁸⁰ Vass Miklós szerint már 1562-ben házások voltak, de véleményét semmilyen adattal nem támasztotta alá. Vass, 1909, 24. Az az Erdélyi Sára viszont, akit a genealógiai szakirodalom Kornis Mihály feleségeként ismer, 1562-ben túl fiatal lett volna még a házassághoz, mivel szülei 1555 körül házasodtak össze. Borbála nevű nővérenek esküvője 1574-ben volt, ez alapján is feltételezhetjük, hogy a Kornis Mihály – Erdélyi Sára frigyre is leghamarabb csak az 1570-es évek közepén kerülhetett sor. Jakó, I–II., 1990, II. Nr 5319., 5340–41. és Horn, Kreutzer & Szabó, 2005, 32, 66–68, 94–95.

10. ÁBRA: A KORNIS–ERDÉLYI ROKONSÁG

A somkeréki Erdélyi család elsősorban Doboka és Belső-Szolnok vármegyében birtokolt, de a Marosszékkal szomszédos Tordában is feküdtek jószágaik. Ez a házasság ismét túlmutatott a Székelyföld határain, és a magyar vármegyék felé való területi terjeszkedést készítette elő. Kornis Mihálynak Küküllő vármegyébe ekkora már sikerült áttérjeszkednie a Marosszék délnyugati részén fekvő falvaiból.⁸¹ De nemcsak a szék déli részein voltak jószágai, hanem az északi területeken, Torda vármegye határánál birtokolt Bazédon, Udvarfalfván, Mezőszabadon és Marosszentannán. Újabb házasságával tehát már a tordai területeket célozta meg.⁸² Az esküvőnek azonban igen komoly politikai előnyei is voltak, de ezekből Mihály halála miatt valójában már csak Kornis Farkas profitálhatott. Erdélyi Sára egyik unokatestvére, Erdélyi Miklós az 1580-as évek közepétől Doboka vármegye egyik főispánjaként szerepelt, és Lázár Miklós szerint helyet kapott a fejedelmi tanácsban is.⁸³ Sára asszony másik unokatestvére, Erdélyi Katalin pedig cegei Wass György felesége lett, aki 1594-ig a Báthoryak kedvelt embereként 1573-ban Kolozs vármegye főispánja, 1590-től Szamosújvár kapitánya volt, és 1593-ban a fejedelmi tanácsba is bekerült.⁸⁴ Wass György idősebb fia együtt tanult jogot a padovai egyetemen Kornis Farkas legidősebb fiával és unokaöccseivel.⁸⁵

⁸¹ Kornis Mihály 1582-ben Küküllő vármegyében Kísszöllősit, Feletelkét és Vámosudvarhely egy részét birtokolta. Vass, 1910, 264.

⁸² A Kornisoknak végül sikerült a tordai birtokszerzés: Kornis Farkas 1589-ben azzal az indokkal kérte Kovácsóczy Farkas kancellár közbenjárását egy deficiált tordai lőfő örökségének a megszerzéséhez, hogy a faluban és határában már van birtoka. Vass, 1910, 265–266. Kovácsóczy Farkas levele Kornis Farkasnak. Gyulafehérvár, 1589. május 5. MOL P, 1870. fasc. 2. t. II. 3–4.

⁸³ Lázár, 1889, 132.

⁸⁴ W. Kovács, Valentiny, 2006, 49–52.

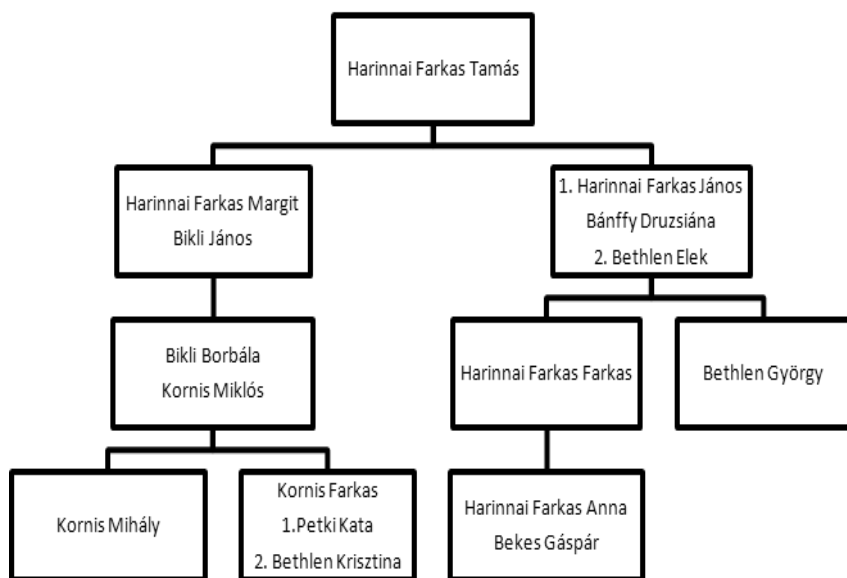
⁸⁵ Kornis György padovai beszámolója apjának: „Az Vas György uram fia jól vagyon, de nem hiszem hogy sokáig állhassa ide ki az lakást. Ha csak annyi költséget ad s küld neki az mennit rendelt és ha csak két vagy három esztendeig tartja csak ide, ez leszen haszna belőle, hogy Páduát és Velencét, Bécset látta.” Vass, 1912, 224–225.

A Kornisok a Gerendi családdal is kapcsolatba kerültek, elsősorban Gerendi Jánossal, de ez az összeköttetés nem politikai vagy anyagi téren, hanem a két fél szellemi és ideológiai fejlődésében hozta meg gyümölcsét, mint erről még a későbbiekben majd szó lesz. A Kornis körbe még egy értékes rokon érkezett Kendy Sándor személyében. A családfán nincs feltüntetve, de Erdélyi Sárának volt egy féltestvére: Bánffy Fruzsina, akit 1569-ben Kendy Sándor feleségül vett.⁸⁶ Így került Kendy Sándor sógorságba Kornis Mihállyal. Noha Kendy házassága csak négy-öt évig tartott, a jó kapcsolat – elsősorban Kendy és Kornis Farkas között – Kendy élete végéig kitartott.

Kornis Farkas házasságát vizsgálva, először apja házasságáig és rokoni köréig kell visszanyúlni. Mint említettük, apja Bikli János és Harinnai Farkas Margit lányát vette feleségül. Édesanyjának volt egy nála jóval fiatalabb féltestvére, Harinnai Farkas János. Ez a fiú a Bánffy családból nősült, de nagyon fiatalon, nem sokkal a kisfia születése után meghalt. Özvegye, Bánffy Druzsiána a gyászév letelte után bűni Bethlen Elekhez ment férjhez, magával vitte Farkas nevű kisfiát, aki együtt nőtt fel az anyja újabb házasságából született Bethlen gyerekekkel.⁸⁷ A népes családból számunkra most csak a két féltestvér, Harinnai Farkas Farkas és Bethlen György érdekes.

⁸⁶ Erdélyi Sára édesanyja, Bojnicsics Horváth Katalin Erdélyi Lénárt előtt losonczy Bánffy Mihály felesége volt, ebből a házasságból született Fruzsina. Esküvői meghívójuk: Horn, Kreutzer & Szabó, 2005, 66–68.

⁸⁷ A családi kapcsolatok egy birtokügyi iratból bonthatóak ki: MOL F 5 *Cista diversorum comitatum* 1. cs. fasc. 6. Nr 24.

II. ÁBRA: A KORNIS–HARINNAI–BETHLEN ROKONSÁG

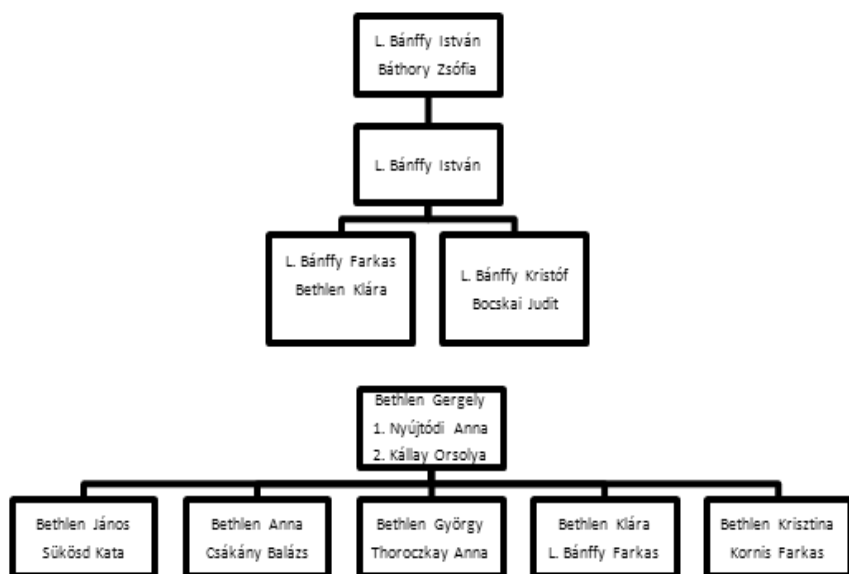
(CSAK A KAPCSOLAT SZEMPONTJÁBÓL FONTOS CSALÁDTAGOK VANNAK FELTÜNTETVE)

Harinnai Farkas Farkas pályájából csak néhány mozzanat ismert: ítélőszéki ülnök, az 1560-as évek végétől pedig fejedelmi tanácsos volt. Bethlen György 1559-ben lett Izabella, majd János Zsigmond tanácsosa. 1562-ben féltestvérével együtt csatlakozott Balassa Menyhárt mozgalmához, de utána rendületlenül János Zsigmond pártján állt, és tanácsosként vett részt a közügyek intézésében. Vonzáskörükbe unokatestvérének, Bikli Borbálának a gyermekei is bekerültek, és a két tanácsúr feltehetően komoly szerepet játszott abban, hogy 1567 után annyira megszorodott a Kornis fivéreknek juttatott birtokadományok száma. Kornis Farkasra nagy hatást gyakorolt Bethlen György személyisége, családszervező, a birtokokat védő tevékenysége, szemléletéből és módszereiből sok elem később Kornis Farkasnál is felfedezhető. Kornis második házasságát is Bethlen Györgynek köszönhetette.⁸⁸ A tanácsúr féltestvérével együtt számos elárvult rokonuknak volt a gyámja. Közéjük tartozott György unokatestvérének, az 1567-ben elhunyt, szintén tanácsosi rangig jutó Bethlen Gergelynek két legkisebb lánya, Klára és Krisztina. Klára losonczy Bánffy Farkas, Krisztina pedig Kornis Farkas felesége lett.⁸⁹ Bánffy Farkas a *magnificusok* közé tartozott, már 1566-tól tanácsúrként és

⁸⁸ Bethlen György és Harinnai Farkas Farkas tevékenységére l.: Horn, 2008, 55–64. Levelezésük: KmOL Keresdi Bethlen család levéltára. II. Családtagok iratai. Fasc. 12.

⁸⁹ Bánffy Farkas és Bethlen Klára esküvőjének időpontja ismert: 1568. január 11-én Keresden tar-

Doboka vármegye főispánjaként szerepelt. A főispánságban társa később az az Erdélyi Miklós lett, akiről a Kornis Mihály – Erdélyi Sára házasság kapcsán fent már szó esett. Bánffy azonban még egy tisztsége révén kapcsolódott a Kornisokhoz. Báthory István 1580 júliusában Kornis Farkas mellé az udvarhelyszéki királybíró-ságba, Kornis exsógora, Petki Mihály helyébe tényleges sógorát, Bánffy Farkast nevezte ki, egyúttal neki adva a széki főkapitányságot és Udvarhely várkapitányi tisztségét is.⁹⁰ Bánffy Farkas további fontos rokonokat hozott a Kornis családba:

12. ÁBRA: A BETHLEN–KORNIS ROKONSÁG

Mint látjuk, Bánffy Farkas apai nagyanyja a Báthory családból származott. Emellett sógorságban állt a Bocskaiakkal, sógornőjének a nővére, Bocskai Erzsébet Báthory Kristóf felesége volt. Bánffy Farkasnak az egyik, ezen a családfán nem szereplő másodfokú unokatestvére, a szintén magas méltóságokat betöltő Bánffy György, anyai ágon Báthory István és Kristóf unokaöccseként még egy szállal erősítette a Bánffy – Báthory rokonságot. Talán ennek a rokoni körnek is köszönhe-

tották. Horn, Kreutzer & Szabó, 2005, 56–57.

⁹⁰ Bánffy 1583-ban rövid ideig Csík–Gyergyó–Kászón-szék királybírájaként is működött, de azután már csak tanácsosi és dobokai főispáni címe ismert. Lázár, 1889, 134. Petki Mihályt Báthory a Kornisok szempontjából továbbra is hasznos és fontos pozícióba, a marosszéki királybíró-ságba helyezte át. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 74.

tő, hogy Báthory István 1571-ben az addig nem sokat mutató Kornis Farkast nevezte ki az egyik udvarhelyszéki királybírónak.

Visszatérve Kornis Farkas feleségének, Bethlen Krisztinának a családfájára, Csákány Balázst kell még megemlítenünk, aki szintén sógorságba került Kornis Farkassal. Csákány Kolozs vármegyében és Udvarhelyszéken birtokolt, emellett mint neves jogtudós, prókátorságból élt. Legismertebb ügyében, a Telegdiek egymásközi perében Telegdi Mihály ügyvédjeként szerepelt.⁹¹ Bár rokonságba került a Kornisokkal, ez a széken belüli szövetségrendszer alakulásában nem mutatkozott meg. A periratokban – amelyek általában jól tükrözik a széken belüli viszonyrendszereket – a Kornisok és Csákányok ilyen jellegű kapcsolatáról nem maradt fenn adat. A Csákány család, név szerint Csákány György, 1575-ben a széken belül az előkelő negyedik helyet foglalta el, tehát nagyjából a Petkiekkel volt azonos szinten a birtokok számát és a fizetett adót tekintve. A Csákányok Keresztúrszék urainak számítottak, annak a Keresztúr fiúszéknek, amit a kortársak időnként külön kezeltek Udvarhelyszéktől,⁹² valószínűsíthetjük tehát, hogy ez is oka lehetett a két család közötti távolságtartásnak. Semmi jele nem látszik ugyanis annak, hogy a széken belül bármilyen kérdésben együttműködtek volna, de annak sem, hogy ellenségeskedtek volna egymással. A század végén a Csákány család birtokonfliktusba keveredett a fiatfalvi Gerébekkel, és pereskedésük hosszú évekig elhúzódott. Érdekes adalék, hogy a perekben a férfiak nem vettek részt tevékenyen, csupán a feleségek. Leginkább pedig az energikus Bethlen Anna asszony, idősebb Csákány Balázs felesége, aki az erőszakoskodó Geréb Andrással is felvette a küzdelmet.⁹³ Talán a határozott feleségnek volt része abban, hogy Csákány Balázs nem a Kornis klánhoz csatlakozott, hanem egyfajta széken belüli függetlenséget kialakítva a Bethlen-érdekkörhöz próbált igazodni. Mivel Csákány Balázs 1575-ben Bekes Gáspár mellé állt, a család birtokainak egy részét és tekintélyét is elvesztette. Miután a Gerébek elleni küzdelemben is alulmaradtak, a többszörisen vesztes Csákányok kiköltöztek a székből, és Marosszéken igyekeztek visszaállítani korábbi pozícióikat, nem túl sikeresen.⁹⁴

⁹¹ 1569. január 30-án tartotta esküvőjét Bethlen Gergely lányával keresztúrfalvi udvarházában. Horn, Kreutzer & Szabó, 2005, 59–60.

⁹² A fiúszék kérdésköréhez lásd: Oborni, 2005, 261–174.

⁹³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1. D. 1586/7.

⁹⁴ Balogh, 2005, 152.

A KORNIS-BIRODALOM SZÉKEN BELÜLI, MÁSODIK KÖRE

A Kornisok által létrehozott kapcsolati hálónak vagy klientúarendszernek volt egy második köre. Ennek tagjai nem családi kötelékkel kapcsolódtak a Kornisokhoz, hanem a tisztségeik révén. A Kornisok vezető tisztségeket töltöttek be a széken, Miklós főkapitányként, fia, Farkas és unokája, Ferenc elsősorban királybíróként, ám Farkas a 90-es években főkapitányként is a vezetője volt a széki székelységnek. Ilyen minőségükben építették ki helyettesi klientúrájukat, akik jelentősen hozzájárultak a széken belüli hatalmuk és befolyásuk megerősítéséhez. A források tanúsága szerint már ennek a második körnek a kialakítását is Kornis Miklós kezdte, hiszen már 1538-ban tudunk olyan perről, amelyben Kornis Miklós a szentdemeteri Nyújtódi Gergely ügyében a Nyújtódiak javára döntött.⁹⁵ Ezt megelőzően, már 1532-ből ismerünk egy esetet, amikor egy szentpáli Kornis, akit egy oklevél Zsigmondnak nevez, Nyújtódi Gergely mellett bíraskodott egy perben.⁹⁶ A Kornis és Nyújtódi családok kapcsolata tehát minden bizonnyal már a 16. század harmincas éveiben megalapozódott, ám valós kapcsolattá a perek szerint csak a hetvenes, nyolcvanas években, tehát Kornis Farkas királybíróága idején vált. A Nyújtódiakat a harmincas és hetvenes évek közt is a szék primori családjai között tartották számon,⁹⁷ sőt, nekik juttatott birtokadományokról is tudunk.⁹⁸ Nincsen azonban arra vonatkozó ismeretünk, hogy ezekhez az adományokhoz esetleg a Kornisok segítségével, támogatásával jutottak volna hozzá. Az 1566-os hadjáratban részt vevő udvarhelyszéki főemberek között szentdemeteri Nyújtódi György, Gergely fiának a neve szerepelt.⁹⁹ II. János 1567-ben elkezdett adományozásai során Nyújtódi György a Cseb nevű településen kapott 15 telkes jobbágyot.¹⁰⁰ 1570-ben Kornis Mihály és Nyújtódi György együttműködéséről tudunk.¹⁰¹ Ezt az együttes cselekvést birtokaik közelsége is indokoltta tette, ugyanis a Nyújtódiak birtokai, Szentdemeter és Cseb vagy Csőb közel feküdtek Bordos és Rava településekhez, ahol többek között Kornis Mihály birtokai voltak. Sokat mondó, hogy a 16. század folyamán a Kornisok egyáltalán nem tettek kísérletet arra, hogy jobbágyokat, telkeket szerezzenek a Nyújtódiaknak ebben a két falujában, sőt a közös földeket sem háborgatták, noha az elhelyezkedésük ezt indokolta volna.

⁹⁵ 1538. március 14. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 41.

⁹⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 247.

⁹⁷ Balogh, 2005, 39.; Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 11., 72.

⁹⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 47.

⁹⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194.

¹⁰⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 243.

¹⁰¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 301.

Az 1576-ban készült, ötvennégy éves adó fizetését felmérő lajstrom szerint a Nyújtódiak a két faluban található birtokaik után összesen hat forintot fizettek, amivel a széken belül a 18. helyen voltak.¹⁰² Még ugyanebből az esztendőből ismerünk egy adománylevelet, amelyben Nyújtódi György Szentdemeteren nyolc jobbagytelket kapott Báthory Istvántól.¹⁰³ Az adomány indoka a Bekes Gáspár elleni hadakozásban tanúsított hűség volt. Mivel pedig tudjuk, hogy a Kornisok székely részről milyen fontos szerepet játszottak Kerelőszentpál idején, feltehetjük, hogy ebben az ügyben is együtt léptek fel, és talán Kornis Mihálynak is része volt az adományok kieszközlésében. A kilencvenes években a Nyújtódi család aktivitása a széken belül szinte állandó volt. A család másik tagja, a közeli Keresztúrfalván birtokot szerzett Demeter lett Kornis Farkas alkirálybírója és ezáltal a döntései nek a végrehajtója is.

Nyújtódi Demeteren kívül egyszer Nyújtódi György is betöltötte az egyik alkirálybírói tisztelet Kornis Farkas mellett.¹⁰⁴ A perek szövege alapján úgy tűnik, hogy Nyújtódi György túl tekintélyes volt az apróbb és erőszakot igénylő ügyekhez, azokat Nyújtódi Demeter végezte, így például a „dúlásokat”, a székely vicekirálybírók kedvelt regulázási eljárását is.

A vicekirálybírók névsorából 1593-tól eltűnt a Nyújtódi család, ami talán birtokügyben kialakult nézeteltérésből származott, ugyanis a Nyújtódi család nem csupán Cseb, Szentdemeter és Keresztúrfalva irányában kezdett terjeszkedni, hanem Sábodot vagy Magyarzsákodot is kiszemelte magának. Minden bizonnyal nem véletlen az, hogy 1603 áprilisában éppen a Kornisok által nem támogatott Basta adta ki a rendeletet, hogy a sákodiak fizessenek 150 forint kárpótlást Nyújtódi Györgynek azért, mert lerombolták a Szentdemeteren lévő udvarházát.¹⁰⁵

Egy 1590-ben lejegyzett perirat szerint Kornis Farkas hozzá feltétlenül hű embereket választott a helyetteseinek. Legtöbbször a klientúrája tagjait alkalmazta alkirálybíróként, de időnként olyan nevek is szerepelnek a vicekirálybírók között, mint Karácsonyfalvi György Deáké, aki ugyan nem tartozott a források alapján feltárható klientúrába, ám Homoródkarácsonyfalván lakott, ami a Kornis-birtokok központi területéhez tartozott.¹⁰⁶ A vicekirálybírók közül a Kornisokhoz, pontosabban Kornis Farkashoz mindvégig hűséges maradt egy Füléről származó lófő, Fosztó Imre. A Fosztó család Bardócz széken rendelkezett birtokokkal, Bibarczfalván

¹⁰² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 37–39.

¹⁰³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 46.

¹⁰⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16.

¹⁰⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 161.

¹⁰⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, F. II/2. 1590/11.

és Fülén. Bardócz fiúszék falvaira az volt a jellemző, hogy még a 16. század második felében is jelentős számú lófő maradt a birtokokban, azaz erős volt a székely szabadságot megőrizni kívánók tábora. Az ősi primori családnak számító vargyasi Danielek, akiknek Vargyason kívül még Székelyszáldoboson, Fülén, Bardócon, Olaszteleken és Magyarhermányban voltak jobbágyaik és birtokaik a fiúszékben, továbbá Székelyderzsen valamint Székelydobón szereztek további adományokat, nem jeleskedtek ebben az időszakban az erőszakos hatalomnövelés különböző módzataiban. Így gyakorlatilag Kornis Farkas Fosztó Imrén keresztül is befolyással rendelkezett Udvarhelyszéknek ebben a csücskében. Ráadásul Fosztó Imre, aki a 17. század elejére nemességet is szerzett,¹⁰⁷ lelkes *homo novus*ként a klientúra széken belüli legaktívabb tagjának bizonyult. A 16. század utolsó évtizedében Kornis Farkas alkirálybírói közül az egyiknek a személye gyakran változott; a Nyújtódiakat felváltotta süköi Kovács Mihály,¹⁰⁸ majd karácsonyfalvi György Deák,¹⁰⁹ 1593-tól pedig egyre gyakrabban Hoggyai György töltötte be a tiszteket,¹¹⁰ ám mellettük Fosztó Imre végig meg tudta őrizni a helyét.¹¹¹ A tisztségviselőként nagyon aktív Fosztó Imre mindazonáltal nem volt tehetséges karrierépítő, ugyanis az 1614-es *lustra* adatai szerint nem sikerült több birtokot szereznie a 16. század végi állapothoz képest.¹¹² Ugyanezt láthatjuk egy másik alkirálybíró, Hoggyai György esetében, akinek a neve a 17. század elején teljesen eltűnt, a Basta által készített összeírásban Hoggyait nemeseként még összeírták, ám 1614-ben már nem szerepelt, valószínűleg utód nélkül halt meg.¹¹³

Kornis Farkas mint királybíró befolyással bírt a szék két katonai tisztségviselőjére is, sőt, úgy tűnik, hogy ők az alkirálybírókat gyakran elkísérték a különböző megbízatásaikhoz. Ezek a tisztviselők sem változtak, és főképpen Kornis Farkas idejében tűnt fel a nevük gyakran a periratokban. Egyikük Bögözi András, másikuk pedig Tiboldi György volt. A miklósfalvi Bögözi család a Nyújtódiakhoz hasonló régi primori család volt. Bögözi András apja, János, 1566-ban Kornis Mi-

¹⁰⁷ 1618-ban egy perben már nemesnek nevezték.

¹⁰⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, F. II/2. 1593/27.

¹⁰⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, F. II/2. 1590/11.

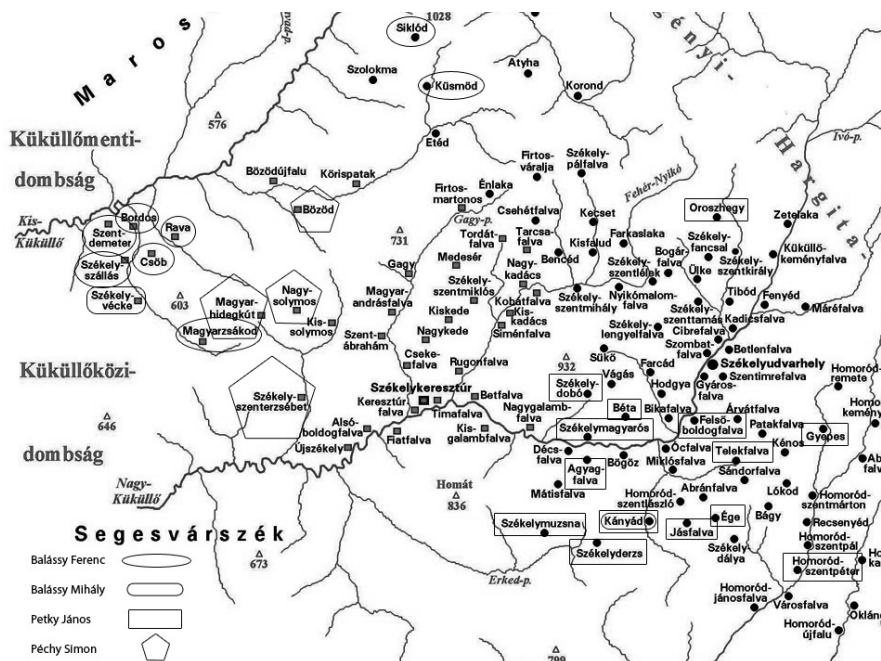
¹¹⁰ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, F. II/2. 1593/287.

¹¹¹ 1590-ben két alkalommal járt el Fosztó Imre valamely társával Kornis Farkas képében különböző ügyekben, 1592-től 1598-ig pedig mint az egyik vicekirálybíró szerepel.

¹¹² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, F. II/2. 1593/287.

¹¹³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 56. sz. VIII. 1.

hállyal és Farkassal együtt vett részt János Zsigmond harcában.¹¹⁴ Az 1576-os adóösszeírásban a székely nemesek között a 22. helyen volt, a Danielek és a Nyújtódiak mellett Miklósfalván és Recsenyéden voltak birtokai. A Basta-féle összeírásban, uraihoz hasonlóan ő sem szerepelt. Annál többször fordult elő a neve a periratokban. A 16. század végéig leginkább Kornis Farkas embereként, később felperesként vagy alperesként. A hatalmaskodást nagyon tehetségesen művelte, 1614-re ugyanis 14 helységben szerzett jobbág্যokat, szám szerint 44-et, amivel a széken belüli rangsorban a hetedik helyre ugrott. Nála kevésbé tehetséges karrierépítő volt Tiboldi György, aki bár szerepelt az 1576-os adólajstromban, mindössze a tizedét fizette a Bögöziek adójának Farkaslakán fekvő birtokáról. A szerény kezdetekhez képest Tiboldi 1614-re mintegy megtízszerezte birtokait, az általa birtokolt jobbággyok számát, és kiterjesztette befolyását az Ilke – Szentkirály – Tibód / Tibold – településekre. Ezzel a jobbággytartók középmezőnyébe került, de lófő maradt, az egyik leggazdagabb a lófők között.

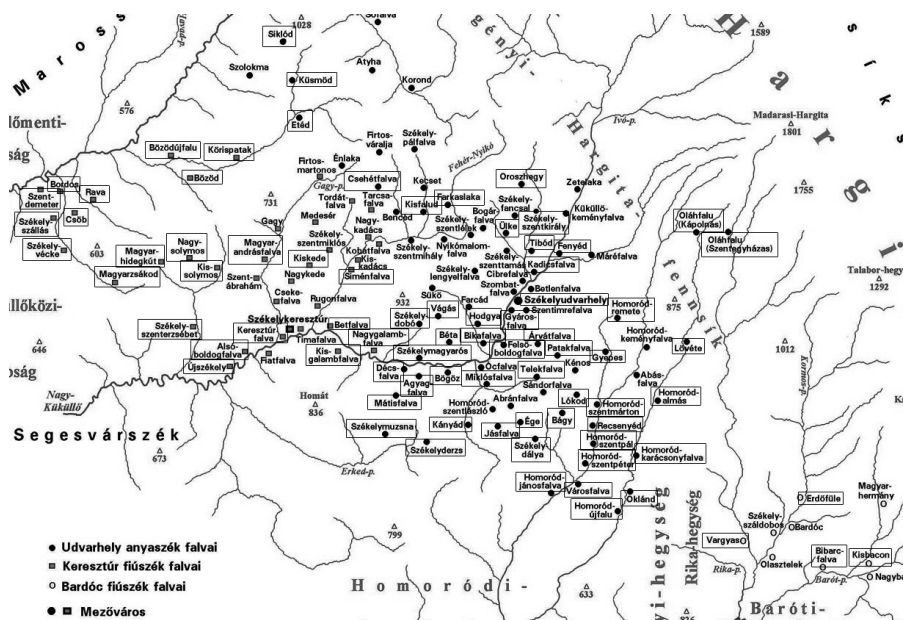

13. ÁBRA: BIRTOKOK 1614-BEN

A Kornisok tudatos birtoképítési stratégiája azt eredményezte, hogy a család birtokai Udvarhelyszék nagy részét lefedték, és ha ehhez hozzászámítjuk a

¹¹⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 195.

klientúrendszer tagjainak a birtokait is, akkor majdnem a szék egészére kiterjedt a hatalmuk. A kimaradt terület Keresztúrszéknek az a része, amelynek az uralma fölött a 16. század második felében a Csákány és a Geréb család osztozott. A meg nem szerzett falvak fele, közel húsz település, a fiatfalvi Gerébek érdekszférájába tartozott. Közülük a 17. század első évtizedeiben aktív Geréb András, a fejedelmi testőrség parancsnoka volt az, aki jelentősen megnövelte birtokait. Kedvelt eszköze az erőszakos foglalás volt, valamint katonai pozíciójának arra való felhasználása, hogy hatalmát mások fölé kiterjeszthesse. A forrásokból úgy tűnik, hogy Geréb András nem kívánt csatlakozni a Kornisokhoz, így az általa uralt területek kimaradtak a Kornis-birodalomból.

14. ÁBRA: A KÖRNIS-KLIENTÚRA BIRTOKAI A KÖRNIS-BIRTOKOKKAL EGYÜTT A 17. SZÁZAD ELEJÉN

A Kornis-klán ebbe nem nyugodott bele, amit jól mutatnak a 17. század elejétől a Geréb András ellen Kornis Ferenc és Péchi Simon által indított perek.¹¹⁵ Geréb

¹⁹⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/2. 1617/79. 1617-ben Kornis Ferenc egyik homoródszentpáli jobbágya révén hívta perbe Geréb András egy fiatalfalvi szolgáját, ami jól mutatja, hogy Kornis Ferenc a befolyása alatt állókat igyekezett mozgósítani Geréb András terjeszkedése ellen. Hasonló per 1613-ban: 1613/16., 1613/46. Péchy Simonnak is volt ilyen pere 1615-ben (1615/219.).

András ellenállását nem sikerült megtörni, csak halála után, magszakadtával kapta meg javadalmai jelentős részét ifjabb Székely Mózes.¹¹⁶

A szék többi településében, ahol sem a Kornisok, sem a Gerébek nem szereztek birtokrészeket, még komoly erőfeszítéseket tett a lófőttársadalom, hogy megőrizze a korábbi struktúrát, és féltékenyen őrizte a már régóta nagyon is relatív vagyoni egyenlőséget,¹¹⁷ azaz próbálta megakadályozni azt, hogy valaki az átlagnál nagyobb birtokhoz, vagyonhoz jusson, és ezzel esetleg megszerezhesse a falu közös földjeit. Ez a próbálkozás a nehezen megközelíthető falvak esetében természetesen eredményesebb volt, az ilyen településeket ugyanis nehezebb volt betagozni valamely birtokkomplexumba.

KORNIS FARKAS POLITIKAI ÉS SZELLEMI KÖRE

Kornis Farkas rokoni körének, növekvő birtokainak és nem utolsósorban a saját tehetségének köszönhetően szép karriert futott be. Tisztségeit tekintve mindent elért, amit egy székely politikus elérhet: 1571-től haláláig megszakítás nélkül viselte Udvarhelyszék királybírói tisztét, ehhez társult a kilencvenes években a szék főkapitányi címe, és az 1595-ös havasalföldi hadjáratban közel tizenhatezer katonának parancsolt. Három évtizeden keresztül őrizte székelyföldi vezető pozícióit, de nemcsak ezzel múlta felül helyi birtokostársait, hanem azzal is, hogy velük ellentétben ő az országos politikai életben is tartósan jelen tudott lenni.¹¹⁸

¹¹⁶ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 341. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 234.

¹¹⁷ Az az erőteljes differenciálódás, és a nemesi társadalom gyors kialakulása, ami Udvarhelyszék esetében látható, az egész Székelyföldet tekintve a 16–17. század fordulóján még egyedülállónak tekinthető. Jól mutatja ezt az, hogy 1614-ben a székely nemesek által birtokolt jobbágyság száma Udvarhelyszéken kiugróan magas volt. A Kornis Ferenc által egyedül Udvarhelyszéken birtokolt 252 jobbágyhoz képest Háromszék leggazdagabb primorjának, Basa Péternek csak 132 jobbágya volt, a marosszéki „listavezető” Dersi Jánosnak pedig csak 76. Még náluk is kevesebb jobbágyot birtokolt a csíki Lázár István, aki mindössze 54 jobbágyával volt a szék vezető jobbágytartója. (Balogh, 2005, 152–186. Egyedülállónak tekinthető tehát még a 17. század elején is a székelyföldi viszonyokat tekintve a Kornisok által folytatott birtok- és hatalomépítés. Feltehetjük, hogy nem véletlen, hogy néhány család a 17. század folyamán olyan erősnek találta a Kornis-klán nyomását, hogy inkább kiköltözött a székről, mert például Marosszéken több esélyt látott a saját hatalma kiépítésére. Ilyen volt például a Csákány, valamint a Nyújtódi család egy-egy ága is Balogh 2005, 159–160.

¹¹⁸ Jellemző, hogy míg Kornis Farkas 1571-től haláláig, 1600-ig megszakítás nélkül töltötte be udvarhelyszéki királybírói tisztét, a királybírótság másik felét senki nem tudta tartósan megszerezni; Kornisnak hivatali ideje alatt öt társa volt. ha a Székelyföld egészét nézzük, akkor is csak egyedül Lázár András tudta tartani vele a lépést. Lázár viszont a vagyonát tekintve nem kelhetett versenyre Kornissal. Presztízsét nagyrészt annak köszönhette, hogy mára már nem világos módon rokoni összeköttetésben állt a Báthory famíliával.

A Kornis fivérek rokoni körüknek köszönhetően 1571 után sajátágos helyzetbe kerültek: egyformán szoros szálak kapcsolták őket Bekes Gáspárhoz, aki Harinnai Farkas Farkas veje volt, és Báthory Istvánhoz, akihez a Bánffy-sógorságon keresztül vezetett az út. A Kornisok Báthory hűségén maradva, a fejedelem oldalán küzdöttek a kerelőszentpáli csatában, és ennek köszönhetően az 1575 utáni időszak nyertesei lettek. Rokonságuk másik része – például Csákány Balázs és Bogáthy Gáspár – viszont Bekes híveként az életükkel, vagy karrierjükkel és birtokaikkal fizettek a téves döntésért.

Kornis Farkas emelkedő presztízsét az udvari események ceremonális rendjében elfoglalt helye is jól mutatja. Amikor Báthory Istvánt lengyel királlyá választották, az előzetes uralkodói esküt 1576 februárjában, a megyesi országgyűlésen tette le a lengyel követek és harminc erdélyi főúr előtt. Ebbe a szűk elitbe csak öt székelyföldi politikus fért be, a két Kornis fivér és rokonaik; Lázár András és István, valamint Petki Mihály.¹¹⁹ Közülük Kornis Farkas és Lázár András Lengyelországba, a koronázásra is elkísérhette az uralkodót.¹²⁰ Báthory Kristóf temetésén pedig szintén ők ketten jutottak fontos szerephez: tíz másik előkelőséggel, köztük Ghiczy Jánossal, Bocskai Istvánnal a koporsó után haladva, ők vitték az elhunyt vajda hatalmi jelvényeit.¹²¹

Kornis tisztségénél fogva állandó résztvevője volt az erdélyi országgyűléseknek. Az országgyűlési vitákról, a tárgyalások menetéről kevés forrás maradt, így nehéz Kornis szerepét megítélni. Tekintélyét bizonyítja azonban, hogy 1584 tavaszán, amikor a rendek megelégtették a kiskorú Báthory Zsigmond helyett kormányzó hármastanács határozatlanságát, korrupsztát és a végtelenül lassú ügymenetet, a három nemzet egy-egy képviselőjéből álló követséget menesztettek Krakkóba Báthory Istvánhoz, s ebben a székelységet Kornis Farkas képviselte.¹²² A követség a hármastanács helyébe egyetlen kormányzó kinevezését kérte, s törekvéseik végül sikerrel jártak, május elején Ghiczy János vette át a fejedelemség irányítását.

Kornis Farkasnak a *triumvirek* lemondtatásában játszott szerepe hosszútávon nem rontotta meg a velük való viszonyát. Sőt az 1580-as, '90-es évek fordulóján a még két élő taggal, Kendy Sándorral és Kovacsóczy Farkassal szoros politikai együttműködést alakított ki: az erdélyi diplomáciában, illetve a fejedelmi udvar összetételében és életében egyre erőteljesebben mutatkozó katolikus befolyást próbálták ellensúlyozni. Ez idő tájt a fejedelmi diplomáciában az itáliai kapcsolatok kerültek előtérbe. Sikerült rendezni a jezsuiták 1588-as kiűzése miatt megromlott viszonyt a pápával, megélenkült a kapcsolat Firenzével, és Báthory Zsigmondnak

¹¹⁹ Szádeczky, 1889, 386.

¹²⁰ Bethlen, 2004, III. 110.

¹²¹ Veress E., 1944, 275.

¹²² Bethlen, 2004, III. 141.; Veress E., 1944, 161.

Medici herceg egyik rokonával kötendő házasságáról is tárgyaltak. Ezek a kapcsolatok az erdélyi katolicizmus újjáéledését ígérték, és egy olyan szövetségrendszer felé terelték a fejedelmet, amely a török elleni háborút tűzte ki a zászlajára. Kovacsóczy kancellár köre viszont szerette volna kiegyensúlyozottabbá tenni az erdélyi diplomáciát, több utat, lehetőséget akart nyitni, ezért az Angliával és Pfalzcal való kapcsolatfelvételt szorgalmazta. Pfalzban János Kázmér, majd IV. Frigyes uralkodása alatt ismét megerősödött a kálvinizmus, mindketten Habsburg-ellenes politikát folytattak, és céljuk a német protestánsok szövetségbe tömörítése volt. Erdély és Pfalz között megtörtént a kapcsolatfelvétel, mint ahogy hamarosan Erzsébet királynővel is. Az angol diplomáciának rendkívül nagy tekintélye volt a török Portán, ezért Kovacsóczyék azt remélték, hogy Anglia segíthet abban, hogy Erdély, amíg ez szükséges, semleges maradjon egy török elleni háború esetén.¹²³

Az erdélyi protestáns politikusok szemében a másik fenyegető problémát az udvar összetételének változása jelentette. Már az Erdélyről 1584-ben részletes elemzést készítő Antonio Possevino jezsuita atya Báthory Zsigmond környezetének drasztikus átalakítását javasolta Báthory Istvánnak. Tervezte szerint Zsigmond környezetéből a szélsőséges eretnek tanok követőit haladéktalanul el kell távolítani. A fejedelem mellett állandó jelleggel jól képzett katolikus, lehetőleg jezsuita nevelőnek kell tartózkodnia. Possevino ellenséget látott az ifjú fejedelmet körülvevő protestáns tanácsurakban is, ezért azt javasolta, hogy Zsigmond uralkodásának későbbi szakaszában a tanács egy részét katolikus politikusok alkossák. Addig azonban, amíg felnő az új, immár katolikus politikuskárda, a tanácsurak közül azokat kell megnyerni, akik Báthory István rokonai, vagy legbizalmasabb emberei, és nem viselkednek ellenségesen a katolikus egyházzal. Possevino a magas színvonalon oktató, és ezért az erdélyi eliten belül kezdetben népszerű jezsuita kollégium diákjaiból kívánta kinevelni a leendő fejedelem új bázisát. Szerinte a katolikus hitre áttérő ifjú nemesek számára olyan vonzó pályaképet kell festeni, amely a hivatali rangok és az anyagi javak gyors és könnyű elérését ígéri, s amely karriert egyébként az illetőnek – amennyiben nem tér át katolikus hitre – esélye sem lenne befutni.¹²⁴ Possevinónak a fiatalok megnyerésére összpontosító elméletét pár évvel később egy másik jezsuita, a fejedelem gyóntatójaként nagy befolyással bíró Alfonso Carillo valósította meg a gyakorlatban.

Kovacsóczy és köre tehát a Possevino által felvázolt törekvésekkel próbált szembeszállni. Jogos kérdés lehet, hogy vajon miben tudott az erdélyi kancellárnak segíteni a Homoródszentpálon élő Kornis Farkas. A nyolcvanas-kilencvenes években Kornis már nemcsak a Székelyföld legmeghatározóbb figurája, hanem egy szelle-

¹²³ Várkonyi, 2004, 73–88.

¹²⁴ Antonio, 1913, 255–256.

mileg és emberileg rendkívül nyitott, igazi szabadgondolkozó mecénás és politikus volt. Tanulmányairól semmilyen adattal nem rendelkezünk, de legidősebb fiával, Györggyel váltott latin, illetve görög nyelvű levelei magas szintű iskoláztatást feltételeznek. Mint rokonainak túlnyomó többsége, ő is az antitrinitárius felekezet-hez tartozott, a vallásfilozófiai kérdések érdekelték, és minden Erdélyben élő, illetve ott megforduló, radikális nézeteket valló teológus, filozófus, vagy gondolkodó kapcsolatba hozható a személyével. Laza rokoni és szoros baráti kapocs fűzte Gerendi Jánoshoz, a korabeli Erdély egyik jelentős vallásújítójához.¹²⁵ Kornis mellől indult a korai szombatosság képviselője, Balássy Ferenc, aki Kornis egyik unokahúgát, Mikó Annát vette feleségül. Kornis rendszeres kapcsolatban állt a Péchi Simont örökbefogadó és a szombatosság megalapítójának tartott Eőssy Andrással is, akivel szomszédos birtokaik és közös hivatali ügyei egyaránt összekötötték.¹²⁶ Eőssy mostohafia, Péchi Simon pedig már fiatalkorától kezdve tagja volt Kornis szellemi körének. Később, Kornis Juditot nőül véve, a családba is beházasodott. Kornis összeköttetésben állt a kolozsvári radikális szász értelmiség legizgalmasabb figuráival, Dávid Ferenc vejével, Trauzner Lukáccsal és Jacobinus Bernáttal. Utóbbi humanista műveltségű tudós és orvos volt, aki Trauznerrel és Bogáti Fazakas Miklóssal részt vett Dávid Ferenc védelmében, és egy időben, mint Gerendi János orvosa is tevékenykedett.¹²⁷ Bogáti Fazakas Miklós szintén szorosan kötődött Kornishoz: udvari papjaként és gyermekeinek tanítójaként 1585 és 1591 között Homoródszentpálon élt és alkotott.¹²⁸ Ezzel a háttérrel Kornis Farkas és köre természetes szövetségese lehetett Kovácsóczynak a katolikus befolyás elleni harcban.

A kancellár számára Kornis másik vonzerejét a körülötte nevelkedő ifjak jelentették, akik nemcsak rokonai, hanem gyámfiak is voltak, így neveltetésükről és házasságukról is Kornis döntött. Saját fiai mellett – koruk miatt ekkor még csak Kornis György és Miklós jöhetett szóba – az unokaöccsei, Petki János és Ferenc, Bánffy István és Mihály, valamint búni Bethlen Farkas taníttatásáról kellett gondoskodnia. Ez a fiatal társaság természetesen Kornis más unokaöccseit és rokonait is idevonzotta, így például a Bogáthy fiúk, Miklós és Menyhért egy ideig szintén nála nevelkedtek.¹²⁹ Az 1590-es években újabb tagokkal bővült a kör: a vargyasi Daniel fiúkkal, valamint iktári Bethlen Gáborral és Istvánnal. Utóbb-

¹²⁵ Gerendi szellemi fejlődéséről, a gerendistákról l.: Pirnát, 1971, 363–392.; Pirnát, 1970, 680–684.

¹²⁶ Dán, 1975, 572–577.

¹²⁷ Bónis, Valentiny, 1947. 3–II.

¹²⁸ Előtte rövid ideig Gerendi János, majd Balássy Ferenc udvarában élt. Homoródszentpálon, Kornis udvarában írta több művét, mint pl. a főművének tartott *Apocalypsisnek magyarázata* c. alkotását. Jakab, é. n., I–14., 159–186.

¹²⁹ A Petki fivérek apja, Petki Mihály 1582-ben, Bethlen Gergely 1567-ben halt meg, a Bánffy fiúk 1591-ben, a Bogáthyak 1596-ban lettek árvák.

biaknak 1596-ig Lázár Andrással együtt Kornis volt a gyámja, majd Lázár halála után 1600-ig, Bethlen Gábor nagykorúsításáig egyedül irányította a sorsukat.¹³⁰

Az ifjakat a homoródszentpáli udvarból különböző szellemi központokba küldte szét; a kolozsmonostori jezsuita iskolában, vagy a kolozsvári unitárius, esetleg a sárospataki evangélikus kollégiumban folytathatták tanulmányaikat. Kovacsóczy kancellár a saját, jóval szűkebb rokoni köre mellett, ebből a társaságból szeretett volna Báthory Zsigmond köré egy humanista műveltséggel és katonai erényekkel felvértezett fiatal nemesi társaságot szervezni, azt a jövőendő politikusgenerációt, amelynek tagjai elfogadják és továbbviszik a Kovacsóczy-féle politikai és szellemi eredményeket. Kovacsóczy és Kornis ösztönzésére, az ő anyagi támogatásukkal 1587 és 1594 között egy sor fiatal protestáns nemes tanult külföldi egyetemeken, főként Heidebelbergben és Padovában. Érdemes átfutni a névsort: Sombory Sándor, kíséretében Szamosközy Istvánnal, Bánffy Ferenc Baranyai Decsi Jánossal, Kornis György, Bogáthy Miklós, cegei Wass Ferenc és Buday Márton.¹³¹ Utóbbi Kovacsóczy unokaöccse, a többiek anyai ágon egymás első vagy másodfokú unoka-testvérei: Kornis György és Bánffy Ferenc édesanyja, Bethlen Krisztina és Bethlen Klára testvérek, Sombory nagyanyja szintén Bethlen lány, Bogáthy Miklós édesanyja Kornis Farkas húga, Wass Ferenc pedig, mint korábban láttuk, Kornis Mihály révén kapcsolódott a családhoz. A fiúk első csoportja, Bánffy Ferenc, Kornis György és Buday Márton 1587-ben együtt indult a heidelbergi egyetemre. Jó nagy kerülőt tettek, ugyanis a lengyel királyválasztó országgyűlésre igyekvő erdélyi követséghez csatlakozva – amelyet Kovacsóczy Farkas vezetett – először Varsóba mentek, onnan folytatták aztán útjukat Heidelbergbe, Jacobinus Bernát kíséretében. Jacobinust Kornis Farkas kérte fel, hogy viselje gondját fiának és unokaöccseinek az úton.¹³² Az eredeti elképzelés szerint az ifjaknak a heidelbergi évek után Angliában, esetleg Franciaországban kellett volna befejezni a tanulmányaikat.

Ugyanez az átgondolt szervezettség látszik a katonai pályára szánt fiatalok kiválasztásában és „menedzselésében” is. Kornis Farkas másik fia, Miklós, bátyját követve Heidelbergbe ment, és János Kázmér, majd IV. Frigyes udvarában apródként töltött mintegy négy évet. A két Kornis fiú, leveleik tanúsága szerint közeli kapcsolatban álltak Henrik Beellel, a választófejedelem titkárával és azzal a Peter Stuysszal, aki korábban az Erdélybe küldött pfalzi követséget vezette. Kornis Farkas szintén több levelet váltott Stuysszal és János Kázmérral.¹³³ Kornis uno-

¹³⁰ Lázár és Kornis Bethlen Gábos és István feletti gyámságáról, majd Kornis gyámi elszámolásáról: MOL P, 1870, fasc. I. t. 4. f. 2.

¹³¹ Szabó, Tonk, 1992, Nr 33., 522., 530., 680., 1658., 2111.

¹³² Vass, 1912, 211–212.

¹³³ Kornis Farkas levelezése fiaival, a pfalzi választóval és Peter Stuyss tanácsossal: KmOL Oklevelek törzsgyűjteménye Nr 139., 149., 155–168., 172., 177., 179.

kaöccsei közül búni Bethlen Farkas Kovacsóczy barátja, Forgách Simon mellett tanulta a katonai mesterséget Magyarországon, Bogáthy Menyhért pedig a fejedelem udvari lovasságának lett a tagja. Egy másik unokaöccsét és későbbi vejét, Petki Jánost előbb Báthory Boldizsár, majd Zsigmond udvarába ajánlották be, míg öccse, Petki Ferenc Báthory András udvarában nevelkedett. Mindez rengeteg pénzt emésztett fel, de Kovacsóczy ezen a téren is Kornis Farkas kezére játszott: kancellári tiszte és befolyása révén sok kisebb-nagyobb birtokadományhoz juttatta szövetségését.¹³⁴

Kovacsóczy és Kornis próbálkozása végül nem járt eredménnyel. A tehetséges és képzett fiúkra Carillo atya is felfigyelt, és ambícióikat kihasználva 1592–93-ra többük, például Kornis György, Bogáthy Miklós és cegei Wass Ferenc felett sikerült átvennie az irányítást. Először a Heidelbergben a fejedelem követeként járó, s egyébként katolikus Csáky Gergely figyelmeztette őket, hogy Báthory Zsigmond udvarában az olaszul tudó, Itáliában tanuló emberek komoly előnyökre számíthatnak. Majd amikor többen is úgy döntöttek, hogy Padovában folytatják a tanulmányaikat, de nem volt pénzük a váltásra, a fejedelemtől kaptak jelentős összegű gyorssegélyt. Ezek után nem meglepő, hogy Bogáthy Miklós és cegei Wass Ferenc a peregrinációjuk utolsó állomására, Rómába már katolikusként, a fejedelem ösztöndíjával érkeztek.¹³⁵ Valószínűleg Kornis György is ezt az utat járta volna be, de 1594 tavaszán, nem sokkal azután, hogy apjától engedélyt kapott a római tanulmányaira, váratlanul meghalt Padovában. Kornis Farkast tehát sokkal súlyosabb tragédia érte, mint a fia esetleges vallásváltoztatása.

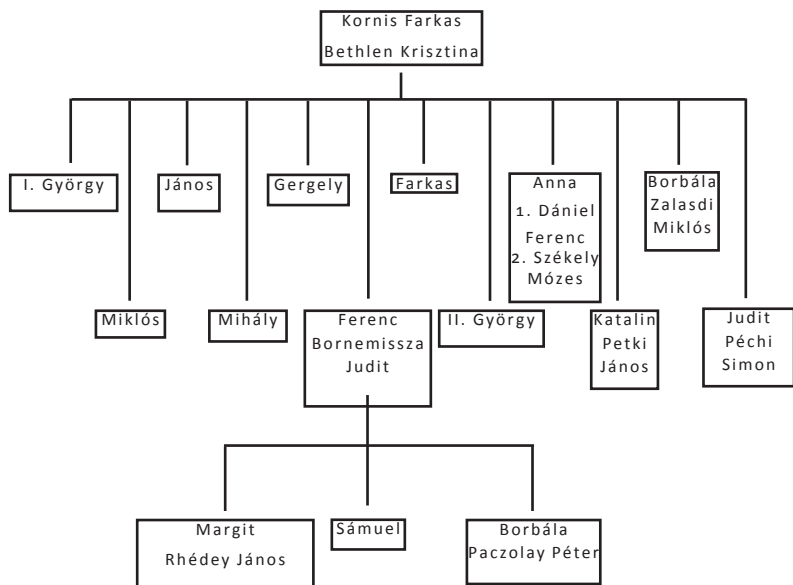
Fia halála után Kornis némileg eltávolodott Kovacsóczytól, amiben az is közrejátszott, hogy eltérően ítélték meg az időközben kirobbanó törökellenes háború lehetőségeit. Míg a Kovacsóczy kör az ország semlegességét javasolta, és továbbra is a lengyel királyi trón megszerzésében bízott, Kornis Farkas a háború hívei közé tartozott. Kiváló kapcsolatban állt a katonapárttal, különösen vezetőjükkel, Bocskai Istvánnal. Unokaöccse, Petki Ferenc az ő engedélyével már 1594 februárjában Magyarországra ment, hogy részt vegyen a török elleni háborúban. Először Melith Pál szatmári kapitány, majd Balassi Ferenc oldalán harcolt, és 1594 májusában Esztergom ostrománál esett el.¹³⁶ Kornis nézeteiről még inkább árulkodik, hogy a család addigi stratégiáitól eltérve, legidősebb lányát, Kornis Annát másodjára egy katonaemberhez, Székely Mózeshez adta feleségül. Anna első, vargyasi Daniel Péterrel kötött, rövidre szabott házassága még a Kornisoktól megszokott képlet szerint kötöttett: a már meglévő rokoni szálak erősítésére, egy másik szék-

¹³⁴ Kovacsóczy Farkas Kornis Farkasnak, 1589. május 5. MOL P, 1870, 2. cs. II. t.

¹³⁵ Vass, 1907, 321–327; Vass, 1912, 219–223.

¹³⁶ Petki Ferenc levélváltása bátyjával: KmOL, Oklevelek Törzsgyűjteménye, Nr 154., 174. Balassi Ferenc tudósítása Petki Ferenc haláláról: Uo. Nr 188., 190., 191.

ben való terjeszkedésre szolgált. Ugyanúgy, mint a másik két Kornis lány esküvője: Katalint, mint korábban említettük, Petki János vette el, míg Borbála Zalasdi Miklós neje lett. Az utóbbi frigy a korábbi Bogáthy és Barcsay rokoni összekötéseket vonta még szorosabbra.

15. ÁBRA: KORNIS FARKAS ÉS BETHLEN KRISZTINA GYERMEKEI

Székely Mózes nemcsak alacsonyabb származásával, kisebb vagyonával, hanem iskolázatlanságával is kilógott a családba beházasodó férfiak közül. A Padovában tanuló Kornis Györgynek Janus Pannonius és Kovacsóczy Farkas volt a példaképe, míg leendő sógora még egy egyszerű latin mondatot sem tudott helyesen megalkotni.¹³⁷ Ugyanakkor Székely Mózes zseniális katona volt, a jövő embere, akit bőven kitüntetett a fejedelmi kegy. Kornis Farkas igen jól ismerhette vejének mind jó, mind rossz tulajdonságait, mert már a kerelőszentpáli csatában együtt harcoltak, együtt kísérték Báthory Istvánt Lengyelországba, s Székely hazatérte után még szorosabb lett kapcsolatuk. A művelt sógor, Kornis György is szívesen fogadta a családban Székelyt: „tiszteisége és becsülete vagy on emberségéért és virtusáért, nem nemzetéért, famíliájáért. [...] Jobb szegényből lött jámbort magához kapcsolni, hogysen mint régi nemzetség heában való fiát.”¹³⁸ Kornis Farkas meg-

¹³⁷ Szamosközy részletes jellemzést adott Székelyről: Szamosközy, 1981, 412–415. A róla készült életrajzok közül a haszonnal forgathatóak: Várfalvi Nagy, 1869, és Vass, 1897.

¹³⁸ Kornis György 1593. július 25-én, Padovában kelt levelét idézi Vass, 1912, 228.

látta a Székely Mózesben rejlő lehetőségeket, amiket sikerült is kibontakoztatni, nem utolsósorban éppen ennek a házasságnak köszönhetően.

Mivel Kornis Farkas távol maradt a Báthory család belső konfliktusaitól és az eliten belül kialakuló pártharcoktól, 1594 után is meg tudta őrizni a pozícióit. Az 1571–1575 közti időszakhoz hasonlóan, mind a két félhez szoros szálakkal kötődött, és ezúttal sem kötelezte el magát olyan mértékben, hogy kényszerhelyzetbe kerüljön a kialakuló konfliktusban. Ismét szabadon dönthetett arról, hogy kinek az oldalára áll, és ez alkalommal is a regnáló fejedelem, ezúttal Báthory Zsigmond mellett tette le a voksát, akinek a hűségén, Zsigmond többszöri lemondása ellenére, a végsőig kitartott. Fiaival, vejeivel és unokaöccseivel együtt végigharcolták a tizenöt éves háború csatáit, és jelentős részük volt Báthory Zsigmond 1598-as visszatérésének előkészítésében.¹³⁹ Pozícióikat Báthory András fejedelemsége alatt is meg tudták őrizni. Mihály vajda támadásakor kitartottak Báthory András mellett, a sellenberki csatában Székely Mózes és Kornis Farkas a derékhadat vezette. A csatavesztés után több főúrral együtt Görgénybe menekültek, s ezzel kezdetét vette a Kornis család kálváriája. Mihály vajdát 1599. október végén a fegyverek árnyékában megtartott gyulafehérvári országgyűlés elismerte Erdély kormányzójának. A nemesség nagy része, köztük a Kornisok, Csáky István, Barcsay András és Székely Mózes, Mihály pártjára állt. A vajda igyekezett Kornis Farkast és különösen vejét, Székely Mózeszt magához kötni, akit a birtokadományok mellett tanácsossá, fővezérré és Udvarhelyszék kapitányává tett. Próbálkozása nem járt sikerrel, Székely Mózes a vajda ellenzékének egyik vezére lett. Sógorával, Petki Jánossal s néhány hű emberével Lengyelországba menekült, és ott Báthory Zsigmond újabb visszatérésén munkálkodott. Mihály vajda válaszul fogásba vetette Kornis Farkast, majd a vesztes miriszlói csata után 1600 szeptemberében meg is ölette.¹⁴⁰

A Kornis-kör vezetése ezután teljesen Székely Mózes kezébe került, köré csoportosultak sógorai, Petki János, Zalasdi Miklós és Kornis Farkas fiai, Miklós, Mihály, Gergely és János, valamint a rokonság számos tagja, mint például a Bogáthy fivérek, a Balássyak és iktári Bethlen Gábor. Kezdetben Báthory Zsigmond mögött sorakoztak fel, de amikor a fejedelem 1602-ben újabb lemondásával végleg elvesztette hitelét, híveinek maradéka Székely Mózes pártjára állt, aki török segítséggel a fejedelmi címet is megszerezte. Uralmát azonban nem tudta megszilárdítani, és néhány hónapos fejedelemsége a brassói csatamezőn, 1603 júliusában ért véget. A rosszul megválasztott taktika miatt ő is, és a sereg nagy része is elpusztult. A Kornisok és rokonságuk szintén súlyos veszteségeket szenvedtek; Kornis

¹³⁹ Bethlen, 2004, IV. 137.; Szilágyi, é. n., II. 151.

¹⁴⁰ Szádeczky, 1893, 179., 190., 568.

Farkas fiai közül Miklós, Gergely és Mihály maradt holtan a csataterén. Elesett Bogáthy Miklós is, és rajta kívül még három Lázár fiú vesztette életét. A túlélők török területre futottak, és Temesváron találkoztak a már korábban idemenekült Kornis Farkas özvegyével és leányaival. A megpróbáltatásoknak azonban még nem volt vége. Az 1603-as nagy pestis elragadta Kornis Jánost, valamint Kornis Borbálát és férjét, Zalasdi Miklóst. Szintén a járvány áldozata lett a szüléstől legyengült Kornis Anna, aki egy hónappal férje, Székely Mózes halála után, egy egészséges kisfiúnak adott életet.¹⁴¹

A KORNIS-KÖR ÁTMENTÉSE

A századforduló politikai harcai és a nagy pestisjárvány miatt 1603 végére a Kornis család a kihalás szélére sodródott. Kornis Farkas tucatnyi gyermeke közül 1602–1603-ban nyolcan haltak meg; végül mindössze két lány és egyetlen fiú maradt életben. Ráadásul a fiú, Kornis Ferenc még kiskorú volt, így a család jövője mellett a jelene is igencsak bizonytalannak tűnt; megvolt ugyanis a reális veszélye annak, hogy a férjét, felnőtt fiait elvesztő, kisgyermkeivel és pár hónapos unokaival magára maradó özvegyet kiforgatják a vagyonból. Ezt vetítették elő a névrokon göncruszkai Kornis Boldizsárnak a homoródszentpáli birtok megszerzésére irányuló meg-megújuló törekvései is.¹⁴²

Bethlen Krisztina elsősorban vejei és unokaöccsei segítségével számíthatott volna, de a Kornis Farkas által erőteljesen összefogott és átgondolt elképzelések szerint irányított rokoni kör szintén belerokkant a tragikus esztendő következményeibe. A megmaradt rokonok politikai és földrajzi értelemben egyaránt szétszóródtak. Bogáthy Menyhért, aki a gyors uralkodóváltozások alatt a mindenkori fejedelem politikájához próbált igazodni, végül Giorgio Basta fogságába került, és önmaga kiváltása után csak második feleségének, losonczy Bánffy Margit-

¹⁴¹ Göncruszkai Kornis Gáspár fia, Kornis Zsigmond 1607 körül összeállította azoknak a már meghalt nemeseknek a listáját, akiket személyesen ismert. Két kategóriát állított fel, a természetes és az erőszakos halállal elhunytakét, ez utóbbiban külön jelezte a brassói csata áldozatait. Kazinczy, 1863, 258–271.

¹⁴² Kornis Ferenc születési dátuma nem ismert, de sógora, Petki János még mint gyermeket említette 1603-ban, egyik Sennyey Pongráchoz írt levelében: „egy szegény árva atyámfia, Kornis Farkas fia, Ferenc maradt itt meg annyi zűrzavarban is, minthogy Kornis János (kinek Basta uram Nagyságod által gratiát, és jószágát rész szerint megadta volt) meghala. Abban az jószágban úgy mint haeres szállott vala az gyermek. Most Kornis Boldizsár uram elfoglalta újlóag minden jószágát. Nagyságos tekintse Istent, és miben módja és igazsága vagyon, Nagyságod ne hagyja megfogatkozni.” Lázár: Székely főtisztek, fol. 82.

nak a vagyona mentette meg a teljes anyagi ellehetetlenüléstől.¹⁴³ A brassói csata-vesztést követően Mikó Ferenc, Bethlen Gábor valamint az idősebb Balássy Ferenc és fiai kimenekültek az országból; Temesvárról, majd Belgrádból figyelték az erdélyi eseményeket. Petki János viszont megerősödve került ki a megpróbáltatásokból. A végsőig kitartott Báthory Zsigmond mellett, s ő volt a családban az egyetlen, aki nem csatlakozott sógora, Székely Mózes pártjához, hanem Rudolf császár uralmát támogatta. Ennek köszönhetően 1601-től két évig kincstartóként működött, és Báthory Zsigmond Udvarhelyszék királybírójává, majd Giorgio Basta a szék kapitányává nevezte ki.¹⁴⁴ Annak ellenére, hogy 1602–1603-ban bécsi és prágai követi megbízatásai miatt hosszú hónapokat töltött Erdélytől távol, mégis Petki János lett a Kornisok megmentője, és a következő évtizedben a családi politika irányítója. Visszaszerezte a jogtalanul eladományozott vagy erőszakkal elfoglalt Kornis-birtokokat, erélyes fellépése, tekintélye és kapcsolatrendszere gátat szabott minden további, a Kornis-örökség megszerzésére irányuló próbálkozásnak.¹⁴⁵

Petki fontos szerepet játszott a család politikai presztízsének és a széken belüli hegemoniájának megőrzésében is. Legsikeresebb döntésének Bocskai István fellépésére való gyors reagálása bizonyult. Noha a császári biztos Erdélyében is megtalálta a helyét, felismerve az új lehetőséget, az első között csatlakozott Bocskai mozgalmához, és elévülhetetlen érdemeket szerzett a székelység megnyerésében, Bocskai erdélyi pártjának megszervezésében. Tevékenysége a bővebben értett család egészére pozitív hatást gyakorolt: egyrészt a széthullott közösség ismét egy táborba tömörült, másrészt nemcsak a régebbi politikai súlyukat nyerték vissza, hanem a megszerzett új pozícióknak köszönhetően az országos politikában is ismét meghatározó szerephez jutottak. Bocskai Petki Jánost fejedelmi tanácsos-sá és a székelyek főkapitányává nevezte ki, sőt rövid ideig rábízta az országos főkapitányi tisztelet is. Petki feleségének unokatestvére, Bogáthy Menyhért ugyancsak tanácsos, Petki után országos főkapitány és Kükküllő vármegye főispánja lett. Bethlen Gábor, aki fontos láncszemnek bizonyult a Bocskai és Petki közti kapcsolatfelvételen, Hunyad vármegye főispánját nyerte el. Idősebb Balássy Ferenc – Bocskai portai diplomáciájának egyik pillére – Udvarhelyszék királybírāja és a radnóti vár prefektusa, Mihály nevű fia pedig Marosszék királybírāja lett.¹⁴⁶

¹⁴³ Bogáthy végrendeletében is kitért erre: „Mivel hogy mikor én az én szerelmes atyámfiat elvettem, nekem Isten látja, semmi pénzem nem volt. Az nagy költségnek meg kellett lenni. Németektől való féltemben sok szolgát kellett tartanom, az én szerelmes atyámfianak pedig költség széken volt, úgy annyira, hogy többet költöttem el húszezer forintjánál.” Bogáthy Menyhért testamentuma. Radnót, 1606. március 29. közölve: Petrichevich, 1944, 95–96.

¹⁴⁴ Trócsányi, 1980, 32–33.

¹⁴⁵ Vass, 1909, 26. és Lázár: Székely főtisztek, 22–29.

¹⁴⁶ Horn: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. 2005, 137–140. A Balássyakra: Lázár: Székely főtisztek, 39., 123–126., 197.

Ugyancsak döntő lépésnek bizonyult a rokoni kör kiszélesítése: Bethlen Krisztina Péchi Simonhoz adta férjhez legkisebb lányát, az akkor tizenöt éves Kornis Juditot. Péchi ifjúkora óta szorosan kötődött a Kornisokhoz, ezen belül Petki Jánoshoz és Balássyhoz mély barátság fűzte. Ígéretesen felfutó karrierje szintén mellette szólt; Báthory Zsigmond, majd Bocskai István fejedelmi titkáráként dolgozott, de befolyása messze túlnőtt tisztségén. A pár évvel később tanácsosi rangra emelkedő Kamuthy Balázs például Péchi Simon udvari manővereire támaszkodva remélte, hogy megkapja Szamosújvárat és a hozzá tartozó falvakat.¹⁴⁷ Péchi – az őt örökbefogadó Eőssy Andrásnak köszönhetően – számottevő székelyföldi birtokokkal rendelkezett, amelyeket saját érdemeiért elnyert fejedelmi adományokkal továbbgyarapított.¹⁴⁸ Birtokainak jó része a Kornis–Petki birtokok közé ékelődött, így az eszmei, baráti szálak mellett gazdasági érdekek is indokolták a Péchi–Kornis házasságot. Bocskai uralkodása alatt Péchi és Petki között magától értetődő természetességgel alakult ki a munkamegosztás: Péchi képviselte Petki érdekeit az udvarban, míg Petki kezelte Péchi jószágait.¹⁴⁹ A Kornis család, amelybe beházasodtak, sokat profitált a két főúr okos politizálásából, bár védelmüket és támogatásukat nem egyformán terjesztették ki a család minden tagjára. Petki János, aki nem rokonszenvezett sógorával, Székely Mózással, vagy legalábbis annak 1602–1603-ban folytatott politikájával, kíméletlenül elfoglalta Mózes árvájának jószágát, és elvitette javait. 1605 és 1608 között ezen felül is számos panasz érkezett a fejedelmi udvarba Petki hatalmaskodásairól, de míg sógorait, Pécht és Kornis Ferencet Petki jogsértéseinek a haszonélvezői, unokaöccsét, ifjabb Székely Mózeszt mindig a kárvallottjai közt találjuk. Petki mohósága átmenetileg megrontotta az anyósával való harmonikus kapcsolatát, mert Bethlen Krisztina bármennyire örült fia és lányai gyarapodásának, azt nem tűrte, hogy unokáját sorozatos jogtalanságok sújtsák, és éppen a család egyik tagja miatt. A konfliktus odáig fajult, hogy az özvegyasszony végül Bocskai Istvánhoz fordult védelemért, aki – mint Péchi tudósította Petkit – „kedveskedik is neki eggyel és mással, más az, hogy az urának régi tökéletes barátsága nagy tekintetben vagyon ő felségénél.”¹⁵⁰

Bocskai halála után ismét szétesett az uralma alatt politikailag egyszínűvé váló rokoni kör. Péchi Simon Homonnai Drugeth Bálintot, Bethlen Gábor Báthory Gábort, míg Petki János és a Balássyak Rákóczi Zsigmondot látták volna szívesebben a fejedelmi székhelyen. Az utóbbiak várakozásai teljesültek, s Rákóczi Petkit kancellári tiszttel, *magnificusi* ranggal, valamint Küküllővár és Nagysajó

¹⁴⁷ E. Abaffy, Kozocsa, 1991, 179–180., 271.

¹⁴⁸ Dán, 1987, 129.; Eőssy András végrendeletének megerősítése: MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, V. ff. 1–3.

¹⁴⁹ Dán, 1987, 128–129.

¹⁵⁰ Szilágyi, 1875–1898, V. 396–397.

adományozásával jutalmazta, idősebb Balássy Ferenc pedig bekerült a fejedelmi tanácsba.¹⁵¹ A fejedelmi kegyet a rokonságra is igyekeztek kiterjeszteni: közbenjárásukra Rákóczi Zsigmond szabadon bocsátotta Bethlen Gábort, akit a Báthory Gábor melletti korteskedése miatt vetett tömlöche. Bethlen ezután elhagyta a fejedelemséget, és Ecseden Báthory szolgálatába állt.¹⁵² A Bethlennél politikailag jóval flexibilisebb Péchi Simon esetében Petkiék még jobb eredményt értek el; bár Péchi Rákóczi uralkodása alatt a politikai közélet második vonalánál előrébb nem jutott. Némileg kárpótolták viszont a sógora által neki kijárt jószágok.¹⁵³

Petki János a másik sógorát, az ifjú Kornis Ferencet is elindította a politikai pályán. Kornis Ferenc 1608 előtti éveiről, azaz gyermekkoráról szinte semmit sem tudunk, de az tény, hogy apja és bátyjai erőszakos halála miatt, az 1603 után kialakult körülmények között neveltetése hányattatott és esetleges volt, nem részesülhetett olyan magas szintű képzésben, mint György vagy Miklós bátyja. Rövid időre még fogságba is esett: 1605 júliusában Rácz György katonái hurcolták el Erdőszentgyörgyről, amikor feldúlták Petki és Kornis birtokait.¹⁵⁴ Első tisztségét 1608-ban nyerte el, amikor a családi hagyományoknak és Petki Jánosnak köszönhetően Udvarhelyszék főemberei közé választották.¹⁵⁵ Ekkor legfeljebb 18-20 éves lehetett, de fiatal kora ellenére vagyoni háttére és rokoni összeköttetései révén joggal reménykedhetett további pozíciók megszerzésében és gyors emelkedésében.

Ha Péchi Simon, Bethlen Gábor és Mikó Ferenc személyében voltak is vesztesei Rákóczi Zsigmond uralomra jutásának, a hajdani Kornis-kör összességében mégis képes volt megőrizni hatalmát és befolyását. Sokkal nehezebbnek bizonyult, s jóval nagyobb áldozatot követelt viszont az újabb hatalmi váltás és Báthory Gábor uralkodásának az átvészelése. Báthory trónra léptével Petki János látványosan háttérbe szorult az erdélyi politikai közéletben. Kettőjük viszonya Bocskai István halála után romlott meg, amikor Báthory Gábor megpróbálta Petkit pártjára vonni, de a főúr a mindössze tizenhét éves Báthory sarj helyett a tapasztalt, és erdélyi kormányzóként már bizonyított Rákóczi Zsigmond mellett döntött. Rákóczi lemondása után az első lépést még Petki tette meg; Báthory kolozsvári bevonulásának másnapján, 1608. március végén, betegségére hivatkozva lemondott kancellárságáról. Az új fejedelem azonban nem érte be ennyivel, április 11-én a székely főkapitányi tisztségről váltotta le Petkit, majd hamarosan elvette

¹⁵¹ Kemény, MS KJ 256/III. 1–124. és Lázár: *Jegyzetek és adatok a gróf Kemény József Deductio stemmatographica familiae Petky című kézirati művéhez*. MS KJ 256/III. 125–250. és Lázár: Székely főtisztok, 39.

¹⁵² Csetri, 1992, 34.

¹⁵³ Dán, 1987, 136. 68. j.

¹⁵⁴ Szamosközy, 1981, 227.

¹⁵⁵ Lázár: Székely főtisztok, 82–84.

udvarhelyszéki főkapitányi rangját is.¹⁵⁶ Mivel nem akarta teljesen elidegeníteni a még mindig igen befolyásos főurat, ezért tanácsosi rangját meghagyta, és nem túl jelentős diplomáciai feladatokkal is ellátta. Többszöri moldvai és portai megbízatásai miatt viszont Petki már nem vehetett részt a tényleges irányító munkában.

Szűk két esztendő alatt tehát a Kornis-kör, Péchi Simon után, már a második fontos vezető személyiségét veszítette el. Petki visszaesése más szempontból is aggasztó volt. Tisztségeit ugyanis azok a katolikus politikusok kapták, akik Bocskai uralkodása alatt kiszorultak Erdélyből, de halála után magától értetődő természetességgel tértek vissza, nemcsak az országba, hanem a hatalmi pozíciókba is, ami első körben a fejedelmi tanácsot jelentette. Ez a folyamat már Rákóczi Zsigmond idején lezajlott, de Báthory Gábor uralkodása elején a Habsburg uralkodótól várt politikai elismerés és támogatás érdekében még erőteljesebb volt a katolikus elit időleges előretörése. Sennyey Pongrác országos főkapitány lett, Petki János kancellári címét Kendy István, székely generálisságát pedig göncruszkai Kornis Boldizsár kapta. Utóbbi Báthory Gábor Háromszék főkapitányának is kinevezte. Megjelenésük már nemcsak a Kornis-körnek az uralmi válságok idején kínkeservesen megőrzött politikai pozícióit, hanem székelyföldi befolyásukat is veszélyeztette. Ekkor mutatkozott meg valójában, hogy milyen súlyos veszteséget jelentett a Kornis-körből induló és a katolikus elit vezéralakjaivá váló Bogáthy fivérek halála.¹⁵⁷ Korábban az ő személyük biztosította a két tábor közti párbeszédet és az esetleges együttműködést is.

A Kornis-kör Báthory Gábor fellépésével mégsem szorult perifériára, mert voltak olyan tagjai, akik a formálódó új politikai struktúrában is megtalálták a helyüket. Az öreg Balássy Ferenc, aki mindig is mestere volt a „kétfelé sántikálásnak”¹⁵⁸ fiaival együtt nemcsak megőrizte, hanem még erősíteni is tudta pozícióit. Bár összességében pozitív szerepet játszott, és segítette rokonait, természetesen maximálisan kihasználta a helyzetet, hogy – időnként akár a rokonság rovására is – saját szűk családjának érdekeit érvényesítse. Balássy Ferenc tanácsosi rangja mellett hosszabb-rövidebb ideig birtokolta Háromszék főkapitányi, Udvarhelyszék királybírói, majd főkapitányi címét is. Kisebbik, Ferenc nevű fia mellette kezdte meg pályáját, mint Udvarhelyszék alkapitánya. A másik fiú, Mihály, szilárdan

¹⁵⁶ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 320–321.

¹⁵⁷ Bogáthy Miklós 1603 júliusában, Székely Mózes oldalán harcolva, a brassói csatában esett el. Öccse, Menyhért 1606 tavaszán halt meg.

¹⁵⁸ Unokaöccse, Mikó Ferenc állapította meg az 1602–1603-as események kapcsán: Nagy, 1875, 162. Mikó megjegyzése nem rosszindulatból fakadt, inkább egyszerű ténymegállapításnak tekinthetjük. Mikó és a Balássyak kifejezetten jó kapcsolatban álltak, Mikó volt pl. ifj. Balássy Ferenc testamentumosa és gyermekeinek egyik gyámja. Balássy Ferenc testamentuma, 1633. szeptember 8. s.l. KmOL Lázár család levéltára. fasc. I. Nr 119.

őrizte marosszéki királybíróságát. Balássy politikai ambícióinál sokkal nagyobb-nak bizonyult birtokgyarapító vágya, ennek köszönhetően 1609-ben, egyetlen év leforgása alatt családja birtokállománya a korban szokatlan mértékben megnőtt.¹⁵⁹ Noha az öreg Balássy jól láthatóan a vezető pozícióra tört, a Kornis-kör megmentőjének végül nem ő, hanem a Báthory-pártisága miatt 1607-ben félreál-lított Bethlen Gábor bizonyult.

Bethlen Gábor korábbi szolgálataiért 1608 nyarára már visszakapta hunyadi főispánságát, bekerült a fejedelmi tanácsba és udvari főkapitány lett,¹⁶⁰ de még en-nél is nagyobb szerepet akart magának. Céljai elérésének egyik fontos feltételeként nagy gondot fordított egy biztos bázis kiépítésére, amely első lépésként a csalá-di háttérének politikai és anyagi megerősítését jelentette. Ez a törekvés pozitívan érintette a Kornis-kör tagjait. 1609-ben nemcsak a Balássyak, hanem Kornis Fe-renc és Péchi Simon is jelentős birtokadományt kapott.¹⁶¹ Ugyanebben az évben Kornis Ferenc házasságáról is döntöttek: az ifjú főúr kápolnai Bornemisza Judi-tot vette feleségül. Judit, Bornemisza Boldizsár tanácsúr lánya, ekkor már másod-szor lépett oltár elé: első férje apja barátja és fegyvertársa, Haller Gábor tanácsúr volt.¹⁶² A Bornemisza–Haller páros még Bocskai fellépésének idején került szoros politikai szövetségbe a Kornis-kör tagjaival. Mivel Bornemisza 1608 februárjában, Haller pedig ugyanazon év júliusában meghalt, s fiaik már az antitrinitarizmust megtagadva, a katolikus vallást követték, a család elvárásai szerint Kornis Ferenc-nek – a felesége révén tőlük örökölt anyagi javak mellett – a politikai örökségü-ket is át kellett vennie.

Báthory változékony politizálása és az emiatt kialakult képlékeny belpoliti-kai helyzet szintén Bethlen Gábor és a Kornis-kör kezére játszott. A katolikus

¹⁵⁹ Lázár: Székely főtisztek, 40. Ifj. Balássy Ferenc: Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 325.

¹⁶⁰ Ezekkel a címekkel említi Báthory Gábor 1608. június 22-én, Gyulafehérváron kelt adomány-levele. MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VIII. 41.

¹⁶¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, IX. 19–21., 30–31., 65–66., 270–271.

¹⁶² Haller Gábor családi feljegyzései az esküvőről: „1607. 28 novembris. Hoztam meg az másik atyámfiat feleségemet Bornemissza Juditot, Bornemissza Boldizsár uram leányát.” Haller Ist-ván feljegyzése apja haláláról és utószülött fiáról: „Anno 1608. die 12. mensis julii hala meg az szegény urunk atyánk jó egészséges állapotában és erejében lévén, nagy véletlen látogatá Ist-ten betegséggel házánál Fejéregyházatt, kibén csak nyolcad napig fekvén, Isten ez világból kiszóltá szombat napon, dél után két óra tájban. Az után temetése lőtt Fejéregyházatt Szent-egyházban die 20. eiusdem mensis julii. 1608. die 26. mensis novembris. Szegény édes atyám-nak holta után születék fiacskája, az második feleségétől, mostohaanyámtól, kit az megholt sze-relmes ura nevére kereszteltetvén, másodnap meghala.” Kolozsvári Állami Levéltár Keresdi Bethlen család levéltára. Vegyes politikai levelek (1590–1896). fasc. 327. (foliószám nincs). A családi naplót közölte Lukinich, 1903,) 533–536. Mivel közlése kisebb tartalmi eltéréseket és nyomdahibából fakadó hibás évszámokat tartalmaz, fontos az eredeti kézirat használata és idézése is.

főurak preferálása a fejedelemnek csupán átmenetileg volt érdeke, így viszonyuk már 1609-ben feszültté vált, és 1610 tavaszán, a széki merénylet ürügyén, Báthory a teljes katolikus pártot erőszakkal félreállította.¹⁶³ Az eseményekben főszerepet játszott Bethlen Gábor, aki politikai és anyagi téren az akció legfőbb nyertese lett. Ennek köszönhetően a Kornis-kör helyzete 1610-re ismét stabilizálódott, amelyet az addig háttérbe szoruló Petki János és Péchi Simon újabb megbízatásai is jeleztek. A fejedelem Petkit 1610-ben Doboka vármegye főispánjának nevezte ki, Péchi Simon pedig fontos diplomáciai megbízatásokat teljesített, és a sófalvi sóbányák prefektusaként tevékenykedett.¹⁶⁴ Azonban Báthory Gábor további politikája ismét szétrobbantotta a Kornis-kör egységét. A Petki felé gyakorolt gesztus megkésett; a volt kancellár a fejedelem belső ellenzékéhez csatlakozva a Báthoryval szembeforduló Brassóba menekült. A szebeni országgyűlés 1612 májusában több társával együtt fej- és jószágvesztésre ítélte, de őt mindez kevésbé érintette, október 23-án az ostromlott városban halt meg hosszas betegeskedés után.¹⁶⁵ Ekkor már Bethlen Gábor sem állt Báthory mellett; politikai ellentéteik kiéleződése miatt Mikó Ferencsel együtt ismét török területre menekült. Kornis Ferenc a birtokain meghúzódva igyekezett átvészelni ezt a nehéz időszakot, míg a Balássy család meghasonlott: a fiúk már 1611-ben elfordultak Báthorytól, s később, amikor már Bethlen Gábor is szakított a fejedelem politikai irányvonalával, az ő táborához csatlakoztak. Ezzel szemben apjuk a végsőkig kitartott, még 1613 nyarán is Báthory Gábor követeként tárgyalt a Portán. Péchi Simon, bár nem tartozott Báthory lelkes hívei közé, nyíltan nem fordult ellene, sőt – Dán Róbert állítása szerint – a fejedelem parancsára maga is a Portára ment, hogy folytassa Balássy sikertelen tárgyalásait.¹⁶⁶

A Kornis Farkas halála óta eltelt évtizedben a Kornis-kör tagjainak az országos politikában játszott szerepe igencsak változatosan alakult, ezzel szemben Udvarhelyszéken belül – némi átrendeződéssel, személy- és szerepcserékkel – biztosan őrizték hegemoniájukat. Ezt annak köszönhették, hogy törekvéseikben támogatták egymást, és sikerült megóvniuk a még Kornis Farkas által felépített struktúrát. A szék főemberei – Kornis Farkas vejei, Petki János és Péchi Simon, valamint a Kornis Farkas egyik unokahúgát feleségül vevő Balássy Ferenc – mindannyian a Kornis-kör oszlopos tagjai voltak. Országos főméltóságokat viseltek, és elég erősnek bizonyultak ahhoz, hogy a hajdani klientúrának újabb s újabb tisztségeket juttassanak. A szék választott főemberei közé természetesen a Kornis-klientúrán kívüliek is fölemelkedhettek, mint például Balancz Ferenc, vagy Ugron Pál, de

¹⁶³ Horn: *Tündérrszág útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. 2005, 166–187.

¹⁶⁴ Dán, 1987, 138–140.

¹⁶⁵ Szilágyi, 1875–1898, VI. 224.

¹⁶⁶ Borsos, 1972, 65–78. és Dán, 1987, 140.

azok, akiket melléjük választottak, vagyis Kornis Ferenc, Benedekfi János és Fosztó Imre, mind a klientúra részei voltak. Amikor egy-egy vezető hatalma átmenetileg megroppant, mint Péchi vagy Petki esetében, tisztségeiket sikeresen mentették át a Kornis-kör más tagjainak, így például a Balássyaknak, vagy a szintén rokon Daniel Mihálynak. Csak a legnehezebb időkben, 1611 táján fordult elő átmenetileg, hogy a Kornis-kör nem tudta hatalma alatt tartani a szék egészét. Ekkor Némethy Gergely lett a főkirálybíró, alkirálybírója pedig a gyorsan emelkedő Ugron Pál. A székülők azonban továbbra is a Kornis Farkas által kiválasztott Bögözi András és Tiboldi György maradtak.

A KORNIS-KÖR ÚJABB FÉNYKORA ÉS BUKÁSA

Bethlen Gábor fejedelemmé választása ismét elsimította a Kornis-kör megmaradt tagjai közti ellentéteket: rokonuk táborába állva – a közelmúlt eseményeitől függetlenül – mindannyian fontos tisztségeket nyertek el. Péchi Simon Bethlen kancellárja és tanácsosa lett. Idősebb Balássy Ferenc első helyre emelkedett a tanácsúri rangsorban, és udvarhelyszéki főkapitánysága mellett néhány évig a székelyek generálisaként szerepelt, valamint 1616-tól haláláig viselte a tized-főárendátori tisztséget. Még közel a nyolcvanhoz is fontos diplomáciai tárgyalásokat vezetett a Portán.¹⁶⁷ Fiai közül Mihály visszakapta marosszéki főkapitányságát, s a nagyobb sikerek elérésében csak korai halála akadályozta meg,¹⁶⁸ az ifjabb Ferencnek viszont fiatalok miatt néhány évet várnia kellett a komolyabb rangokra, ám 1618-ban apja után már ő lett az udvarhelyszéki főkapitány, 1625-ben pedig az udvari lovasok alkapitányává és fejedelmi főlovászmesterré nevezte ki Bethlen.¹⁶⁹ Idősebb Balássy Ferenc sógora, Mikó György Háromszék főkirálybírája lett. Mindkettőjük unokaöccsét, Mikó Ferencet – aki szinte gyermeksege óta Bethlen szolgálatában állt – Bethlen már három héttel fejedelemmé választása után saját korábbi helyére, Csík-, Gyergyó- és Kászsószék főkapitányává tette meg. Mikó Ferenc 1618-ban aludvarmester lett, 1622-ben bekerült a fejedelmi tanácsba, és az idősebb Balássy Ferenc halála után Bethlen diplomáciájának kulcsemberevé lépett elő.¹⁷⁰

¹⁶⁷ LázárSzekely főtisztek, 40–41.

¹⁶⁸ Balássy Mihály 1619. augusztus 13-án elkészítette testamentumát, nem sokkal később meghalt, utódja nem maradt. Végrendelete: MOL 1526 utáni gyűjtemény R 321 Végrendeletek fasc. 1.

¹⁶⁹ LázárSzekely főtisztek, 39–42.

¹⁷⁰ Mikó a török emigrációban kiépült kapcsolatait felhasználva számos megbízatást teljesített sikerrel a Portán. 1619-ben sikerült kieszközölnie a szultán engedélyét Bethlen magyarországi hadjáratához. 1621-ben a budai pasánál járt. A Habsburgokkal való tárgyalásokban is szerepet kapott. 1624-ben II. Ferdinánddal tárgyalt Bécsben, és Bethlen számára feleségül kérte Habsburg Cecilia Renátát. Ez a házassági terv nem vált valóra, de amikor Bethlen valóban megnő-

Unokatestvérét, Daniel Mihályt, anyai nagybátyjuk, Balássy Ferenc ismertette meg a diplomaták életével, majd a másik nagybácsi, Mikó György halála után Bethlen Gábor őt nevezte ki Háromszék főkirálybírájának. Egyúttal a fejedelmi tábla ülnökei között is helyet kapott, és a sófalvi sóbányák prefektusa is ő lett.¹⁷¹

Az 1613-ban még mindig csak 22-23 éves Kornis Ferencnek normális körülmények közt, az ifjabb Balássy Ferenchez hasonlóan, még bizonyítania és várnia kellett volna, hogy magasabb tisztségeket nyerhessen el. Kancellárrá avanszált sógora, Péchi Simon viszont minden követ megmozgatott, és már 1614 januárjában egy levelében bizalmasan arra kérte az öreg Balássy Ferencet, hogy segítsen Kornis udvarhelyszéki főkirálybírónak megválasztatni. Tervéhez a fejedelem támogatását is megnyerte, aki Kornis mellett írt a széeknek.¹⁷² Maga Péchi is meleg szavakkal ajánlotta sógorát Udvarhelyszék rendjeinek figyelmébe: „Elhittem azt, hogy az én írásom nélkül is kegyelmek az elmúlt időkben vötte jókért az igaz háládatosságnak tisztit szöme előtt viseli, kik között az kegyelmek székeiben, sőt az egész Székelységben az Kornis nemzetségnek böcsületes voltát és állapotját el nem felejtette, kiváltképpen az szegény üdvözült jó emlékezetű Kornis Farkas uramnak mind jó, s mind gonosz szerencsében kegyelmek között sok hasznos szolgálatját és szeretettel való forgolódását el nem felejtheté. [...] szeretettel kérem kegyelmeidet, Kornis Ferenc uram, sógorom az királybíróásra való választásban kegyelmek előtt feledékenységből ne jusson.”¹⁷³ A magas pártfogóknak köszönhetően Kornis Ferenc meg is kapta a tisztséget.

Kornis Ferencnek királybíróként sem sikerült újra olyan koncentrált hatalmat kialakítania, mint amilyennel apja bírt. Bár birtokkomplexuma Udvarhelyszéken belül több mint húsz helysége terjedt ki,¹⁷⁴ nem tudta visszaállítani az apja által

sült, Báthory Brandenburi Katalint Mikó kísérte fényes külsőségek között Erdélybe. 1626 decemberében, mint a fejedelem teljhatalmú megbízottja, megkötötte a pozsonyi békét, és rá várt az a feladat is, hogy ezt a Portán elfogadtassa. Szolgálatait I. Rákóczi György sem nélkülözhetette. Mikó Ferenc életére elsősorban saját naplója a forrás Nagy, 1875, 133–304. Életrajzát megírta: Benkő, 1842; Nagy, 1875, 1–44. A családra: Köblös, 1909, 225–243.

¹⁷¹ Életrajza: Dániel, 1896, 36–56. Az ő fia volt Daniel János, aki alig 15 évesen elkísérhette a fejedelem unokaöccsét, Bethlen Pétert nyugat-európai peregrinációjára, majd református hitre térve a fejedelem kedvelt diplomatája lett.

¹⁷² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 211–212. és Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 348.

¹⁷³ Vass, 1905, 290.

¹⁷⁴ Az 1610-es és 1620-as években Kornis Ferencnek birtokai voltak Almáson, Lövétén, Karácsonyfalván, Vargyason, Homoródvárosfalván, Homoródjánosfalván, Homoródszentpálon, Dályán, Bözödújfalun, Bözödön, Homoródszentmártonban, Gyepesen, Remetén, Recsenyében, Oklándon, Homoródújfaluban, Szentpéteren, Lokodon és Musnán, ami az udvarhelyszéki birtokokat illeti. Ezek mellett rendelkezett Marosszéki birtokokkal is, Gegesen, Vadasdon, Sóváradján, Kibéden, Havadon, Csókfalván, valamint Erdőszentgyörgyön, ahol őt tüntették

megteremtett széki Kornis-hegemóniát. A gyorsan felemelkedett Balássy család a politikai befolyást és a jobbágyság számát tekintve is megközelítette,¹⁷⁵ mellettük Geréb András¹⁷⁶ és Ugron Pál¹⁷⁷ is fontos szerephez jutott a szék életében. Pedig működése kezdetén Kornis Ferenc szinte összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben volt apjához képest: ő örökölte a hatalmas Kornis-vagyont, ami az egész Székelyföld arányaihoz képest is különlegesen nagy volt. Bethlen Gábor 1614-es lustrája szerint csupán Udvarhelyszéken 252 jobbágyság volt.¹⁷⁸ Ez egyedülállóan nagy számot jelentett ekkor a többi székely jobbágytartóhoz viszonyítva, hiszen a háromszéki „listavezető”, Basa Tamás például csak 132 jobbággal rendelkezett. Kornist egyedül a szintén udvarhelyszéki Balássy Ferenc tudta megközelíteni a maga 180 jobbágyával. Ráadásul Kornis Ferenc a még Kornis Mihály által szerzett marosszéki birtokokon további 54 jobbágyot bírt, ezzel Marosszéken az ötödik helyen állt. A két számot összeadva, több mint 300 jobbággal számolhatunk, de emellett még vármegyei jobbágyságai is voltak.

fel a falu primorjaként is. Balogh, 2005, 152–207. A forrásokat kiadva: Demény, Pataki & Tüdős S., 1983–1998.

¹⁷⁵ Balássy Ferencnek és apjának, Balássy Mihálynak az udvarhelyszéki birtokai tíz helységegre terjedtek ki. Ezek: Kányád, Véczeke, Szentdemeter, Bordos, Székelyszállás, Csöb, Zsákod, Rava, Siklód, Küsmöd. Marosszéken a család összesen két helységben szerzett jobbágyságokat és ezzel birtokot is, mégpedig Andrásfalván, és Szentannán.

¹⁷⁶ Geréb András, a fejedelmi testőrség parancsnokaként és a székely katonaság szervezőjeként meglehetősen erőszakos tagja volt a székely nemesi társadalomnak. Rövid idő alatt mintegy tizenöt helységben szerzett birtokokat. Ezek: Musna, Mogyorós, Szentábrám, Gagy, Csekefalva, Újszékely, Alsóboldogasszonyfalva, Fiafalva, Keresztúrfalva, Székelykeresztúr városa, Rugonfalva, Bétfalva, Kisgalambfalva, Nagyalambfalva, Siménfalva.

¹⁷⁷ Ugron Pál, noha régi primori családból származott, felemelkedése elsősorban a 17. század elején indult meg, és 1614-ben már tíz helységben szerzett birtokrészeket. 1627-re pedig mintegy 16 helységben voltak érdekeltségei. Ezek: Dálya, Ege, Jásdfalva, Kányád, Telekfalva, Abránfalva, Székelyudvarhely, Sándorfalva, Árvátfalva, Szentlászló, Bögöz, Szentmihály, Demeterfalva, Szentlélek, Tibold, Oroszhegy.

¹⁷⁸ Balogh, 2005, 152–209.

böző településeivel.¹⁸⁴ Az 1614-es lustra szerint a hetedik legtöbb jobbággal bírt a széken, ám ez a sok jobbágy összesen négy falu lakosaiból állt. Szentersébetnek ő maga volt a földesura, itt 31 jobbágya volt, és Hidegkúton valamint Nagysolymoson is ő volt az egyetlen jobbágytartó. Böződön sógora, Kornis Ferenc volt még jobbágytartó, valamint egy lófő, bizonyos Kovács Péter, aki azonban csak két jobbágyot birtokolt.

Kornis Ferenc a széken belüli konfliktusai mellett éveken keresztül harcolt a Báthory Gábor által nótáztatott Petki János birtokainak visszaszerzéséért. Célját csak 1619-ben, Péchi segítségével érte el.¹⁸⁵ Emellett a Haller családdal pereskedett, hogy a feleségét megillető javakat megkaphassa. A vita tárgyát az képezte, hogy az ötvenéves, de ereje teljében lévő Haller Gábor váratlanul, írott testamentum nélkül halt meg. Szóban végrendelkezett ugyan fiai és felesége előtt, de a Haller fiúk végül nem adták át mostohaanyjuknak az őt illető örökséget, sőt dosszát és ékszereit is visszatartották. Bornemisza Judit saját lefoglalt tulajdonain kívül a neki hagyományozott falut és minden ingóvagyon negyedét követelte; összességében tízezres nagyságrendű összegről folyt a vita. A felek négy év után kiegyeztek, Judit asszony lemondott a nekihagyott ingatlanról, és az ingóvagyon tárgyában pedig kiegyeztek egy kompromisszumos összegben.¹⁸⁶

Kornis Ferenc királybírói székhelyét Udvarhelyen rendezte be, és hozzáfogott az omladozó vár újjáépítéséhez. Első lépésként 1620-ban pontos felmérést készítettett, amelynek során gondosan lemérette a bástyák kerületét, átmérőjét, a kötfalak hosszát, a belsővár és a házak alapterületét, a „királyi palota”, az egyéb termek és pincék gerendáinak hosszát. Egy év múlva újabb felmérés készült a vár állapotáról és a felújításhoz szükséges anyagokról, illetve azok költségeiről.¹⁸⁷ Ezért 1621-ben, szintén Péchi Simon közbenjárására, Bethlen Gábor zálogba adta neki a várat és a hozzá tartozó uradalmat.¹⁸⁸ A vár hamarosan felépült, és 1628-ban készített leltára szerint jól kiépített erősséggé vált, kényelmes termekkel, „ő felsé-

¹⁸⁴ 1615-ben összeütközésbe került a zsákodiakkal. A perből kiderül, hogy a Hidegkúthoz nagyon közel álló Zsákod közös földjei iránt érdeklődő Péchi Simon annyira felbőszítette a zsákodiakat, hogy testületileg a birtokára mentek, még egy jobbágyát is elvitték, sőt, Jónás János nevű tisztartóját is megverték. Még ugyanebben az évben pereskedett Martonosfalvával is egy hasonlóan tűnő ügyben, itt ugyanis a martonosfalviak egyenesen megölték Péchi Simonnak „egy oláh jobbágyát”. Ebből a perből azonban nem derül ki egyértelműen, hogy itt is birtokszerző szándéka lett volna Péchinek. 1616-ban feltűnik a perekben egy Daniel István nevű, Zsákon lakó magát szabad székelynek nevező ember, aki korábban Péchi Simon jobbágya volt.

¹⁸⁵ Dán, 1987, 179.

¹⁸⁶ MOL P, 1870. fasc. 1. t. 33., 97. és fasc. 2. t. 12. 1–3.

¹⁸⁷ MOL P, 1870. fasc. 2. t. 12. 5–6.

¹⁸⁸ Mikó, Szabó, 1855–1862, I. 275–276

ge ebédlőházával, udvarlőházával”, gazdasági épületekkel.¹⁸⁹ Péchi azonban nemcsak rokoni szívességből segítette ehhez a feladathoz sógorát. Saját magának is haszna származott belőle, az építőanyagok nagy része, a téglá, a mész, a zsidely, Péchi Radnóton, Szentersébeten lévő műhelyeiből került ki. Kornis 75000 téglát, 28000 zsidelyt, 150 nagy hordó meszet vitetett el Péchitől.¹⁹⁰

Az újra kiépülő, és az országos politikában is számottevő szerepet játszó Kornis-kört azonban hamarosan újabb csapások érték. 1619 őszén váratlanul elhunyt Balássy Mihály, majd egy bő év múlva isztambuli tárgyalásai alatt meghalt az apja is. Halála kapcsán Bethlen Gábor szomorúan jegyezte fel: „Balássy apánk megholt, nem iszik több serbetet.”¹⁹¹ 1622-ben Balássy sógora, Mikó György, Háromszék főkirálybírája távozott az élők sorából. A legnagyobb csapást azonban nem a sorozatos halálesetek jelentették, hanem Péchi Simon meglepő bukása. 1621-ben Bethlen Gábor árulás vádjával börtönbe vetette kancellárját. A letartóztatást sokféleképpen magyarázták. Egyesek szerint 1620-ban a Habsburgokkal való tárgyalásokon a kancellár pénzt fogadott el a császáriaktól, más értesülések szerint viszont a fejedelemmel való rivalizálása okozta a vesztét; Péchi állítólag a Portán saját fejedelemsége érdekében Bethlen ellen dolgozott.¹⁹²

Kornis Ferenc sokat fáradozott sógora kiszabadításán. A kancellár letartóztatása után magára vállalta fiának taníttatását.¹⁹³ Csak három év után, 1624 őszén érte el, hogy százezer forint biztosíték lefizetése mellett Péchit szabadon engedjék. Bethlen kikötése az volt, hogy az óvadékot a három nemzetnek együttesen kellett vállalnia. Kornisnak nagy szerepe volt a pénz összeszedésében is. Egymaga tízezer forintot vállalt, hetvenezret hetvenhárman adtak össze. A rokonokon, unitárius politikustársakon kívül, a katolikus göncruszkai Kornis család ezer, Kornis feleségének mostohafiai, a Hallerek háromezer forintot adtak. A még hiányzó húszezer forintot Kornis Ferenc Szeben városától könyörögte ki, és így 1624 decemberében Péchi végül elhagyhatta börtönét, de a lakhelyeül rendelt szenterzsébeti birtokát nem.¹⁹⁴

Az 1620-as évek elején Péchi miatt a Kornis-kör politikai pozíciói veszélybe kerültek, de ugyanilyen fenyegetést jelentettek az erdélyi országgyűlések vallási törvényei is. A Kornis-kör felekezeti képe a katolikus tagok halálával csak látszólag tisztult le. Bár az iktári Bethlenek és a lassacskán szombatossá váló Péchi Simon

¹⁸⁹ Szádeczky-Kardoss, 1927, 280.

¹⁹⁰ Dán, 1987, 182–183.

¹⁹¹ Az öreg Balássy Ferenc 1621. január 4-én halt meg. Lázár: Székely főtisztek 1562-től fogva 1711-ig. 41.

¹⁹² Dán, 1987, 172–177.

¹⁹³ Benczedi, 1891, 162–164.

¹⁹⁴ Dán, 1987, 200–201 és Szilágyi, 1875–1898, VIII. 244–246.

kivételével névleg mindannyian az unitárius felekezet tagjainak vallották magukat, közülük többen is az egyház erősen radikális szárnyához húztak, mint például az idősebb Balássy Ferenc és Mikó Ferenc, akiket ellenfeleik egyenesen szombatossággal vádoltak. Mérsékeltebbnek számított Kornis Ferenc, ifjabb Balássy Ferenc, valamint Daniel Mihály, de a családi és politikai összefonódások miatt a külső szemlélők gyakran összemosták a Kornis-kör tagjainak vallási nézeteit. Ez azért jelentett potenciális veszélyt, mert az erdélyi rendek 1595-ben, 1600-ban, 1607-ben, 1610-ben és 1618-ban is törvényt hoztak a szombatosság ellen, és elrendelték a „zsizdózók” példás megbüntetését.¹⁹⁵

A szankciók során a Kornis-kör tagjai soha nem kerültek szóba, a rokoni, politikai kapcsolataik, és főképpen a portai diplomáciában betöltött szerepük miatt „érinthetetlennek” számítottak. Fennállt viszont a veszélye annak, hogy ha ez a védettség esetleg elmúlik, vagy az urak különböző politikai érdekek keresztjtüzébe kerülnek, akkor éppen a vallási nézeteik szolgálhatnak ürügyül félreállításukhoz vagy ellehetetlenítésükhöz. Hogy az unitáriusok és szombatosok, illetve a mérsékeltebbek és a radikálisok között időnként kiéleződhetek a vallási ellentétek, arra éppen Kornis Ferenc házassága a legjobb példa. Kornis Ferencnek és Bornemisza Juditnak három gyermeke született: Sámuel, aki születése után nem sokkal meghalt, valamint két lány, Margit és Borbála. Az asszony a szombatos vallást követte, és ez felborította a családi békét, mert Bornemisza Judit a saját hite szerint kívánta a gyermekeit nevelni. Első gyermeküknél még az apa akarata érvényesült, Margitot megkeresztelték. Borbálát viszont már nem. Ám amikor megszületett Samu fiuk, és megmaradásához nem sok remény volt, Kornis Ferenc gyorsan papot hívott, és titokban megkereszteltette mindkét gyermeket. Amikor ezt a felesége megtudta – amint arról később a tanúvallomások beszámoltak – igen sokáig „búsult s haragudott érette”, Kornisnak nem is sikerült megbékítenie, hiába kedveskedett neki fogolymadárból készített étekkel, az asszony érintetlenül visszaküldte, és „az urának azt izente, hogy egye meg, ha megványoltatta a gyermekeket.”¹⁹⁶ Bár Bornemisza Judit jóval túlélte férjét, lányai közül csak Borbálára volt befolyása, akit szombatosnak nevelt, és aki az 1638. évi szombatos pereknek egyik fő vádlottja lett.¹⁹⁷

1625 elején úgy tűnt, hogy a Kornis-kör szerencsésen túljut a halálesetek és a Péchi Simon bukása miatti válságon. A kör tagjai meg tudták őrizni politikai és gazdasági pozícióikat, és Kornis Ferenc, ifjabb Balássy Ferenc, Mikó Ferenc valamint Daniel Mihály közt létrejött az az egészséges egyensúly és összhang, amely

¹⁹⁵ Szilágyi, 1875–1898, III. 348.; Szilágyi, 1875–1898, V. 401., VI. 170., VII. 488.

¹⁹⁶ Paczolay Péterné Kornis Borbála szombatosságára vonatkozó tanúkihallgatások. Közli: Komáromy András. Történelmi Tár. 1884, 556.

¹⁹⁷ Uo. 546–557. és Vass, 1906, 312–321.

az egymást segítő, közös érdekeket megcélzó együttműködéshez kellett. Talán a közös jövőt jelképezte az általuk közösen megrendelt és kinyomtatott 1525. évi kalendárium¹⁹⁸ is, de ennek lapjait Kornis Ferenc már nem sokáig forgathatta, mert 1625 tavaszán váratlanul meghalt. Bár nem örökölte apja zsenialitását és szervező-készségét, mégis az ő halála okozta a Kornis-kör felbomlását. A hátramaradottak megőrizték ugyan egymással való jó kapcsolataikat, de az az összehangolt, tudatos érdekképviselő, a Kornis-kör, illetve -klientúra egészet mozgatni képes központi akarat és a széken belüli koncentrált hatalom Kornis Ferenc halálával szertefoszlott. Mivel Kornis egyetlen fia, Samu még csecsemőkorában meghalt, 1625-ben nemcsak a Kornis Farkas által életre hívott rokoni szövetség, hanem fiágon maga a homoródszentpáli Kornis család is megszűnt létezni.

¹⁹⁸ Borsa, Hervay, 1983, II. 1601–1635. Nr 1313.

SZÉKELY NEMESI KARRIERLEHETŐSÉGEK BOCSKAI ISTVÁN KORÁBAN

A Bocskai István tevékenységével és politikai befolyásával jellemezhető időszak¹ Erdélyben a politikai elit nagymértékű átrendeződésének időszaka volt. Családok tűntek el a politikai palettáról, mások pedig éppen ekkor kezdtek felemelkedni, ha némelyek csak rövid időre is.²

Ez a periódus a székely társadalom felső rétege számára is az átlagosnál több lehetőséget kínált a felemelkedésre és az országos politikában való megragadásra.³

A 16. század végi székely társadalmon belül a felemelkedésnek háromféle stratégiája működött, amelyeket aztán számos módon lehetett megvalósítani. Mind a székely társadalom akkori állapota, mind az erdélyi közállapotok bőven adtak lehetőséget a mobilitásra, amennyiben ezt a felemelkedni vágyók képesek voltak megragadni. Ezért a székelyek számára nyitott volt az országos politikába való felemelkedés lehetősége. Ez nem járt együtt szükségszerűen a Székelyföldön belüli jelentős birtok- vagy tekintélynövekedéssel, ugyanis előfordult, hogy az ilyen családok tagjai mind a birtokaik tekintetében, mind pedig a házasodásukkal kívül kerültek a székely közösségen.⁴ Tipikusan ilyennek tekinthető a Bogáthi család karrierje, de voltaképpen ide sorolhatjuk a Kornis család egyik ágának, a ruszkai Kornisoknak a karrierépítési technikáit is. Mások viszont a „külső” karriert összekötötték egy nagyon tudatos Székelyföldön belüli hatalomkoncentrációval. Ennek a mestere a Kornis család másik ágának, a szentpáli Kornisoknak egyik legizgalmasabb alakja, Kornis Farkas volt. Ő mind katonai teljesítményét, mind unitárius

¹ Jelen tanulmányban nem csupán a Bocskai-felkelés időszakának a karrierlehetőségeit vizsgálom, hanem azt az időintervallumot, amikor Bocskai István jelen volt Erdély politikai életében, tehát nagyjából az 1580 és 1606 közé eső periódust. Mivel azonban sem 1606-ból, sem 1608-ból nem ismeretes fennmaradt székely összeírás, a 16. század eleji állapotok felméréséhez felhasználom az 1614-es Bethlen Gábor-féle székely összeírás adatait is.

² Erről az időszakról a társadalmi elit változásait vizsgálja Horn, 2006.

³ A segesvári végzést követő időszakot általában az autonómia csorbulásával, az általános társadalmi pusztulással szokta jellemezni a szakirodalom. Jelen tanulmányban éppen arra szeretnék rámutatni, hogy a székely székeken belüli mozgásoknak megvolt a tere, és hogy a kínálkozó lehetőségekkel a formálódó székely nemesség hogyan tudott élni.

⁴ Balogh, 2005, 133–139.

voltát és kapcsolatait, mind pedig a hatalmaskodást felhasználta eszközül annak érdekében, hogy befolyását, hatalmát és birtokainak méretét jelentőssé növelje.

A 16. század elejéről már hozzáférhetőleg pontos listáink vannak a székely primokról. Az 1505-ös udvarhelyi nemzetgyűlés végzéseinek végén szerepel egy lajstrom.⁵ Eszerint a primorok közé tartozott ekkor: Benedekfi János és Péter, Bíró Akadács Mihály, Fanchali Balázs, Kaczai Antal, Kedei Kelemen, Kedei Ferenc, Lengyelfalvi Boldizsár, Lokodi Péter, Márkus Balázs, Nyújtódi Pál, Patakfalvi Lukács, Kelemen és Péter, Szombatfalvi Gergely valamint Vágási Imre. Természetesen ez nem a teljes névsor, csupán a nemzetgyűlésen jelenlévőké. Például nem volt jelen Bögözi János primor, aki 1505-ben Udvarhelyszék kapitánya volt. Az 1506-ban Agyagfalván tartott székely nemzetgyűlésen az előbb felsoroltaknál jóval kevesebben voltak jelen.⁶ Gyanítható, hogy a minden bizonnyal nem mindig teljesen egyértelmű kategóriák miatt az 1506-ban felsoroltak inkább tartoztak állandó jelleggel a primorok közé, míg a többiek inkább a lófők között voltak megtalálhatók. A Székelyföldre beköltözöttnek számító Kornis család egy tagját már 1529-ben főszékelynek titulálták, és a 16. század első fele során feltűnt még a primorok között a Geréb család valamint több ízben is a vargyasi Danielek és a Petki család is.

Mivel témánk Bocskai István kora karrierlehetőségeinek a vizsgálata, nem célunk a 16. századi társadalmi változások részletes elemzése. A 16. század eleji állapotok regisztrálásával pusztán felvillantani kívánjuk a változás irányait valamint az eredeti helyzetet, amihez képest az elmozdulások történtek.

A következő fontos állomás 1566,⁷ amikor számunkra fontos lajstrom készült.

Ez az összeírás, amely újra az udvarhelyszéki primorokat vette számba, minden bizonnyal 1566. július 11-e előtt készült azokról, akik János Zsigmond háborúiban harcoltak. Ebből az időszakból két listával is rendelkezünk, egymáshoz nagyon hasonlóakkal. Az egyik szerint a hadi vállalkozásokban részt vett Kornis Mihály, Kornis Farkas, Petki Mihály, Geréb János, Geréb Boldizsár és György, Jánosi Péter, Nyújtódi György, Petki Bálint, Daniel Péter, Balassy Ferenc, Benedekffy István, Benedekffy Péter, Kachay Mihály, Geréb János, Begessy János és Andochy Lőrinc.

A másik névsort azért közöljük, mert témánk szempontjából fontos különbségeket mutat. Ebben szerepel Kornis Mihály, Petki Mihály, Jánosi Péter, Bogáti Boldizsár, Geréb Boldizsár, Geréb György, Balassi Ferenc, Petki Bálint, Benedekffy István, Benedekffy Péter, Daniel Péter, Kaczai Mihály, Bögözi János, Andocsi Lőrinc, Antalffy Mátyás, Gálfi János, Geréb János, Márton János, Márton Deák, More Gábor szolgálai, Daniel Ferenc képében. A két névsor a legtöbb ponton meg egyezik, ám mégis olyan sok lényeges eleme más, hogy szükséges foglalkoznunk

⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 308.

⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 316.

⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194–195.

velük. Mivel nem ismerjük a két forrás keletkezésének a pontos dátumát, ezért az is elképzelhető, hogy két külön hadi cselekmény dokumentálásaként készült. Ha pedig ez a hipotézisünk igaz, akkor az éppen ekkortájt induló és Bocskai alatt megerősödő székely karrierek egyik fontos stratégiai eleméhez szolgál lényeges adalékkal. A Petki család mindkét tagja mindkét listán szerepelt, tehát feltevéseünk szerint a harcok jelentős részében vett részt. Nem lehet véletlen tehát, hogy még ugyanekkor, 1566-ban János Zsigmond nagy székely jobbágyadományai⁸ alkalmával éppen ők kapták a legnagyobb számú jobbágyot.⁹ A Geréb család több tagjának neve is megtalálható mindkét forrás szövegében, az ő családjuk is jelentős adományban részesült, csakúgy, mint Kaczai Mihály, aki, bár udvarhelyszékiként írták össze, Marosszéken kapott jobbágyokat, 23 háznýt. A Kornisok közül csupán Mihály volt jelen mindkét alkalommal. Az adományokból is ő részesült, mégpedig harmadik legjelentősebb adományosként.¹⁰ A hadakozás tehát a fentiek értelmében elsőrendű karrierépítő elem volt a székely primorok számára az országos politikában is, és feltehetjük, hogy a következő századra megerősödő székely primori családok karrierje itt kapta meg azt az alapot, amire a későbbiekben is építhettek. Noha természetesen mindez kevés volt egy valóban komoly karrierhez, az induláshoz, úgy tűnik, elég lehetett. Ha ugyanis összevetjük az 1566-os listát az a forrással,¹¹ ami 1576-ban készült,¹² számos összefüggés kimutatható a tíz évvel korábbi katonai szolgálatvállalás, valamint a későbbi gazdagodás, hatalomnövekedés között, ugyanakkor az is látható, hogy a katonáskodáshoz mint alaphoz egyesek esetében további karrierformáló elemek járulhattak. Látható például, hogy a harcokban gyakran részt vevő Kornis Mihály bár egészen vagyonossá vált, hiszen a második legnagyobb összeget kellett fizetnie¹³ a szék nemesei közül, saját testvére, a kevesebb harchan kitűnt Kornis Farkas több mint kétszer annyit fizetett ugyanekkor.¹⁴ Az elsők között találjuk annak a Petki családnak az egyik tagját, Petki Mihályt, aki a hatvanas évek háborúiban élen járva, a hadjáratok végén a legjelentősebb birtokadományban részesült, szinte kétszer annyit kapott, mint az utána következő.¹⁵ Az adóösszeírás tíz legtöbbet fizető nemesé közül mindössze hárman nem vettek részt János Zsigmond háborúiban, vagy legalábbis nem szerepeltek az utána készült lajstromban, ám a legtöbben mindkettőben megtalálha-

⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 208–210.

⁹ 44 ház jobbágyot.

¹⁰ 22 ház jobbágyot kapott.

¹¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 37–46.

¹² A forrás az 50 dénáros adót fizetők összeírása, jó képet ad a vagyoni állapotról a széken belül.

¹³ Negyven dénárt.

¹⁴ Nyolcvanöt forintot.

¹⁵ Korábban már említettük, 44 ház jobbágyról volt szó.

tóak.¹⁶ Érdekes módon az ősi primori családok közül némelyek, mint a Daniel és a Nyújtódi család tagjai meglehetősen hátul szerepelnek az összeírásban, Daniel Péter a tizenhatodik, Nyújtódi György a tizenhetedik helyen.

Az előbb említett adóösszeírás és János Zsigmond adományozásainak az időpontja közé beékelődött még egy hallatlanul fontos dátum, ami a katonáskodó székelység jó részének a karrierjét jelentősen befolyásolta, ez pedig az 1575-ös kerelőszentpáli csata.¹⁷ Nem szándékunk bővebben foglalkozni vele, csak megemlítjük, hogy ez törte derékba többek között a csíki székely és addig jelentősnek számító Andrassy család pályáját Erdélyben, viszont jelentős birtokadományokat jelentett mindazoknak, akik nem a vesztes Bekes Gáspár mellé álltak, mint a székely nemesség és az egész székelység nagyobb része,¹⁸ hanem az előbb már említett Kornis Mihályhoz hasonlóan Báthory István mellett sorakoztak fel. Ez adott újabb lendületet például a szentdemeteri Nyújtódi családnak is, amikor 1576. február 3-án kifejezetten a Bekes Gáspár elleni hadakozás alkalmával szerzett érdemeiért kapott Nyújtódi György Szentdemeteren jobbágytelkeket.¹⁹

A hetvenes évek második felében valamint a nyolcvanas évek folyamán Udvarhelyszék nemessége közül többeknek jelentős mértékben nőtt a tekintélye, egyrészt az előbb említett években (1566, 1575) tanúsított hűségük és szolgálatuk következtében, másrészt vagy családi kapcsolatok, vagy a széken belüli hatalmaskodás eredményeképpen. A századforduló idejére két család emelkedett ki az udvarhelyszéki primorok közül, vagyongyarapodásuk nemcsak széki viszonyokat tekintve volt szembetűnő, de egész Erdély politikájában jelentős szerepet játszottak. Mindkét család „külső”, azaz nem székely eredetűnek tekinthető. Ezek a Kornis és a Petki család. A Kornis család 16. századi karrierjének „külső” elemeiről, azaz a katonai szolgálatról, a fejedelmi adományokról már az előzőekben volt szó. A Kornis testvérpár úgy vonult be a történelembe, mint Kornis Mihály, a bir-

¹⁶ Az adóösszeírás legtöbbet fizető nemesei:

Kornis Farkas
Kornis Mihály
Petki Mihály
Csákány György
More Gábor özvegye
Bogáthi Boldizsár
Jánosi Péter
Geréb János
Nagy Ferenc özvegye
Kecseti Gáspár

¹⁷ Erről bővebben: Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005.

¹⁸ Balogh, 2005, 64.

¹⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 47.

tokgyűjtő, Kornis Farkas pedig a nagytudású unitárius mecénás.²⁰ Amennyiben csak az adományokat nézzük, ez az állítás teljesen helytállónak mutatkozik, ugyanis Kornis Mihály 1566 után 1567-ben és 1569-ben²¹ is birtokokhoz jutott János Zsigmond jóvoltából mind Udvarhely-, mind pedig Marosszéken. Közben 1567-ben őt bízta meg az uralkodó az udvarhelyszéki adó beszédésével is,²² 1570-ben bírói feladatot látott el,²³ 1571-ben pedig március 20-án személyes meghívót kapott a gyulafehérvári országgyűlésre,²⁴ ami egyértelműen jelzi az országos politikában elfoglalt helyét. Valószínűleg az ő közbenjárására nevezte ki Báthory István Petki Mihály mellé főkirálybírónak öccsét, Kornis Farkast.²⁵ 1571. június 10-én Báthory biztosának nevezi egy parancslevél, amelyben Cseffei Jánossal azt az utasítást kapta, hogy szervezze meg Udvarhelyszék összeírását.²⁶ 1574-től a székely sókamara ispáni tiszttét is betöltötte. Ura minden bizonnyal elégedett lehetett a szolgálataival, különösképpen a Kerelőszentpál idején tapasztalt hűségével, mert 1578-ban neki juttatta az utód nélkül meghalt Lázár Ferenc marosszéki birtokait.²⁷ Még ugyanabban az esztendőben újabb jelentős adományt kapott, ezúttal Udvarhelyszéken, mégpedig a Bekes mellett harcolt Alard Ferenc és Andrassy Péter birtokaiból.²⁸ 1582-ben bekövetkezett halála előtt nem sokkal ugyan egy bonyolult pereskedésbe keveredett, de ettől eltekintve a felsoroltak egy elég töretlenül felfelé ívelő karrier állomásait mutatják. A dolog érdekessége, hogy, bár Udvarhelyszéken is szerzett nem kevés birtokot, a szék belső életét tükröző periratokban²⁹ nem jelent meg többször vagy más szerepben, mint egy teljesen átlagos székely primor. Úgy tűnik mindebből, hogy karrierjét elsősorban az országos politikában igyekezett építeni, és kevésbé figyelt arra, hogy magát a széki adminisztrációban is előtérbe helyezze, vagy, hogy birtokadományainak hatalmaskodással adjon nyomatékot. Egyetlen esetben találkozunk még életében a nevével a periratokban. 1577-ben egyszerű jobbágytartóként szerepelt egy perirat szövegében, Csákány Balázssal, mint szintén udvarhelyszéki jobbágytartóval együtt.³⁰ Az iratból sejthető, hogy Kornis

²⁰ Így emlékezett meg róla Vass Miklós, a családról készült mindeddig legteljesebb összefoglalásában. Vass, 1909.

²¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 267.

²² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 212.

²³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 301.

²⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 320.

²⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 334.

²⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 335.

²⁷ Vass, 1909, 189.

²⁸ Vass, 1909, 190.

²⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1. K-II/2. F.

³⁰ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond

Mihály sókamarai ispánként állította a ravai közsékelyek egy részét a saját szolgálatába, akiknek megengedte, hogy szabadon használják a sókamarához tartozó erdők és mezők egy részét.³¹ A Kornis Mihályt váltó sókamarai ispán, Váradi Kis Pál deák azonban valószínűleg sérelmesnek találta a korábbi gyakorlatot, mert ezt akadályozni igyekezett, és az említett területekre „idegeneket telepített”, sajnos nem tudjuk, hogy honnan. Kornis Mihály pedig, ravai jobbágynak a panaszára lerombolta a telepítést és elűzte a betelepítetteket.³² Minden bizonnyal ez lehetett volna az első olyan alkalom, amikor Kornis Mihály az eddig csak „kívül” szerzett tekintélyét és hatalmát a széken belül is használhatta, ám ennek a folyamatnak a kibontakozását 1582-ben bekövetkezett halála megakasztotta. 1592-ben és 1596-ban, tehát több évvel halála után még előfordult a neve a perek szövegeiben,³³ a tisztségére való hivatkozással, mintegy időhatározóként. Ez, vagyis az emléke megőrzése már mutatja az átlagosnál nagyobb hatalmát.

Az országos karriert a székelyföldivel egészen mesterien ötvözte Kornis Mihály öccse, Farkas, aki, bár már jelen volt János Zsigmond hadaiban 1566-ban, karrierjének építését csak 1571 után kezdte meg, amikor Petki Mihály mellett Udvarhelyszék királybírája lett. Ezt a tisztségét haláláig töltötte be és bátyjával ellentétben mindent elkövetett, hogy a belőle fakadó, széken belüli karrierépítési lehetőségeket messzemenően kiaknázza.

Minthogy Kornis Farkas mecénási és az országos politikában folytatott tevékenységét az utóbbi években alaposan feltárta Horn Ildikó,³⁴ most elsősorban a széken belüli hatalomgyarapodását szeretném részletezni. A következőket Bátorhy-párti Kornis Farkas 1575-ben részesült először saját jogon, tehát nem testvérével együtt birtokadományban, méghozzá ez évben rögtön két ízben is megadományozták.³⁵ Március 9-én a marosszéki Udvarfalván kapott egy részjóságot, október 4-én pedig az udvarhelyszéki Homoródvárosfalván egy telket. Minthogy az 1576-os adóösszeírás alkalmával már őt találták a széken a legnagyobb adófizetőnek az összeírók, azt kell feltételeznünk, hogy azokat a falvakat és birtokokat, amiket az összeírás megnevez, javarészt hatalmaskodással vagy egyéb olyan módokon szerezte, amikhez felhasználta királybírói hivatalát. Mivel az összeírás évében Kornis Mihály még élt, így nyilvánvaló, hogy az általa szerzett birtokok-birtokrészek az ő tulajdonaként írtak össze. Hogy mégis Farkas fi-

mi6, II/1. A. 54.

³¹ A székely jobbági állapot bonyolult voltáról: Balogh, 2005, 8–10.

³² Vass, 1909, 192.

³³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, II/2. B. 422/6.

³⁴ Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005.

³⁵ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 263.

zetett több adót, ebből arra következtethetünk, hogy ekkorra már azokat a birtokokat, amelyekre csak 1585, 1589 és 1591 folyamán szerzett adományleveleket, már ezidőtájt is, legalább részben, birtokolta.³⁶ A székelyföldi periratokban ennek a nyomai 1590-től kezdtek feltűnni, akkor viszont szinte évről évre, folyamatosan. A perek egyértelműen azt mutatják, hogy egyrészt Kornis Farkas komoly klientúarendszert kezdett kiépíteni, másrészt igyekezett minden közösségi szabályozás alá eső gazdasági folyamatra rátenni a kezét. Az már korábban is szokás volt, hogy a királybíró maga választotta a vicekirálybírót,³⁷ látható azonban, hogy Kornis Farkas tudatosan ügyelt arra, hogy az általa befolyásolt hivatalokkal a saját függőségébe vonja a primori réteg jó néhány tagját. Ezt láthatjuk Fosztó Imre, Nyújtódi György vagy a Bögözi család és Kornis Farkas viszonyában. 1590-ben például Fosztó Imre hajtotta végre Kornis Farkasnak azt az utasítását, amely a salétrom árusítását kívánta szabályozni olyan módon, hogy az eladó, bizonyos fülei Dakó Gergely csak Kornisnak adhassa el a salétromot.³⁸ A dokumentum szerint a bíró a közösségi szabadságot pártfogolta, és Dakónak adott igazat Kornissal szemben, azonban feltehetjük, hogy ez az ügy csak az volt, ami eljutott a perig, míg számos esetben érvényesült Kornis akarata. Ennél is érdekesebb az a még ugyanebben az esztendőben kezdődött per, amelyben egy bírság behajtásának a körülményeiről volt szó. Az 1590-ben, szent Erzsébet napja előtt kezdett per annyira izgalmas, hogy minden eleme külön tanulmányt érdemelne. A királybíró ugyanis a be nem fizetett adók ügyében behajtókat küldött ki, akiknek a bírságot is be kellett hajtaniuk.³⁹ Kornis Farkast jelen esetben másik kliense, Nyújtódi Demeter vicekirálybíró képviselte. Noha a szék döntése értelmében az adót a székely főembereknek és a lófőknek is be kellett fizetniük, a lófők ezt a döntést a székely szabadságra sérelmesnek találták. Úgy ítélték meg, hogy a szék vezetése, kifejezetten Kornis Farkas a lófő szabadságot semmibe veszi. Ezeket egy levélben megírták Báthory Zsigmond fejedelemnek is. A per szövege szerint a levelet éppen azok a kőrispataki lófők írták alá, akiknek a

³⁶ 1585. február 5-én Kornis Farkas Homoródszentmártonban egy jobbágyot nyert, 1589. május 5-én Dályában egy kúriát, 1591. március 1-jén pedig Homoród-Jánosfalván, Újfalun, Okládon, Karácsonfalván, Almáson, Lövétén, Oláhfaluban, Szentmártonban, Lokodon, Bágyban és Vargyason részjóságaira új adományt szerzett. Az említett adományok: MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, I. 281, II. 478., 480.

³⁷ Pál-Antal, 2002.

³⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1. F. 207.

³⁹ A bírság behajtói, akik minden eljárás esetében hárman voltak, a dúló néven szerepeltek a periratokban a 16. században és a következőben is. A tisztség annyira archaikus, hogy gyanítjuk, a kifejezés és tartalma is szoros kapcsolatban lehetett a megdúlás szokásával, ami a Székelyföldön különösen szívesen gyakorolt szokás, jogi aktus volt.

vezetőihez, bizonyos Gothart Kovácshoz és Gothart Balázshoz vonultak a dúlók a bírságot behajtani. Feltehetjük tehát, hogy az intézkedés nem egy szimpla pénzbehajtás volt csupán, hanem tudatos megfélemlítés, aféle erődemonstráció Kornis Farkas és klientúrája részéről. Ha a későbbi évekből készült térképeken (1614) a Kornis-birtokokat vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy Kőrispatak a környező településekkel együtt bekerült a Kornis-érdekszférába. Ez tehát azt mutatja, hogy milyen fázisai lehettek a Kornis Farkas-féle hatalomkiterjesztésnek. Emellett azt is láthatjuk, hogy a lófők, mint a közösségi szabadságjogok védelmezői, akár a komolyabb szervezkedéstől sem riadtak vissza, hogy megpróbálják megőrizni korábbi szabadságukat.

Kornis Farkas neve tíz esztendő alatt évente több perben is feltűnt, többek között úgy is, mint területek névadója, amit, mint az 1600-ban említett Homoródszentmárton határában lévő Bereczket, „Kornis Farkas foglalása”-ként emlegettek.⁴⁰

Számos gyermeke közül a mi szempontunkból a lányok a lényegesebbek, akiket szisztematikusan udvarhelyszéki főemberekhez adott feleségül, ezzel is szélesítve a széken belüli befolyását. Anna lánya Székely Mózes felesége lett, aki a korban a legnagyobb karriert futotta be pusztán katonai teljesítménye segítségével, és végül Kornis Kata ahhoz a Petki Jánoshoz ment feleségül, akinek apja, Mihály, Kornis Farkas királybíróvársa volt. Judit ugyan már Kornis Farkas halála után kötött házasságot Péchi Simonnal, ám feltehetjük, hogy a nagy szervezőnek a hatása még ebben is benne lehetett.

A széken belül tehát voltaképpen három síkon is kimutathatóak Kornis Farkas rendkívül tudatos hatalomnövelésének az elemei. A térképmellékleten jól látható, hogy a lófőkkel és közszekelékkel szemben alkalmazott hatalmaskodás és egyéb nyomásgyakorlás földrajzilag is megtervezett irányokat mutatott, vagyis igyekezett egy tömbben kialakítani birtokstruktúráját. Emellett a primori réteg kevésbé vagyonos rétegét különösen vicekirálybírótság adományozása révén klientúrájába vonta. A főemberek közül többekkel, mint például a Bogáthiakkal eddig is családi kapcsolatban állt. Ezt erősítette meg lányai kiházítása révén.

Kornis Farkast a vele szemben bizalmatlan Mihály vajda ölette meg. Jól látta, hogy Kornis a kulcsává vált az egész Udvarhelyszéknek. Nem véletlen azt sem, hogy örökségét éppen egyik veje, Székely Mózes igyekezett folytatni, akinek sikerült az erdélyi nemesség nagy részét csatasorba állítani 1603-ban a Brassó melletti csatában. Székely Mózes ekkor maga is elesett, az „ügy”, Erdély államiségának a megtartása újra nyitott kérdéssé vált. A Kornis-klientúra azonban minden bi-

⁴⁰ Róla Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely lada, Fond m16, II/2. F. 633/II.

zonnyal élénken őrizte „Farkas uram” stratégiájának az emlékét, és a 16. század utolsó évtizedében felépített „széki birodalom” könnyedén mozgósítható volt akkor, amikor 1605-ben Petki János Bocskai István hűségére hívta először az udvarhelyi, majd az ő segítségükkel az egész székelységet.⁴¹ Bocskai, aki Báthory Zsigmond első embereként minden bizonnyal figyelemmel kísérte a Kornis család emelkedését, jól számított Petki felemelésével. A Kornis-iskolán nevelkedett ifjú Petki igyekezett a százszok megnyerésében is fejedelme segítségére lenni, ám ennél fontosabb volt az, hogy egy olyan klientúrarendszert és hatalmi struktúrát működtetett, ami behálózta szinte az egész Udvarhelyszéket.

Kornis Judit férje, Péchi Simon szintén már Bocskai udvarában elkezdte karrierje építését, ő titkárként majd később kancellárként inkább az országos politikában való karrierlehetőségeket igyekezett kiaknázni, és csak az ebből fakadó előnyöket érvényesítette a széken belül, például sókamarai ispánként, mint azt Kornis Mihály is tette korábban.

A hatalmasra duzzadt Kornis-vagyon egyetlen életben maradt fiúörököse, Kornis Ferenc apjának elsősorban azt a karrierstratégiáját követte, amit a széken belül alkalmazott. Meglehetősen erőszakos jobbágyosítóként⁴² volt ismeretes, valamint számos, valamely perben elmarasztalt közszékely helyett vállalta a büntetés kifizetését, amennyiben neki elköötték magukat.

Az 1614-es összeírás adatai azt mutatják,⁴³ hogy a 16. század második felében induló székely nemesi karriereknek jelentős lökést adtak a nagy erdélyi kataklizmák és a megújuló háborúk. A fejedelem korára székelykérdésben is komoly tapasztalatokat szerző Bocskai István meg tudta tartani az addig felemelkedetteket és lehetőségeket tudott adni a karriernek továbbépítésére, mint ahogyan ez például a már említett Péchi Simon esetében történt. Bőséges lehetőséget adott emellett új, katonai alapú pályák elindulására is, mint ahogyan azt a testőrkapitány, Geréb András példája mutatta.

Az általunk bemutatott korszak hallatlan mobilitásával megteremtette a modelljeit a székely nemesi karriereknek. Bocskainak a székely szabadságot megerősítő rendelkezései pedig szándékuk szerint azt a nyugodtabb közeget voltak hivatottak kialakítani, ahol a már megindult karriernek tovább növekedhettek.

⁴¹ Erről: Szádeczky-Kardoss, 1927, 165–167.

⁴² Kornis Ferenc jobbágyainak vallomásai: Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 213–270.

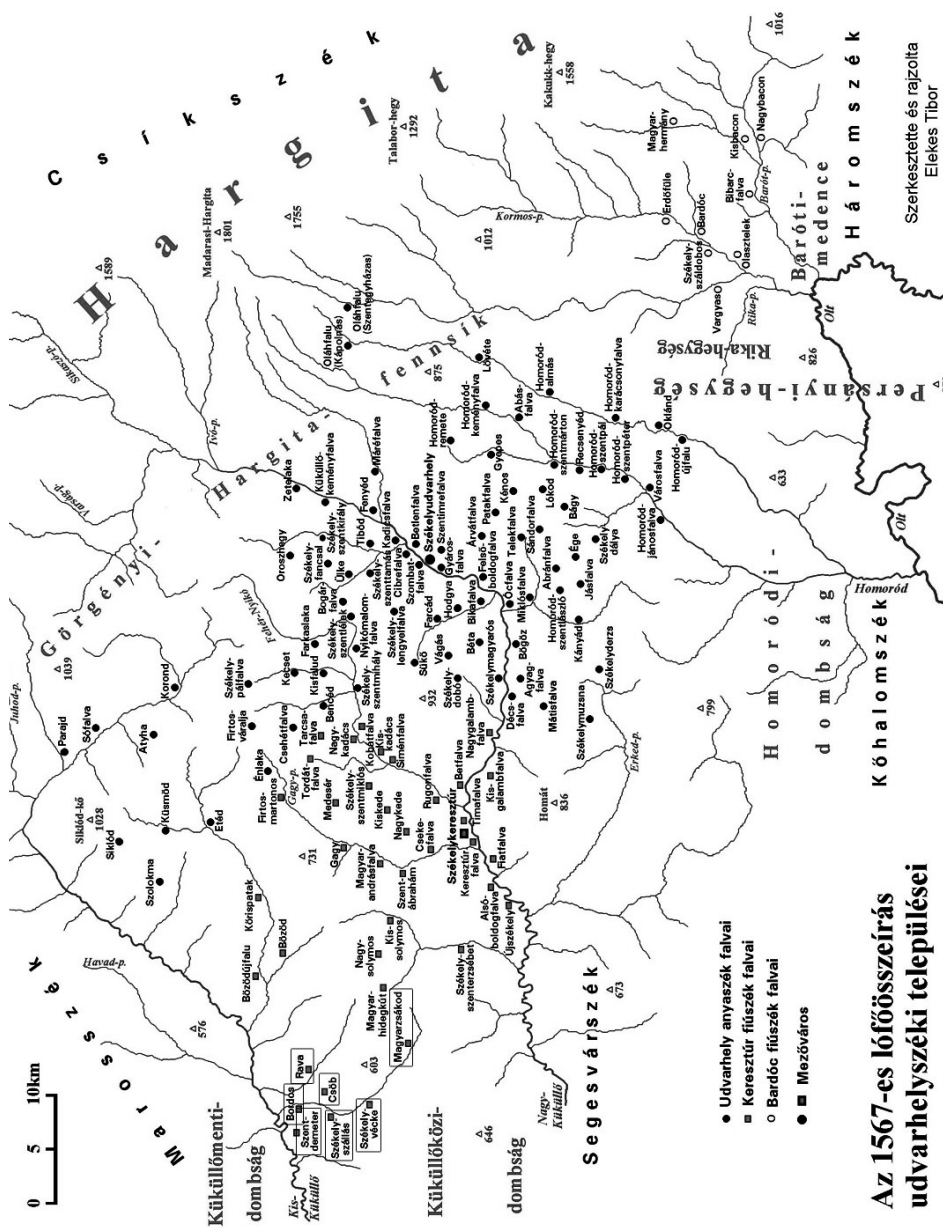
⁴³ Az 1614-es *lustra* szerint a legtöbb jobbággyal rendelkező udvarhelyszéki nemesek listája: Kornis Ferenc: 252 jobbágy, Balássy Ferenc: 180 jobbágy, Geréb András: 108 jobbágy, Petki Jánosné: 100 jobbágy, Ugron Pál: 58 jobbágy, Péchi Simon: 57 jobbágy.

Az adatok kizárólag az Udvarhelyszéken belül birtokolt jobbágyokat jelölik.

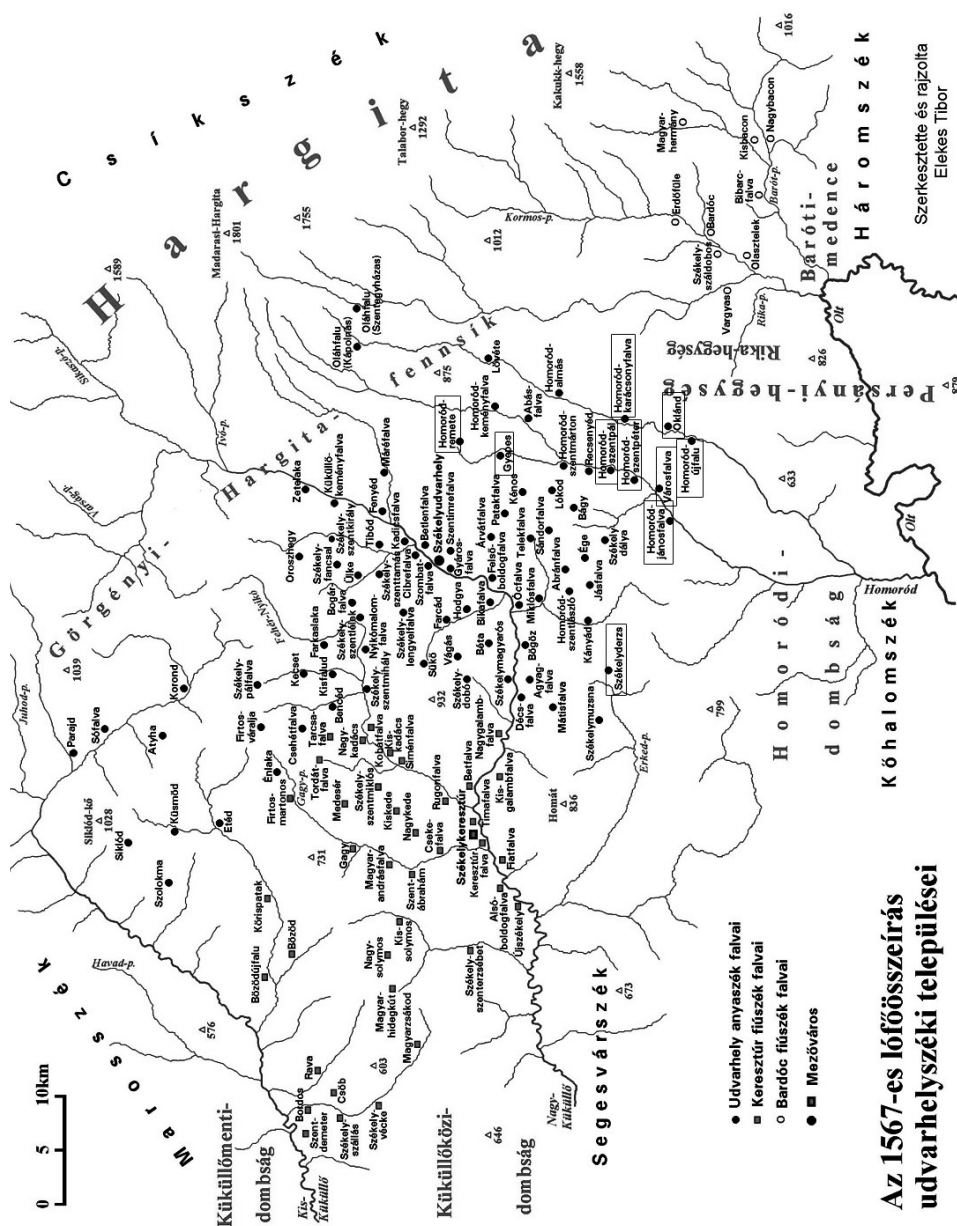
A Kornis Farkaséhoz hasonló tudatosságú hatalomépítéssel azonban a 17. században alig találkozunk.

A következő térképek a hatalomkoncentráció térbeli megjelenését ábrázolja Udvarhelyszéken.

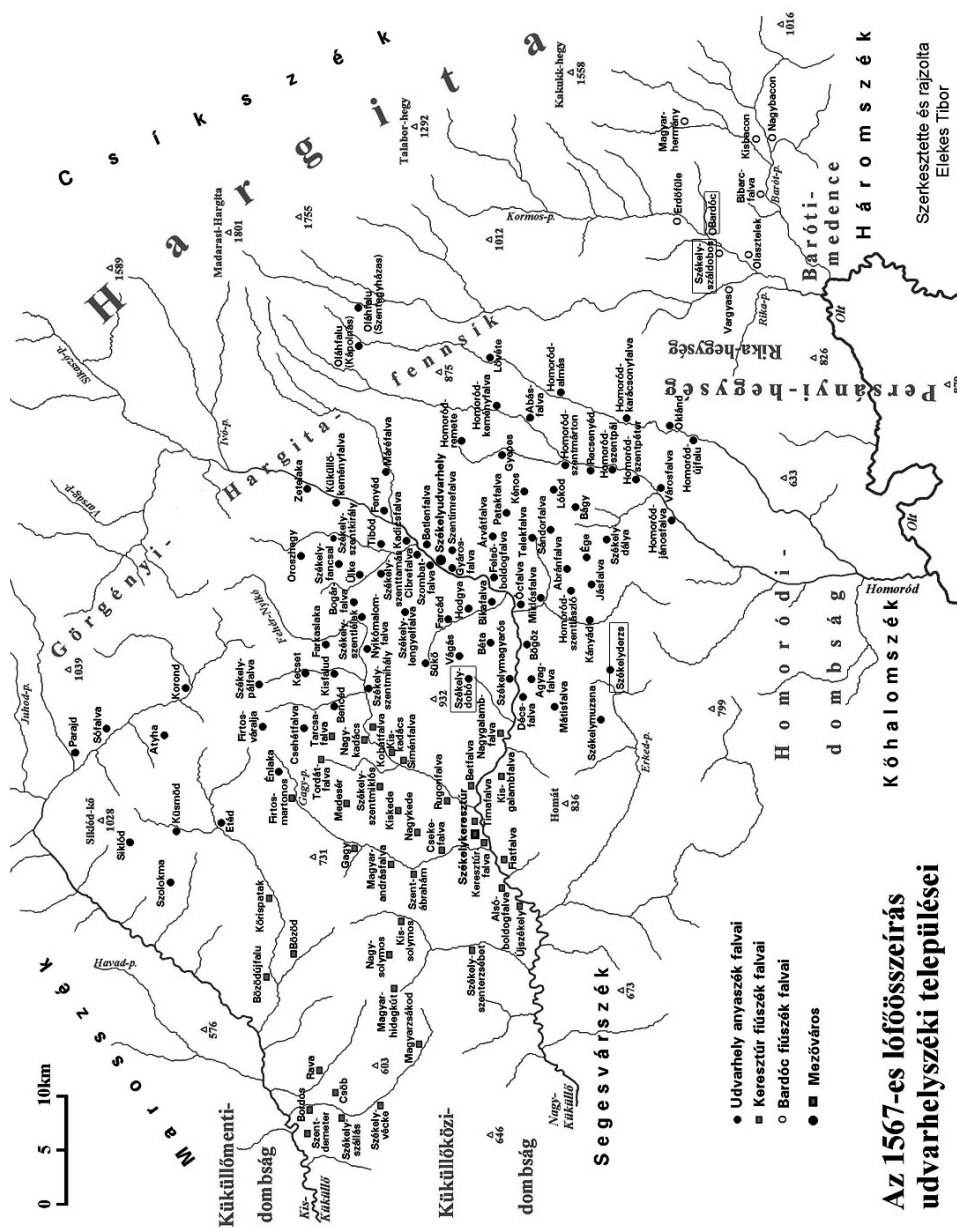
TÉRKÉPEK

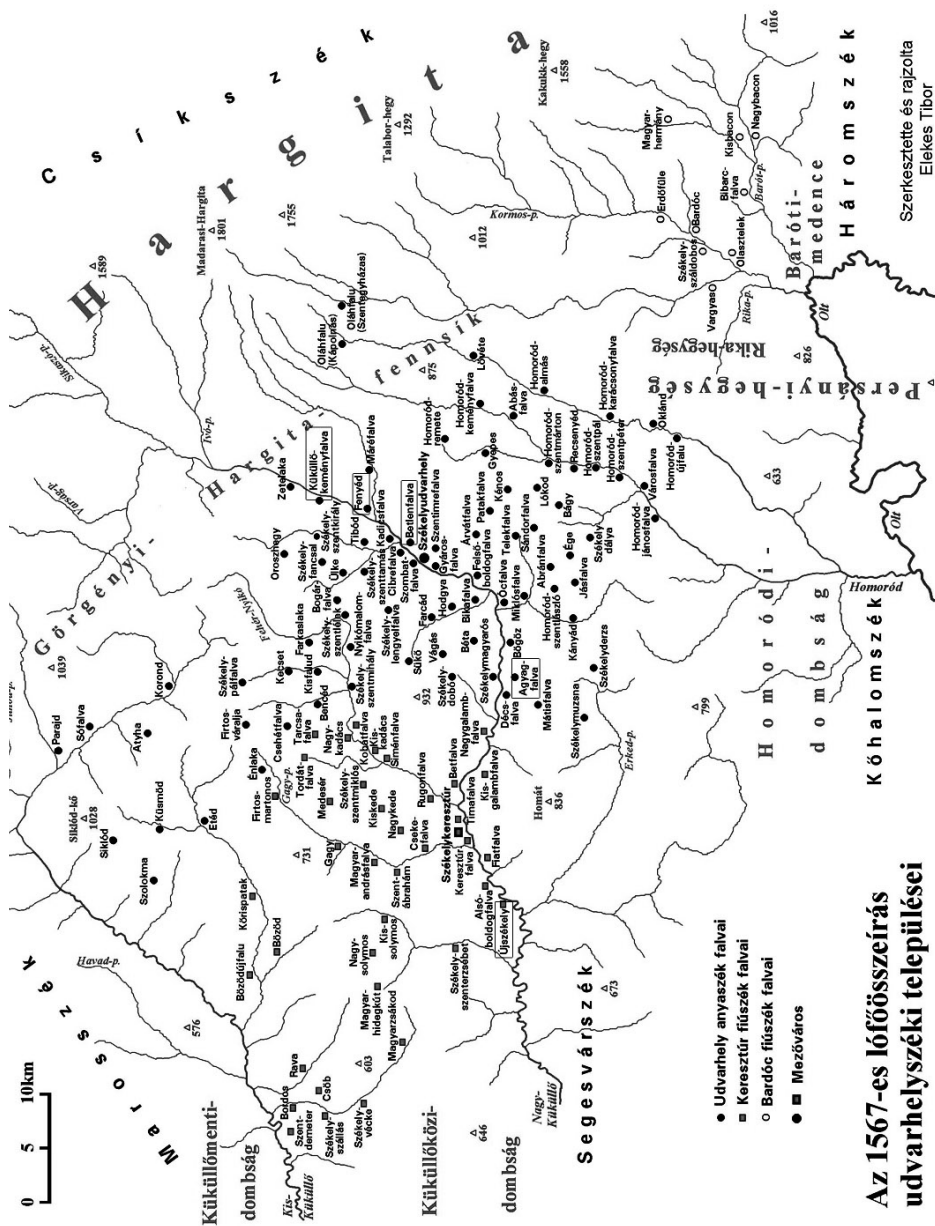
18. ÁBRA: KORNIS MIHÁLY BIRTOKAI 1576-BAN

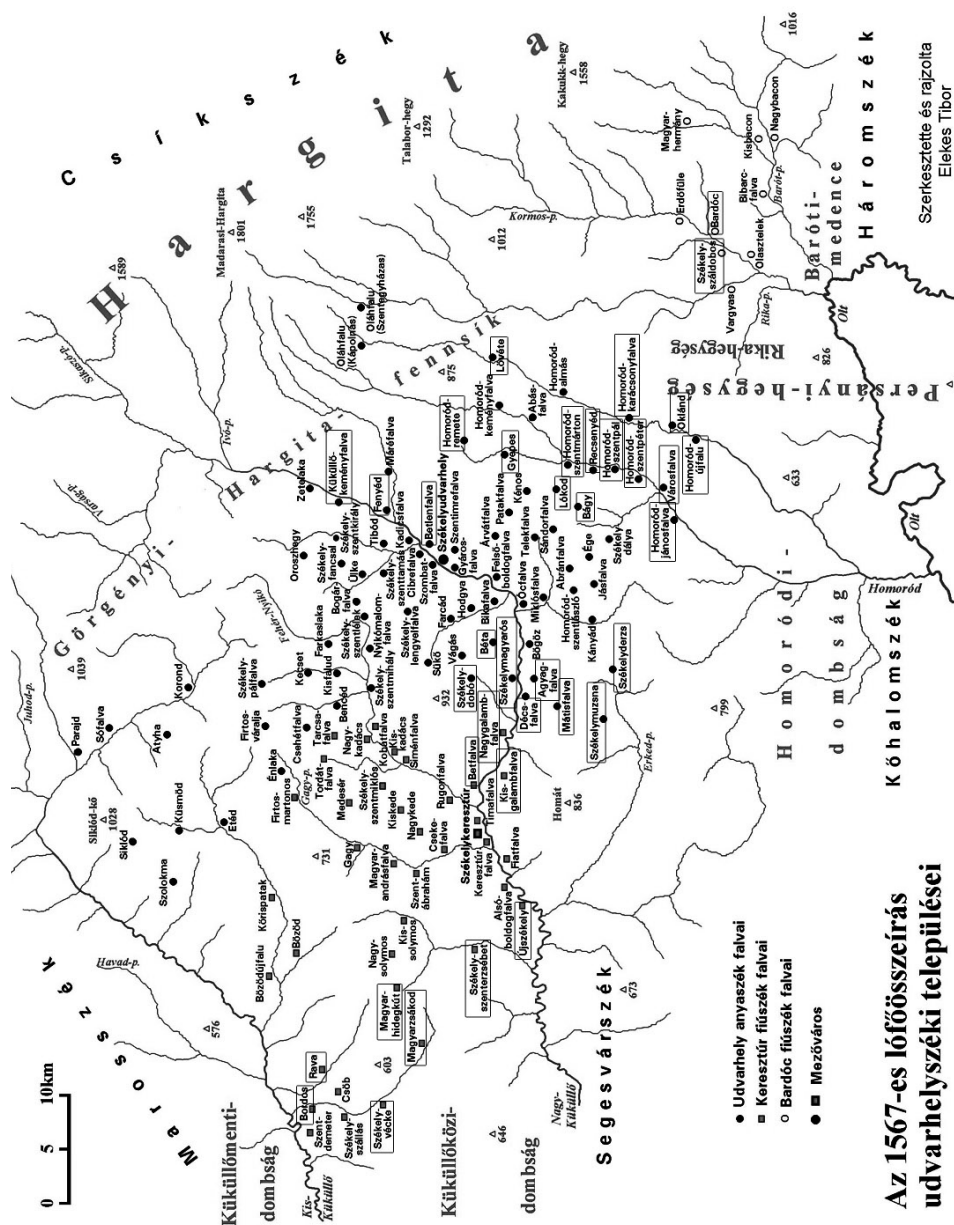
19. ÁBRA: KORNIS FARKAS BIRTOKAI 1576-BAN

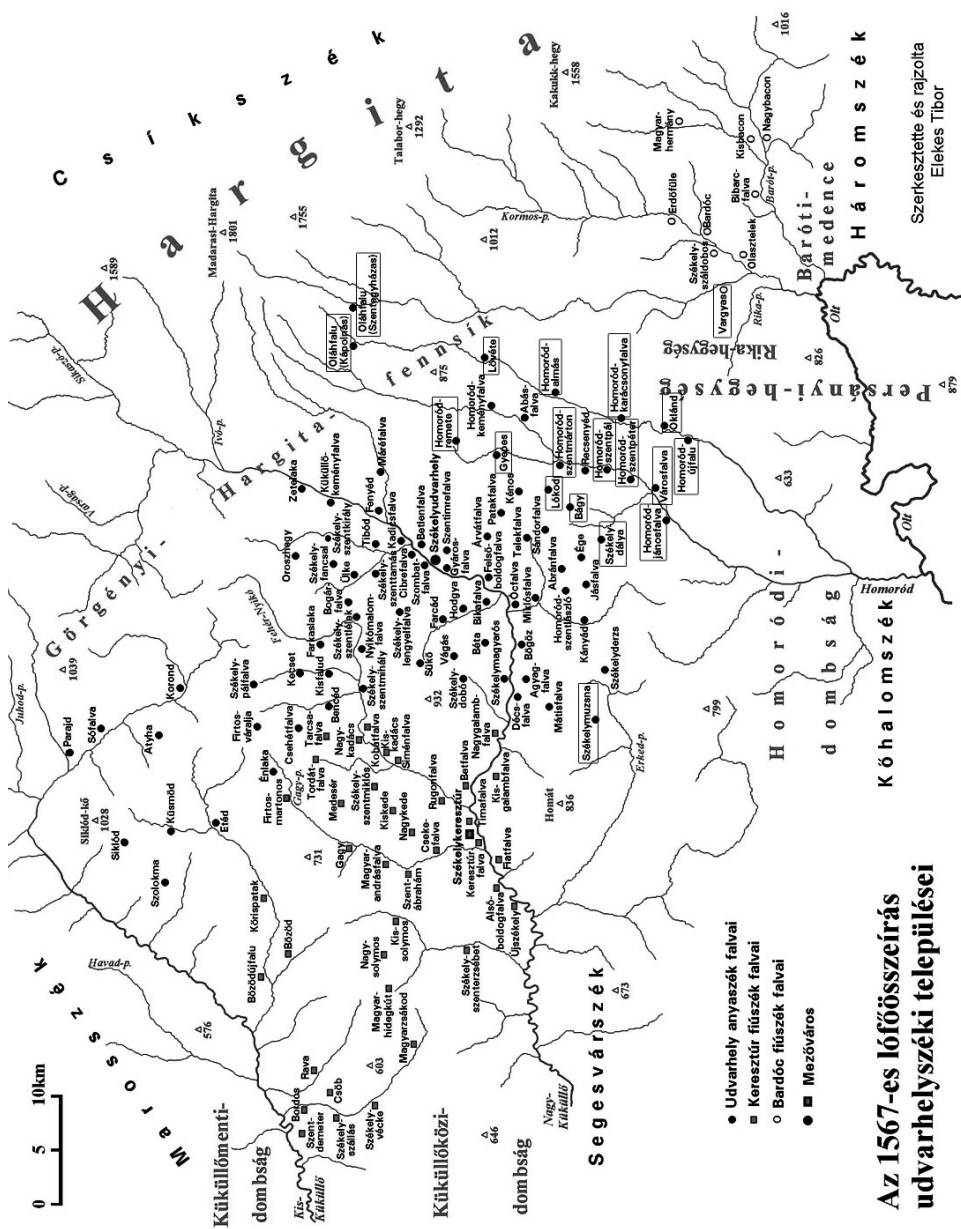
23. ÁBRA: DANIEL PÉTER BIRTOKAI 1576-BAN

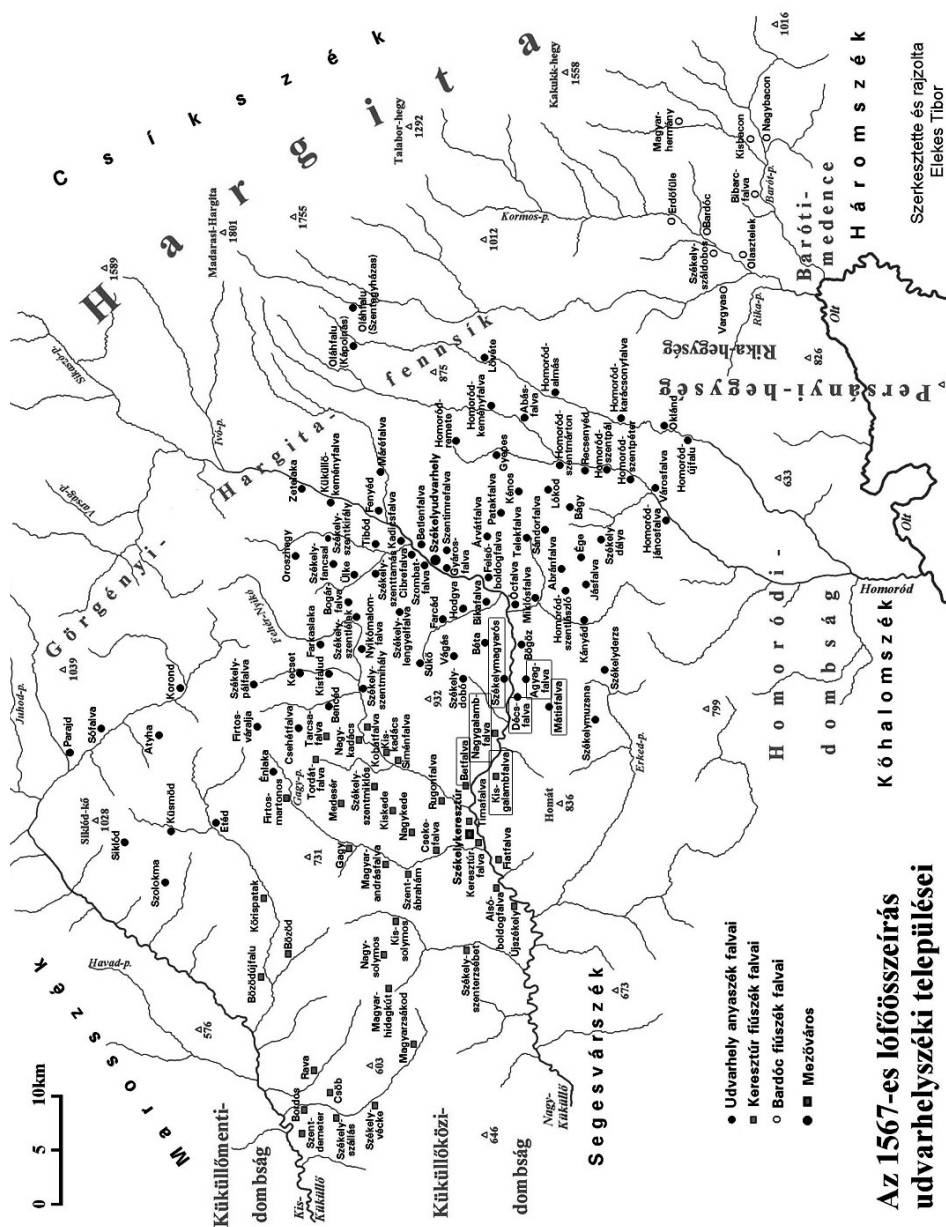
24. ÁBRA: GERÉB JÁNOS BIRTOKAI 1576-BAN

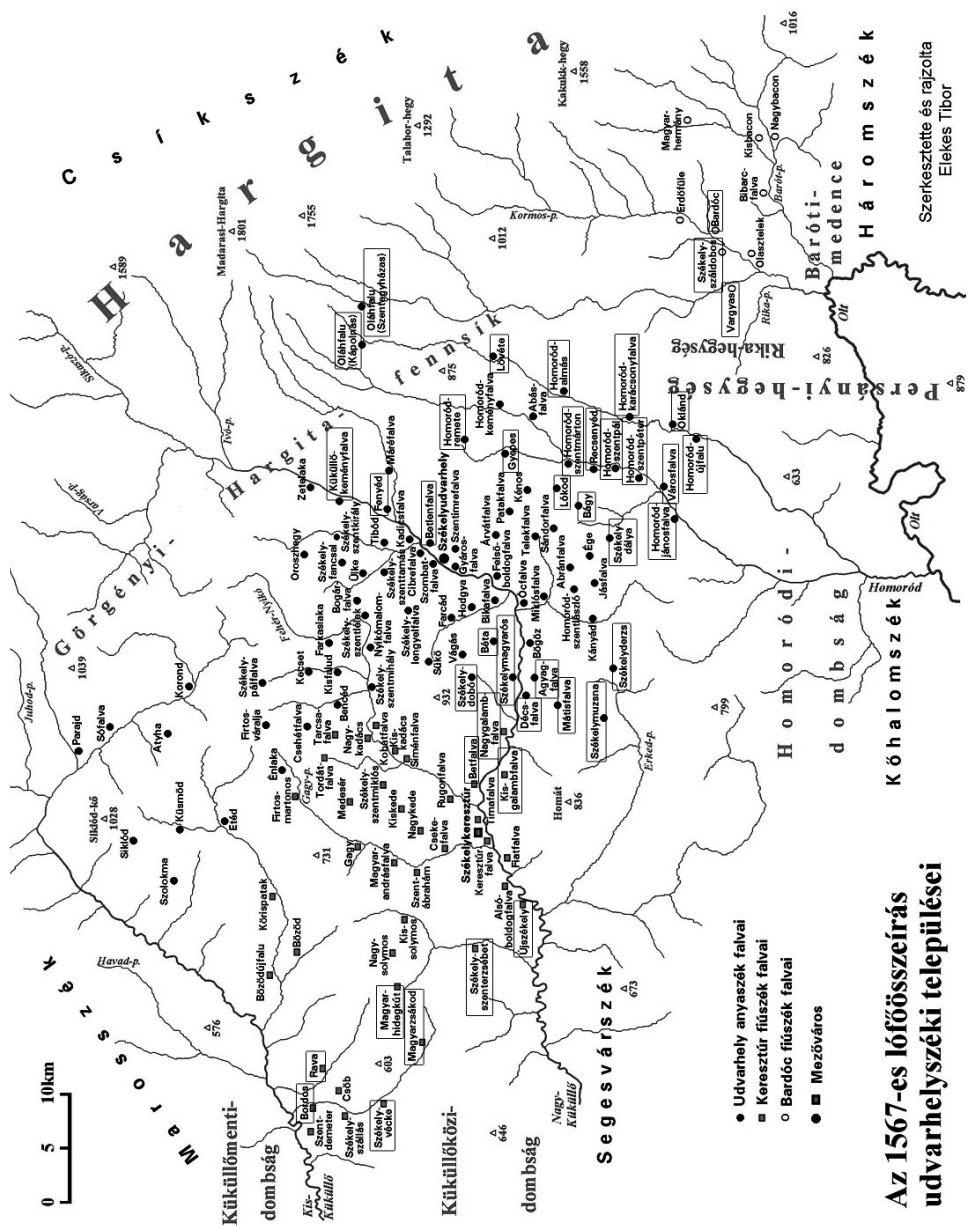
25. ÁBRA: ÜDVARHELYSZÉK LEGJELENTŐSEBB NEMESEINEK BIRTOKAI 1576-BAN

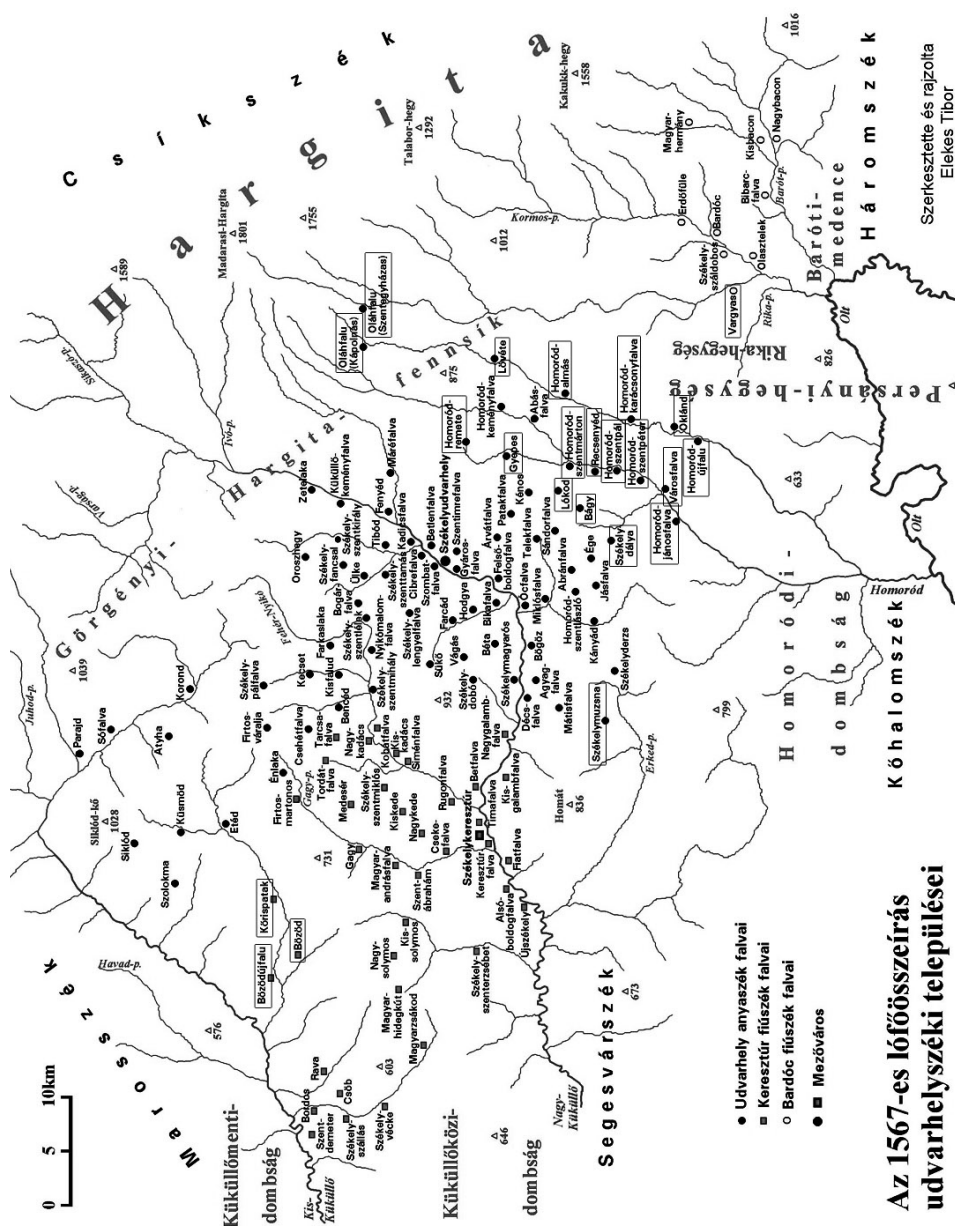
26. ÁBRA: KORNIS FARKAS BIRTOKAI 1600 KÖRÜL

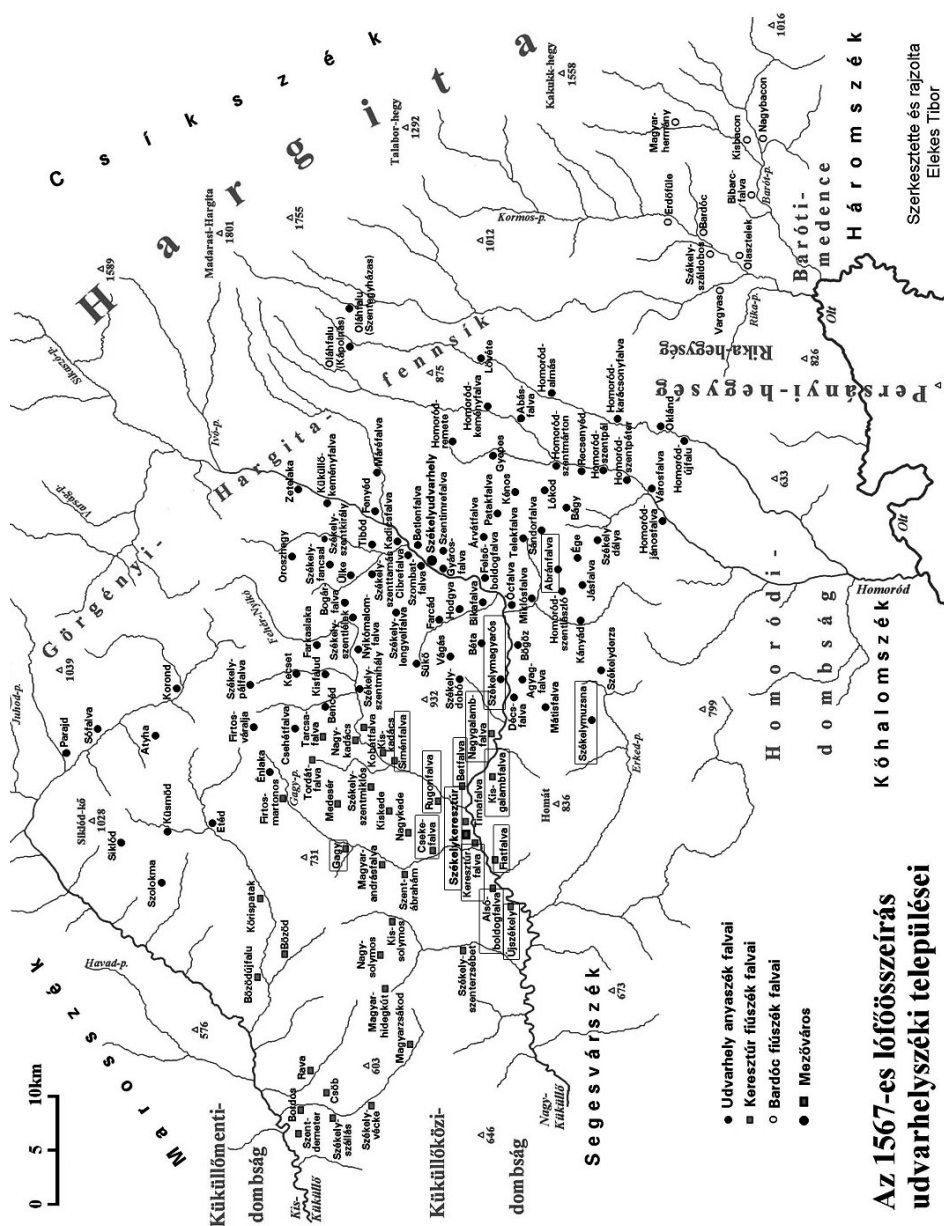

27. ÁBRA: BOGÁTI MIKLÓS ÉS MENYHÉRT BIRTOKAI 1600 KÖRÜL

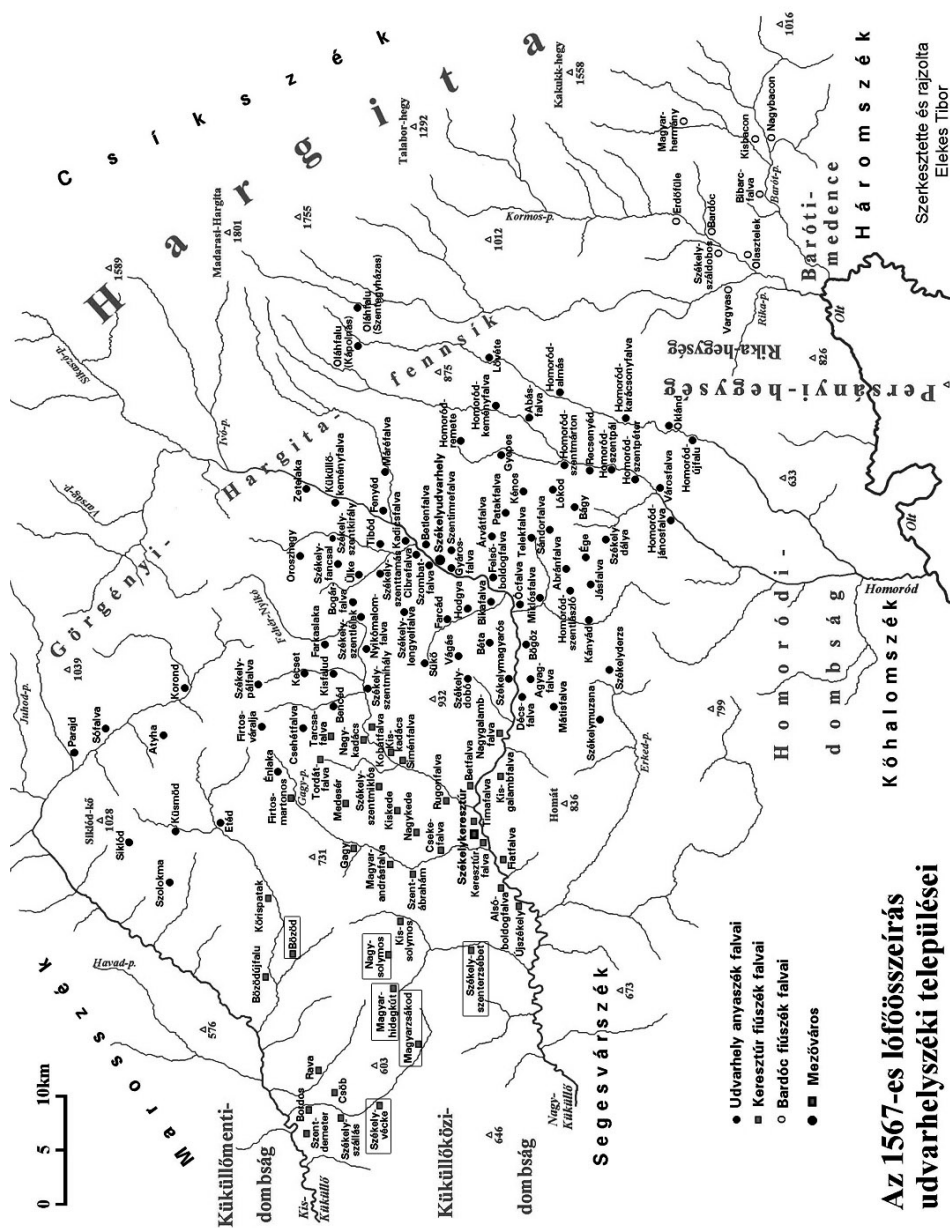

28. ÁBRA: UDVARHELYSZÉK LEGJELENTŐSEBB NEMESEINEK BIRTOKAI 1600 KÖRÜL

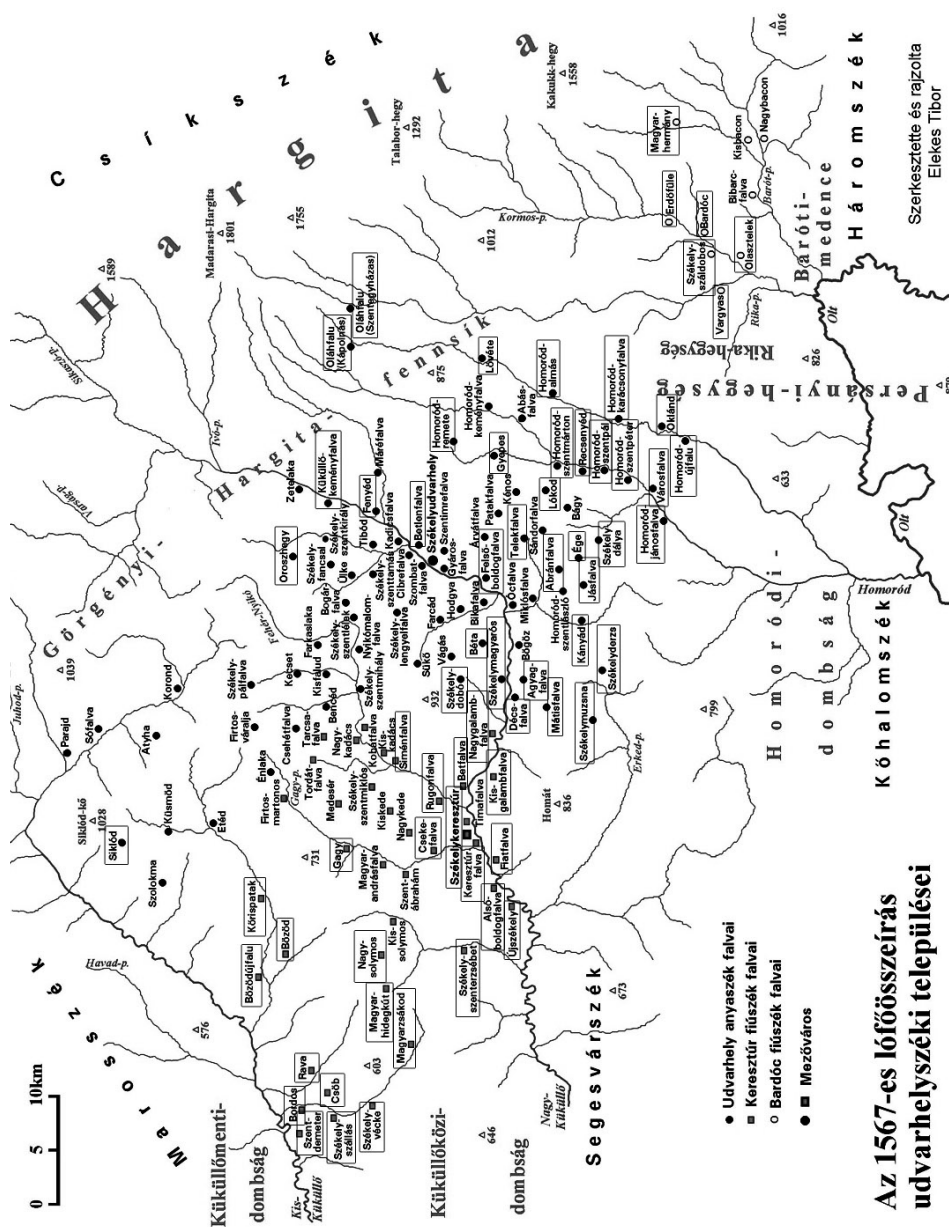

31. ÁBRA: GERÉB ANDRÁS BIRTOKAI 1614-BEN

33. ÁBRA: PÉCHI SIMON BIRTOKAI 1614-BEN

35. ÁBRA: ÜDVARHELYSZÉK LEGJELENTŐSEBB NEMESEINEK BIRTOKAI 1614-BEN

A SZÉKELY TÁRSADALOM BÁTHORY GÁBOR KORÁBAN

Báthory Gábornak, aki egy katonáskodó társadalmi csoport, a hajdúk támogatását élvezve került hatalomra, különös érzéke volt ahhoz, hogy az ilyen típusú csoportokkal szót értsen, azok szimpátiáját megszerezze. A történetírók által előnyös külső tulajdonságokkal megáldott fiatalemberként jellemzett Báthory a székelyek rokonszenvét is bírta. Nemcsak élete folyamán fejedelemként támogatták ugyanis, hanem még a halála után, már Bethlen Gábor fejedelemsége idején is azt kérték az országgyűlésen, hogy foglalják írásba, miszerint a székelyek még jóval a halála után is siratták Báthory Gábort.¹ A történeti hagyományban leginkább következetlen politizálásáról elhíresült Báthory e toposz ellenére is, úgy tűnik szilárd elképzelésekkel rendelkezett a székelységgel kapcsolatosan, és azt többé-kevésbé sikerült is megvalósítania, legalábbis 1611–1612-ig. Döntései hosszú távra átalakították a székely társadalmat és elindítottak olyan mozgásokat, amelyek utódai alatt is folytatódtak.

A székely társadalom Báthory Gábor fejedelemségének kezdetére újra visszakapta azoknak a szabadságjogoknak a többségét, amelyeket a 16. század közepén, a segesvári végzés kiadását követően veszített el.² A század legelején először Báthory Zsigmond foglaltatta írásba mindezt,³ majd pedig Bocskai István erősítette meg 1605 folyamán több parancslevelében is, hogy a székely társadalom „régisabadságait” visszakapta.⁴

A valóságban azonban már 1562 előtt is súlyosan sérült a korábbi szabadság, olyannyira, hogy például a Székelyföldön belüli területek eladományozásának tilalma voltaképpen csak elméletben létezett.⁵ Mivel azonban *de jure* még ismert

¹ Szilágyi, 1875–1898, VI. k. 315. Rugonfalvi Kiss István szerint „Egyetlen erdélyi fejedelem sem jutott olyan közel a székelyek szívéhez” Rugonfalvi Kiss, 1939, I. 303.

² Az 1562-es segesvári végzéssel kapcsolatban: Jakó, 1979, 27.; Egyed, 1999, 26., Barta, 1984, 252–254.

³ Az 1601. december 31-én Déva várában kiadott oklevelek közül a Csíkszék és Marosszék számára készületeket ismerjük. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 150.; V. 168–170.; Jakab Szádeczky-Kardoss, 1994, 296–297.

⁴ Mikó, Szabó, 1855/1862, IV. 341–350.

⁵ Jakó, 1979, 23.

volt a Székelyföld területi integritása, legalább az a joga megvolt a székelységnek, hogy tiltakozzon a szokásjog megsértése ellen.⁶

A segesvári végzések után eltelt majd' fél évszázad folyamán bizonyos társadalmi mozgások felgyorsultak,⁷ így az eredeti struktúrák jelentősen megváltoztak. A már a 15. században tapasztalt jelenségek egyre nagyobb mértékben bontakoztak ki. Ilyen volt a székelyföldi jobbágyság társadalmi csoportja,⁸ ami ugyan még a 16–17. században sem volt azonosítható a vármegyei jobbágysággal, létszáma azonban egyre gyarapodott. A 15. század folyamán kezdődött az a tendencia is, hogy a primori családok a Székelyföldön kívülre is kiterjesztették földbirtokaikat, illetve hogy különböző, kisebb-nagyobb birtokokhoz jutottak, általában a Székelyfölddel határos vármegyékben, ezzel pedig mintegy ki akarták tolni határvonalait.⁹ A 15. század folyamán a primori réteg többsége szerzett Székelyföldön kívüli birtokrészeket,¹⁰ valamint ezzel párhuzamosan megkezdték a közös földek, legelők, szántók, valamint az erdők egy részének megszerzését is. A lófők és a primorok közti feszültség tehát egyre nőtt, amint azt Hunyadi Mátyás ezzel kapcsolatos intézkedései is jól mutatják.¹¹ A Keleti Magyar Királyság, majd pedig az Erdélyi Fejedelemség létrejötte még inkább destabilizálta a székely társadalmat. A gyakori adók és a sűrűsödő katonai feladatok növelték a belső feszültséget és a hatalommal szembeni ellenállást is. Nem véletlen, hogy Izabella halálát követően a székelek közül többen csatlakoztak a „Balassa Menyhért árulata” néven elhíresült

⁶ Erre a tiltakozásra a 16. század folyamán egyre többször volt szüksége a székelységnek. Már 1517 áprilisában a király Szapolyainak adományozta a kézdiszentléleki várat és tartozékait, ezzel megsértve a székelységnek azt az alapvető kiváltságát, amely szerint a *ius regium* nem hatolt be a Székelyföldre. 1517 és 1518 folyamán a székelyek, bízva korábbi kiváltságaik jogi érvényében, több pert indítottak a szóban forgó birtok visszaszerzéséért, ami a dicsőszentmártoni Sándor család kihalásával maradt birtokos nélkül. Amíg az addig szokásos eljárás szerint a birtoknak a székely közösségre kellett volna szállania, az uralkodó, illetve képviselője, Szapolyai János vajda és székely ispán ezt a rendet felborítva kisajátította, valamint eladományozta. Egy 1518 februárjában kelt oklevélben somkerekai Erdélyi Márton a királyt, Szapolyai Jánost és héderfájai Barlabássy Lénárt székely alispánt a néhai kézdi Sándor János és fia, Gáspár nemesi birtokainak elidegenítésétől tiltotta el. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. k. 192–200.

⁷ A külső erők behatolásával új karrierlehetőségek nyíltak meg, illetve a korábbi keretek fellazulásával nagyobb intenzitással kezdtek hatalmaskodni a primorok.

⁸ A jobbágysághoz: Szentgyörgyi, 1962, és Imreh, Pataki, 1979.

⁹ Benkő, Székely, 2008.

¹⁰ Nagyjait Cserei Balázs már 1393-ban kapott Luxemburgi Zsigmondtól nemesi címet és vármegyei birtokot, 1474-ben a hidvégi Mikó és Nemes famíliák is szereztek ilyen uralkodói okleveleket és rendelkeztek a Székelyföldön kívüli birtokokkal a vargyasi Danielek, valamint az Andrássyak is. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. k. 109–110., 115–116.; Balogh, 2005, 38.; Kállay, 1829, 50.

¹¹ Demény, 1976, 34.; Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 219–221.; Szádeczky-Kardoss, 1927, 55–56.

összeesküvés tárgyalásaiba.¹² A végül meglehetősen felemásra sikerült összeesküvésbe¹³ a székelyek maguk is felemásan kapcsolódtak be.¹⁴ A kudarcral végződött felkelés kellő jogalapot biztosított János Zsigmondnak arra, hogy hozzányúljon a székely jogok és kiváltságok ősi rendszeréhez.¹⁵ A régóta esedékes rendezést a székelyek jogaik lábbal tiprásaként értékelték, és minden adandó alkalommal készen álltak a hatalommal szemben fellépők támogatására, amennyiben azok felajánlották nekik a régi szabadságaik visszaadását¹⁶ az 1562-es segesvári végzések által előidézett helyzetben a 16. század második felében átrendeződött a székely társadalom. A korábbi primori réteg tagjai közül némelyek az új helyzetet tehetségesen fordították saját hasznukra azáltal, hogy a korábbi „klasszikus” primori magatartás, a régi karrierstratégiai elemek mellé újakat is felhasználtak felemelkedésük érdekében.¹⁷ Az új lehetőségeket a legügyesebben néhány udvarhelyszéki primori család tudta kihasználni. A már János Zsigmond idején felemelkedni kezdő homoródszentpáli Kornis dinasztia legjelentősebb tagja, a művelt humanista Kornis Farkas¹⁸ a század végére az egész székre kiterjedő hatalmi struktúrát hozott létre, és befolyása átnyúlt Maros- és Háromszék területére is.¹⁹ Bár Kornis Farkast, aki klientúrája révén voltaképpen az egész Székelyföldet mozgatni tudta, Vitéz Mihály megölette, a Kornis-birodalmat az egyik veje, Petki János továbbra is összetartotta.²⁰ Petki, aki már Bocskai István fejedelemsége alatt szoros kapcsolatba került az Erdély irányítására rendelt Rákóczi Zsigmonddal, eredményesen képviselte a hatalomépítő székely nemesség érdekeit Bocskai halálát követően is. Rá-

¹² Barta, 1984.

¹³ Erről: Balogh, 2005, 51–52.; Veress, 1983, 40–41.; Demény: *A közszékelyek 1595–1596. évi felkelése*. 1979, 60.

¹⁴ Balogh, Horn, 2008, 855.

¹⁵ Demény, 1976; Demény: *A közszékelyek 1595–1596. évi felkelése*. 1979.

¹⁶ Demény, 1976.

¹⁷ A klasszikus primori magatartáson a katonai karrier elsődleges voltát értjük. A primor feladata a hadi vállalkozások vezetésében való részvétel, több lóval és kétségkívül nagyobb áldozatokkal, mint a lófői rend tagjai. Ennek következtében a 14–15. század során kezdődött el a Székelyföldön kívüli birtokok szerzése és erősödő hatalmaskodás a Székelyföldön belül.

¹⁸ Balogh, Horn, 2008; Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005, 89–93.

¹⁹ A Marosszékkal való kapcsolat a régebbi, ugyanis már Kornis Miklós, Mihály és Farkas apja is szerzett ott birtokokat, amiket Mihály tovább gyarapított. Vass, 1910, 124–125., 263–265.; Horn: *Tündérszék útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. 2005, 79–83.

Háromszék irányában Kornis Farkas igyekezett terjeszkedni, főképpen azután, hogy a század végére a vargyasi Daniel család is bekerült a kliensei közé, akiknek a birtokai részben hátrások voltak Háromszékkal, részben pedig Háromszéken voltak. Ról Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/2. B. 1590. június 7.

²⁰ Balogh, Horn, 2008, 883–886.

kóczi Zsigmondnak fejedelemként kiállított székely tárgyú oklevelei azt mutatják, hogy a székely nemességet támogatta és segített fenntartani a Kornis-klientúrát.²¹

Báthory Gábor az eddig bemutatott előzmények után került Erdély élére. Fejedelemmé választását nagyrészt annak a szövetségnek köszönhetette, amit a felkelt hajdúsággal kötött. A katonaként tehetséges fiatal fejedelem feltehetőleg bizonyos megkülönböztetett rokonszenvvel viseltetett az egyéb katonáskodó társadalmi csoportokkal is. Annál is inkább sejthető ez, mert a Báthory család sarjaként szabályos öröksége volt a lengyel-orientáció és a lengyel trón megszerzésének ambíciója. Valószínűleg ez is az oka volt annak, hogy fejedelemsége első három esztendejében határozott figyelmet szentelt a székelypolitikának. Ennek nyitányaként fontos megemlítenünk, hogy amint azt a szakirodalom is számon tartotta, Báthory Gábor volt az első erdélyi fejedelem, akinek a választási feltételei között szerepelt a székely szabadság megtartásának kötelezettsége.²²

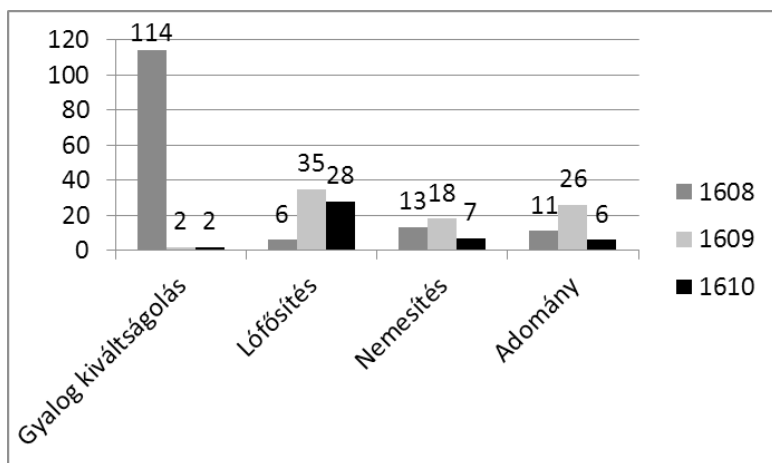
A fejedelemség majd' hat évre tehető időtartamából az első háromban beszélhetünk rendkívül tudatos székelypolitikáról. Ennek a politikának az elemeiből határozottan kirajzolódik a székelység harcértéke növelésének szándéka. Az intézkedések radikális szembefordulást mutatnak Rákóczi Zsigmondnak a székelyekkel kapcsolatos döntéseivel. Rákóczi a székely kérdésben fejedelemként, csakúgy, mint Bocskai képviselőjében, elsősorban az udvarhelyszéki nemes, Petki János tanácsait követte, aki már Bocskai alatt székely főkapitány lett, Rákóczi pedig kancellárjává is kinevezte. Petki viszont, mint azt az előzőekben már bemutattuk, a Kornis Farkas által kiépített hatalmi struktúra élén állt ekkoriban. Ahhoz tehát, hogy az eddigiekhez képest gyökeresen mást kezdjen az új fejedelem a székelységgel, voltaképpen az egész Kornis–Petki-klánnal kellett szembefordulnia. A hatalmaskodásban és a hatalomépítésben jeleskedő Petkinek és a körülötte szerveződött székely nemesi körnek az elsődleges célja a szabad székely közösségek földjeinek megszerzése és minél több székelynek valamilyen tőlük függő státusba hozása volt. Ez azonban éppen ellentétben állt Báthory Gábor céljaival, aki a székely katonaelemet kívánta megőrizni. Céljai eléréséhez nem számíthatott tehát a Kornis-klán segítségére. Petki ezt Báthory uralma legelején világossá is tette, hiszen önként lemondott a kancellárságról.

Az első három év intézkedései azt mutatják, hogy, legalábbis a székely kérdésben Báthory politikája sikeres volt. Következétesen törte le a Kornis-klán székek fölött is átvéló hatalmát, valamint erősítette a székely katonai potenciált. A szé-

²¹ Balogh: *A székely társadalom Bocskai István korában*. 2008; Balogh, 2005. 1607. március 23-a és július 22-e között sokakat lófővé emelt, és május 27-én csíkrákosi Barthó Istvánnak, aki a székely gyalogság vezére volt, és szentléleki Matthis Jánosnak *armálist* adományozott. Endes, 1938, 101.

²² Szilágyi, 1875–1898, VI. 90.

kely katonaelem megerősítésének egyik része volt, hogy a vajdaságokkal határos székely falvaknak felmentést adott a hadba vonulás kötelezettsége alól a hágók őrzésének megerősítése fejében. Már 1608. május 10-én kiadta első ilyen tárgyú rendeletét, amelyben megerősítette Kászsónszék szabadságát és erősíteni igyekezett a Moldva felé irányuló határvédelemben betöltött szerepét.²³ 1609. május 3-án Csíkdánfalva lakosainak a kiváltságait erősítette meg ugyanezzel a szándékkal.²⁴ Még ugyanez év júniusában adott széles körű kiváltságokat az Udvarhelyszéken fekvő két Oláhfalunak.²⁵ Az oklevél a havasok közepén fekvő két falunak határvédő feladatokat írt elő, valamint azt, hogy minden évben 1000 szál deszkát szállítsanak a fejedelem számára Köhalomszékbe. Mindezt felmentést kaptak a hadfölkelésben való részvételtől, a taksától, sőt, bármiféle segély címén szedett adóktól is, valamint a tizedtől, a kilencdetől, és egyéb szolgálatoktól is. Ezekkel az intézkedésekkel a lengyel hadjáratra készülő ifjú fejedelem a „hátországát” kívánta biztosítani. Döntései azonban komoly ellenállásba ütköztek, még pedig olyannyira, hogy a kiváltságok egy részét csak 1613-ban sikerült az országgyűléssel is elfogadtatni.²⁶ A székely katonai potenciál erősítését célozták Báthory Gábor egyéni adományozásai is.

36. ÁBRA: BÁTHORY GÁBOR KIVÁLTSÁGOLÁSAI

²³ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, V. k. 21. fol.

²⁴ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 227. fol.

²⁵ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 322.

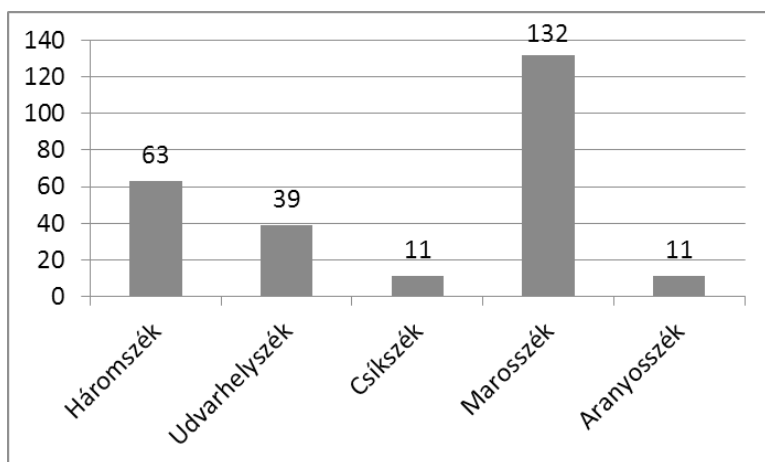
²⁶ Endes, 1938.

Az egyéni rangemelések Báthory fejedelemségének első három esztendejében voltak jelentősek.²⁷ Nagyszámú egyéni rangemelés két esztendőhöz és két székhez kötődik. Báthory beiktatása után szinte azonnal, tehát még 1608 folyamán kiemelkedő számú gyalogszékely kiváltságolást adományozott marosszéki székelyeknek, szám szerint 110 ilyen oklevelet ismerünk. 1609 folyamán még öt gyalogkiváltságot adott Udvarhelyszékieknek, illetve egyet egy háromszéki székelynek.²⁸ A lófősítések száma meglehetősen kiegyensúlyozott, kettő-három között mozgott székenként. Nemesítést még ennél is kevesebbet adományozott, a fejedelemsége ideje alatt ilyen típusú oklevelek száma 36. Ehhez képest a gyalogkiváltságok száma 119, a lófősítéseké pedig 75. Jól látható, hogy kimagasló volt a gyalogos kiváltságolások száma, és ebből 112 oklevelet marosszéki székely kapott. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a fejedelem nem a nemesek számát kívánta növelni, hanem a katonáskodó közrendét. A feltűnően nagy számú gyalogkiváltságolás által a fejedelmi testőrséget akarta megerősíteni, még hozzá kifejezetten a marosszéki székelyek közül. Az első évet követően az ilyen típusú oklevelek kiadása gyakorlatilag megszűnt. A lófősítések száma azonban éppen a következő két esztendőben szaporodott meg, ugyanis 1609-ből 34-et, 1610-ből pedig 29-et ismerünk. A lóval katonáskodó székelység megerősítése az egész székelyföldre kiterjedően fontos volt, ezért a lófősítések száma székenként hasonló volt. 1610-ben a lófősítések többsége egyetlen székre összpontosult, a harcokban hűségesen mellette álló háromszékieket jutalmazta meg ezúttal Báthory.²⁹

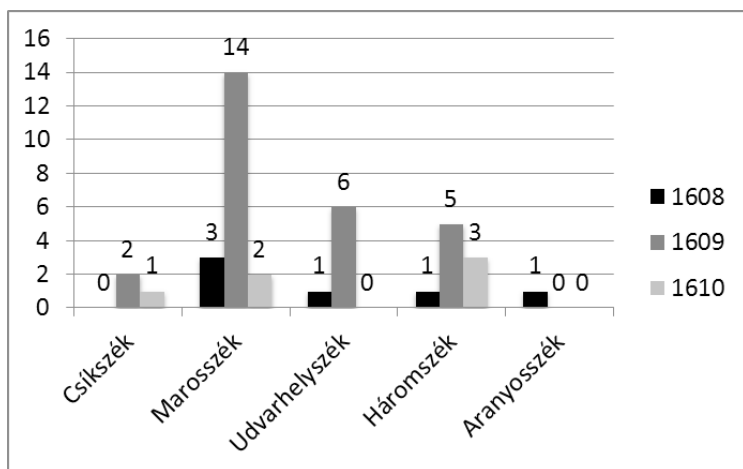
²⁷ 1611-ből csupán egyetlen nemesítést ismerünk, amit egy csíki székely, bizonyos borsovai Bene Balázs kapott. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, VI. 74. Az 1612-es és 1613-as évekből nem ismerünk ilyen típusú okleveleket. Ez jelentheti az ekkor készült oklevelek megsemmisülését is, ám, mivel ezen oklevelek nagy részét a Királyi Könyvekben is rögzítették, bizonyos mértékig hitelt adhatunk a kapott értékeknek.

²⁸ A gyalogkiváltságolások alakulása sok tekintetben hasonlóságokat mutat II. Rákóczi Györgynek a fejedelemsége elején tapasztalható politikájával, aki szintén háborúra készült, mint ahogyan azt Báthory Gábor tervezte, és szintén a román vajdák ellen vezette először a seregeit, amiben meglehetősen nagy számú székely harcolt.

²⁹ Szilágyi, 1867, 139–140.

37. ÁBRA: BÁTHORY GÁBOR KIVÁLTSÁGOLÁSAI SZÉKEK SZERINT

38. ÁBRA: BÁTHORY GÁBOR BIRTOKADOMÁNYAI A SZÉKELY NEMESSEKNEK

A rangemelő oklevelek mellett fontos szerep jutott az adományleveleknek, annak ellenére is, hogy az összesen 226 rangemelés mellett mindössze 36 birtokadományt ismerünk, tehát kétségtelenül nem a székely nemesség hatalmi törekvéseit kívánta elsősorban megerősíteni. Az is érdekes, hogy a 16. század második felében a birtok és jobbágyszám tekintetében a székely átlagot messze meghaladó udvarhelyszéki nemességgel szemben jóval több adománylevelet bocsájtott ki Marosszék székelysége számára. Míg Udvarhelyszékben összesen hét adománylevélről tudunk, addig a korábban szinte a legkisebb birtokokat magukénak tudó marosszékiek húsz

esetben kaptak különféle adományokat. Egyértelmű tehát, hogy Báthory határozott célja volt az udvarhelyszéki hatalmi koncentráció felszámolása. Bocskai Istvánnal szemben, aki a Kornis-klán létét arra használta fel, hogy rajtuk keresztül irányíthassa a Székelyföldet, Báthory bármikor ellene fordulni képes rivális hatalmat látott bennük, ezért, minden bizonnyal tudatosan karolta fel Udvarhelyszékkal szemben az egészen más birtokstruktúrával bíró Marosszéket. Az udvarhelyszéki vezető nemesség hatalmának „leépítését” mindazonáltal Báthory csak fokozatosan tehette meg, ezért, bár jóval kisebb mértékben adományozott Udvarhelyszéken, mint elődei, a Kornis-klán tagjai még az ő uralma idején is részesültek kisebb-nagyobb adományokban. Így Kornis Farkas egyetlen, még a 17. század elején is életben lévő, legkisebb fia, Ferenc is kapott birtokokat, igaz ugyan, hogy nem Udvarhely, hanem Marosszék területén.³⁰

Az ifjú Kornis 1609 októberében kapott új adományt Erdőszentgyörgyön, Csókfalván valamint Havadtőn található részjóságaira. Kornis Farkas egyik veje, a korábban Bocskai titkáráként tevékenykedő, nagy műveltségű Péchi Simon is kapott birtokokat, mégpedig már 1608 májusában,³¹ az indoklás szerint a diplomáciai érdemeiért. Az oklevél új adományt adott az összes szenterzsébeti birtokaira, az udvarházaira, ezen kívül birtokokat szerzett Kolozsvár vármegyében két faluban, valamint Torda vármegyében egy faluban. Az említetteket Péchi eredetileg Rákóczi Zsigmondtól kapta, de Báthory mindennek a birtokában megerősítette. Az udvarhelyszéki nemesi elit soraiból jelentős birtokadományokat kaptak a szentdemeteri és véczkei Balássyak. Noha családi kapcsolatban álltak ők is a Kornisokkal, a Kornis Farkas által létrehozott hatalmi struktúrának még nem voltak teljesen beépült tagjai, és valójában az elit soraiba való emelkedésük a 17. század elejére tehető. A Báthory által nekik juttatott birtokok nagysága jócskán meghaladja a széken belüli többi birtokadományt. 1609 folyamán több ízben részesültek adományban. A család felemelkedésének legfontosabb figurája, Balássy Ferenc szerezte ezeket a maga és fiai, ifjabb Balássy Ferenc és Mihály számára. Már az első, nekik adott oklevélben, amit július 20-án keltezett a fejedelem, az idősebb Balássy Ferencet, mint Udvarhelyszék kapitányát, Mihály fiát pedig mint marosszéki kapitányt említette. Az oklevél szövegéből továbbá arra is következtethetünk, hogy az adományként kapott birtokokat a család a megelőző évek során részben hatalmaskodás útján szerezte. Ekkor a család kilenc faluban és a környékén kapott birtokokat, Udvarhelyszékben és két faluban Marosszéken. Még az év őszén a Balássyak külön oklevélben királyi jogot is szereztek birtokaikra.³² A Balássy család tehát, noha részben része volt a Kornis-klientúrának, mégis ri-

³⁰ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 412. fol.

³¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 10. fol.

³² MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 394–395. fol.

válisként emelkedett fel meglehetősen gyorsasággal, és feltehetjük, hogy a Báthory által nekik adott juttatások és előnyök is azt a célt szolgálták, hogy megtörjék a korábbi Kornis-hegemóniát a székben és az egész Székelyföldön. Az adománylevelek többségét marosszéki székelyek kapták. Marosszék primori rétege a 17. század elején még őrizte a korábbi primorok jellemzőit, ami azt jelenti, hogy kisméretű birtokokkal és kevés jobbággyal rendelkezett. Sokatmondó, hogy Báthory Gábor a fejedelemsége második esztendejében egész sor ilyen, korábban országos léptékben mindenképpen jelentéktelennek számító marosszéki primori családot adományozott meg. Az adományok között vannak egészen jelentősek is, például a szövérdi Gáspár Jánosé, akinek a birtokai a marosszéki Kornis-birtokok szomszédságában helyezkedtek el. A nekik juttatott jelentős adomány által némileg tehát kompenzálni lehetett a Kornisok marosszéki hatalmát. Rajta kívül jelentős adományban részesült Kun János, aki ezáltal a marosszéki elitbe emelkedett, Dersi János, aki az egyik legtöbb jobbággyal bíró nemes lett a székben, valamint vajai Literáti János, aki összesen 14 településen jutott részbirtokokhoz, köztük két telken kúriához is.³³ Bár az országgyűlési végzések és oklevelek tanúsága szerint Báthory Gábor maga is készíttetett *lustrát*, azt ez ideig nem sikerült megtalálni, ezért sejtethető, hogy nem maradt fenn. A legközelebbi összeírás a Bethlen által készíttetett 1614-es *lustra*, ami, csupán egy esztendővel Báthory halála után készült, elsősorban éppen a Báthory fejedelemsége alatti székely társadalom állapotáról ad képet. Az 1602–1603-as Basta-féle *lustra*, bár nem volt teljes, a nemességre nézve legalább hozzáférőlegesen információkat adhat, és abban segíthet, hogy felmérjük a változásokat, amik éppen Báthory idejében zajlottak.

A Basta által készíttetett *lustra* már jól mutatta a 16. század második felében végbement átalakulásokat a nemességen belül. Szám szerint legtöbb primort Háromszéken írtak össze,³⁴ akik azonban birtok és jobbágyszám tekintetében messze alatta maradtak az udvarhelyszéki nemességnek. A háromszéki 110 primor mellett Udvarhelyszéken csak 27 nemest írtak föl, míg Csíkszékben 16-ot, Marosszéken pedig 23-at. Marosszéken a viszonylag kevés primor mellett meglehetősen sok olyan lófő volt, akiknek jobbágyaik voltak, itt tehát nem alakult ki jelentős különbség a primorok és a lófők között. Ezeket a nem túl jelentős primorokat igyekezett erősíteni Báthory számos adománya. Támogatásokkal azt ugyan nem sikerült elérni, hogy az udvarhelyi nemességet elérje a marosszékiek gazdasági ereje, de azt igen, hogy megtörjék az udvarhelyi nemességnek az egész Székelyföldre kiterjedő hatalmát, amit a 17. század folyamán már nem is sikerült visszaszerezni. Az udvar-

³³ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI–XVI. k. VI. k. 406. fol.

³⁴ Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998. IV. k.; Balogh: *A székely nemesség helyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a Liber Regius oklevelei alapján*. 2008, 170–180.

helyi nemességet azonban nem a marosszékiek felemelkedése, hanem a háromszéki és a csíki nemesség megerősödése váltja a hatalomban.

A Báthory Gábor által alkalmazott és az előzőekben már bemutatott, fejedelmi testőrséget megerősítő kiváltságolások, a viszonylag nagy számú lófősítések és az átkelők védelméről való gondoskodás még a konkrét hadra való felkészítés elemei voltak. Az udvarhelyszéki nemesség visszaszorítása azonban jól mutatja azt, hogy Báthorynak átfogó rendezési terve is volt a székely társadalommal kapcsolatban. Ennek egyik alapvető eleme volt az a rendelkezése, amit a hatalomra kerülése után nem sokkal adott ki. Eszerint az országgyűléssel szavagtatta meg azt a határozatot, amelyben Senyei Pongrácot és Petki János tanácsurat rendelték fejedelmi biztosoknak, akiknek feladatuk a jobbágyosodás felmérése volt. Azt is megszavagták, hogy az erőszakos hatalmaskodóktól a *fiskus*nak az említett két biztos foglalja vissza az erőszakkal szerzett jobbágyságokat.³⁵ Az 1608. szeptemberi országgyűlés törvényt hozott arról, hogy aki a székelyek közül jobbágy lett, azt szabadítsák fel, mégpedig kifejezetten azzal a céllal, hogy a hadban szolgálhasson, és ha újra jobbágyga lenne, akkor halállal bünhődjön.³⁶ Elrendelték azt is, hogy ezen túl nemes vagy lófő szabad székelyt ne tegyen többé jobbágyga, ám ha ezt mégis megtennék, akkor 500 forint bírságot kötelesek fizetni.³⁷

A Balássyáknak adott, 1609. július 20-án kiállított oklevél szövege szerint ekkorra, tehát pusztán egy évvel Báthory beiktatása után a határozatban foglaltak ténylegesen meg is történtek. Ezzel az intézkedéssel Báthory visszatért Bocskainak ahhoz a törekvésehez, amit 1605 folyamán Petkihez írott leveleiben³⁸ folyamatosan képviselt, vagyis az erőszakos jobbágyosítás elleni határozott fellépéshez és ezáltal a katonai erő minden eszközzel való megtartásához. A székely városokkal kapcsolatosan folytatta a fejedelmek eddig követett politikáját, amennyiben megerősítette a városok többségének addigi kiváltságait.

1608. május 12-én, június 4-én, majd szeptember 12-én Csíkszereda kiváltságait erősítette meg, amelyeket Izabella adományozott, június 10-én Kézdivásárhelynek Zsigmondtól kapott kiváltságait erősítette meg,³⁹ 1609 decemberében pedig Marosvásárhely bírónak, esküdtjeinek és lakosainak adott adományt Bordoson, Székelyfalván és Szentannán.⁴⁰

Szintén 1609-ben erősítette meg azt az adománylevelet, amelyben Székelyudvarhelyhez csatolták Gyárosfalvát és Szentimrét, két Udvarhely melletti

³⁵ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 270–271.

³⁶ Szilágyi, 1875–1898, VI. 113.

³⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, VI. 28.

³⁸ Mikó, Szabó, 1855–1862, IV. k. 341–350.

³⁹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, V. k. 31. fol.

⁴⁰ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, V. k. 415. fol.

települést, és a lakosoknak elrendelték, hogy Udvarhelyre költözzenek be, határaikat ezután együtt használják, és utasította Kornis Boldizsár székely generálist és háromszéki kapitányt, valamint Petki János fejedelmi tanácsost és udvarhelyszéki kapitányt, és a királybírókat, hogy a várost a hozzá csatolt faluk és határaik birtokában senki ne háborgassa.⁴¹ Báthory négy udvarhelyi céh szabályzatát megerősítette, a szabókét, a szűcsökét, a lakatosokét és a csiszárokét.⁴²

Bár jól látható, hogy mind Marosszékből, mind Csíkszékből, mind Háromszékből kiváltságolt városokat, Székelyudvarhely támogatása esetében ismét csak tetten érhető, hogy a várost a székkal szemben pártfogolta a fejedelem, amikor két falut és annak határait is hozzá csatolta.

VÁLTOZÁSOK A SZÉKELY ELITBEN

Mint azt eddig láthattuk, Báthory Gábor meglehetősen tudatosnak tűnő székelypolitikával rendelkezett, aminek az elsődleges eleme a közvetlen harcckészség megteremtése és egy rögtön hadra fogható katonai kontingens kialakítása volt. Emellett hosszú távon is igyekezett megerősíteni a székely katonaelemet azáltal, hogy nem csupán erősen tiltotta a szabad székelyek önkéntes vagy erőszakos jobbágyul kötését, hanem a fejedelmi biztosok által a már jobbágygá lett székelyeket vissza is foglaltatta uraiktól. Ebben a tekintetben Bocskai elképzeléseit követte, amivel viszont szemben állt a Bocskait követő Rákóczi Zsigmond, aki bizalmasára, Petki Jánosra hallgatva a hatalmaskodó és jobbágyszerző nemességet pártfogolta. Báthory Gábor Rákóczi lemondatása révén került Erdély fejedelmi székébe, ezért minden bizonnyal gyanakodva tekintett az elődje és politikai ellenfeleinek arra a bizalmasára, aki kancellári tisztsége mellett székely főkapitányi posztja révén az egész székely haderő fölött parancsnokolt. Ezért érezhette fontosnak azt, hogy Petki hatalmát fokozatosan leépítse. Ebben a folyamatban az első lépést mindazonáltal maga Petki tette meg, amikor a fejedelmváltás után lemondott a kancellárságról.⁴³ A székely főkapitányi tisztségre azonban már Báthorynak is más jelöltje volt, ugyanis arra ruszkai Kornis Boldizsárt nevezte ki. A döntés számos célt szolgált egyszerre. Egyrészt gesztus volt ez a Kornis által vezetett erdélyi nemeseknek és a köszönet kifejezése a fejedelemmé választás érdekében nyújtott támogatásért.⁴⁴

Másrészt, minthogy a ruszkai Kornis család éppen a 17. század első éveiben próbálta hatalmaskodás révén is megszerezni a Kornis Farkas halála után még kiskorú

⁴¹ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 322.

⁴² Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 326–327.

⁴³ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 320–321.; Szilágyi, 1875–1898, VI. k. 12.

⁴⁴ Horn: *Önagsága merénylői (Gondolatok egy politikai összeesküvésről)*. 2005, 184–185.

Kornis Ferenc által tulajdonolt Kornis-birtokok egy részét,⁴⁵ a ruszakai Kornisok a szentpáli Kornisok riválisává válhattak a Székelyföldön belül. Ezért Kornis Boldizsár már 1608. április 11-én megkapta kinevezését a székely főkapitányi tisztségre.⁴⁶ Kornis emellett fejedelmi tanácsos és háromszéki főkapitány is volt.⁴⁷

Uralma első két esztendejében még megtartotta Báthory Gábor Petki Jánost, a Kornis-klán aktuális irányítóját az udvarhelyszéki főkapitányi tisztségben,⁴⁸ sőt országos feladatokat is kapott. Még 1608 telén Moldvában járt követségben,⁴⁹ valamint szintén 1608-ban Senyei Pongrácz mellett őt rendelte az országgyűlés azoknak a székelyeknek az összeírására, akik erőszak által vagy önkéntesen jobbágygá lettek.⁵⁰

Az országos biztosság fontos feladatnak számított, ám egyszersmind az eleve nébe talált Petkinek azáltal, hogy éppen a többek között erőszakkal jobbágyosítottak számba vétele és a kincstárnak való visszafoglalása volt a megbízatás tartalma. Petki János a megelőző évek egyik legerőszakosabb jobbágyosítója volt, ezért érzékenyen érintette a procedura, amit éppen neki kellett levezénielnie nemcsak saját érdekei, hanem a kliensei ellenében is. Ezzel a gesztussal a kezdetét vette az a folyamat, amelynek során Báthory Gábor sikeresen állította félre a kor egyik legtekintélyesebb erdélyi politikusát. A legfontosabb változás az udvarhelyszéki főkapitányságról való leváltása volt, ami már 1609-ben megtörtént. Ráadásul nem akárhoz kapta meg ezt a fontos tisztséget, hanem az a – Báthory Gáborral rokoni kapcsolatba is került Némethy Gergely, aki Bocskai hajdúvezére volt, később pedig Kendi Ferenc leányával, Krisztinával való házassága révén az erdélyi főrendek közé emelkedett. Némethy, aki tehát 1609-től töltötte be az udvarhelyszéki főkapitányságot, akkor is hűséges maradt Báthoryhoz, amikor az apósa Kornis Boldizsárral együtt összeesküvést szőtt a fejedelem ellen.⁵¹

Ennek minden bizonnyal szerepe volt abban, hogy 1611-ben a Belső-Szolnok vármegye főispánjává nevezték ki. 1611. július 9-én a brassói csatában ő volt a fejedelmi hadak főparancsnoka. Az egyébként nem székely származású Némethyt olyanmódon Petki János ellenfelének szánt Báthory, hogy székely birtokokat is kapott, többek között a Petkiek birtokközpontját jelentő településen, Székelyderzszen is. Itt is temették el, miután 1612. szeptember 4-én belehalt a botfalvi templomerőd

⁴⁵ Balogh, Horn, 2008, 883.

⁴⁶ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, V. k. 5–6. fol.

⁴⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. k. 182–184., 184–185.

⁴⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. k. 184–185.

⁴⁹ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 323.

⁵⁰ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 325. és MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 270–271. fol.

⁵¹ Horn: *Önagysága merénylői (Gondolatok egy politikai összeesküvésről)*. 2005, 166–187.

ostromakor szerzett sebeibe. 1612. október 23-án Brassóban maga Petki János is meghalt, a birtokait felesége, Kornis Kata igyekezett egyben tartani. A Kornis-klán befolyásának fenntartása azonban az ekkoriban felnőtt korba lépett Kornis fiú, Ferenc feladata lett, aki mellett ott állt sógora, Péchi Simon, aki, bár tehetséges hatalmaskodó volt az általa folytatott perek tanúsága alapján, elsősorban a hivatali karriert építette. A kor egyik legjelentősebb és legkülönösebb intellektusa a fejedelmi udvarban forgolódott és diplomáciai feladatokat vállalt. A karrierjének íve Bocskai halálát követően ugyan megtört, de intellektusával képes volt az udvar számára nélkülözhetetlenné tenni magát. Ezt mutatja az is, hogy Rákóczi Zsigmond távozása után Báthory újra támaszkodott rá mint diplomatára, és már 1608. május 27-én megadományozta, kiemelve az adományban Péchi diplomáciai érdemeit.⁵² Péchi, Petki Jánoshoz hasonlóan Kornis-leányt vett feleségül, tehát éppen úgy része volt a Kornis-klientúrának. Az adományként kapott birtokok mégsem növelték a Kornis-klán széken belüli hatalmát, ugyanis a legtöbbjük a Székelyföldön kívül helyezkedett el, Kolozs és Torda vármegyékben.

Az ekkor nagyon komoly hátrátételt elszenvedő Kornis-klánhoz tartozónak számított az a szentdemeteri Balássy család, amelynek különösen két generációja játszott fontos szerepet Erdély és a Székelyföld történetében. A család karrierje a 16. század végén kezdett emelkedni. Nevüket az 1500-as években már a szék főemberei között emlegették, ráadásul kivétel nélkül mindig a szintén Szentdemeteren birtokos Nyújtódiakkal együtt. Az 1590-es években állandóan együtt szerepelt a nevük a forrásokban. 1590. január 5-én például a szék bíráiként említették Nyújtódi Györgyöt és Balássy Ferencet, Balássyt emellett a kapitány megbízottjának is nevezték. Még ugyanez év júniusában szintén a szék főtisztjei között sorolták fel őket, ismét csak együtt. Ezidőtájt Nyújtódi György alkirálybíróként szoros kapcsolatba került a Kornis családdal, különösen az 1590-ben meghalt Kornis Mihályhoz kapcsolódott, akinek Udvarhelyszéknek ugyanebben a részében terültek el a birtokai.⁵³ Valószínű, hogy a Nyújtódi családba beházasodott Balássyak megörökölték a Nyújtódi-birtokokat,⁵⁴ a szentdemeteri udvarházat ugyanis mindkét névhez kötötték a 16. század második felében.⁵⁵ A család feje azonban már 1579-ben bizonyosan Balássy Ferenc volt, ugyanis az ő udvarába került udvari papnak Bogáthy Fazekas Miklós.⁵⁶ Nyújtódi György, mint idősebb, gyermektelen rokon támogatta

⁵² MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, V. k. 10. fol.

⁵³ Kornis Mihályról: Balogh: *A székely nemesség helyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a Liber Regius oklevelei alapján.* 2008, 121–122.; Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603).* 2005, 90.; Balogh, Horn, 2008, 852–858.

⁵⁴ *A Rugonfalvi és Szentdemeteri Nyújtódi család.* 1903, 21.

⁵⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 303., III. 247., II. 41., IV. 37.

⁵⁶ Kenyeres, 1990.

minden valószínűség szerint Balássy karrierjét, ugyanis már 1566-ban együtt szerepelt a nevük abban a listában, amelyben a János Zsigmond mellett felkelt primorokat tartották nyilván.⁵⁷ A hadjáratokat követő nagy székelyföldi adományozási hullámban 1569-ben még nem Balássy Ferenc, hanem csupán a nyilván ekkor még jobban ismert Nyújtódi György szerzett Csöbön⁵⁸ tizenöt jobbágyot, akiket azonban a csöbi birtokrésszel együtt később a Balássy-birtokok között tartottak nyilván.⁵⁹ 1570-ben jelent meg a bírák közt Balássy Ferenc neve is.⁶⁰ Kornis Mihály halála után Nyújtódi György és Kornis Farkas viszonya megromolhatott, illetve lehetséges, hogy Nyújtódi elsősorban az idősebb Kornis-fivéren keresztül kapcsolódott a klientúrához, és a halálával ez a kapocs már nem volt olyan szoros.⁶¹ Az bizonyos, hogy a század végéhez közeledve Nyújtódi György neve egyre ritkábban szerepelt az alkirálybírók sorában.⁶² Túlzott öregséget vagy betegséggel kapcsolatos akadályoztatást ugyanis nem feltételezhetünk, hiszen még a 17. század elején is jelen volt a *lustrán*, valamint pereskedett is.⁶³ Balássy Ferenc viszont, aki Mikó Anna, Kornis Farkas unokahúgának a feleségül vétele révén⁶⁴ némi, ha nem is túl szoros szálakkal saját jogon is bekapcsolódott a Kornis-klánba, egyre nagyobb léptekkel haladt felfelé a ranglétrán. Basta bejövetelekor a Nyújtódiak és a Balássyak útja kettévált. Balássy Ferenc nem támogatta Bastát és nem is *lustrált* Basta seregében ellentétben Nyújtódi Györggyel. Bár Balássy Ferenc, Székely Mózes és a Kornis-klán kötelékében maradt, fia, Mihály Véczkén megjelent Basta *lustrájakor*, biztosítva a családot Basta esetleges uralma esetére is. Nyújtódi György Basta iránti hűségét a főkapitány 1603 áprilisában azzal hálálta meg, hogy Nyújtódi és a zsákodi székelyek Nyújtódi javára döntötte el.⁶⁵ Zsákod később, Csöböhöz hasonlóan, szintén a Balássy-birtokok részévé vált. Balássy Ferenc karrierje diplomáciai küldetéseinek köszönhetően emelkedett egyre magasabbra.

1605-ben a Kornis-klán részeként Bocskai követe volt a császári biztoshoz. 1606-ban a széken belül is magas tisztséget szerzett, hiszen királybíró lett, ekkor a véczkei előnevet használva. Feltehető, hogy ekkor még élt Nyújtódi György és Balássy Ferenc nem egyedül uralta Szentdemetert. Bár Balássy Ferenc Petki Jánossal, a széki főkapitánnyal együtt Rákóczi Zsigmond mellé állt 1607-ben, Bá-

⁵⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194.

⁵⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 245.

⁵⁹ Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998, IV. 369.

⁶⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 301.

⁶¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 11., 72.

⁶² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, F. II/2. 1590/11.

⁶³ Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998, IV. 115.

⁶⁴ Balogh, Horn, 2008, 878.

⁶⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 161.

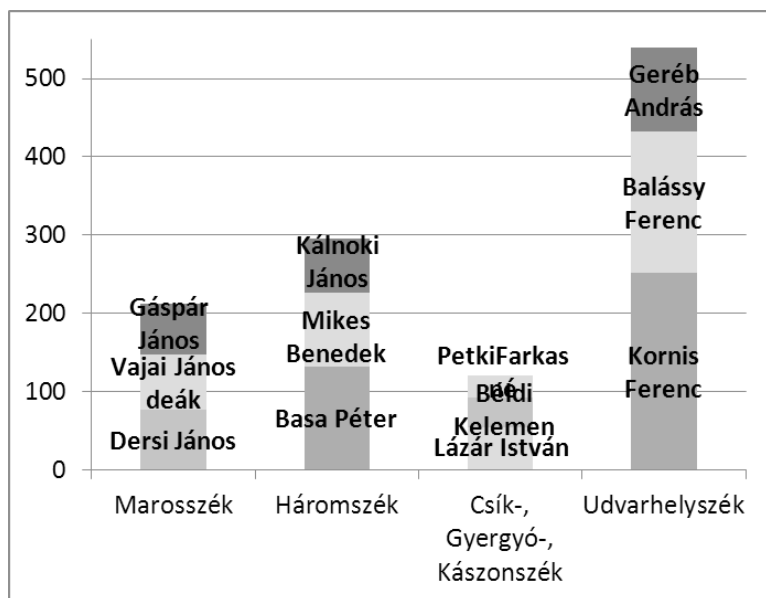
thory fejedelemmé választásakor nem követte Petkit akkor, amikor az, kancellári tisztről lemondva, újtalan jelezte, hogy nem támogatja az ifjú fejedelmet. A Bocskai alatt követként már bizonyított Balássy Báthory Gábornak is felajánlotta diplomáciai szolgálatait és fejedelemsége alatt végig kitartott mellette. Ezt a hűséget díjazta Báthory már 1609-ben a Balássyknak adományozott két oklevelében is, és egyben jó érzékkel választotta éppen Balássy Ferencet, aki Udvarhelyszéken belül a Kornisok riválisává emelkedett alig pár év alatt. Balássy főkirálybíróként tehetségesen működött együtt előbb Petki Jánossal a szék vezetésében, majd annak leváltása és Némethy Gergely főkapitánnyá való kinevezése után Némethyvel is. Alkirálybírójává a karrierjének építését nem sokkal korábban kezdő vargyasi Daniel család Mihály nevű tagját választotta. Az ambiciózus és katonai tehetséggel megáldott Daniel Mihálynak jelentős szerepe volt abban, hogy a székelyek Báthory Gábor mellé álltak a harcaiban. Mivel Daniel Mihályt nagyszerűen lehetett alkalmazni a hadvezetésben, alkaptánnyá nevezték ki, így Némethy Gergely közvetlen helyettese, Balássy Ferencnek pedig agilis munkatársa lett. 1613 januárjára Daniel Mihály már Balássy Ferenc első számú kliense lett, ekkor ugyanis székülővé is választatta. Némethy Gergely 1612-ben bekövetkezett halála után Balássy automatikusan lett a szék főkapitánya. A Danielek mellett olyan udvarhelyszékiekre támaszkodott elsősorban, akik a Kornis-klánnal szemben kialakult csoport tagjai voltak, tehát a Gerébekre és az Ugronokra. 1613-ban főkirálybíró lett mellette Geréb András, az alkirálybíró pedig már 1612 óta Ugron Pál volt. A főemberek közé már 1608-ban választották azt a Benedekfi Jánost is, igaz, ekkor még a fiatal Kornis Ferenc és a Kornis-kliens Fosztó Imre mellett.⁶⁶

Az 1614-es Bethlen-féle összeírás idejére Balássy Ferenc a széken belül birtokolt jobbágyságok számát tekintve Kornis Ferenc mögött már a második helyen volt, és az első ötbe bekerült Ugron Pál is.⁶⁷ A régi hatalmi struktúrát már csak az a Kornis Ferenc képviselte, aki valamivel később, Bethlen fejedelemsége idején utód nélkül halt meg, valamint Petki János özvegye.

⁶⁶ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 321.

⁶⁷ Balogh: *A székely nemesség helyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a Liber Regius oklevelei alapján*. 2008, 169.

A SZÉKEK LEGJELENTŐSEBB NEMESEI
SZÉKEN BELÜLI JOBBÁGYAIK ALAPJÁN

39. ÁBRA: A SZÉKEK LEGJELENTŐSEBB NEMESEI SZÉKEN BELÜLI JOBBÁGYAIK ALAPJÁN

Báthory Gábor fejedelemségének végére Udvarhelyszéken megvalósult, amit a fiatal fejedelem célul tűzött ki, azaz szétesett a Kornis-klientúra és felemelkedtek olyan csoportok, amelyek korábban nem jutottak szerephez a Kornis-klán nyomasztó súlya mellett. Megszűnt tehát Udvarhelyszék korábbi vezető rétegének a hegemoniája a széken és az egész Székelyföldön belül. Ez a változás lehetőséget adott új karrierek felépítésére. Újra erősödni látszott a katonai karrier révén felemelkedettek tábor. Ezt mutatja fiatal Geréb András karrierje, aki Bethlen Gábor testőrparancsnokaként országos súlyra tett szert, vagy Ugron Pál esete, aki az ősi primori katonai képességeket nagyszerűen kamatoztatta a hatalmaskodás terén.⁶⁸ Megjelent ugyanakkor és egyre jelentősebbé vált az olyan katonai karrier száma, amelyekben az illető székely a katonai tehetségét máshol kamatoztatta, egy végvár katonájaként vagy egy nemes magánhadserégében.⁶⁹ Nagyszerű példa erre Lippai András esete, aki végvári katonaként kezdett felemelkedni. Ekkor jelentkezett először az a karrierstratégiai elem is, ami a katonai vezetők elő-

⁶⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/1. F. 1612/II., 1612/16.

⁶⁹ Balogh: *Lippai András*. 2006.

jogainak a felhasználását jelentette klientúraépítés céljából. Lippai pályája erre is jó példa. A végvári katonáskodáskor a Székelyföldre hazatérve az egykori lófő a széki seregek hadnagyává emelkedett. Ilyen minőségében lehetősége volt a hadba menés alól felmentést adni, amiért viszont mindenféle juttatásokat fogadott el. Ennek a révén némelyeket személyi függésbe is vont. Kornis Farkas korábbi klientúrájának tagjai is tovább építették a karrierjüket, különböző irányokban. Az egyik, leghűségesebb kliens, Kornis Farkas állandó alkirálybírája maradt a legtovább a klientúra tagja és használta a legtovább annak előnyeit a felemelkedésre. 1608-ban, tehát Báthory Gábor uralmának a kezdetén még „működött” is a klán érdekérvényesítő képessége, hiszen a lófő Fosztó Imre is bekerült a szék főemberei közé.⁷⁰ Később azonban már nem sikerült ezt a pozícióját megtartania, nagyhatalmú pártfogó jelenléte nélkül.

A periratokban fennmaradt adatok alapján azt mondhatjuk, hogy megszapordtak a hatalmaskodások, és a korábban csupán kisszámú felemelkedett nemesi család mellé jóval többen igyekeztek felzárkózni. Ezek között a legtöbben valamilyen formában Kornis Farkas érdekköréhez kapcsolódtak, mint például Fosztó Imre, Tiboldi György, vagy Bögözi András. A Petki félreállításával erős vezető nélkül maradt klientúra tagjai ekkorra saját lábukra igyekeztek állni. Mellettük erőre kaptak azok is, akiket a Kornis-uralom idején háttérbe szorítottak. Fiafálvi Geréb András volt közöttük a legnagyobb hatalmú, legnagyobb birtokkal és legtöbb jobbaggyal rendelkező, klasszikus katonaember, aki mellé felsorakoztak az ábrámfalvi Ugronok és a Benedekfi család tagjai is.⁷¹ Kornis Farkas kedvelt karrierstratégiai elemét, a gyámkodást Ugron Pál is előszeretettel alkalmazta a klientúraépítésben, amikor 1612-ben tutoraként védelmezte kliense, Benedekfi János özvegyét, Gálffy Borbála asszonyt.⁷² Az éppen felnőtté váló Kornis Ferenc ereje még pusztán addig terjedt ekkoriban, hogy igyekezzen megtartani a már meglévő birtokokat. A nevét Báthory Gábor fejedelemsége első négy évében mindössze egyetlen perben lehetett megtalálni.⁷³ 1613-ban hirtelen két perben is felpe-

⁷⁰ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 321.

⁷¹ Balogh, Horn, 2008, 873–874.; Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/2. C. 1613/16., 1613/46., 1615/219., 1617/79.

⁷² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/2. C. 1612/14. A klientúraépítés tipikus módjának tekinthető a tutori feladatok vállalása. Kornis Farkas nemcsak székelyföldi, hanem azon kívüli családokkal is tutori kapcsolatba került, és ezt a mintát követték a székben a kliensei és az ellenfelei is. Ezt a viszonyt a gyermekekre és az asszonyokra is előszeretettel kiterjesztették.

⁷³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/2. C. 1612/23.: Ebben a perben Kornis Ferenc azt a közös földterületet próbálta megóvni a homoródújfalvi lófőktől, amit még apja, Kornis Farkas, és annak a 90-es évekre leghűségesebb kliensévé vált vargyasi Daniel Péter foglaltak el a Kornis család számára.

resként jelent meg. Mindkét per azt mutatja, hogy az alsóbb társadalmi csoportok is érzékelték a Kornis-klientúra szorításának lazulását, és ellenálltak annak a nyomásnak, amely a közös földek kisajátítására irányult. Többben „felszabadították magukat” a Kornisnak végzett szolgálat alól is.⁷⁴

Az egyik legaktívabb pereskedő, Bögözi András karrierje talán a legérdekesebb. A Kornis-kliensként indult Bögözi, akit 1612-ben a főemberek közé is beválasztottak,⁷⁵ nemcsak tehetséges és energikus hatalmaskodó volt, hanem az új lehetőségek buzgó és kreatív kipróbálója is. Székelyudvarhelyre költözött és a székelyek között rendhagyó karriert folytatott azáltal, hogy kiterjedt szász kapcsolatrendszerét felhasználva, borkereskedelemmel kezdett foglalkozni.⁷⁶ Az üzlet olyanmódra „beindult”, hogy Bethlen Gábertől már a hadba vonulási kötelezettség alóli felmentést is megszerezte.⁷⁷

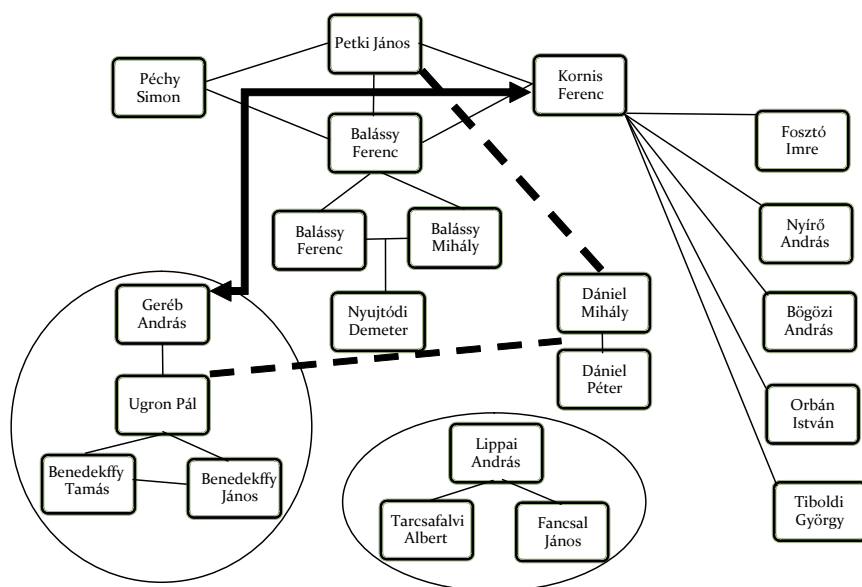
⁷⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/2. C. 1613/16., 1613/46.: Az 1613-ban folytatott perekben Ravafalva lakosságával került szembe Kornis, ami az 1612-es, Homoródújfalú ellen folytatott pert ismételte, amennyiben a falu szabad székelyei igyekeztek megszabadulni itt is a közös földeket kisajátító nemesi családtól, aminek aktuális képviselőjét, Kornis Ferencet nem találták olyan erősnek, mint apját. A megindított perek azokra is hathattak, akik Kornis szolgálatban álltak, ugyanis szám szerint öten kívántak ugyanekkor megszabadulni a szolgálati kötöttségek alól.

⁷⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/2. C. 1612/3., 1612/12., 1612/20., 1612/22.

⁷⁶ 1612 karácsonyában egy olyan pert folytatott Bögözi András az udvarhelyi Kézdi György ellen, amiből világosan kiderül, hogy Bögözi borkereskedelemmel foglalkozott, mégpedig a kőhalomszéki szászoktól szerezte be a bort, amit a hajdúknak közvetített.

⁷⁷ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VII. 11–12. fol.

UDVARHELYSZÉK ELITJÉNEK KAPCSOLATI HÁLÓI

40. ábra: Udvarhelyszék elitjének kapcsolati hálói

Az 1614-es *lustrajegyzék* székenkénti eredményeinek összehasonlítása alapján azt mondhatjuk, hogy a nemesi birtokok, valamint a birtokolt jobbágyságok száma tekintetében Udvarhelyszék társadalma megőrizte vezető helyét a székek között. Azáltal azonban, hogy Báthory Gábor éppen az udvarhelyszékiek rovására igyekezett „helyzetbe hozni” a többi szék nemeseit is, megkezdődött a felzárkózás. A legjelentősebb emelkedést nem a még mindig nagyon sok lófővel rendelkező Marosszék esetében regisztrálhatjuk, még akkor sem, hogyha Báthory a fejedelemsége első két-három esztendejében látványosan támogatta e szék nemességét. A trónkövetelők azok a háromszéki nemesek lettek, akik éppen az 1610-es évektől álltak Báthory Gábor mellé és támogatták őt a harcaiban. Az itteni nemesek közül a Mikések, a Kálnokiak, a Tholdalagiak és a Béliak valamint a Mikók is ekkor kezdték meg karrierjük felépítését és jutottak az országos politika színpadára is. A 17. század közepére befolyás és országos szerepvállalás tekintetében fel is váltották az udvarhelyszéki nemességet.

A SZÉKI NEMESI TÁRSADALMAK ELITJE 1614-BEN: MAROSSZÉK

<i>Nemes</i>	<i>Jobbágyok száma</i>
<i>Dersi János</i>	76
<i>Vajai János deák</i>	71
<i>Gáspár János</i>	65
<i>Lázár János</i>	63
<i>Kun János</i>	58
<i>Kornis Ferenc</i>	54
<i>Tóth Mihály</i>	44
<i>Ozdi Gergely</i>	28

A SZÉKI NEMESI TÁRSADALMAK ELITJE 1614-BEN: HÁROMSZÉK

<i>Nemes</i>	<i>Jobbágyok száma</i>
<i>Basa Péter</i>	132
<i>Mikes Benedek</i>	94
<i>Kálnoki János</i>	69
<i>Imecz István</i>	57
<i>Tholdalagi Mihály</i>	53
<i>Mikes Zsigmond</i>	47
<i>Béldi Kelemen</i>	44
<i>Mikó György</i>	38
<i>Daczó László</i>	36

A SZÉKI NEMESI TÁRSADALMAK ELITJE 1614-BEN: CSÍK-, GYERGYÓ-, KÁSZONSZÉK

<i>Nemes</i>	<i>Jobbágyok száma</i>
<i>Lázár István</i>	54
<i>Béldi Kelemen</i>	38
<i>Petki Farkasné</i>	29
<i>Komáromi István</i>	28
<i>Kelemen Mihály</i>	26
<i>Mattys János</i>	22
<i>Apor Lázár</i>	21

A SZÉKI NEMESI TÁRSADALMAK ELITJE 1614-BEN:
UDVARHELYSZÉK

<i>Nemes</i>	<i>Jobbágyok száma</i>
<i>Kornis Ferenc</i>	252
<i>Balássi Ferenc</i>	180
<i>Geréb András</i>	108
<i>Petky Jánosné</i>	100
<i>Ugron Pál</i>	58
<i>Péchy Simon</i>	57
<i>Dániel Mihály</i>	53
<i>Bögözi András</i>	44
<i>Balássi Mihály</i>	40

Az 1610-es merényletet követően már megbillent Báthory Gábornak az addig rendkívül következetes székelypolitikája. A széki főtisztek között hozzá hű főkapitányokat igyekezett választani. A főtisztek listája alapján jól látható, hogy a valamivel több, mint öt év alatt a legtöbb székben három főkapitány is váltotta egymást. A főkapitányok viszonylag gyors cserélődésével szemben a főkirálybírók szinte minden esetben a helyükön maradtak. Udvarhelyszék az egyetlen kivétel, ám itt sem a főkirálybíró leváltásáról volt szó, csupán Balássy Ferencet, az addigi királybíró a fejedelem főkapitánnyá nevezte ki, azért kellett új főtiszteket választani. A főkirálybírók a szék működésének a folyamatosságát biztosították, ezért Báthory inkább adományaival igyekezett megnyerni őket, mintsem váltogatni a széki közigazgatás irányítóit. Mind a csíki Kelemen Mihály,⁷⁸ mind a marosszéki szövérdi Gáspár János,⁷⁹ mind az udvarhelyszéki Balássy Ferenc⁸⁰ jelentős adományokat nyertek tőle, a háromszéki Kálnoky Jánost pedig maga a fejedelem helyezte a pozíciójába.⁸¹

Az utolsó két és fél év egyre szaporodó katonai feladatai során Báthory Gábor egyre egyértelműbben támaszkodott Háromszék székelyeire. A melllette felsorakozott székely katonáknak a hűségükért cserébe főképpen lófősitő okleveleket adományozott.⁸² Mellettük már 1608 májusában kinevezte az előbb említett Kálnoky Jánost Háromszék főkirálybírójává, ezzel jelentős lökést adva a Kálnoky család

⁷⁸ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 377. fol.

⁷⁹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 406. fol.

⁸⁰ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 271. fol. valamint 394. fol.

⁸¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. V. k. 23. fol.

⁸² 1609-ből 13 lófősitést ismerünk a székben, 1610-ből pedig 22-t.

karrierjének, ami a század végére bontakozott ki.⁸³ 1609-ben pedig a Mikes család két tagja, Gábor és Péter kapott tőle adományt Papolczon, Zágonyban, Körösön, Krasznán és Martonfalván.⁸⁴ A szintén Háromszéken birtokos Mikó család egyik tagja, Ferenc karrierje is ekkor indult el, hiszen először Csíkszék alkapitánya, majd pedig 1613-tól főkapitánya lett.

SZÉKI FŐTISZTEK BÁTHORY GÁBOR ALATT

<i>Csík-, Gyegýó-, Kászonszék:</i>	
<i>Főkapitány:</i>	<i>Mattys János, Bethlen Gábor, Mikó Ferenc</i>
<i>Főkirálybíró:</i>	<i>Kelemen Mihály</i>
<i>Alkapitány:</i>	<i>Mikó Ferenc</i>
<i>Marosszék:</i>	
<i>Főkapitány:</i>	<i>Huszár István, Balássi Mihály</i>
<i>Főkirálybíró:</i>	<i>Gáspár János</i>
<i>Háromszék:</i>	
<i>Főkapitány:</i>	<i>Kornis Boldizsár, Bedő István, Béli Kelemen</i>
<i>Főkirálybíró:</i>	<i>Kálnoki János</i>
<i>Alkirálybíró:</i>	<i>Tholdalagi Mihály</i>
<i>Udvarhelyszék:</i>	
<i>Főkapitány:</i>	<i>Petky János, Némethi Gergely, Balássi Ferenc</i>
<i>Főkirálybíró:</i>	<i>Balássi Ferenc, Geréb András</i>
<i>Alkirálybíró:</i>	<i>Dániel Mihály, Ugron Pál</i>
<i>Alkapitány:</i>	<i>Dániel Mihály</i>

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a Báthory Gábor fejedelemségének első három évében elindított számos intézkedés gyökeres változásokat eredményezett a székely társadalomban. Noha az 1612 és 1613 folyamán Báthory ellen fordult és ezért nótáztatott nemesek között jócskán voltak székelyek is, például a Petki, a Kálnoki, a Bernáld vagy a Damokos családból,⁸⁵ ezek Bethlen Gábor fejedelemmé választása után visszanyerték javaikat és korábbi rangjukat is. Ezért mondhatjuk, hogy Báthory Gábor uralma döntően befolyásolta a székely társadalom alakulását. Megállította az udvarhelyi székely nemesség további térnyerését, és elindította számos háromszéki nemes karrierjét. A Balássy család ugyan még Bethlen Gábor fejedelemsége alatt is országos jelentőségű volt, sőt még a Kornis-klientúra

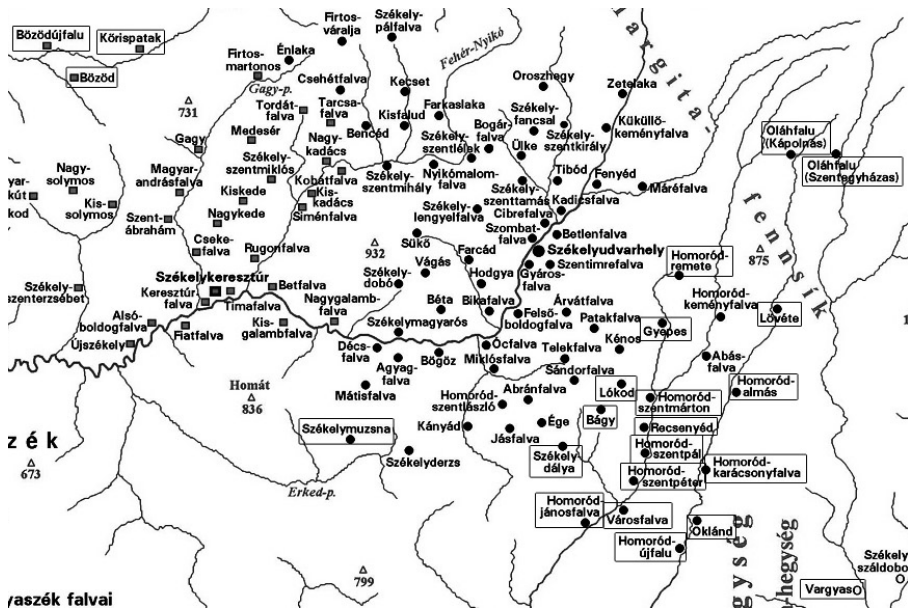
⁸³ Tüdősné Simon, 1998, 10–14.

⁸⁴ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 369. fol.

⁸⁵ Endes, 1938, 102.

43. ÁBRA: GERÉB ANDRÁS BIRTOKAI 1614-BEN

44. ÁBRA: KORNIS FERENC BIRTOKAI 1614-BEN

LIPPAI ANDRÁS, A SZÉKELY HADNAGY TÖRTÉNETE

SZÉKELY NEMESI KARRIER A 17. SZÁZADBAN

A nemesi karriertörténetek kutatása jelen korunkban a történeti vizsgálódások fókuszában van. Nem véletlenül, hiszen az egyes személyes karrieriek feltárása nagyszerűen képet adhat egy adott társadalom belső életéről, a közösségen belüli hatalmi viszonyok finom hálózataról, arról a sajátos klientúrarendszerrel, ami az egyes karrieriek elemzése nélkül nem derül ki, esetleg sejtéseink lehetnek róla.

A középkori és kora újkori magyar nemesi társadalom karrierlehetőségeivel az utóbbi időben többen foglalkoztak. A késő középkori udvari nemesség karrierépítésének a módjait elemezte Fügedi Erik,¹ Kubinyi András,² és ezt a sort folytatta Pálffy Géza³ a kora újkorra vonatkozóan. Péter Katalinnak az arisztokrácia kapcsolattrendszereire irányuló vizsgálatait, valamint Esterházy-monográfiája is ugyanebbe a vonulatba sorolható.⁴ Ugyanígy a kora újkori erdélyi elit karrierjeinek a feltárásával foglalkozik Horn Ildikó,⁵ sőt, bár hangsúlyok a 18. századra kerülnek, tehát az Erdélyi Fejedelemség önállóságának a megszűntetése utáni időszakra, a Kálnokyak történetének a vizsgálatával ezt tette Tüdös S. Kinga is.⁶ Míg azonban valamennyien az elit karrierlehetőségeit és pályáivét vizsgálták, ebben a tanulmányban a nemessé válás illetve a nemesi társadalomban való megmaradás esélyeinek a vizsgálatára kerülhet sor csupán. A székely társadalom ugyanis éppen ebben az időszakban érkezett el alakulásának ahhoz a szakaszához, amikor közülük többeknek is módja nyílt arra, hogy az országos elit soraiba emelkedjenek. A székely nemesi társadalom kialakulásának az időszaka a 17. század volt. Az önálló Erdélyi Fejedelemség történetének ebben a szakaszában egy-egy székely család akár hosszabb időn át is birtokolt országos méltóságokat, vagy szerzett komoly birtokadományokat a fejedelmektől. Egészen nagyívű karrier volt például a Béli családé, amely a 17. század utolsó harmadában bontakozott ki, de fontos megemlítenünk a már Bocskai alatt is jelentősnek számító Petkiet, valamint a Bethlen

¹ Fügedi, 1970.

² Kubinyi, 1988.

³ Pálffy, 1999.

⁴ Péter, 1985.

⁵ Horn: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*, 2005.

⁶ Tüdösné Simon, 1998.

Gábor által a maga „kreatúrájának” tekintett Mikókat, vagy a szintén Báthory és Bethlen uralma alatt fontos diplomáciai feladatokat és kapitányi tisztségeket kapott udvarhelyszéki Balassákat. Ezeknek a családoknak mindegyike ősi primori családnak tekinthető, csakúgy, mint az inkább a 17. század legvégén felemelkedő Aporok vagy Mikesek, akik már a fejedelemség létrejötte előtt is rendelkeztek, ha nem is jelentős méretű vármegyei birtokokkal, tehát nem csupán a Székelyföldön belül tekintették őket nemeseknek. Az ősi eredet és a vármegyei birtoklás ellenére azonban ezeket a felemelkedéseket nem tekinthetjük általánosnak, és csak a nem székely eredetű, de itt birtokos Kornis család az, akik a fejedelemség ideje alatt mindvégig meg tudtak maradni Erdély jelentősebb családjai között.

Az eddig említett családok egyike sem mérhető azonban a Kornisok kivételével a korszak országos nemeseihez sem a birtok méretét, sem a jobbágynyak számát, sem pedig életmódjukat tekintve. Fontos adalékokkal szolgáltak e tekintetben Tüdös S. Kinga kutatásai, aki elsősorban Háromszék nemességét vizsgálta.⁷

A székely társadalom túlnyomó többsége azonban nem tartozott sem a Kornisok, sem a Mikók közé. A 16. századra ugyan megőrizték a társadalom szerkezetének archaikus struktúráit, ám ezek a keretek már jó száz éven keresztül folyamatosan szétesőben voltak. Ezt a bomlási folyamatot már sokan modellezték, számos indokot megemlítve, amelyek között megtalálhatóak a belső folyamatok és a külső hatások egyaránt.⁸ A keretek szétesése azt eredményezte, hogy a korábbi társadalmi rétegek bizonytalanná váltak. A tradicionálisan hármasság tagolódású székely társadalom primor-lófő-köznép hármasság mellett megjelentek a jobbágéhoz hasonló társadalmi csoportok, valamint a primor elnevezés mellett egyre gyakrabban használták a *nobilis* megnevezést is. János Zsigmond 1562-es végzése még jobban összekuszálta a társadalmi struktúrát. A 16. század második felének állandó bizonytalanságai és felkelései között az addigi neves primor családok is elveszíthették korábbi jelentőségüket, mind anyagi erejüket, mind pedig politikai hatásukat tekintve.

A 17. század elején a székely társadalom visszakapta azokat a szabadságjogait, kiváltságait, amelyekért a 16. század második felében küzdött.

Az 1599-ben Mihály vajda,⁹ 1601-ben pedig Báthory Zsigmond által visszaszerezett kiváltságokat mind Bocskai István, mind pedig Rákóczi Zsigmond, majd pedig Báthory Gábor is tiszteletben tartották. Azt mondhatjuk, hogy valójában Bocskai István rendelkezései erősítették meg Báthory Zsigmond 1601-es szabadságlevelét.¹⁰ A 16. század végére, 17. század elejére az Erdély élén állók, úgy tű-

⁷ Tüdösné Simon, 1998.

⁸ Lásd: Demény: *Az 1562. évi felkelés*. 1979; Jakó, 1979.

⁹ Demény, 1977.

¹⁰ Balogh: *A székely társadalom Bocskai István korában*. 2008. Bocskai István fejedelemként

nik, hogy legalábbis egy időre feladták azt a rendezési törekvést, ami János Zsigmond segesvári törvénycikkeiben öltött testet,¹¹ vagyis hogy betagozzák az alapvetően nem feudális tagolású székelységet a korabeli erdélyi társadalmi rendbe. Erre a törekvésre a székelyek állandó felkelésekkel válaszoltak. A székely szabadság visszaadása nemcsak ezt a társadalmi instabilitást állította helyre, hanem ezzel nyert a mindenkori fejedelem egy nagyjából 10.000 főre tehető, könnyen mozgósítható katonai kontingenst. A 17. századi háborúkban pedig erre a 10.000 fős seregére még akkor is szüksége volt, ha a székely haderő ekkorra már nehezen vette fel a versenyt egy hasonló létszámú korszerű sereggel.

Az elsődleges szempont tehát, ami a fejedelmeket vezérelte, amikor szorgalmazták a székely szabadság megőrzését, éppen ez a bizonyos katonai megfontolás lehetett. Ezt láthatjuk a Bocskai István által Petki János székely főkapitánynak írott levelekben,¹² de ugyanez a törekvés tükröződik Bethlen Gábornak a székelységgel kapcsolatos rendelkezéseiben is.¹³ Így azt mondhatjuk, hogy bár igaz az, hogy a harmincéves háború során a hadi eseményekben részt vevő székelység jelentősége a hajdúság mellett visszaszorult,¹⁴ mégis érdekében állott a fejedelmeknek egy állandó haderő fenntartása, ezért folyamatosan igyekeztek megtartani a székelységet visszakapott szabadságaiban. A társadalmon belüli mozgások azonban éppen a 17. században mutatják az átrendeződést, amelynek során a korábbi kollektivitás, kollektív nemesség helyére lépett az egyéni kiváltságolások fontossága. A kiváltság- vagy adománylevelek azonban, amint az általában is lenni szokott, többnyire csak megerősítették, mintegy láthatóvá tették azt a folyamatot, ami a társadalmon belül már lezajlott vagy éppen lezajlóban volt.

A jelen tanulmány Lippai András udvarhelyszéki nemes karrierjének a történetét mutatja be, akinek a felemelkedése cseppben a tengerként remekül szemlélteti a székely nemesség 17. századi karrierlehetőségeit, az egyén viselkedését a közösségben, valamint a közösség reakcióit vele szemben, de nemcsak vele szemben, hanem azokkal szemben is, akik valamilyen formában a klientúrarendszerében hozzá közel helyezkednek el.

Lippai András neve először 1604-ben tűnik fel az általam eddig felderített for-

szembefordult korábbi székelypolitikájával, és az egyéni kiváltságolások révén igyekezett megtartani a székelyek katonai erejét. A nem egészen két esztendő tevékenysége átfogó, a székely társadalom egészére irányuló koncepciót nem mutat. Az általa adott kiváltságok mintegy 90 százaléka ugyanis lófősités, és csak elenyésző számban találunk nemesítéseket. Ez egyértelműen mutatja, hogy biztosítani kívánta a székelységnek egyébként is legnagyobb számú rétegének a megmaradását, azoknak, akik a hadi vállalkozások terheit személyesen viselték.

¹¹ Jakó, 1979, 19.

¹² Mikó, Szabó, 1855–1862, 341–350.

¹³ Demény, 1993.

¹⁴ Nagy, 1972.

rásokban, mint az udvarhelyszéki lófők egyik kapitánya. Az összeírás 1604. március 15-én készült,¹⁵ és a lófők felsorolása előtt 15 udvarhelyszéki nemes szerepel. A nemesek között nem található még meg Lippai András neve. A lófők egyik jelentős létszámú, mintegy 56 falu lőfőit tömörítő hadtestének a hadnagyaként találkozunk vele először. Minthogy Lippai családnév a székelység között nem nagyon fordult elő, a származását tekintve két lehetséges verzióval számolhatunk. Vagy vármegeyi, tehát nem székely eredetű személyről van szó, vagy pedig, és az én hipotézisem szerint ez a változat állhat közelebb a valósághoz, Lippai eredetileg székely volt. Az általa vezetett falvak között a felsorolásban elsőként Bogártfalva (vagy Bogárdfalva, Bogárfalva) neve szerepel. A későbbiekben ennek a falunak lesz nemcsak a lakosa, hanem szinte mindenható nemese is, tehát meglehet, hogy lófőként ebből a faluból származott, csak végvári szolgálatra került Lippára, és katonai érdemeiért nyerte el a kitüntető hadnagyi méltóságot. Teóriánkat alátámasztja az is, hogy ekkor több székely lófő, többek között bogárdfalvi lakos neve mellett is szerepel az a megjegyzés, hogy *lippai szolgálaton*,¹⁶ tehát úgy tűnik, hogy nem lett volna egyedi jelenség, amennyiben egy bogárdfalvi székely lófő a lippai végvári vitézkedés után *Lippai* előnévvel tért volna vissza, és végvári tetteiért cserébe kapta volna a karrier lehetőségét jelentő hadnagyi tisztséget.¹⁷ Amennyiben figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a székely társadalom legfőbb jellemzője a katonáskodás, hiszen a fejenkénti katonai szolgálatért cserében kapta kollektív szabadságjogait, akkor mindenképpen érdekesnek tarthatjuk azt, hogy a 16–17. század fordulóján folyamatosan fegyverben lévő, állandóan hadi vállalkozásokban részt vevő székelység tagjai végvári katonai szolgálatot vállaltak. Ráadásul egy olyan végvárban tették ezt, ami földrajzi értelemben meglehetősen távol esett a székelyek lakhelyétől. Bizonytalán nem véletlen az, hogy a katonáskodáshoz jól értő, vitézi voltára büszke¹⁸ székelyek éppen katonai tehetségüket igyekeztek használni felemelkedésük érdekében, még akkor is, ha például a Basta által elrendelt *lustrán* sokan hiányoztak és az általa elrendelt katonai szolgálat alól is igyekeztek kibújni. Az a katonai szolgálat ugyanis, ami székelyként kötelező volt a számukra, végvári katonaként a kenyérkeresetet jelenthette.

¹⁵ Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998, 154.

¹⁶ 1604-ben Demeter Ferenc neve után szerepelt ez a megjegyzés. Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998, 154.

¹⁷ Teóriánkat nagy mértékben erősítené, ha sikerülne fellelni egy olyan végvári katonáösszeírást, amit ezidőtájt Lippán készítettek, erre azonban a tanulmány megírásának idejéig nem sikerült rábukkannom.

¹⁸ A székely periratokban rendkívül sokat mondó és a székelység sajátos időérzékelését mutatja az, hogy amennyiben igyekeznek meghatározni egy-egy esemény időpontját, nagyon gyakran használják támpontként a hadi eseményeket. Identitásuk központi eleme volt tehát a hadakozás, a katonai szolgálat, és még az idő múlását is a hadjáratok szerint mérték.

Itt találunk tehát egy fontos momentumot, ami a székelyek karrierjét megalapozhatta, ez pedig a Székelyföldön kívüli, leginkább végvári katonai szolgálat vállalása. Úgy tűnik, hogy sok esetben a szokásos székely hadi feladatok ellátása korántsem járt a felemelkedés olyan esélyével, mint egy frekventáltabbnak számító végvárban vállalt katonáskodás.¹⁹ Ezen az úton ugyanis az illető székely éppen saját közege felé kerekedhetett és kaphatott magas katonai vezetői címeket. A hadnagyság azonban csak esély volt a felemelkedésre és az egyéni ügyességtől nagy mértékben függött az, hogy mi lesz az illető további sorsa. Az udvarhelyszéki lófők másik hadnagya Lippai András mellett bizonyos zetelaki Nagy Máté volt. Az a tény, hogy ő bizonyosan székely volt, erősítheti teóriánkat Lippai székely származásáról is. Nagy Máténak a nevét azonban nem találjuk meg az 1614-es *lustrajegyzék*ben.²⁰ Lehetséges, hogy a hadban meghalt, vagy a következő tíz évben valamikor, ám az bizonyos, hogy amennyiben túlélte is a hadat, nem tudta olyan módon a saját hasznára fordítani a hadnagysággal járó előnyöket, mint azt Lippai tette, mert Nagy utódai, ha voltak, sem emelkedtek a közösség fölé.

Lippai Andrásnak a hadi eseményekben tanúsított cselekedeteiről nem tudunk semmit. A hadnagyi cím nem is elsősorban vagy nem kizárólagosan a katonai sikerekért cserébe kapott adományok révén volt a karrierépítés eszköze. A hadnagyi a közösségen belül volt nagy úr azáltal, hogy saját hatáskörén belül „menthetett” ki némelyeket a hadi szolgálattal járó megterhelések alól.²¹ Ezek természetesen valamiképpen honorálták az illető hadnagy illetén szolgálatait. Amennyiben volt, akkor megfelelő pénzüsszeggel vagy annak megfelelő értékű lóval, egyébvel, ám a legtöbbször éppen azok kényszerültek rá, hogy a hadból való kimentésüket kérjék, akiknek az anyagi ereje nem engedte meg a hadba vonulást. Ezért ezek a leggyakrabban saját szolgálatukat ajánlották fel.

Már korábbi kutatásaim alapján is kirajzolódott a székely jobbágynak nevezett kategória számos sajátossága.²² Ezek között az egyik, talán legérdekesebb az, hogy a klasszikus jobbágyi állapothoz a leginkább az *avitici*, vagyis az ősjobbágyi kategória hasonlít, bár még az ő esetükben is gyakori, hogy az illető mindvégig a saját lófőtelkéről szolgál. A többi jobbágyi csoport jóval mobilabb az ősjob-

¹⁹ Különösképpen így lehetett ez 1601 és 1605 között, a tökéletes létbizonytalanság időszakában, amikor nemcsak a Székelyföldön, de Erdély-szerte éhínség és pusztulás volt.

²⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 319.

²¹ Az a kitétel, hogy „kapitánya/hadnagya mentette”, a 17. század elejétől kezd el szerepelni az összeírásokban, és a 18. századig folyamatosan, sőt egyre nagyobb mértékben, egyre többször találjuk a *lustrajegyzékek*ben. Ez azt mutatja, hogy a 17. század elején még talán csak ösztönösen, vagy néhány élelmesebb katonai vezető által gyakorolt klientúraépítés egyre tudatosabbá válik, egyre többen jönnek rá, hogy a hadnagyság, a kapitányi jogok révén befolyást gyakorolhatnak a környezetükre. Erről: Imreh, 1987, 74–118.

²² Balogh, 2005.

bágyoknál, azaz nagyon sokszor megtörténik, hogy csak egy-egy hadjárat idejére kötik el magukat, azaz lépnek egy sajátos, a jobbágyihoz hasonló szolgálatba, ám az esetek többségében továbbra is a saját lófőtelkükről szolgálnak. Az, hogy a hadjáratot követően tovább is szolgálatban maradnak vagy nem, többnyire a jobbágytartótól függ, de a faluközösség ereje is fontos szempont az ilyen esetekben. A legmobilabb kategória a *subiugati* vagy fejekötött jobbágyok kategóriája, ők a szolgálatuk leteltével visszakerülhettek valamely, a szabad székelyeket jelölő kategóriába. A hadi valamint egyéb terhek elől nemcsak a közszékelyek, de gyakran a lófők is vállaltak ilyen típusú szolgálatokat. Társadalmi állásuk bizonytalan voltára jellemző, hogy időnként a szolgáló népek között tüntették fel őket, más-hol azonban továbbra is eredeti rendi állásuknak megfelelő kategóriában, nevük után viszont megemlítették, hogy „szolga mostan”, „... jobbágya”, vagy „jobbágyi szolgálatban”.

Jól mutatja Lippai Andrásnak a közösségen belül elért hatalmát és befolyását az, hogy 1614-ben Oroszhegy faluban összesen nyolc olyan *libertinust* írtak össze, akiknek a neve után ez állt: „Ez esztendeon hadtol valo oltalomert Lyppay Andrasnak szolgaltak”.²³

Lippai ekkorra már Bogárfalván *nobilisként* íratott össze,²⁴ és összesen 21 jobbágyával a szék nemesei között a 13. helyen állott. A faluban ő volt az egyetlen nemes, sőt a környék összes faluját tekintve is. A jobbágyság között nem találunk osjobbágyot, tehát minden bizonnyal mindegyiket az összeírást megelőző években szerezte. Bogárfalván összeírt négy jobbágya közül kettőnek a neve mellett található: „most leottek job”,²⁵ amiből arra következtethetünk, hogy az összeírást megelőző két-három év valamelyikében álltak a Lippai András szolgálatába.

Lippai András nemesítő levelét nem ismerjük. A Királyi Könyvekben két oklevélben fordult elő a neve. Az első 1612. október 25-én Báthory Gábortól kapta, birtokot és sóbányát szerezve ezzel az udvarhelyszéki Sófalván.²⁶ Ebben a címei között már ott szerepelt a *nobilis*, tehát amennyiben létezett nemesítő oklevél, akkor annak mindenképpen ez előtt kellett keletkeznie.²⁷ Nem sokkal ez után, 1613.

²³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 320.

²⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 325.

²⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 325.

²⁶ Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, 10. 77.

²⁷ A székely összeírások, *lustrajegyzékek* bejegyzéseiben, valamint a periratokban is azt láthatjuk, hogy sem az összeírók, sem a periratok készítői nem voltak következetesek a címeket, társadalmi besorolásokat illetően. Mivel pedig a 17. században, különösen annak az első felében még párhuzamosan használták mind az archaikusabb *primor*, mind a *nemes* megnevezést, úgy tűnik, hogy a közösség nem feltétlenül igényelte a nemesítő okiratot ahhoz, hogy valakit nemesnek tituláljanak. Sok esetben azok, akik valamely *lustrában* a nemesek között szerepeltek, pár esztendő múltán már a lófők között íratottak össze.

december 28-án Lippai András Bethlen Gábertől megerősítő oklevelet is szerzett a Báthory Gábertől kapott adományra.²⁸

A periratokban is az 1610-es években tűnik fel Lippai András. 1612-ben alperese volt egy pernek, amit a szintén udvarhelyszéki Szentléleken lakó Szász János indított ellene.²⁹ A felperes panasza szerint Lippai erőszakkal elfoglalta az egyik örökségét Szentléleken. 1615-ben újabb per részese, ezúttal a felperese volt Lippai András, aki az udvarhelyszéki Keresztúrfalván lakó jobbágyának a bántalmazása ügyében pereskedik. A perirathól megtudjuk, hogy ennek a jobbágyának a csűrét istállóstul és búzástul felgyújtották és az leégett.³⁰

A két per, azt mondhatjuk, a két legjellemzőbb pertípus azon székelyek esetében, akik megindultak a közösségből való kiválás útján. Mindkét típussal sokat találkozunk a *protokollum*okban. Az egyik az erőszakos foglalás példája. Ezt általában már akkor teszi a közösségből kiváló, amikor megindult a korábbi társadalmi közegéből való kiválás útján. A konkrét esetben pontosan tudjuk, hogy Szentlélek faluból több lófőt is „mentett” a hadból Lippai András, akik minden bizonynyal lófőtelekkel igyekeztek ezt a „szívességet” honorálni. Mivel a székely közösségnek jogában állt az, hogy a gazdátlanul hagyott székely örökséget újraossza, minden bizonynyal megpróbálták egy ilyen lófőörökséggel megfizetni Lippait. Az örökségért azonban jelentkezett egy örökös, bizonyos Szász János,³¹ így a „foglalás” nem lehetett zökkenőmentes, ugyanis a közösség minden eszközével igyekezett megakadályozni a kiválást, vagyis azt a törekvést, ha valaki a saját korábbi társadalmi pozícióját akarta megváltoztatni. Ám nemcsak a leválóval szemben lépett föl erőszakosan a székely falu közössége, hanem mindazokkal szemben is, akik az ő szolgálatába álltak vagy a klientúrendszerébe igyekeztek tartozni. Ezt mutatja a második per, amikor nem magával Lippai Andrással szemben léptek fel, hanem a jobbágyát, illetve annak a telkét támadták meg.³² A dolog minden bizonynyal azért váltott ki ellenérzést a közösség tagjaiból, mert a perben megnevezett jobbágy, bizonyos Lőrincz János neve mellé az 1614-es összeírás³³ alkalmával még azt írták, hogy az illető, csakúgy, mint Lippai András legtöbb jobbágya, nemrég még szabad székely volt, azaz minden bizonynyal maga Lippai állította őt a szol-

²⁸ Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, 76–78.

²⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/3. 1612/219.

³⁰ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/3. 1615/325.

³¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/3. 1612/219. A felperes lófőtelke a perben foglalt telekkel szomszédos volt.

³² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1615/325.

³³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934. IV. 356.

gálatába. A dolog érdekessége, hogy a perbe hívott minden bizonnyal lófő rendű volt, és az egyik szolgálója, bizonyos Márton volt a Lőrincz János csűrének és istállójának a felgyújtója.

A közösség tehát akár fizikai bántalmazással, akár a ház, épületek lerombolásával „büntette” a közösségből való kiszakadásért nemcsak azt, aki gazdagodni kezdett és birtokokat, jobbágyokat szerzett, hanem mindazokat is, akik hozzá szegődtek valamilyen formában, azaz a jobbágyai vagy csak a kliensei lettek. A házak lerombolása, „megdúlása” régi székely közösségi büntetési módnak tekinthető.³⁴ Különösen gyakran éltek vele a 16. század folyamán, akkor főképpen a bebíró, nem székely birtokosok házai ellen fordult a székely közösség dühe. Ez a „közösségi düh” azonban sosem tekinthető valamiféle hirtelen érzelmi felindulásnak, sokkal inkább egy ősi szokás nagyon is tudatos gyakorlásának, valamiféle közös tudás szinte szimbolikus megőrződésének. Minthogy a székely társadalom magát elsősorban közösségként definiálta, a „megdúlást” azokkal szemben alkalmazták, akik megsértették ezt a közösségi önértelmezést. A 17. században sok esetben a belülről kifelé törekvőkkel szembeni szokásos eljárás volt ez, a periratok szerint nem kevés esetben, bár legalább ilyen arányú volt a testi bántalmazás is.

Lippai András kliensi rendszerének a legelső tagja minden bizonnyal az a Fancsali János lehetett, akinek a neve 1622-ben bukkant fel a periratokban, és aztán meglehetősen gyakran szerepelt bennük.

Az 1622-ben indított per felperese volt bogárdfalvi Fancsali János, az alperese pedig a bogárdfalvi bíró a falu képében.³⁵ A perirat tanúsága szerint Fancsali János a házához a falutól nyílföldet kért. Az eset mindennaposnak tekinthető. A korszak, vagyis a 17. század első fele tele volt ilyen perekkel, amelyekben az általában lófőrenden lévő felperes azért hívta bíróság elé a falut, illetve a falu képében a bírót, mert a falu megtagadta tőle a nyílföld kiosztását, ami a lófőtelekhez a falu nyílföldjeinek évenkénti újraosztásakor automatikusan járt volna. A perből magából ugyan egyértelműen nem derült ki a nyílföld megtagadásának az oka, ám a Fancsali Jánossal kapcsolatosan fennmaradt többi oklevél tartalma alapján következtethetünk rá. Már ebből a periratból is kiderül, hogy Fancsali János egyik szomszédja maga Lippai András volt. Azt is tudjuk, hogy az 1610-es évek első felében Fancsali János még nem Bogárdfalván lakott, hiszen egyrészt a családja két perben is érdekelt volt ekkor, és mind a testvére, Fancsali Kelemen, mind pedig ő maga Farkaslakán lakott a periratok szerint,³⁶ emellett szerepelt az 1614-es

³⁴ Balogh, 2005, 53.

³⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/6. 1622/73.

³⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond

lustrajegyzékben is, ahol mind ő, mind a testvére lófőként voltak összeírva.³⁷ Ráadásul a Fancsali János ellen indított perből az is kiderül, hogy sajátos kapcsolat volt közte és Lippai András között, ugyanis Fancsali annak a Gergely Györgynek vette el a feleségét, akinek a szolgálója felgyújtotta a Lippai jobbágynak a csűrjét. Fancsali Jánosnak tehát az egész Gergely család ellenfele volt bizonyos örökségek miatt, csakúgy, mint Lippai Andrásnak. Ráadásul Fancsali Kelemen annak idején az 1604-ben készült lista szerint bizonyosan Lippai András hadnagsága alatt szolgált, a Fancsali család és Lippai András sok szálon kimutatható és régtől való kapcsolata kétségtelen.³⁸

Valamikor 1614 és 1622 között költözhetett Fancsali János Bogárfalvára, és nyilván nem véletlen, hogy éppen Lippai András mellett kapott földet. Azt feltételezhetjük, hogy maga Lippai adományozta neki a perben is említett telket. Feltehetjük, hogy Fancsali pár próbálkozás után perre vitte a faluval való konfliktusát, tehát azt valószínűsíthetjük, hogy 1619–1620 környékén történhetett az átköltözés.

Bár Farkaslaka és Bogárfalva egymáshoz közel elhelyezkedő falvak, a bogárfalviak mégis idegennek tekintették azt a Fancsali Jánost, aki Lippai András kedvezményezettjeként érkezett és gyakorolni kívánta közöttük lófői jogait, hiszen így nyilatkozott a perben: „Ez meg nevezet hazamhoz kívánok nil foldet ugi a mint egy lófő nembeli embernek szoktak adni.”³⁹ A falu, mint minden más esetben, igyekezett ennek ellenállni és ha Lippai András ellen a hatalma miatt nem sikerült is, legalább a hozzá kapcsolódók ellen fellépni. Az sem lehet véletlen, hogy a falu bírója, Bogárfalvi Mihály ebben a perben alperesként teljesen egyetértett a falu közösségével. Ez ugyanis az ilyen típusú, falutól nyílföldet követelő perekben nem mindig volt így, sok esetben a bíró megvallotta, hogy ő adna, de a faluval szemben ő sem tehet semmit.⁴⁰ A székely közösségek vezető tisztségviselői között a rangsorban ugyanis a bírót minden esetben megelőzte a katonai vezető, tehát a polgári ügyekben illetékes bíró tekintélye a falu közösségében nem volt jelentős. Itt azonban a bíró maga is Lippai András táborának ellenzőjeként lépett fel, sőt, némileg a közösségi ellenállás szervezőjeként. A szokatlan jelenség magyarázata minden bizonnyal a Bogárfalvi család korábbi társadalmi helyzetében keresendő. 1566-ban ugyanis egy Bogárfalvi Mihály nevű személyt Bogár-

m16, 1610/1: ebben a perben Fancsali János testvére, Kelemen volt a felperes, és egy lovának az elpusztítása miatt perelt, 1612/5: itt Fancsali János alperesként szerepelt.

³⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 326.

³⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 158.

³⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/6. 1622/73

⁴⁰ Balogh, 2005, 8.

falva nemeseként írtak össze.⁴¹ Feltehető tehát, hogy a rendi szerepét megtartani nem tudó Bogárdfalvi család némi ellenszenvvel viseltetett a gyorsan felemelkedett Lippai András és köre irányában, akik talán éppen az ő, talán kevésbé dinamikus épülő karrierjüket kerestették. Ráadásul, amint az egy 1624-es per szövegéből kiderül, 1620-ban Bogárdfalvi Mihály bizonyosan Lippai András szolgálatában állott, és bár ekkor már a lófők között írták össze, a perben magát még akkor is nemesként említette.⁴²

1623-ban az év folyamán meghalt Lippai András. Sem végrendelete, ha volt, sem pedig vagyonelejtára, amennyiben létezett, nem maradt ránk. A halálakor megindult és hosszú éveken át egyre csak dagadó perfolym azonban rendkívül érdekes információkat tartalmaz vele, valamint a közösségben elfoglalt helyével kapcsolatosan. 1623-tól egészen 1629-ig folyamatosan újabb beadványokkal bővült az a perfolym,⁴³ amelynek az alperese minden esetben a már említett Fancsali János volt, akiről megtudjuk a *protokollumokból* azt is, hogy mivel Lippai András gyermektelenül halt meg, Fancsalit nevezte meg az örökösének. Érdekes az is, hogy 1622-ig Fancsalit egyértelműen *primipilus*nak, azaz lófőnek nevezte minden forrás, míg 1623-ban hirtelen, minthogy a nemes Lippai András örököse lett, a *nobilis* címet használták vele kapcsolatban. A nemesi címmel kapcsolatosan korábban tett megjegyzésünkre kell megint csak hivatkoznunk, hiszen Fancsali János nemesi levele sem ismeretes, és előéletét, addigi helyzetét tekintve azt mondhatjuk, hogy bizonyosan csak a közvélekedés ragasztotta rá egy rövid ideig a *nobilis* megnevezést. Örökösi szerepe is meglehetősen homályban marad, azt ugyanis egyetlen perirat sem említi, hogy vajon milyen módon vált Fancsali Lippai András örökösévé. Sem végrendeletet, sem örökbefogadást nem emlegetnek ugyanis. Mégis, e bizonytalanságok ellenére is az bizonyosnak látszik, hogy az addigi legbensőbb kliens, Lippai leghűségesebb híve igyekezett a saját felemelkedése eszközévé tenni örökségét, és Lippai nemesi titulását is átvenni. Ám ez csak 1626-ig volt így, amikor a periratok szövegében újra visszatértek a *primipilus* cím használatához, és ugyanebben a kategóriában találjuk Fancsalit az 1627-es összeírás alkalmával is.⁴⁴

1623-ban, Lippai András halálával szinte egy időben kezdődtek a perek, amelyeknek jóformán csak a szereplői mások, a „séma”, vagyis a perek tárgya nagyon is hasonló.

Sebestyén András, Udvarhely városában lakó, városi renden lévő ember pél-

⁴¹ Demény, 1999.

⁴² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/6. 1624/101.

⁴³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/6. 1623/79–117.

⁴⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934. IV. 745.

dául azért hívta perbe Fancsali Jánost, mert a felesége első férje valamikor adott Lippai Andrásnak egy lovat, és most annak az árát kéri az alperestől, mivel ő lett Lippai András minden javainak az örököse.⁴⁵ A perirat további részéből kiderül, hogy a ló Lippai általi megszerzése a hadban történt, azaz minden bizonnyal ekkor is hadnagyi hatalmát használta ki Lippai. Fondor Ferenc ülkei ugyancsak egy lovat adott Lippai Andrásnak, még hozzá zablástól, és állítása szerint a ló áráért kialkudott 15 forintból csupán ötöt adott meg az örökhagyó, tehát a többi Fancsali Jánoson követeli, „mint hogy minden iouay Lippay Andrasnak az I-ra marattak, ugy mint ház, örökség, marha penz és egieh.”⁴⁶ Ugyanígy, pénzt és lovat követelt Fancsalitól a farkaslaki Mihály János,⁴⁷ a bogárfalvi Bogárdfalvi Mihály,⁴⁸ Andrassy Péter,⁴⁹ a szentléleki Sándor Barabásné Orsolya,⁵⁰ a farkaslaki Farkaslaki Mátyás.⁵¹

Érdekes módon a közösség Lippai Andrással szembeni indulatai Fancsali Jánossal szemben törtek ki, ezt a tényt jól mutatja az az 1626-ban kelt perirat, ami-ben bizonyos Csíki László hívta perbe Fancsalit.⁵² A felperes szerint Fancsali János teljesen érthetetlen okból őt megtámadta és ha segítség nem érkezik, akkor bizonyosan meg is ölte volna. Csíki László 1614-ben Farkaslakán lófőként íratott össze. Mivel pedig Lippai András és köre kiemelkedését éppen a lófők nézték a leginkább rossz szemmel, minthogy ők voltak a leginkább védelmezői a korábbi kollektivitás eszméjének, nem csodálkozhatunk a tettegességen, ami amúgy is meglehetősen gyakran számított a korban a székelység körében.

A hosszadalmas pereskedés legfőbb tanulsága az volt, hogy Fancsali János újra és újra azt bizonygatta, hogy nem maradt rá annyi érték, amennyit a felperek több falura rúgó tábora követelt rajta. Egy dolog mindenesetre bizonyos: az 1627-es *lustrában* már újra csupán lófőként szerepelt, és a későbbiekben sem sikerült feljebb emelkednie. Feltehető, hogy Lippai katonai vezetői tekintélye és befo-

⁴⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/6. 1623/75.

⁴⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 79.

⁴⁷ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 83.

⁴⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 101.

⁴⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 93.

⁵⁰ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 99.

⁵¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 117.

⁵² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 97.

lyása, valamint személyes kapcsolatai is kellett volna ahhoz, hogy a viszonylag rövid idő alatt megszerzett pozíciót utódja, örököse is képes legyen megtartani.

Azt viszont még mindenképpen meg kell említenünk, hogy az összeírásokban még évekkel Lippai András halála után is az ő neve szerepelt a falu nemeseként. Az 1627-es összeírást még mindössze négy esztendővel 1623, Lippai halálának az időpontja után végezték el. Ebben az esetben még nem meglepő az, hogy a falu lakosai az összeírók kérdésére ezt a választ adták. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy még a jobbágyságot is megnevezték. Elképzelhető, hogy éppen az örökítésre tett próbálkozás, Fancsali János jelenléte és tevékenysége tartotta egyben a vagyont és az addig birtokolt jobbágyságot is, bár ennek nyomát az összeírás szövege nem mutatja. Ami azonban egyértelműen érzékelteti Lippai András hatalmát és befolyását, az az 1635-ös összeírás.⁵³ Mert bár itt már megjegyezték a neve mellett, hogy már meghalt, de még 12 évvel a halála után is őt tüntették fel Bogárfalva *nobilis*aként.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a székelység számára a felemelkedés legkézenfekvőbb útja a 17. században is a katonáskodás volt. Új elem viszont, hogy néhány évig tartó végvári katonai szolgálat megfelelő alapot teremthetett ahhoz, hogy sikeres végvári katonaként visszatérve jelentős tisztségek váljanak elérhetővé a Székelyföldön belül. A kezdethez a „lökést” tehát valamiféle külső tényező megadhatta, jelen esetben ez a végvári katonaság volt. Lippai András, amennyiben igaznak bizonyul az a feltételezésünk, hogy eredetileg székely származású volt, nevével részben egy új identitást is szerzett, ami megkönnyítette számára a kiválást, és a közösség számára is, hogy új tisztségeit elfogadja. Természetesen korántsem minden idegenbe távozott székely emelkedett fel, de ez a lépés adhatott egy esélyt erre.

A hadnagyság és a katonai vezetésnek a hadi vállalkozásokban való gyakorlása szintén újabb segítséget jelentett, talán a legjelentősebbet ahhoz, hogy a katonai befolyás érvényesítése révén most már a saját mikroközösségének tagjait vonja hatalma alá. Itt megint azt láthatjuk, hogy bár ez a momentum rendkívüli esélyt jelentett a felemelkedésre, mégsem éltek vele mindannyian, tehát itt is szükség volt az egyéni ügyességre, fel kellett ismerni a lehetőségeket. Az összeírások azt mutatják, hogy az a Lippai András, aki ősjobbágysággal egyáltalán nem rendelkezett és jobbágyságot vallomása alapján a legtöbben azért álltak a szolgálatába, mert a had elől mentette őket, a befolyását meg tudta tartani, sőt minden bizonnyal növelni is, hiszen a haláláig folyamatosan képes volt ezt „használni” a saját gyarapodására. Jobbágyságát tekintve 1614-re 21 jobbágysággal Udvarhelyszéken a 13. helyen

⁵³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, 260.

volt a jobbágytartók között,⁵⁴ úgy, hogy az ekkor már országos tisztséget betöltő Péchi Simonnak ugyanekkor 57,⁵⁵ Balassi Mihálynak pedig 40 jobbágya volt. Ezzel Marosszéken a 11., Háromszéken a 21. helyen állt, közvetlenül a 22 jobbágyot bíró Kamuti Farkas után, Csík- Gyergyó- és Kászonszéken pedig a 7. ugyanannyi jobbággal, mint amennyivel Apor Lázár rendelkezett, tehát székelyföldi viszonylatban ez mindenképpen jelentősnek volt tekinthető.

Lippai András tehetséges klientúraépítő is volt, és a perek szerint, ha pártfogoltjait támadták is, igyekezett azokat megvédeni a közösséggel szemben. Ezen kívül nyilván lehetett személyes rábeszélő képessége is, hiszen csak így képzelhető el, hogy ilyen mértékben képes volt gyarapítani a vagyonát. Érdekesség, hogy Lippai mennyire a katonai befolyását helyezte előtérbe még a jobbágyszerzések esetében is, szinte ellentétben sokakkal, akik éppen ekkoriban folyton hatalmaskodásaikkal, erőszakkal gyűjtöttek a szolgálatukba sokakat a székely köznép vagy szegény lófők soraiból. A karrierépítés tekintetében ugyanakkor ez a féloldalas, tehát csupán a katonai tekintélyre alapozott hatalomkoncentráció mutatja éppen Lippai András *homo novus*-voltát és ezzel együtt tapasztalatlanságát is a székely elit soraiban, mert tekintélyét mindvégig a hadnagyságtól remélte, nem kezdett el hatalmaskodni, nem vett fel primori attitűdöket, nem konvertálta megszerzett hatalmát a klasszikus székely nemesi viselkedéssé. Ez a hiány mindenképpen megnehezítette Fancsali János szerepét is.

Mindezekkel együtt is az ügyes katona, Lippai András tehát tehetségesen választotta meg a felemelkedése útját és élni is tudott az adódó lehetőségekkel. Évek alatt emelkedett magasra, és ha emelkedésének a motívumai nagyrészt ismertek is, feltételezhetjük, hogy egyéb mentalitástörténeti elemek is közrejátszhattak ebben. Ilyen lehetett a vallási-felekezeti kérdés, amit csak sejthetünk a rendelkezésre álló források alapján. A periratok általában sem utalnak vallásos cselekedetekre, még a szóhasználat szintjén sem, így Lippai Andrással kapcsolatosan sem deríthető föl a *protokollumokból* semmi ilyesmi. Az egyháztörténeti adatok azonban lehetséges, hogy árnyalhatnák az eddig ismert képet. Különösen azért, mert a Királyi Könyvekben található két adománylevél tanúsága szerint Péchi Simonnak mindkét adomány kiadásához köze volt. A szintén Udvarhelyszéken birtokos Péchi számára a felekezeti kötődések is szerepet játszhattak abban, hogy „kijárta” földije, Lippai András számára a sóadományt. Amíg azonban egyéb forrásos bizonyítékunk nincs akár a településnek, akár magának Lippainak a felekezeti hovatartozására ebben a mindahány közül felekezetiileg legszínesebb székben, addig

⁵⁴ A székek jobbágytartóinak táblázatai: Balogh, 2005, 145–212.

⁵⁵ Természetesen az országos méltóságot betöltők és a jelentősebb székely nemesek nem kizárólag a Székelyföldön belül rendelkeztek jobbágyokkal, ám az értékek a székely társadalmon belüli arányokat így is szemléltetni tudják.

mindezt csak feltételezésnek tekinthetjük. Ugyanígy nem tudunk semmit Lippai házasodásáról, amennyiben volt felesége. Gyermeke mindenesetre nem volt, vagy nem érte meg a felnőttkort, így nem lehetett az örököse.

Jelen ismereteink szerint Lippai András karrierépítésének ez utóbbi, az örökös hiánya volt a leggyengébb pontja. Vér szerinti örökös híján ugyanis karrierje nem emelhetette a családját a székely nemesség soraiba, pontosabban éppen a nemesség soraiban való megkapaszkodás esélye veszett el. Így halálával ennek az ügyes „*self-made man*”-nek a karrierje nem lett más, mint egy remek, ám folytatás nélkül maradt kezdet, a székely nemesi karrierépítés 17. századi útjai közül egynek, talán a legjárhatóbbnak az ígéretes kísérlete.

EGY RENDHAGYÓ SZÉKELY KARRIER: BÖGÖZI ANDRÁS

Jelen tanulmány immár évek óta folytatott társadalomtörténeti vizsgálódásaimnak képezi részét, amelynek tárgya a kora újkori székely nemesi társadalom feltérképezése. Ezen belül igyekeztem olyan esettanulmányokat bemutatni, amelyekből nyomon követhetők azok a társadalmi mozgások, amelyek ebben a korban áthatották és meg is változtatták a székelyek hagyományos társadalmi közegét. Az elmúlt évek folyamán az Udvarhelyszék peres irataiban található adatok feldolgozását végeztem el.¹ A periratok azok a források ugyanis, amelyekben a székelység legszélesebb rétegei tűnnek fel különféle szerepekben, jogi helyzetekben és így módon a perbeli cselekményekben az egyes személyek rendelkezésére álló jogi keretek biztosan megmutatják az illető társadalmon belüli hovatartozását, sőt, egy adott társadalmi közeg hálózatában elfoglalt helyét vagy annak megváltozását is. A perek anyaga, a tanúvallomások bőbeszédűsége jól kivehető képet ad a székely társadalmon belüli különböző viszonyrendszerekről, a kötődések eltérő voltáról. Eddigi vizsgálataim fő iránya a kora újkor folyamán kialakuló székely nemesség karrierlehetőségeinek feltárása volt, és ebbe a tárgykörbe illeszkedik a Bögözi család félig-meddig sikerült, szokatlan jelenségeket felmutató karriertörténete is.

* * *

A székely társadalom korábbi primor – lófő – közszékely felosztása alakult át a 16–17. század folyamán, és jött létre a primori valamint lófői rendből a nemesi társadalom. Érdekes azonban, hogy a felemelkedő lófők, még ha vagyonuk nagysága, jobbágyaik vagy birtokaik száma meg is haladta az egyes primori családok vagyonát, csak hosszú idő elteltével érezhették a nemesség teljes jogú tagjának magukat. A házasság például az a terület volt, ahol a primorok vagy a saját köreiket preferálták, vagy, ha már eléggé beépültek az országos nemesség soraiba, a vezető vármegyei családokból választottak társat maguknak.

A primori eredetet még a 17. század folyamán is számon tartották az átalakuló

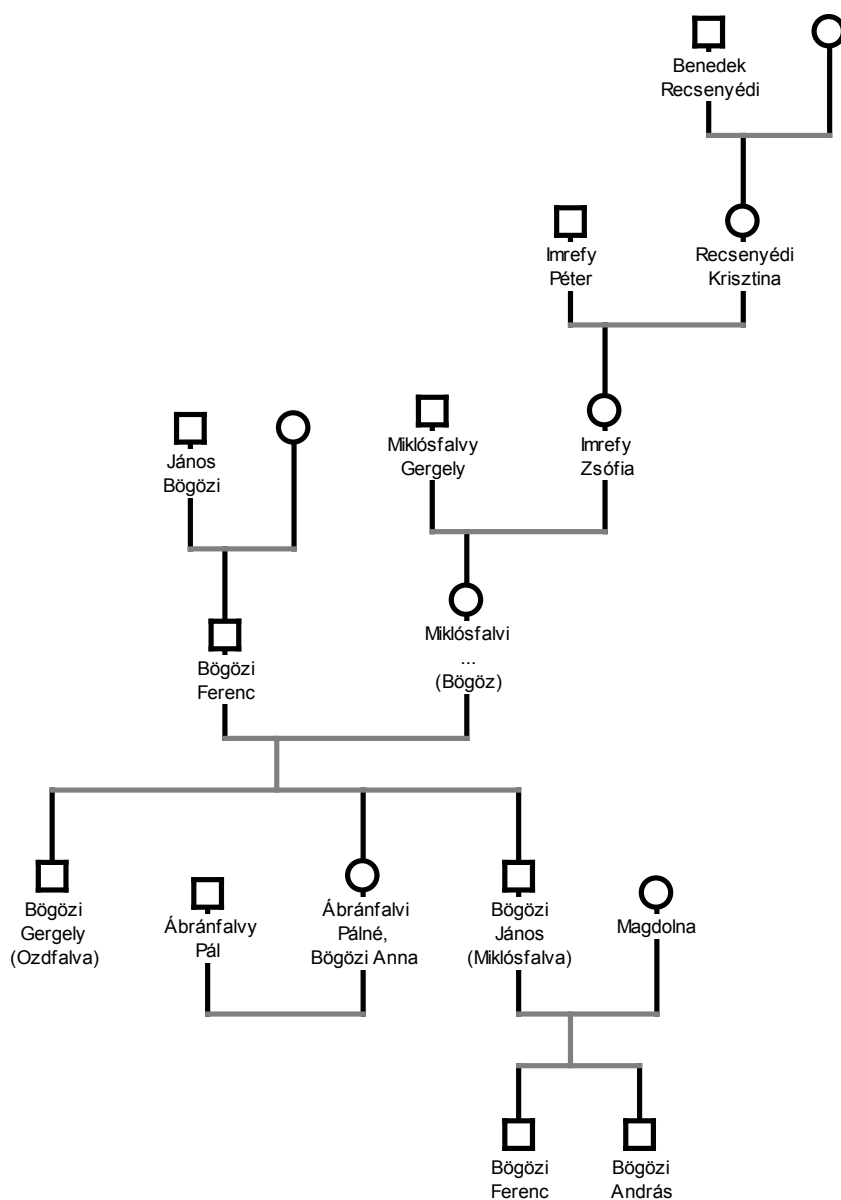
¹ Az elmúlt három évben elkészítettem egy adatbázist a székely társadalomnak a perekben részt vett tagjainak adataival, neveikkel, lakhelyükkel, szomszédjaikkal, rokonaikkal, társadalmi státuszuk esetleges megnevezésével.

társadalmi rend ellenére is. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a tehetségesebb lófők nem csinálhattak „karriert” vagy nem emelkedhettek a nemesek közé, még ha rögzösebb út is vezetett számukra a nemesi címig. A még a 17. század folyamán is a székely társadalom zömét képező lófők többsége a primorokhoz hasonlóan maga is tartott jobbágyot, egyes székek, például Marosszék esetében nem is sokkal kevesebbet, mint a primori családok. A vagyonosodás, a jobbágyszerzés lehetősége tehát előttük is nyitott volt. Éppen a lófői rend tagjai voltak azok is egyszerűsrimind, akik igyekeztek akár erőszakkal is megvédeni a faluközösségben a szabad székelyek jogait, megakadályozni a felfelé igyekvőket abban, hogy megszerez- zék a közös földeket, szántókat, erdőket, legelőket.

A lófői rend tagjainak a magatartásában tehát egyszerre volt jelen a régi rend, a korábbi egység és kollektivitás megőrzésének a szándéka és az egyéni, családi ki- emelkedés vágya, a valódi nemesi státusz megszerzését célzó igyekezet.

A BÖGÖZI CSALÁD

A miklósfalvi székely nemes, Bögözi András életmódja és karrierstratégiai válasz- tásainak sora azért különösen érdekes, mert éppen Bögözi személye a két hagyó- mányos rend, a primori és a lófői között helyezkedett el. Karrierjében, vagy inkább a családja karrierstratégiái közt megtalálhatók olyan elemek, amelyek a primorok eszköztárából is ismertek, ugyanakkor feltűnnek atipikusnak tekinthető elemek is.

47. ÁBRA: BÖGÖZI ANDRÁSNAK AZ EDDIG ISMERT FORRÁSOKBÓL REKONSTRUÁLT CSALÁDFÁJA

Bögözi András őseinek döntő többségét a székely „anyaszékben”, Udvarhelyszéken kereshetjük. Egy perben elhangzott tanúvallomás szerint ezek között az ősök, felmenők között nemcsak primorokat találunk. Anyai ágon az első ismert őse egy bizonyos Recsenyédi Benedek volt.² Mivel ilyen nevű primort, vagy primori családot nem ismerünk, azt feltételezhetjük, hogy a lófői rend tagja volt. A család későbbi helyzetéből ugyanis arra következtethetünk, hogy már ekkor sem a közszékelyek között tartották számon őket. Recsenyédi Benedek lánya, bizonyos Krisztina, Imrefy Péterhez ment feleségül, és a házasságból született Zsófia nevű lányuk.³ Imrefy Zsófia Miklósfalvi Gergely felesége lett, ami már utalt arra, hogy a család birtokainak a nagy része Miklósfalván helyezkedett el. Ez még a 17. századi összeírások idején is így maradt.⁴ Lehetséges, hogy éppen Miklósfalvi Gergely idején szerzett a család jelentős birtokokat, sőt minden bizonnyal több fiú is született, ugyanis az egyik fiú, Ferenc, Bögöz területére költözött, és a lánya valószínűleg hozzáment Bögözi János Ferenc nevű fiához. Ezzel a Miklósfalvi és Bögözi javakat egyesítették. Bögözi Ferenc egyik fia, Gergely azonban a valószínűleg szintén ez idő tájt megszerzett Ozdfalvára költözött és ott élt haláláig. Tudunk még ugyanezen Ferencnek egy Anna nevű leányáról is, aki Ábránfalvi Pál felesége lett. A házastársul választottak családnéve azt mutatja, hogy a család, jelentős gyarapodása ellenére is inkább a lófői réteggel tartott kapcsolatot, mint a primorokkal. A 16. század közepén végbement komoly vagyon- és birtoknövekedés a Bögözi Ferenc gyermekei között legmagasabbra jutó Bögözi János személyével kapcsolatban jelentett társadalmi emelkedést is. Valószínűsíthetjük, hogy ő volt Bögözi Ferenc legidősebb fia és egyben a legjelentősebb miklósfalvi örökös is. A feleségéről csupán annyit tudunk, hogy Magdolnának hívták. Mivel még 1592-ben is Bögözi Jánosné Magdolna néven pereskedett,⁵ azt feltételezhetjük, hogy ő sem származott valamely ősi primori családból. Ekkor ugyanis Bögözi János már nem élt, és a többi perbeli gyakorlatot is számba véve bizonyosnak tarthatjuk, hogy Magdolna asszony a primori családi vezetéknevet is használta volna, ha lett volna neki ilyen. Férjét, Bögözi Jánost viszont nem véletlenül emlegette, ugyanis 1566-ban

² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1597/57.

³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 58.

⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 56. sz. Az 1614-es *conscriptio*. A jegyzék értelmében Miklósfalván a 13 jobbággyával Bögözi András számított a legjelentősebb jobbágytartónak.

⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1592/57.

két ízben is primorként írták össze azon székely nemesek között, akik János Zsigmond mellett a hadjárataiban részt vettek.⁶

Az első ismert Bögöziről már 1486-ból van információnk.⁷ Két oklevél is beszámol arról, hogy egy peres ügyben a Báthory István országbíró, erdélyi vajda és székely ispán előtt megegyező „nemesek” között volt egy Bögözi János nevezetű is, akit együtt emlegettek más nemessekkel. A perben részt vevő többi nemest, Nyújtódi Pált, Kaczay Antalt, valamint szentpáli Kornis Gergelyt már ekkor a primorok között tartották számon, bár a Nyújtódiak és a Kaczayak sosem emelkedtek a primorok rendjének elitjébe. A Bögöziekről azonban még kevesebbet tudunk a 16. század elejére vonatkozóan. 1505-ben a székely nemzetgyűlésen Bögözi János még jelen volt a végzések nemesi aláírói között, ezután azonban 1566-ig semmilyen forrásban nem bukkan fel a nevük. Lehetséges, hogy a család némileg elszegényedett, mindenesetre a 16. század második felében nyomon követhető házassági szokásaik azt mutatják, mintha inkább a lófői renddel tartottak volna szorosabb kapcsolatot.

Még a vizsgálatunk tárgyául kiválasztott Bögözi András sem nősült „jól”, felesége nem valamely jelentős primori család gyermeke volt. Bögözi végrendeletéből kiderül, hogy feleségét Szunyogszegi Fruzsínának hívták, tehát bizonyosan nem volt tagja egyik jelentős udvarhelyszéki primori családnak sem.⁸

A 15–16. századi források mindenesetre következetesen primornak, illetve „*nobilis*”-nak nevezték ezt a Bögözi családot. A házassági stratégiák vizsgálata alapján elmondható, hogy a Bögözi családnak, bár a primorok között tartották őket számon, nem sikerült „betörni” a primorok felső rétegébe vagy elitjébe. Ennek ellenére primorként vállaltak szerepet a széki közéletben. Ezt mutatja két perbeli részvételük a kiküldött bizottság tagjaként 1486 szeptemberében,⁹ majd pedig 1487 februárjában,¹⁰ amikor egy gyilkossági ügyben eljáró bizottság tagja volt egy Bögözi János. A híres, 1505-ben tartott agyagfalvi székely nemzetgyűlésen is részt vett ugyancsak Bögözi János. A nemzetgyűlés végzéseinek a szövegét aláíró udvarhelyszéki „első” között ráadásul az ő neve szerepelt az első helyen, ami különleges aktivitását mutatja ez idő tájt.¹¹ Ezt követően azonban 1566-ig nincsen újabb információnk a Bögözi családról az eddig feltárt forrásokban. Ekkor azonban újra csak egy János nevű Bögözi tűnt fel abban a listában, amelyben azokat a székely nemeseket írták össze, akik János Zsigmond hadában megjelentek.¹² A széki elit

⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194–195.

⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 256, 263.

⁸ MOL F I Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XV. 53.

⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 256.

¹⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 263.

¹¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 316

¹² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 195.

nagy részét felvonultató listában a János Zsigmonddal kiegyezett székely nemesek neveit találjuk, akik az 1562-es segesvári végzést követően először vállaltak katonai feladatokat a választott magyar király oldalán.¹³

Két ilyen listát is ismerünk, ezek nem teljesen megegyezők. Sejthető, hogy mindkét listában való részvétel komoly katonai terheket jelentett. A hadjárat végzetével azonban nem volt sikeres Bögözi János érdekérvényesítési stratégiája, ugyanis az 1560-as évek után kezdődő nagy adományozások idején a Bögöziek nem szereztek jobbágyságokat.¹⁴ Az előbbieket során már vázolt házasságkötések, valamint a jobbágyadományozásokban részt vevő székelyek listája arra engednek következtetni, hogy a székely primori rend már a középkorban sem volt egységes. Noha eddig a szakirodalom egységes tömbként kezelte a székely társadalomnak azt a csoportját, amelyet a középkortól primornak neveztek, a házassági szokások vizsgálata azt mutatja, hogy minimum két, világosan elkülönülő réteg található a primorokon belül. Az egyik, a „felső réteg”-nek vagy elitnek nevezhető réteg, úgy tűnik, rokoni szálakkal is kapcsolódott egymáshoz már a középkor folyamán, ide tartozott az Apor, a Lázár, a Basa, a Mikes vagy a Kálnoki család, azaz minden bizonnyal azok az ősi nevezett primori családok, amelyek a legismertebbek voltak a Székelyföldön.¹⁵

Rajtuk kívül azonban létrejött egy másik rétege is e társadalmi csoportnak, amelyet szintén következetesen primoroknak neveztek, viszont nem házasodtak az elit családok gyermekeivel és széki tekintélyük is a felső réteg alatt maradt. Talán ez lehet a magyarázata annak a házassági irányynak, amelyet két egymást követő generáción keresztül is megfigyelhetünk a Bögözi családban. Az előbb említett és a forrásokban elsőként sokat szereplő Bögözi János feleségének a származását ismerjük. A perekben Magdolna asszonyként és Bögözi Jánosné néven emlegetett asszony a Brassótól nem messze található Pálos nevű településről származott,¹⁶ itt élt a családja is, így férje halála után a 16. század kilencvenes éveiben visszaköltözött az anyai örökségére. A település a szász területen található, és bár ekkor még magyarok is lakták, jól mutatja a család szász orientációját. Bögözi János házassági példáját követte fia, András is, akinek a felesége, Szunyogszegi Fruzsina

¹³ A segesvári végzésről és a nemesség között annak következményeiről: Jakó, 1979, 24–27.

¹⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 208–209.

¹⁵ Hanuszik, 1942.; Kelemen, 1913.; Kővári, 1857.; Tüdősné Simon, 1998. A primorokról írott eddigi munkák általában egy tömbnek tételezték fel a székely társadalom első rendjeként számon tartottakat, noha az egyre nagyobb számban feltárt és egyre mélyebb rétegekben is kutatható források inkább azt mutatják, hogy a székely főemberek csoportja is rétegződött, de legalább két, egymással sok tekintetben közösséget nem vállaló rétegből állott.

¹⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1592/57.

a Töröcsvár közelében található Szunyogszeg nevű faluból származott.¹⁷ A Brassó felé terjeszkedő kapcsolatrendszer azt mutatja, hogy Bögözi András minden bizonnyal többször megfordult a szász területeken, és kapcsolati hálójá arra a vidékre is kiterjedt a Székelyföldön kívül. Ez az irány egy lehetséges kitörési pontja lehetett egy olyan primor családnak, amelyet az elit nem, vagy csak nehezen fogadott be sorai közé. Hosszú időn át megtartott komoly gazdasági erőre volt szükség ahhoz, hogy a felső réteg rokonsági köreit is megnyissa a szintén primornak nevezett alsóbb réteg tagjai számára.

Bögözi András apja, János, 1576-ban¹⁸ nagyjából azon a szinten élt, mint a Nyújtódiak, az Ugronok, a Gálffyak vagy a Danielek. Jelentősen több vagyonnal rendelkezett, mint a Balássyak, és a Petki családnak is volt olyan tagja, akinek életmódja Bögöziéhez volt hasonlatos.¹⁹ Az ekkor készült adólejstrom szerint Bögözi Jánosnak Miklósfalván volt a birtokközpontja, itt található javai után 4 forintot fizetett az 50 dénáros adó szedésekor. Ezen kívül Recsenyédén fizetett még 1 forintot. Miklósfalván 1584-ben három jobbágytelket szerzett addigi jobbágysaihoz a Báthory Zsimond által kiadott oklevél szerint.²⁰

Bögözi halálának időpontját nem ismerjük, az azonban bizonyos, hogy 1584 és 1589 között történhetett, mert már 1589-ben fia, András tűnt fel az iratokban a birtok uraként.²¹ Ekkor már Bögözön is rendelkezett birtokkal, ugyanis a bögözi Farkas Ferencsel együtt lépett fel azokkal szemben, akik igyekeztek megakadályozni a falvak közös földjeinek a nemesek és vagyonosodó lófők általi egyre intenzívebbé váló kisajátítását.²² Ilyen, hatalmaskodásra utaló elemek csak a karrierje kezdetén figyelhetők meg Bögözi András stratégiái között. Ezzel éppen ellenkező attitűd volt rá jellemző. A jobbágysai szerették, sőt több perben panaszkodtak a környék urai amiatt, hogy a jobbágysaik a Bögözi földjére szöktek.²³ Később, az 1614-es *lustra* alkalmával több ízben vallották Bögözi jobbágysai, hogy azért álltak a szolgálatába, mert emberséges, vagy mert valamivel vagy valakivel szemben megmentette őket.²⁴ Bizonyos esetekben csak annyi szerepel: „ex

¹⁷ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XV. 53.

¹⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 37.

¹⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 39.

²⁰ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, I. 174.

²¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1584/29.

²² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1589/61.

²³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1590/74.

²⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1614-es *lustra*. 87.

bene placito Andreae Bögözi”.²⁵ Mivel a *lustrában* elég sok jobbágy vallotta teljes nyíltsággal azt is, hogy ha uruk erőszakkal tette őket jobbágyává,²⁶ feltehető, hogy Bögözi valóban nem volt híve az erőszaknak. Az 1590 és 1621 közötti három évtized folyamán az átlagnál jóval több perben vett részt, volt olyan év, amikor 5-6 perben is felbukkant a neve, főképpen felperesként.²⁷ Ennek ellenére ezek a perek nem Bögözi agresszivitását mutatják. Az általa indított perek több mint 70 %-a olyan ügyben kezdődött, amikor a jobbágyságot érte valamilyen sérelem, és az ő nevükben és védelmükben lépett fel.²⁸ 1592-ben alperesként szerepelt egy perben, ekkor martonosi Gálffi István vádolta meg azzal, hogy Bögözi jószágát tönkretette a termését.²⁹ A Gálffi család ekkor Martonos legjelentősebb jobbágytartója volt. Lehetséges, hogy a primorok „alsó” rétegének két tagja közötti rivalizálásról volt szó, a Gálffi család ugyanis a vagyonát tekintve a 16. század második felében nagyjából ugyanazon a szinten állt, ahol a Bögöziek.³⁰ Az utóbbiak azonban éppen ezidőtájt indultak el a felemelkedés útján.

A RENDHAGYÓ SZÉKELY KARRIER ELEMEI

Bögözi András karrierjének vannak bizonyos meghatározó elemei, amelyeknek használatával kiemelkedett korábbi társadalmi közegéből. Azt, hogy ezek között melyik volt a domináns, melyik hozta a legtöbb hasznot, a források adottságai miatt egyelőre csak megbecsülni tudjuk.

Nagyjából 1590-ben kezdődött az a folyamat, amelynek során Bögözi András valamilyen minőségében a széki nemesek közül a legtöbbször vett részt különböző perekben. 1589-ben a közös földek kisajátítójaként tűnt fel,³¹ 1590-ben és 1591-ben

²⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, . 1614-es *lustra*. 85.

²⁶ Balogh, 1996.

²⁷ A két kiemelkedő év ebből a szempontból 1612, amikor öt, valamint 1615, amikor hét perben volt felperes Bögözi.

²⁸ Ezek a perek többségükben Miklósfalván és Bögözön zajlottak, ami azt mutatja, hogy Bögözi leginkább itt igyekezett a jobbágyságot érten is a falu szabad székelyei fölé kerekedni. Valószínűleg ezért került szembe az egész Bögözzel. 1612-ben Ambrus István bögözi falusbíró perelte be, mert a falu nem volt hajlandó neki és jobbágyságának minden, Bögözi által követelt birtokrészt megadni, illetve a falu igyekezett akadályozni a Bögözi-uralom kialakulását Bögözben. Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1612/23.

²⁹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1592/17.

³⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934. IV. 37.

³¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond

jobbágyok szöktek a Bögözi-birtokokra.³² 1592-ben, az előbb már említett perben Bögözi már mint közegéből kiemelkedő primor vívta ki társai haragját. Még ugyanabban az évben testvérével, az Ozdfalván birtokos Ferencsel együtt lett vádlottja egy örökösödési pernek, amelyből kiderült, hogy a Bögözi fivérek az őseik által korábban birtokolt területek mindegyikét igyekeztek megszerezni.³³ A 90-es évek második felétől kezdve egyre többször szerepelt a perekben Bögözi András úgy, mint olyan ember, aki tekintélyével és jogi tudásával tanácsokat adott a falvak népének.³⁴ Talán ez volt az oka annak, hogy 1598-tól szinte folyamatosan viselt különböző tisztségeket. 1598 márciusában együtt intézkedett fejedelmi biztusként a szintén ekkor felemelkedő lófővel, Tiboldi Györggyel.³⁵ Ugyanekkor az ügyben eljárók a szék alkirálybírái voltak, Hoggyai György és Fosztó Imre.³⁶ Alig egy hónappal később ugyanez a négy ember vett részt a perben eljáró bizottságban, Bögözit itt fejedelmi *commissarius*ként említették.³⁷ Mivel ezek az évek Udvarhelyszék „mindenható ura”, Kornis Farkas hatalmának a csúcsát jelentették, Fosztó Imre és Hoggyai György pedig Kornis Farkas klientúrájának fontos tagjai voltak,³⁸ bizvást feltételezhetjük, hogy Bögözi András is felajánlotta szolgálatait Kornisnak azzal a Tiboldi Györggyel együtt, akiről már korábbi tanulmányaimban jeleztem, hogy szintén része volt a Kornis-klientúrának.³⁹ 1599-ben egyszer *arbiter*nek nevezték,⁴⁰ egyszer pedig az *executor*ok között szerepelt a neve.⁴¹ 1600 novemberében ugyancsak *executor* volt többek között Hoggyai Györggyel együtt.⁴² 1597-ben már minden kétséget kizáróan ő volt Miklósfalva legjelentő-

mi6, 1589/45.

³² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1590/17., 1591/22.

³³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1592/27.

³⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1615/57.

³⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1598/61.

³⁶ Mindketten lófők, Fosztó Imre Kornis Farkasnak szinte állandó ügyintézőjeként szerepelt. Balogh, Horn, 2008, 872.

³⁷ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1598/65.

³⁸ Balogh, Horn, 2008, 873.

³⁹ Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16–17. század fordulóján*. 2009.

⁴⁰ Az a tény, hogy Bögözit bírónak választották, jól mutatja a saját közegében már ekkor meglévő tekintélyét.

⁴¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1599/11., 1599/76.

⁴² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1600/113.

sebb és legtekintélyesebb lakosa, a „szava a törvény erejével ért fel” egy per szövege szerint.⁴³ A Kornis-klientúrához való tartozás ékes bizonyítéka egy 1598-as per,⁴⁴ amelyben Kornis Bögözi védelmére kelt. Egy Mogyorós határában található földterületről ugyanis már 1592 óta pereskedett Bögözi az anyai ági rokonságával. A vitatott földről azonban kiderült, hogy Kornis földje volt, így a rokonoknak nem lehetett hozzá jussa. Természetesen a Kornisnak tett szívességek is hozzatartoztak egy kliensi viszonyhoz. 1600 júliusában Kornis Farkasnak egy jobbágyáról kiderült, hogy Bögözi András adta neki.⁴⁵ Ugyancsak 1600-ban zajlott az a per, amelyben szabad székelyek perelték be Kornis Farkast hatalmaskodásért.⁴⁶ A vallomást tevő tanúk közül csak Bögözi András jobbágya vallott Kornis mellett, ami jól mutatja Bögözi elkötelezettségét.

A kétségtelen kliensi helyzet mégsem volt annyira szoros, hogy Bögözi karrierjét érintette volna Kornis Farkas 1600-ban bekövetkezett halála.⁴⁷ Megszerzett tisztségeit, amelyek közül a legtöbbször *executorként* tűnt fel, a továbbiakban is képes volt megtartani. A 17. század első éveiben politikai irányultságát meghatározta Kornis-pártisága, ugyanis nem jelent meg a Basta által elrendelt mustrán,⁴⁸ és később 1604-ben sem jelent meg a hadrakelő nemesek között.⁴⁹ Unokatestvére, az ozdfalvi primor, Bögözi Gergely viszont mindkét esetben képviselte a családot. A Bögözi család illetén viselkedése nem volt ritka, a székely primorok a különböző pártok között gyakran igyekeztek úgy „megmaradni”, hogy a család különböző tagjai képviselték rokonaikat a különféle hatalmak képviselői előtt.⁵⁰ Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy Bögözi már ekkor sem vonzódott a székelyek karrierjét elsősorban meghatározó katonáskodáshoz. 1612-ben ugyanis sikerült elérnie, hogy Báthory Gábor oklevélben mentse őt föl a személyes hadba vonulás kötelezettsége alól, mind a teljes, mind pedig a részleges hadfőlkélek esetére.⁵¹ Ezt

⁴³ A perben Bögözi András személyesen értelmelte azt, hogy kinek mihez volt joga a faluban, és a per résztvevői ezt el is fogadták.

⁴⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1598/81.

⁴⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1600/89.

⁴⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1600/16.

⁴⁷ Kornis Farkast Mihály vajda ölette meg, mert tartott a nagyhatalmú székely nemestől és családjától, amely ekkor döntően befolyásolta az egész székelység viselkedését. Szádeczky-Kardoss, 1927, 139.

⁴⁸ Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998, IV. 95.

⁴⁹ Demény, Pataki & Tüdös S., 1983–1998, 154.

⁵⁰ Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16–17. század fordulóján.* 2009.

⁵¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VII. 11.

a felmentést egy esztendő múlva Bethlen Gábor is megerősítette.⁵² Ebben kötelezte a felmentettet, hogy maga helyett egy jól felfegyverzett lovas katonát állítson ki, de személyesen nem kellett részt vállalnia a küzdelmekben.

Bögözi András tehát a katonáskodást teljesen kiiktatta karrierstratégiájából. Mivel azonban a hadi szolgálat volt a székely társadalom tagjainak alapvető lételeme, természetesen más, új utakat kellett keresni ahhoz, hogy a család felemelkedése töretlen legyen. Ezek közül egyik volt a hivatalviselés, amit a 90-es évek-től kezdve használt fel vagyona és tekintélye gyarapítására. 1612-től már bizonyosan bekerült a széki főtisztek közé, ugyanis székülőnek, *assessornak* is megválasztották, és még az 1620-as évek elején is betöltötte ezt a tisztséget.⁵³ A másik a Kornis-klientúrához való csatlakozás, aminek fázisait korábban már bemutattam. A kor „erős embere”, Kornis Farkas maga is szívesen vette magára a gyámi szerepet.⁵⁴ Ezt a szokást kliensei is előszeretettel gyakorolták.⁵⁵ Ugyanezt láthatjuk Bögözi András esetében is, aki rokonainak özvegyei és árvái felett vállalta a gyám szerepét, ezáltal megszerezve azok vagyonát is. Mind unokatestvére, ozdfalvi Bögözi Gergely, mind pedig Ferenc nevű testvére szintén ozdfalvi birtokait⁵⁶ igyekezett saját birtokaihoz csatolni. 1615-ben meghalt Bögözi Gergely, az árvák tutora szinte automatikusan lett az unokatestvére. Ekkortájt halhatott meg gyermektelenül Bögözi Ferenc is, és özvegye, bizonyos Ilona asszony per útján próbált valamit visszaszerezni Bögözi Andrástól.⁵⁷ Ekkorra azonban Bögözi már meglehetősen jelentős szerepet töltött be a széken belül. Az 1614. évi Bethlen Gábor által elrendelt *lustra* adatai szerint a széken belüli jobbjágyai száma tekintetében a nyolcadik volt Udvarhelyszék primorjai között.⁵⁸ Csak olyan primorok előzték meg, mint Kornis Farkas örököse, legkisebb fia, Ferenc, Balássy Ferenc, aki ekkor már főkapitány volt, Geréb András, Petki Jánosné, Ugron Pál,

⁵² MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VII. 12.

⁵³ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 326., 331. Valószínű, hogy ekkor is együttműködött Bögözi András a megmaradt Kornis-klientúrával, legalábbis Thiboldi Györggyel bizonyosan. Thiboldit együtt választották székülővé Bögözivel mind 1612-ben, mind 1614-ben. Thiboldi azonban vagy meghalt közben, vagy nem politizált elég okosan, mert 1621-ben az *assessorok* között már nem találjuk, ellentétben Bögözi Andrással, aki többek között Ugron Pál társaságában folyamatosan *assessor* tudott lenni. Balogh, 2005, 127.

⁵⁴ Balogh, Horn, 2008, 878.

⁵⁵ Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16-17. század fordulóján*. 2009.

⁵⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1615/543.

⁵⁷ Az 1614-es *lustrák* egy megjegyzéséből kiderül, hogy Bögözi nem csupán a Bögöziek gyámja volt. Tutoraként említették egy bizonyos Miklósfalvi András árváinak is, ami alapján arra következtethetünk, hogy talán még ennél is jóval több gyámságot vállalt, ám azokról nem maradt fenn forrásunk.

⁵⁸ Balogh, 2005, 169.

1627-ben, a következő *lustra* alkalmával is tartotta még,⁶⁰ jóllehet ekkor már betegeskedhetett, ugyanis 1626-ban elkészíttette a végrendeletét is, 1628-ban pedig meg is halt.⁶¹

A széken belüli vagyont és befolyást tekintve tehát az 1610-es évek jelentették Bögözi András „fénykorát”. Ekkor szinte folyamatosan részt vett a perekben, főképpen felperesként és a legtöbbször jobbágiai védelmében és képviselésében. Az általa képviselt jobbágypár jól járt, hiszen jelentős támogatója rendre megnyerte az általa kezdeményezett pereket. Persze ez Bögözinak is hasznot hozott, a megítélt kártérítések egyharmadát ugyanis minden esetben magának igényelte.⁶²

Bögözi András rendhagyó székely karrierjének talán a legérdekesebb eleme az volt, hogy aktívan bekapcsolódott a kereskedelembe. A hajdú seregek a Székelyföldön nem voltak ismeretlenek, hiszen például Petki János félreállítását követően egy ideig egy volt hajdú kapitány, Némethy Gergely volt Udvarhelyszék főkapitánya is. Az élelmes Bögözi pedig talán éppen ekkortájt kezdett bort eladni a környéken tartózkodó hajdúknak. Korábban már említett jó szász kapcsolatait is felhasználhatta, amikor úgy döntött, hogy a széki központban, Székelyudvarhelyen már bevált borkereskedelembe belefog.⁶³ Az ott bevált úton, a kőhalomszéki szászok közvetítésével szerezte be a bort. Az üzletben egy udvarhelyi polgár, bizonyos Kézdi György is érdekelt volt, legalábbis ezt bizonyítja egy 1612 decemberében közöttük kirobbant konfliktus, amiből per is lett.⁶⁴ Ez a tevékenység annyira idegen volt a székely primorok szokásos életvitelétől, hogy Bögözi időnként konfliktusba is keveredett miatta. Sem az udvarhelyi városiak, sem a többi primor nem nézhette jó szemmel a furcsa üzletet. Szintén 1612-ben egyszer meg is támadták a kocsiját Székelyudvarhelyen, feleségét is majdnem megverték.⁶⁵ Mindezen nehézségek ellenére malmot épített,⁶⁶ jobbágypárt szerzett és folyamatosan meg tudta őrizni a széken belüli pozícióját, ami azt mutatja, hogy az ellenkezések ellenére is megértette a karrierépítésnek ezt az elemét is kipróbálni.

mi6, 1612/145.

⁶⁰ Balogh, 2005, 209.

⁶¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XV. 53.

⁶² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1612/119., 1612/203., 1615/79., 1615/145., 1615/229., 1615/427., stb.

⁶³ Székelyudvarhely borkereskedelméről: Balogh: *Székelyudvarhely városi elitjének kialakulása a 16–17. század fordulóján*. 2008, 313–316.

⁶⁴ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1612/317.

⁶⁵ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond mi6, 1612/147.

⁶⁶ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XV. 53.

A KARRIERSTRATÉGIA GYENGE PONTJAI

A látványos sikerek és gyarapodás ellenére Bögözi Andrásnak nem sikerült a családját tartósan a széki elit soraiban tartani, sőt az is kétséges, mondhatjuk-e, hogy egyáltalán befogadták oda. A katonáskodás ugyanis fontos tekintélynövelő szerepet töltött be, és még ekkor is fontos része volt a székely nemesi identitásnak. A vagyonát tudta ugyan gyarapítani a kereskedelem, a hivatalviselés és a pereskedés révén, ám továbblépni nem tudott. Ennek talán az első számú oka volt a fiúörökös hiánya. 1626-ban készült végrendelete idején egyetlen fiúörököst sem említett meg, csupán leányát, Bögözi Borbálát, ami arra utalhat, hogy vagy unokatestvére árvái is lányok voltak, vagy pedig ekkorra már nem éltek, különben minden bizonnyal általuk gondoskodott volna a Bögözi család fennmaradásáról. Az a tény, hogy sem a testvér, sem az unokatestvér, sem pedig ő nem tudott felnőtt fiúörököst hagyni maga után, gyakorlatilag megpecsételte a család sorsát. Az azonban sejthető, hogy a primorok elitjébe való teljes jogú befogadtatás éppen most kezdődhetett volna, a jelentős vagyon megszerzése után. Sajnos arról nincsen információnk, hogy Borbála lánya végül férjhez ment-e és ha igen, akkor kihez. Apja halálát követően azonban jelentősen csökkent annak az esélye, hogy ő maga házasság révén valamely tekintélyes primori családba kerülhessen.

Bögözi András karrierépítéséből hiányzott a Székelyföldön kívüli birtokszerzés is. A pályáívet tekintve azt mondhatjuk, hogy ez is a következő generáció feladata lett volna. Emellett Bögözi a hivatalviselésnek is olyan alacsony fokán állt, hogy ez alapján aligha volt esélye valamiféle udvari szolgálatra. Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy a 17. század elején valóban rendhagyó volt Bögözi András karrierje. Lemondott a fejenkénti hadba vonulásról, sőt hatalmaskodásainak nyomát sem őrzik a források. Ha nem is tudunk iskoláiról, azt azért feltételezhetjük, hogy az átlagnál eszesebb volt, jól tájékozódott a jog útvesztőiben és ügyesen találta meg a gyarapodás alkalmas eszközeit. A nem harcoló, széplelkű Bögözi András végrendelete szerint ráadásul még idősen is szerelmes volt a feleségébe, akire ráhagyta minden vagyonát, és akiről mint tökéletes társról emlékezett meg a végrendelet szinte minden sorában.⁶⁷ Csak sajnálhatjuk, hogy sajátos kísérlete, mely eltért a székely modelltól, nem talált folytatóra.

⁶⁷ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XV. 53.

GERÉB ANDRÁS,
A PROFESSZIONÁLIS SZÉKELY
KATONA KARRIERJE

A székely társadalom legfőbb jellemzője a katonai szolgálat volt.¹ Ez jelentette a székelység identitásának alapját, akik még a 19. században is vitézekként gondolták el magukat. A katonáskodás szolgáltatta a középkori székelység számára a legitimitációt ahhoz, hogy őket mint kollektivitást tekintse nemesnek az uralkodó, ezért nyerjenek kiváltságokat, személyi szabadságot és adómentességet. A középkor végére már bomladozott ugyan a székely társadalom korábbi struktúrája, ám a katonai szolgálat még a kora újkorban is karrierstratégiájuk alapja maradt.² Az az út, amit a fiatfalvi Gerébek bejártak Geréb Andrásig, maga is azt mutatja, hogy a 16. század második felétől kezdődően a karrierstratégiai eszközök egész sorát kellett bevetni ahhoz, hogy egy székely család az elitbe emelkedjen és ott megmaradjon.

A székelyföldi Geréb családnak az az ága, ahová Geréb András tartozott, az udvarhelyszéki Fiatfalván rendelkezett birtokkal, a 16–17. századra már egyértelműen ez a Keresztúr fiúszékben található település volt a család birtokközpontja. Történetüket nemrégien megjelent kötetében Benkő Elek nagyszerűen felvázolta.³ Jelen tanulmány elsősorban a család által felhasznált karrierépítő elemeket igyekszik számba venni, elsősorban arra az időszakra koncentrálva, amikor a 16. század második felében összeomlott korábbi társadalmi struktúra romjain kínálkozó új lehetőségek bizonyos családoknak komoly emelkedést, másoknak azonban a lesüllyedést jelentették.

A fiatfalvi Gerébek nem azonosak a híres vingárti Gerébekkel, közöttük minden bizonnyal rokonság sem állott fenn.⁴ Birtokaik szász területtel voltak határosak, ami a székelyek esetében a legtöbb esetben remek lehetőséget kínált a várme-

¹ Egyed, 1979, 47–58., Garda, 1994, 5–18.

² Balogh: *Székely karrierlehetőségek a kora újkor kezdetén*. 2009. A primori családok majd mindegyike esetében megtalálható, legalább részben, a katonai szolgálat, a vármegyei nemesség-nél általában ekkor még fokozottabb mértékben. A kötetben szereplő családok közül egyedül Bögözi András esetében látható a teljes hiánya mindennek, viszont különösen domináns volt a Gerébeknél, a Kornisoknál, a Danieleknél. Fontos, de nem döntő jelentőségű volt a Perkiek esetében.

³ Benkő, Székely, 2008, 93–100.

⁴ Ezzel kapcsolatban a bizonyítást lásd Benkő, Székely, 2008, 93.

gyei területekre valló átterjeszkedésre.⁵ A 15. század folyamán ezek az átterjeszkedések megtörténtek, ezzel is megtámogatva a katonai szolgálatból fakadó székely primori karriereket. A primori réteg több tagja szerzett ekkor vármegyei birtokokat, ezt tette 1460-ban fiatfalvi Geréb Balázs is, aki négy testvérével és még számos rokon családdal együtt birtokolt már ekkor a Küküllő vármegyei Feleken és Szederjesen.⁶ A Gerébeknek ekkor felsorolt rokonságából a későbbiek során is ismert család a Nyújtódi volt. Amennyiben a rokoni kört mint a társadalmi hálózatban elfoglalt helyre vonatkozó irányadó információt elemezzük, úgy a fiatfalvi Gerébek nagyjából az elit alatti primori sorban helyezkedhettek el, akik azonban igyekeztek bekapcsolódni a felemelkedés lehetőségét kereső székely primori törekvésekbe. Katonai sikerekről azonban nem maradtak fenn források. A 16. századra ennek ellenére legalább a másodvonalban sikerült megkapaszkodni, hiszen 1545-ben Ozdi Gergely mellett fiatfalvi Geréb Gáspár tett jelentést Fráter György országbírónak bizonyos birtokügyek elrendezéséről.⁷ Ez a szerep, tehát a széken belül az alkirálybíró szintű politizálás, ilyen minőségben történő ügyintézés a 16. században folyamatosan jellemző volt a fiatfalvi Gerébre. Ezt a folyamatot nem zavarta meg az 1562-es felkelés sem, bár itt fel kell hívnunk a figyelmet egy, a forrásokban található bizonytalanságra. Borsos Sebestyén szerint, akinek a közlését Benkő Elek is átveszi,⁸ az 1562-es események utáni megtorlás elszenvedője volt a Geréb család ekkori feje és képviselője, bizonyos Benedek Geréb is, akit Borsos a várfogságra ítélték között említett.⁹ A problémát az okozza, hogy abban a listában, amit az országgyűlési iratok között találunk, szintén szerepel egy Geréb, ő viszont a valószínűleg rokon, de nem ugyanazon családból származó Nicolai Gereb de Zent Mihál.¹⁰ Feltehetjük tehát Benkő Elekkel együtt, hogy a rokonok mindketten részt vettek a felkelésben,¹¹ de azt is, hogy ez Borsos Sebestyén elhallásá-

⁵ Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16-17. század fordulóján*. 2009, 338–339.

⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, VIII. 93.; Jakab Szádeczky-Kardoss, 1994, 329.

⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 72.

⁸ Benkő, Demeter, Székely, 1997, 94.

⁹ Borsos Sebestyén emlékirása: Veress, 1983, 40–41.

¹⁰ Szilágyi, 1875–1898, II. 223–224.

¹¹ Benkő Elek véleménye szerint Geréb Benedek kegyvesztettségét mutatja az a történet, amit a periratokból tudunk meg, amely szerint egy korábban a Geréb tulajdonában lévő csűrőskert az udvarhelyi várkapitány közreműködésével jutott Csákány Balázs birtokába, és csak Benedek Geréb halála után sikerült visszaszerezni. Ennek a történetnek az összefüggése az 1562-es felkeléssel és az azt követő megtorlásokkal azért kétséges, mert a szóban forgó kapitány, Telegdi Mihály csak 1567-ben lett az udvarhelyi vár parancsnoka. Geréb Benedek viszont már 1566 augusztusában fontos tisztséget töltött be az akkori várkapitány mellett. Későbbi vesztesége tehát nem igazolható az 1562-ben történtekkel, inkább azzal, hogy Telegdi Csákánnyal kliensi viszonyban állt, ugyanis az ügyvédje volt. Telegdi tehát gesztust tett hívének és kliensének. Ez a magyarázat azért is valószínűbb, mint a székely felkeléssel való kapcsolat, mert Telegdi főka-

nak az eredménye volt pusztán. Az azonban bizonyos, hogy Geréb Benedek két fia, Boldizsár és György mindketten jelen voltak 1566-ban János Zsigmond hadában a székely főemberek között, ráadásul az ekkor készült mindkét listában szerepeltek mind a ketten.¹² Az idős Geréb Benedek elmarasztalását megkérdőjelezi az is, hogy a következő évben a megkezdődő jobbágyadományozások alkalmával éppen az öreg Benedek kapott Fiafalván 27 háznyi jobbágyot.¹³ Ez a mennyiség a széken belül mindenképpen jelentősnek mondható, ugyanis az ekkor már kétségkívül az elithez tartozó, később főkirálybíró Petki Mihály és testvére, akik a legnagyobb adományt szerezték, összesen 44 háznyi adománnyal büszkélkedhettek.¹⁴ Mögöttük a széken belül a második legjelentősebb adományt mondhatta magáénak az idős fiafalvi Geréb.¹⁵ Ráadásul már az 1566-os esztendő augusztusában a Losonczy Bánfi Pál, Udvarhely várának kapitánya mellett ténykedő, székely főemberekből álló bizottság tagja volt Geréb Benedek.¹⁶ A család felemelkedésének megalapozója kétségkívül az öreg Benedek volt, aki kortársai között minden bizonnyal különleges képességekkel és ennek köszönhetően komoly tekintéllyel bírt. Tekintélyét mutatja, hogy több mint tíz évvel a halála után is szerepelt a neve abban a fiainak kiállított oklevélben, amit Báthory Zsigmond adományozott nekik.¹⁷ A periratok tanúsága szerint határozottan nekifogott a család hatalma kiszélesítésének. Akciójához valószínűleg éppen a rokon Geréb Miklós kegyvesztettsége és ezzel pozícióvesztése szolgáltatta az alapot, ugyanis látható, hogy Geréb Benedek éppen az addig jóval több birtokkal rendelkező Geréb Miklós földjeinek a megszerzésével kezdte saját hatalma növelését.¹⁸ A cél minden bizonnyal a Keresztúrszéken belüli hatalom csúcsára kerülés volt. A folyamat azonban nem volt zökkenőmentes, ugyanis Keresztúrszék elitjének az élére bejelentkezett a Csákány család is, akikkel a Gerébeknek meg kellett küzdeniük a pozícióikért. A széki

pitánysága 1570-ig tartott, és Csákány Balázs is csupán az 1570-es években kárpótolta Geréb Benedek fiait az elvett területért, amikor 25 forint kézpénzt adott nekik. Szilágyi, 1875–1898, II. 475.

¹² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194–195.

¹³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 208–209.

¹⁴ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, 208–209.

¹⁵ A többi székben még a Petkyek által kapottnál is találunk nagyobb adományokat, Gyergyószárhegyen Lázár István 57 ház jobbágyot, Jenőfalván Lázár Farkas és Lázár Balázs 32 házat, Csíkszentkirályon Andrássy Márton és Péter 42 ház jobbágyot kapott. Az említett családok nevei mutatják, hogy a 30–50 háznyi adományokat az elit soraiba tartozók kaphatták.

¹⁶ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 210–211.

¹⁷ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, III. 109–109b. Az oklevelet 1583. szeptember 9-én adták ki először, még néhai Geréb Benedek és fiai, Boldizsár és György nevére. Ekkor a család két Alsó-Fehér megyei birtokrészhez jutott hozzá, Feleken és Szederjesen.

¹⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1 G. 1590/70.

perek a két család folyamatos viszálykodását mutatják. A küzdelem nem közöttük dőlt el végül, hanem Kerelőszentpálnál, amikor a Csákányok Bekes Gáspár mellé álltak Báthory Istvánnal szemben. Itt elszenvedett vereségük Udvarhelyszéken belül is megpecsételte a sorsukat, és ekkor nyílt meg az út, bár csupán fokozatosan, lépésről lépésre és hosszú évek alatt a Gerébek előtt a Keresztúrszék fölötti hatalom megszerzésére. Ezt azonban már Geréb Benedek nem érte meg, mert 1571 előtt meghalt.¹⁹ Az általa kezdett, a felemelkedésért folytatott küzdelmet két fia, az idősebb Boldizsár és a fiatalabb György vitte tovább. Szívós munkájuknak köszönhetően 1576-ra az 50 dénáros adót fizetők között a széken belül már az ötödik helyen álltak, őket csak a Kornisok, a Petkiek és Csákány György előzte meg, aki, bár a családja sokat veszített hatalmából, még mindig jelentős számú jobbággal és komoly birtokkomplexummal rendelkezett.²⁰ Az idősebbik Geréb fiú, Boldizsár már 1566-ban szerzett 22 jobbágyportát,²¹ és viszonylag rövid életében Székelykeresztúron vett házat és telket is.²² Lehetséges, hogy az atyai tanács az volt, hogy Keresztúrszék „meghódítása” két irányból történjék, részben a városból,²³ részben pedig egy, a székely primorok által ezidőtájt nagyon kedvelt terjeszkedési mód alkalmazásával: a közös legelők, erdők kisajátításával. Ezt a karrierformáló eszközt az átlagnál erőszakosabb székely primorok kedvelték különösképpen, például Kornis Mihály.²⁴

A perekből az szűrhető le, hogy már Geréb Benedek igyekezett különböző birtokrészeket szerezni a területen már korábban náluk nagyobb névvel rendelkező családoktól, például szentkirályi Geréb Miklóstól vagy a Nyújtódiaktól is.²⁵ Általában fizettek a birtokokért, amiből azt sejtethetjük, hogy valamilyen jövedelmező munkába fogtak. Lehet, hogy már ekkor belekezdtek a borkereskedelembe, ami Geréb György idején egyértelműen fontos üzletáguknak számított.²⁶ Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy Geréb Benedek talán felajánlotta támogatását annak

¹⁹ Benkő, Székely, 2008, 95.

²⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 370.

²¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934 II. 209.

²² Benkő, Székely, 2008, 97.

²³ Balogh: *Székelyudvarhely városi elitjének kialakulása a 16–17. század fordulóján*. 2008. A székely elit városba költözése a 16. század végén még rendkívül ritka jelenség volt. Karrierformáló elemként való felfedezése inkább a 17. századra tehető. 320–321.

²⁴ Balogh, Horn, 2008, 856–857.

²⁵ Benkő, Székely, 74–93.

²⁶ Benkő, Székely, 2008, 98. Benkő Elek szerint Geréb György Székelykeresztúrra gyakorolt befolyására „jellemző, hogy rendszeresen az ő borát mérték itt, pedig mindössze két Keresztúr városi jobbágháztartása alapján erre formálisan semmiféle igényt nem tarthatott volna. Ő pedig ereje tudatában vérszemet is kapott, amikor 1592-ben kierőszakolta, hogy egy hónapon át csak az ő borát árulhatták a helyi kocsmákban.”

a Geréb Miklósnak, akiről bizonyosan tudjuk, hogy komoly büntetést kapott az 1562-ben történtek miatt.²⁷ Az bizonyos, hogy Keresztúrfalván egy malmot juttatott valamilyen formában Geréb Miklós fiatfalvi Geréb Benedeknek.²⁸ A két család között az öreg Geréb Miklós halála után is fennmaradt egy foka a gyámkodásnak, az ifjabb Geréb Miklós ugyanis a malom mellé egy „tóhelyet” adott támogatójának. A malom tulajdonoscseréjével kapcsolatosan a tanúk vagy nem tudtak bizonyosat, vagy zálogösszeget emlegettek. Az idősebb tanúk többsége azonban a malom tulajdonosaként szinte egyöntetűen Geréb Miklóst nevezték meg, ami arra utal, hogy a per idején még nem volt túl régóta a fiatfalvi Gerébek birtokában. A malom és a tóhely azonban nem voltak olyan telkek, amikhez határhasználat vagy nyílföld járt volna, ezért a Gerébek ráültették valamely jobbágyukat, majd pedig követelték neki a közföldekből a megfelelő részt. Ugyanígy jutott a Gerébek birtokába ugyanitt Nyújtódi Demeter „ős helye”, noha itt egyáltalán nem voltak jobbágyaik addig, amíg Kocsis Péter nevű szolgálójukat ideköltöztették, aki azonban továbbra is Fiatfalvára szolgált innen. A Fiatfalva és Keresztúrfalva közötti erdőt a falvak közösen használták, és a környék legagilisabb családjai, a Csákányok és a Gerébek egyaránt igyekeztek azt kisajátítani. A sikeres ügyvédi karriert befutó Csákány György²⁹ családja ekkorra már jelentős számú jobbágyot és komoly birtokokat mondhatott magáénak.³⁰ A később jött Gerébeknek maradt a közös erdők és földek kisajátítása. Ezt a stratégiát ugyan valószínűleg már az öreg Benedek találta ki, de fiai valószínűleg meg a 70-es évek végén valamint a 80-as években.

A Telegdy Mihályt váltó udvarhelyi kapitánnyal, Osztopáni Perneszy Istvánnal is bizonyosan sokkal jobb viszonyt ápoltak, mint elődjével, ami szintén segítette a család birtokainak további építését. Komoly előrelépést jelentett ebben egy távoli rokonnal, timafalvi Tatár Petronellával kötött szerződés. A beteges hölgy 600 forintért cserébe átengedte Boldizsárnak és Györgynek jelentős számú birtokát.³¹ Bár az oklevél ezt nem tartalmazta, mégis feltehetjük, hogy a 600 forint mellett némi védelmet is felajánlottak a Gerébek a szomszédságban lakó egyedülálló és beteges leánynak, bár az is lehet, hogy éppen ők tartották rémületben, amíg bele nem egyezett az üzletbe. 1589-ben Geréb György újra megerősíttette a korábbi adományt.³² Ennek oka lehetett részben az, hogy a Gerébek erőszakos terjeszkedése sokak ellenkezését váltotta ki, ezért célszerű volt a tulajdonjogot fejedelmi ok-

²⁷ Szilágyi, 1875–1898, II. 223., 224.

²⁸ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1 G 1590/70.

²⁹ Horn Ildikó: Benkő, Székely, 2008. 100–108.

³⁰ Az 1576-os 50 dénáros adó alapján.

³¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 1582, 1583, 4.k. 582., 583., 585.

³² MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 4. 582–586.

levéllel megerősíttetni. Emellett György bátyja, Boldizsár időközben örökös nélkül meghalt,³³ ezáltal mindent, a karrierépítés munkáját is öccsére hagyva, így az oklevél most már egyedül a fiatalabb Geréb kezébe adta az említett birtokokat.³⁴ Erőszakosság és tudatosság tekintetében talán még apján is túltett, az apa és a báty által szerzett területeket nemcsak megtartotta, de jelentősen meg is növelte.

Bár a családnak korábban nem volt háza Székelykeresztúron, Boldizsár már megkezdte a város felé való terjeszkedést, György pedig a perekben megszólalók szerint sikeresen vonta Székelykeresztúrt a saját befolyása alá. Testvérével együtt számos jelentős birtokot és birtokrészt szerzett ebben az időszakban, ezek közül többet vásároltak, másokhoz különböző zálogügyletek révén jutottak.

A hatalomgyarapítás eszköztárában szerepel a fejedelem hadában való részvétel, a közös területek kisajátítása valamint az erőszakoskodás is. Geréb Benedek és korábban apja is szerepelt széki illetve székelyföldi bizottságokban, tehát a 16. század során a közszereplésre is akadt példa a család történetében. Ennek ellenére a Benedek fiai által követett stratégia inkább a Keresztúr fiúszéken belüli vezető hatalom megszerzése volt. Birtokaik méretét tekintve ez nagy vállalkozásnak tűnt, vagyoni erejüket azonban agilis, erőszakos voltuk pótolta és a szerencse is a kezükre játszott, amennyiben 1575-öt követően a lenagyobb rivális Csákány család egyre jobban elvesztette korábbi súlyát. A hatalomátvétel különböző állomásait jól szemléltetik azok a perek, amelyek főképpen a század utolsó évtizedében zajlottak a két rivális család között.

A nagy erőfeszítéssel megszerzett hatalom Geréb György fiára, Andrásra szállt, aki már 1602-ben jelen volt Basta hadában, legalábbis megjelent az összeírás alkalmával mint Fiatfalva nemesura. A hatalomhoz természetesen hozzátartozott az udvarház, a lokális központnak mint a reprezentáció eszközének és helyszínének a felépítése is, ami szintén Geréb András feladata volt.³⁵ Építkezése nagyjából egybeesett a vargyasi Daniel-udvarház vagy a Kornis-központ fel- illetve újra felépítésével.³⁶ Ez a tény jól mutatja, hogy az építkezés egy folyamat része volt és fontos eleme a székely nemesi karrierstratégiáknak a korszakban.

Geréb András, noha a jobbágysági ügyében még több ízben volt szereplője különböző pereknek, saját és családja karrierjét egyértelműen kivételes katonai képességeire építette. Az előbb említett perekben azt igyekezett elérni, ami szintén gyakori szokása volt ekkortájt a felemelkedő és egyre több jobbágyot szerző székely nemeseknek, hogy a falu, ahol jobbágysági éltek, biztosítson nyílföldet a job-

³³ Benkő, Székely, 2008, 96.

³⁴ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 4. 582–586.

³⁵ Kelemen: *A fiádfalvi kastély és régi gazdái*. 1925. 164–166.

³⁶ Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16-17. század fordulóján*. 2009, 344–345. Balogh, Horn, 2008, 859–862.

bágyok telkeihez.³⁷ Mivel ekkor a falvak többsége még főleg szabad állapotú székelyekből állt, a faluközösségek minden eszközzel igyekeztek korlátozni a kollektivitásból kiszakadni próbálókat.³⁸ A hatalomra szert tett és az elitbe emelkedett Gerébekkel szemben természetesen kevesebb esélyük volt, mint azokkal szemben, akik a Geréb család jobbágyává kötötték magukat.³⁹ Általában megpróbálták egy ideig legalább akadályozni, hogy a jobbágyok a faluközösségek teljes jogú tagjaivá válhassanak. Ez ellen a törekvés ellen lépett fel Geréb András a jobbágyai érdekében. Egyébiránt a széken belül elsősorban azt tartotta szem előtt, hogy családja eddig kiharcolt pozícióját megőrizze. Karrierjének központi eleme azonban a katonáskodás lett. Ennek köszönhette felemelkedését, a fejedelmi udvarba kerülését és a fejedelem, Bethlen Gábor kivételes tiszteletét is.

Az első komoly katonai szerepet, amiről a források megemlékeznek, 1612-ben vállalta Báthory Gábor harcaiban, mégpedig a Radu Serban ellen vívott brassói csatában. Báthory hadseregének a jobbszárnyát Bethlen Gábor vezette, itt sorakozott fel a testőrség és a hajdúk. A balszárny vezére Rácz György volt, itt harcoltak a székely hadak többek között Bedő István, Béldi Kelemen, Daniel Mihály és Geréb András irányításával.⁴⁰ Geréb feltűnése ezek között a székely nemesek között mindenképpen kivételes katonai tehetségének a bizonyítéka volt. A többiek ugyanis vagy széki kapitányok voltak, mint Bedő István,⁴¹ vagy kipróbált és befolyásos vezetők, mint Béldi Kelemen,⁴² vagy befolyásos támogatók klientúrájába tartoztak, mint vargyasi Daniel Mihály.⁴³ Geréb András nem tartozott egyik kategóriába sem. Ráadásul családja azon törekvése révén, hogy Keresztúr fiúszék legnagyobb részét ellenőrzésük alá vonják, szembekerült a Kornis családdal, akik a 16. század végére szinte az egész Udvarhelyszéket behálózó kliensi hálózatot hoztak létre.⁴⁴ A Gerébek kívül maradtak a Kornisok kapcsolati hálóján, és inkább az ekkoriban a felemelkedés lehetőségeit kereső Ugron családhoz közeledtek. Ebből a célból házasították össze András testvérét, Annát ábránfalvi Ugron Pál udvarhelyszéki alkirálybíróval.⁴⁵ Ennek a házassági kapcsolatnak a révén juthatott később a Geréb család vagyonának egy része az Ugronokhoz.

Geréb András tehát mindenképpen egyéni képességeinek köszönhette már

³⁷ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, VI/2. B.1608/13., 1609/56., 1612/30.

³⁸ Balogh, 2003, 256–262.

³⁹ Lippay András: Balogh, 2005, 979.

⁴⁰ Szilágyi, 1867, 139.

⁴¹ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 172.

⁴² Balogh, 2005, 10., 94., 99., 107–109., 113–114., 122., 125–126., 176., 179–180.

⁴³ Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16–17. század fordulóján*. 2009, 346–350.

⁴⁴ Balogh, Horn, 2008, 858–862.

⁴⁵ Benkő, Székely, 2008, 99.

1612-ben a katonai vezetők közé való kerülését. A csatában szintén jelen lévő Bethlen talán már ekkor felfigyelt a fiatal és tehetséges katonára. Ez a közös élmény is hozzájárulhatott, hogy Gerébet választotta kék darabontokból álló testőrsége kapitányának 1619. augusztus 29-én. A hűséges katona végigharcolta a 30 éves háború első szakaszában Bethlen küzdelmeit, vitézségének emlékét Bethlen is megörökítette a leveleiben:⁴⁶

Nagyszombat, 1621. jan. 27.

„András Geréb tegnap megérkezvén, kegyelmed leveléből, s magától is megértettem, az seregeknek quartirokban jó ordóval való disponálásokat, kin örülök, hogy ismét megreformálhatta kegyelmed őket” Nagyszombat, 1621. márc. 5. „[...] Strasnitzára elküldtem vala, az színe az hadnak ott volt, Kornis, Petneházy uramék, Monaki, András Gerebet 400 kék gyaloggal, 300 veressel, 400 közönséggel, mindenestől voltak 5000 lovag, gyalog. András Geréb az kapura (melyen az mi ott létünkben kijárnak vala) egyenesen menvén az 1100 gyaloggal mindjárt megvötték igen vitézül. 5 avagy 600 hajdú másfelől ostromolta, az kaput neki nyitották, Kornis uram igen vitézül valami 600 kopjással bement. Ottbenn az ellenség is, mint igaz vitézek valóban forgolódtanak, az német gyalog az piaczon való házak mellé állván, az mi gyalogunkat András Geréb vitézül reájok vitte és csak 3 kopjányira állatván tőlök, 4 egész óráig hallatlan és csudálkozásra méltó rettenetes harczot állott a kétféle gyalog, melyhez én hasonlót históriában sem olvastam, summa valameddig az kékeknek pora golyóbisa el nem fogyott, addig oly sűrűn lőtte az ellenséget oly közlől a mint íram, valamint a mustrán szokott lőni.” Egy másik levelében ugyancsak ezt olvassuk: „Az mieink közül 80 vészett, maradt oda, [...] sebes az egész hadból 140 lehet, Zoltán Ferencz kegyelmed hadnagya sebes, lövés a czombján, András Gerébnek a fején jó seb, karddal csapta kozák, [...] az kékek közül 27 sebes[...]”⁴⁷

A fenti idézetek szerzője Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, a leveleket Thurzó Imrének, királyságbeli hívének, szövetségésének küldte. A 30 éves háborúba bekapcsolódó Bethlen láthatólag részletesen beszámolt a harci eseményekről. A levélben nem fukarkodott a hadvezérei dicséretével sem, ám Geréb Andrást szabályosan csodálta katonai képességeiért. Fiaifalvi Geréb András, udvarhelyszéki székely nemes ugyanazt tette, amit a megelőző korok székely nemesei általában: katonaként szolgált uralkodóját. A 17. századra azonban a székely társadalom komoly változásokon ment át, és ekkorra már nem a katonaság volt az előre jutás, a karrier szinte kizárólagos eszköze.

⁴⁶ Szilágyi, 1879, 261.

⁴⁷ Szilágyi, 1879, 262.

Ennek minden bizonnyal szerepe volt abban, hogy már 1621-ben várkapitány volt, 1625-ben pedig jelentős adományban részesítette őt a fejedelem. Az oklevél indoklásában kiemeli Geréb katonai érdemeit, aminek köszönhetette az adományt. A szöveg tanúsága szerint Sárd, Felek és Szederjes birtokrészeivel együtt megkapta Fiafalvát is, amivel kapcsolatosan azt is megemlítették, hogy a korábban romos udvarházat kőből Geréb a saját költségén építtette újjá.⁴⁸ 1628 augusztusában Szamosújvár kapitányságát is elnyerte. Még ugyanebben az évben azonban utód nélkül meghalt.

Geréb András igazi székely katonaember volt, mindaz összpontosult a személyiségében, amit a középkor óta a külvilág és a kortársak a székelyekről gondoltak. A testőrség kapitányaként gyakorlatilag élete utolsó tíz évében nem is tartózkodott otthon. Vagy a csatamezőn, vagy a fejedelmi udvarban tartózkodott. Jelenlétére 1615-től fokozatosan van adatunk, ráadásul a kolozsvári számadáskönyvben már ekkor kapitányként említették, ami akár arra is utalhat, hogy az őt már minimum 1612 óta ismerő Bethlen Gábor már ekkor megbízta a testőrsége irányításával.⁴⁹

Geréb András, noha kétségtelenül remek katona volt, karrierjét szinte kizárólag erre az egy stratégiai elemre építette. Iskoláztatásáról semmit nem tudunk, a széken belüli perekben is meglehetősen egyoldalú szerepet játszott. Karrierépítésben a kreativitása messze alatta maradt az apjának vagy a nagyapjának. Az utódlás mindig fontos kérdése volt egy családi karrier továbbélésének. A folyton katonáskodó Geréb András e tekintetben sem bizonyult előrelátónak. Egypillérű pályája azt mutatja, hogy a katonaság a teljes életét kitöltötte, és nem maradt ideje arra, hogy a családja jövőjével foglalkozzon. Az ősei által komoly energiákkal és ravaszságokkal-erőszakkal létrehozott birtokok a halála után ahhoz az ifjabb Székely Mózeshez jutottak, akinek az apja a Gerébbel szemben álló Kornis-klán fontos tagja volt.⁵⁰

⁴⁸ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, XIII. 44–45. ; Jakab, 1901, 339.; Benkő, Székely, 2008, 98–99.

⁴⁹ ROL. KvLt. Számadáskönyvek. 1615-ben Greb Andras kapitány beírás szerepel a számadáskönyvben, emellett szerepel a *gyalog, Szamosújvárá* megnevezés is. 1615 és 1626 vége között 14 alkalommal volt Geréb András Kolozsváron a fejedelmi udvar vendége. 13b/VIII.125–144., 13b/V. 99, 13b/VIII.196, 14b/XVIII. 105, 14b/XXI. 76, 15a/XI. 21., 15a/XII. 51, 15b/XXII. 91, 16/XIX, 37, 103, 16/XXI. 60, 16/XXXV. 29., 16/XXXIV. 147, 17b/VIII. 78. Ezúton mondok köszönetet Jeney-Tóth Annamáriának, aki az adatokat a rendelkezésemre kéziratából. Jeney-Tóth Annamária: *Az erdélyi fejedelmi udvar a 17. század első felében. (A kolozsvári számadáskönyvek tükrében)* Kézirat. 89–173.

⁵⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 236–238.

49. ÁBRA: A GERÉB CSALÁD BIRTOKAI UDVARHELYSZÉKEN A 17. SZÁZAD KEZDETÉN.

50. ÁBRA: GERÉB ANDRÁS BIRTOKAI UDVARHELYSZÉKEN A *LUSTRÁK* ALAPJÁN. (1614, 1627)

A DERSI PETKI CSALÁD FELEMELKEDÉSE A 16. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A Petki név említésekor elsősorban Petki Jánosra, Rákóczi Zsigmond fejedelem tudós kancellárjára, Bocskai István erdélyi „erős emberére” szokás gondolni. Való igaz, hogy a Petki család dersi ágának karrierje vele ért föl a csúcsára. Petki kancellárt azonban megelőzték családjának azok a tagjai, aki a 16. század folyamán hallatlan tudatossággal építették a család hatalmát.

A Petki család, noha a források egyértelműen a székely primorok között emlegették, viszonylag későn tűnt fel az Udvarhelyszéken szereplő elitbe tartozók között. Eddig nem ismertek a középkori vitézségükre hivatkozó oklevelek sem. Amikor viszont szereplőivé váltak az okleveleknek, akkor, mintha sürgősen pótolni kívánták volna a késlekedésből fakadó hiányaikat, meglehetősen aktívvá váltak. A középkorban megszokott székely primori karrierelemek közül a leglelkesebben a székek határain kívüli birtokszerzést művelték. Az 1400-as években ugrásszerűen nőtt meg azoknak a primoroknak a száma, akik valamely székely székhez közeli vármegye területén törekedtek különböző birtokok megszerzésére. A források szerint a Petkiek ezt mind Belső-Szolnok, mind Fehér megye irányában megkísérelték, ráadásul eredményesen. A 15. század végén már azonosíthatóan különvált a magát dersinek megnevező ág, amelynek első tagja jelenlegi ismereteink szerint dersi Petki György volt.¹ Az 1490-es években a Petki Domokos fiaként emlegetett és magát dersiként megnevező György Doboka vármegye területén több településen is vett magának birtokrészeket. Így már 1493-ban megvásárolta Iklódi Domokos Margit nevű leányától Víz-Szilvás negyedrészt,² 1495-ben pedig már biztosan jelen volt Vasasszentivánon, ahol czegei Wass Domokossal és fiaival üzletelt, megvásárolta tőlük a halastavuknak a Szentegyed felé fekvő felét.³ A családdal folytatott együttműködést házassággal is megerősítette, hiszen valamikor a század végén vehette feleségül a már említett Wass Domokos Dorottyá nevű leányát.⁴ A következő évek folyamán Petki György a sógoraival együtt

¹ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905.

² Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, VII. 122.

³ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, VII. 64.

⁴ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, VII. 122.

lépett fel a megszerzett birtokai védelmében.⁵ Kusalyi Jakabfi László és Péter Girolton adott el neki és Galaczi Tamásnének szám szerint 7 telket, amibe még ugyanebben az évben beiktatták őket.⁶ Bizonyosan birtokokkal rendelkeztek továbbá Pujon területén.⁷ A birtokok központja itt mindazonáltal Vasasszentivánon volt, ahol 1502-ben együtt lépett fel Petki György a sógoraival a Kendiek támadásával szemben.⁸ A támadó, Kendi Gál azonban mégis sikerrel telepedett meg a Petki birtokok szomszédságában, 1513-ban ugyanis mind a Kendi, mind pedig a Petkiek itteni birtokait feldúlták a széki polgárok, amiért az erdélyi vajda pénzbírságra ítélte őket.⁹ Ekkor azonban már Petki György nem élt, a család nevében Petki Ferenc, György fia intézkedett. 1529-ben Petki György özvegye, Dorottya asszony a vármegyében található birtokok közül többet Anna lányára ruházott, például a vasasszentiváni, szentegyedi, vízszilvási valamint a pujoni telkeket is. Petki György birtokszerzési tevékenysége Fehér vármegye területére is kiterjedt, ugyanis egy 1505. augusztus 26-án kelt oklevél szerint dersi Petki György több nemessel, többek között szentdemeteri Nyújtódi Györggyel és rugonfalvi Nyújtódi Pállal együtt arra kérte az erdélyi vajdát, hogy az általuk mindaddig osztatlanul birtokolt területet – szántóföldet, réteket, erdőket – köztűk ossza fel.¹⁰ Kiderül mindebből tehát, hogy ezek szerint a Petki család aktivitása a 15. század végén 16. század elején élenkült meg, és elsősorban a földterületek megszerzésére irányult. A birtokszerzés jelentős részben a vármegyei területekre irányult és annak a Petki Györgynek a nevéhez fűződött, aki először használta tudatosan a dersi előnevet. Noha a 15–16. század fordulóján még az általa tett erőfeszítések ellenére sem szerepelt a széki választott tisztségviselők, tehát a voltaképpeni elit sorában, "szemmel láthatóan igyekezett olyan családokkal kapcsolatba kerülni, akik segíthették őt ebben. A vármegyei területen így esett a választása a czegei Wass családra, akikkel, mint az előzőekből látható, többször lépett fel közösen különböző ügyek in-

⁵ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905. 1502-ben Wass Balázs, János, Mihály és László

⁶ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, V. 522.

⁷ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, V. 479.

⁸ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, VII. 64.

⁹ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, VII. 64.

¹⁰ Szádeczky-Kardoss, 1894, II. éf. 9. sz. 640–641., és Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, V. 36.

¹¹ Egyetlen alkalommal szerepelt Petki György 1478-ban egy birtokbaiktatás alkalmával tanúként. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 224.

Udvarhelyszéken a források szerint a tekintélyesebb családok közé számítottak a Nyújtódiak, Ősi Sándor, Kaczai Antal, Szentpáli Kornis Gergely, valamint Bögözi András és János. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 263. Az 1506-os udvarhelyi gyűlésen pedig Nyújtódi Pált, Kaczai Antalt és Benedekfi Jánost és Péter választották meg Udvarhelyszékről a székelység vezetői közé: Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I.

tézésekor, a széken belül pedig ebben az időben a Nyújtódi családhoz közeledett. 1509-ben Petki György még pereskedett,¹² 1511-ben azonban már nem élt, csupán feleségét, Dorottyát említik a források, valamint több gyermekét is, Ferencet, Gábort, Miklóst, Lázárt, Nicefort valamint Annát és Fruzsínát.¹³ A család székelyföldi képviselőjét Petki Gábor vette át, míg a vármegyei területeken Ferenc maradt, valamint a lányok közül Anna és Fruzsina. Petki Ferenc apja halálát követően egy ideig együttműködött a Kendiekkel, mivel azonban a Kendi család egyre agresszívabb birtokszerző tevékenységet folytatott Doboka vármegyében, egyre jobban kiszorították innen a Petkieket. 1545-re Petki György Fruzsina nevű leánya, ekkorra eskülli Ördög András özvegye és négy gyermeke arra kényszerültek, hogy nyolc telküket eladják Kendi Antalnak.¹⁴ 1535-ben Petki György özvegye, Dorottya asszony adta el vasasszentiváni birtokainak egy részét a Kendieknek, Ferencnek, Mihálynak és Antalnak.¹⁵ Petki Ferenc, csakúgy, mint testvére, Gábor, a harmincas évek végén kialakult erdélyi pártharcok idején Szapolyai híve volt, amiért az erdélyi vajda, Majláth elfogatta Ferencet, Gábor jószágait pedig hamis pénzverés ürügyével elkobozta.¹⁶ A család mindezek ellenére a 60-as évekre biztosítani tudta a pozícióit, nem utolsósorban a bőséges gyermekáldásnak köszönhetően, ami ebben az időben jellemző volt a fiúkra és a lányokra egyaránt.¹⁷ A sok gyermek így lehetőséget adott egy újabb stratégiai elem, a házasság lehetőségének a kihasználására. Petki Ferenc János nevű fia szentannai Lázár Orsolyát vette feleségül, bekerülve ezzel Csík- és Gyergyószék szinte mindenható családjába, a Lázárok rokonságába.¹⁸ Ferenc egyik lánya, Katalin szintén egy székely primori család gyermekével kötött házasságot, zabolai Mikes Jánossal.¹⁹ A másik lánya, Magdolna altorjai Apor Lukács felesége lett.²⁰ Petki Gábornak Katalin nevű lánya házasságáról tudunk, aki egyedülként házasodott abban a székben lakóval, ahol a Petkiek birtokközpontja volt. Ő ugyanis a szintén udvarhelyszéki primori család fiához, ábrámfalvi Ugron Tamáshoz ment feleségül. A székely elit családjaihoz fűződő szálak tudatos szövésének nagyon hamar meglett az eredmé-

¹² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, I. 320.

¹³ *Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950.* 2004.

¹⁴ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, VII. 122.

¹⁵ Kádár, Tagányi & Réthy, 1900–1905, VII. 64.

¹⁶ *Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950.* 2004.

¹⁷ A század folyamán átlagosan négy gyermek megérte a felnőtt kort, és mindig volt közöttük fiú is.

¹⁸ 1549. március 1-jén kelt szentannai Lázár János végrendelete, amelyben megemlíti Orsolya nevű leányát, akinek ezüstöt és 40 aranyforintot hagyott. A végrendeletben megemlítette a férjét, Petki Jánost is. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 83–85.

¹⁹ *Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950.* 2004.

²⁰ Kis, 1895, 98.

nye, ugyanis Petki Ferenc fia, dersi Petki János már 1547 júniusában részt vett abban a székely primorokból álló bizottságban, amelynek egy határmegállapítás volt a feladata és tagjai voltak szentpáli Kornis Miklós, uzoni Béli Pál, kőröspataki Kálnoki Péter valamint szentgyörgyi Daczó Pál is.²¹ Valószínűsíthetjük, hogy ez az együttműködés megalapozta Petki János jó kapcsolatát az említett primori családokkal, hiszen Mihály fiát Daczó Margittal, Kata nevű lányát pedig Kornis Farkassal házасította össze.²² A kapcsolatfelvételben sokat segíthetett unokaöccsének az a Petki Gábor, aki 1564-re csíki katonai vezető lett,²³ és még 1573-ban is a szék vezetői közé számított.²⁴ A János Zsigmonddal kibékülő székelység fontos gesztusa volt a részvétel az uralkodó hadjáratában 1565–1566 táján.²⁵ A hadra kelt székely főemberek között ott találjuk a korszak legtekintélyesebb primorjait, elsősorban a Kornis testvéreket. A sorban rögtön a két Kornist követi Petki Mihály neve, ami jól szemlélteti azt, hogy milyen sikeres volt a karrierépítésre fordított energia az apja, a nagybátyja és a nagyapja részéről.²⁶ Elképzelhető, hogy Petki Mihály a katonáskodás terén is kitűnt, ám ennél minden bizonnyal jelentősebb volt ekkorra a családnak a székely primori társadalomban kivívott helye, súlya. Az 1566-ban a székely gesztust követő uralkodói gesztus idején ugyanis Udvarhelyszéken a legnagyobb adományt a Petki család kapta, név szerint László²⁷ és Mihály, Musnán 44 ház jobbagyot.²⁸ A megszerzett tekintélyt a következő években a Petkiek az eddig is megfigyelhető családi összefogás keretén belül kamatoztatták, 1570-ben ugyanis az összes Petki, köztük Mihály is közreműködik abban, hogy Petki László és Ugron Tamás, akik sógorságban álltak, Mohán lévő részjóságait elcserélték Rétoni János dersi részjóságaira.²⁹ Ezáltal a család ősi birtokain igyekeztek egyre nagyobb befolyást szerezni. A következő évben Petki Mihály még tovább emelkedett a székely eliten belül, hiszen Kornis Farkassal együtt Udvarhelyszék királybírája lett.³⁰ Számos közös ügyben sikerült közösen fellépniük Báthory uta-

²¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, V. 61–64. Az év során a bizottság több ízben is eljár az ügyben, hiszen még november 10-én keltezett forrásunk is van, és dersi Petki János folyamatosan részt vett a munkában.

²² Balogh, Horn, 2008.

²³ Kis, 1895, 99.

²⁴ Szádeczky, 1887.

²⁵ Az erről tudósító oklevél évszám nélküli. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 194–195.

²⁶ Az 1530-as évek során Udvarhelyszék élén még bizonyosan nem voltak jelen a Petkiek, a főkapitány Kornis Miklós volt, mellette pedig Geréb Péter, Kaczai Antal és Benedekfi László nevét jegyezték fel. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 39.

²⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 209.

²⁸ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 299.

²⁹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 334.

³⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 335.

sítására.³¹ Az ekkor készült adóösszeírás szerint 1576-ra az 50 dénáros adót tekintve a Kornisok mögött a harmadik helyen állt Petki Mihály annak ellenére is, hogy viszonylag kevés falura terjedtek birtokai a széken belül, Dersre, Bétára és Musnára.³² Az 1567-ből maradt 25 dénáros adó alkalmával ugyan nem említették meg a nemeseket, a Petki által birtokolt falvak mégis már ekkor is jelentős összegű adót fizettek.³³ 1575-ben Petki Mihálynak Siger János udvarhelyi fejedelmi várkapitánnyal együtt kellett kivizsgálnia Csákány Balázs ügyét.³⁴ 1576-ban, amikor Báthory Istvánt lengyel királlyá választották, a megyesi országgyűlésen mondta el előzetes uralkodói esküjét. A megjelent 30 erdélyi főúr között öt székely nemes kapott helyet, és a két Kornis, két Lázár mellett ott lehetett Petki Mihály is.³⁵

A Petki Mihály által megszerzett királybírói tisztség teret adott a Petkiek karrierstratégiája egy új elemének a kibontakoztatására, a széken belüli hatalmuk, befolyásuk és birtokaik megnövelésére. Unitárius volta eleve egy szoros közösség részévé tette, ennek részleteiről Horn Ildkó több tanulmányában írt.³⁶ A széki periratok szintén tanúsítják a Petkieknek a széken belül megnövekedett aktivitását.³⁷ Bár a hatalmaskodásban nem mutatott olyan agresszivitást, mint királybírói társa, Kornis Farkas, az adódó lehetőségeket maradéktalanul igyekezett kihasználni. Emellett tökéletesen beépült a Kornis Farkas által kiépített hatalmi struktúrába és a Kornisok kapcsolati hálójának fontos tagja lett.³⁸ Kapcsolatukat több szállal is megerősítették, hiszen rokonok voltak és közös hivatalt is töltöttek be. Felekezeti azonosságuk pedig ugyancsak elmélyítette a köztük kialakult szövetséget. A szoros köteléket némileg lazíthatta Petki Kata halála és ezt követően Kornis Farkas újraraházasodása. A koncepciózus és zseniális hatalomépítő Kornis ugyanis második felesége, Bethlen Krisztina révén egy másik, még jelentősebb rokoni körbe, a Bethlen–Bánffy rokonságba is bekerült.³⁹ Érthető, ha ezzel együtt némileg csökkent az érdeklődése Petki Mihály iránt. Kettejük szorosnak mondható kapcsolata ennek ellenére nem szűnt meg, hiszen Petki 1572-ben született János nevű fiát

³¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 37–43.

³² Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 219–220.

³³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 37.

³⁴ Szádeczky, 1889, 386.

³⁵ Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005, valamint Horn: *Bocskai István erdélyi politikusai*. 2005, 140–141.

³⁶ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, F. II/10., 17., 23.

³⁷ Erről: Balogh, Horn, 2008, 863–870.

³⁸ Horn, 2008, 55–64.

³⁹ Erről: Horn: *Bocskai István erdélyi politikusai*. 2005, 139.

az apa 1582-ben bekövetkezett halála után sajátjaként nevelte, később pedig hozzáadta Kata nevű leányát is.⁴⁰

Bár kétségtelen, hogy Petki Mihály birtokszerző aktivitása nem érte el a Kornis Farkas által tanúsított agresszivitás mértékét, mégis akadt, aki a fejedelmi udvarhoz fordult panaszért Petki hatalmaskodása miatt. Ezért 1577 márciusában kelt utasításában Báthory Kristóf megparancsolta Petki Mihálynak, hogy dersi Futó Istvánt szabadságában ne háborgassa.⁴¹ A rendelet mögött sejthetjük azt is, hogy Báthory Kristóf, az általános nézettel szemben, számos kérdésben választott más utat, mint testvére, és Petki Mihály nem tartozott az általa kiemelten támogatott székely nemesek közé. Báthory Kristóf „külön útjának” és a Kornis-érdekkör változásának egyaránt szerepe lehetett abban, hogy 1580-ban Petki Mihályt Bánffy Farkas váltotta Udvarhelyszék királybíróságában Kornis Farkas mellett.⁴² Bánffy Farkas ezzel együtt megkapta az udvarhelyi várkapitányságot is.⁴³ Petki Mihály kárpoztálasként megkapta Marosszék királybíróságát,⁴⁴ ami minden bizonnyal kisebb tekintéllyel bírt, mint az udvarhelyszéki. Udvarhelyszéken ott volt ugyanis az udvarhelyi vár, a vár élén álló kapitánnyal együtt, ráadásul Marosszék nemességének a súlya elenyésző volt az udvarhelyszéki nemességhez képest.

Petki Mihálynak szám szerint kevés faluban volt birtoka, de ezekben többségi birtokosnak számított. Jóságai után 1576-ban 30 forintot kellett fizetnie, és ezzel a harmadik helyen állt a széki rangsorban, csak a Kornis fivérek előzték meg. A Petkiek által birtokolt három falu Udvarhelyszéknek közepétől kissé délre helyezkedett el. A legdélebben Derzs, vagy Székelyderzs néven emlegetett birtokközpont feküdt, mellette Székelymuzsna, a székeknek pedig szinte a közepén található Béta. Ez azért fontos, mert ezek a falvak azon a részen erősítették a Kornis-befolyást, amely határos volt a Kornis érdekszférán kívül eső, vitatott helyzetű Keresztúr fűszékkel.⁴⁵

Kornis Farkas és Petki Mihály közel egy évtizedig tartó kiegyensúlyozott hivatali együttműködését eltérő habitusuk és birtokszerző metódusuk különbségei is elősegítették. Petki visszafogottabb természete mellett jól tudott érvényesíteni Kornis agilitása. Petki maga is használta ugyan a korszakban megszokott hatalomnövelési technikákat, azaz a közös föld elvételét és a szabad székelyek sza-

⁴⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 55.

⁴¹ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 74.

⁴² Balogh, Horn, 2008, 869.

⁴³ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 74.

⁴⁴ Keresztúrszék helyzetét a periratok szerint még a kortársak sem értették, ugyanis több perben azt nyilatkozták róla, hogy régen Keresztúrszék volt, de most már Udvarhelyszéknek nevezik. Ról Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, II/1. 1589/73.

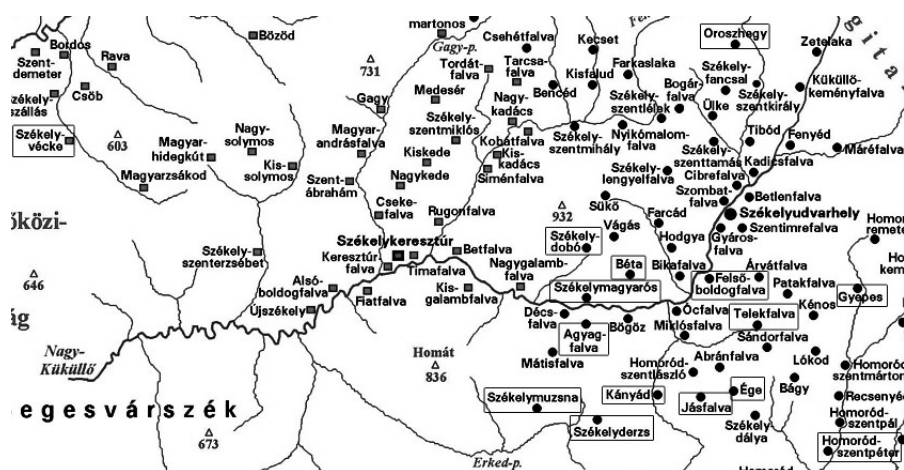
⁴⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, III. 55–56.

badásjogainak a csorbítását,⁴⁶ a két család stratégiája közt mégis jelentős különbség figyelhető meg. Míg Petki Mihály azokra a falvakra koncentrált, amelyekben már voltak birtokai, és azokat próbálta teljesen megszerezni, a Kornis család, már Miklóstól kezdve, rendkívül tudatosan igyekezett hatalmát egy-egy falunál jóval nagyobb területre kiszélesíteni. A konzervatívabb birtokszerző stratégiát követő Petki család tehát riválisként nem fenyegette az agresszívan terjeszkedő Kornisok által megcélzott széki hegemóniát.

Petki Mihály birtokszerző tevékenységének pontos eredményeit jelenleg még nem tudjuk pontosan rekonstruálni, csupán az előbb említett irányokat lehet egyértelműen megállapítani. Az azonban tény, hogy az 1614-es Bethlen Gábor-féle *lustra* szerint az ekkor már két éve özvegy Petki Jánosnének összesen 14 faluban voltak jobbágysai.⁴⁷ A legnagyobb számú jobbágyot Dersben szerezték, ami azért érdekes, mert 1576-ban még Musna területén volt sokkal jelentősebb számú jobbágya a családnak. Az ezt követő évek folyamán tehát elsősorban Ders megszerzésén munkálkodtak. Érdekes, hogy a család „jobbágymegtartó” képessége nem lehetett túlzottan hatékony, ugyanis az 1560-as években kapott 44 háznyi jobbágyból 1614-re mindössze 13 maradt Musnán, az ekkor szintén birtokolt Bétában pedig 1614-re pusztán egyetlen jobbágyot írtak össze, aki Petki-jobbágyinak mondta magát. A falunkénti átlagos jobbágyszám is alacsony, azt mutatja, hogy a család elsődleges terjeszkedési iránya Ders volt, ott viszont a lófőkkel szemben is felléptek, mint azt a már említett Báthory Kristóf általi utasítás is bizonyítja. Petki-birtoknak számító udvarhelyszéki falvak elhelyezkedését vizsgálva megállapítható, hogy azok, ha nem is szorosan egymás mellett, de mégis egymás közelében helyezkedtek el. A birtokok többsége a Ders-Homoródszentpéter-Gyepes-Béta négyszögben helyezkedett el. Az érdekkörbe tartozó falvak között azonban olyanok is találhatók, amit nem sikerült bevonni a Petki-birtokok közé.

⁴⁶ Balogh, 2005.

⁴⁷ A Gerébek birtokszerzésével kapcsolatosan lásd a kötet Gerébekről szóló tanulmányát.

51. ÁBRA: PETKI JÁNOSNÉ BIRTOKAI 1614-BEN

Ez kétségtelenül azt mutatja, hogy a Petkieknek nem sikerült a Kornisokéhoz hasonló módon megszerezniük a közös földeket, erdőket, szántókat. Erre vonatkozóan még a Gerébek is tudatosabbak és következetesebbek voltak, ugyanis ők egy-egy újonnan megszerzendő faluba először épp a már birtokolt faluval határos közös földeken keresztül igyekeztek behatolni.⁴⁸

Petki Mihály halálakor a székely primorok által a 16. században alkalmazott hatalomépítő elemeknek szinte mindegyikét használta a családja.

A mindaddig láthatóan hiányzó elem az országos tisztség viselése és a tanulás volt. Jelen volt a katonáskodás, bár sosem volt hangsúlyos, nagy súllyal jelent viszont meg, igaz, némi késéssel a vármegyei területeken való birtokszerzés, ezzel párhuzamosan pedig a széki tisztségek megszerzése. A királybíróság már azt jelezte, hogy a Petki család az elitbe érkezett. Ezeket a stratégiai elemeket előnyösen egészítette ki a tudatos és következetes házassági politika. Ennek köszönhetően alig három generáció elég volt hozzá, hogy ne csupán Udvarhelyszék, de az egész Székelyföld szinte minden jelentős családjával rokoni kapcsolatba kerüljenek a Petkiek. Így a zabolai Mikesekkel, a köröspataki Kálnokiakkal, a Mikókkal, az altorjai Aporokkal és a szentgyörgyi Daczókkal, vagyis Háromszék szinte minden fontos primor családjával. Csík és Gyergyó székéből a Lázárokkal sikerült roko-

⁴⁸ Wass György tevékenységére Horn Ildikó több munkájában kitért: (Horn: *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. 2005, illetve az életrajzát közli a *Hit és hatalom* című könyvében: Horn: *Hit és hatalom. Az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története*. 2009, 265–270.

A Wass család történetére vonatkozóan lásd: W. Kovács, Valentiny, 2006; W. Kovács, 2004, 4–7.

ni szálakkal is összekapcsolódni, míg Udvarhelyszékről az ábrámfalvi Ugron családdal jött létre több rokoni kapcsolódás is. A „csúcs” a homoródszentpáli Kornis családba való bekerülés volt, ami megint csak több szállal erősített meg, hiszen míg Kornis Farkas első felesége Petki Mihály testvére volt, addig Petki egyik fia, János majd ugyanennek a Kornis Farkasnak a második feleségétől született Kata nevű lányát veszi feleségül. A Kornis-klánba való bekerülés ha kicsit távolabbról is, de számos további székely pimorral és magyar nemessel hozta kapcsolatba a dersi Petki család tagjait. Ehhez járultak a vármegyei családi kapcsolataik. Petki György házassága révén még a 15. század végén kapcsolatba került a czegei Wass családdal, és a családi kapcsolatot minden bizonnyal erősítette mindkét család unitárius felekezeti kötődése a 16. század második 50 éve folyamán.⁴⁹ Petki Mihály lánytestvérei közül Bora vagy Borbála annak a Petrichevich Horváth Kozmának volt a felesége, aki Vécs *provizora*, Gyulafehérvár városparancsnoka, 1575-től pedig fogarasi várnagy és 1588-tól fejedelmi tanácsos volt.⁵⁰ Ez a rokoni kapcsolat Petki Mihály halála után vált igazán fontossá a család számára. A két fiatal Petki fiú, János és öccse, Ferenc neveltetése Kornis Farkas gyámsága mellett Petrichevich Horváth kezébe került.⁵¹ Ő közös rokonukhoz, a szepesi kamara elnökéhez, királyi tanácsoshoz, Melith Istvánhoz küldte az idősebbik fiút. Melith jóvoltából a Petki gyermekek alapos képzésben részesültek. János, mint idősebb, sőt esetleg tehetségesebb, az ezidőtájt nagyon színvonalasnak tartott sárospataki kollégiumba került.⁵² Öccse, Ferenc, Báthory András bíboros mellé került apródként, akinek a hatására katolizált. A tanulás első forrásos bizonyítékát ebben a generációban lehet megtalálni, viszont rögtön magas színvonalon, ráadásul az érzékeny Petki János esetében jó földbe hullottak az elvetett magok, aki széles körű műveltséget szerzett és a korszerű szellemi irányokat is módjában volt megismerni. A 17. század elején kezébe került hatalommal ezzel az intelligenciával tudott élni.

A pataki kollégium elvégzése után először Báthory Boldizsár bejárója volt, majd Báthory Zsigmond fejedelem udvarába került. A nagyszerűen kiépített rokoni és támogatói körnek köszönhetően tehát rögtön fejedelmi szolgálatba került, majd pedig részt vett a 15 éves háború nagy erdélyi hadjáratában 1595–1596-ban. Ekkorra már a fiatalabb Petki fiú nem volt életben, ugyanis majd két év Kornis Farkas

⁴⁹ Balogh, Horn, 2008, 864.; Petrichevich Horváth, 1934, 323–330.

⁵⁰ Horn: *Bocskai István erdélyi politikusai*. 2005, 140.

⁵¹ Horn: *Bocskai István erdélyi politikusai*. 2005, 140–141. Horn Ildikó részletesen leírja a kollégiumba kerülés történetét Petrichevich és Melith levelezése alapján. Ezekből a levelekből tudjuk, hogy Melith Petki tudásával meg volt elégedve, valamint azt is, hogy a fiatal Petkit, aki apja után maga is unitárius volt, a kollégiumba kerülés érdekében evangélikusnak keresztelték, bár felnőttként újra unitárius lett.

⁵² Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, ms. KJ 256/III. 185–186.

udvarában töltött szolgálat után elesett 1594 májusában Esztergom ostrománál.⁵³ Ezzel a család hatalmának építése teljesen Petki Jánosra maradt.⁵⁴ Abból a tényből, hogy az ifjabbik Petki az Udvarhelyszék fejének számító udvarában, bátyja pedig a fejedelem közelében forgolódott, arra következtethetünk, hogy Petki Jánosnak a család országos pozícióit, míg Ferencnek a széken belül elfoglalt helyét kellett erősíteni. Ferenc elestével mindkét feladatot Jánosnak kellett megoldania. A széki perekben ebben az évtizedben már egyértelműen János szerepelt, ami itteni aktivitását is mutatja.⁵⁵ A perek időbeli eloszlása szerint először 1591-ben pereskedett Petki János, öccse hazatérte előtt. Az ügyek nem tanúskodnak komolyabb erőszakról, inkább a birtokait kezelésbe vevő ifjú határozottságának érzékeltetése voltak. Az ezt követő években viszont, 1597-ig nem indult újabb eljárás, nyilván azért, mert ekkor Petki az országos ügyekkel volt elfoglalva, ráadásul a hadjáratok idején nem is tartózkodott otthon. A perek 1597-ben kezdődtek újra, ám láthatóan elsősorban tekintélyfenntartó szerepük volt. Nem véletlenül, hiszen ekkorra beindult Petki országos karrierje. Zsigmond lemondása után előbb Mária Krisztierna familiárisa volt, majd Bocskai mellett volt Zsigmond visszahívásának a megtervezésekor. Részt vett 1598 augusztusában a fejedelmet visszahívó gyulafehérvári országgyűlés megszervezésében.⁵⁶ Kornis Farkassal és a Kornis-klán meghatározó tagjaival együtt harcolt Báthory András oldalán a sellenberki csatában, majd ezt követően Görgénybe menekült. A hatalmat a székelység jelentős részének a támogatásával megszerző Mihály vajdának különösen fontos volt a nagy hatalmú Kornis-klán támogatásának megszerzése.⁵⁷ Ez azonban csak időleges győzelem volt. Az ekkorra az egész Udvarhelyszék fölötti hatalommal, az egész Székelyföldön pedig jelentős befolyással bíró Kornis Farkas és szűkebb köre hamarosan elfordult Mihálytól, és Kornis Farkas két veje, a katonaember Székely Mózes és a politikus-humanista Petki János együtt indult Lengyelországba, Báthory Zsigmond újbóli visszahozatalának a szándékával. Mihály vajda megtorlásul a miriszlói csatát követően megölette Kornis Farkast és lefoglaltatta Petki János vagyonát is.⁵⁸

Kornis Farkas halálát követően a kör irányítása és ezzel együtt gyakorlati-

⁵³ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, ms. KJ 256/III. 174., 188., 190., 191.

⁵⁴ Petki Ferenc 1592 eleje és 1594 eleje között tartózkodott Kornis Farkas udvarában, ahol magába szívhatta a székelység nemesi udvar működtetésének elemeit.

⁵⁵ A 90-es évek során öt perben volt érintett Petki János a széken belül, ami nem mutat jelentős és agresszív hatalmaskodást, inkább az addigi hatalomépítés szinten tartását. Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, III/1. 1591/17., 1591/40., 1591/47., III/3. 1597/27., 1598/16.

⁵⁶ Horn: *Bocskai István erdélyi politikusai*. 2005, 141.

⁵⁷ Horn: *Bocskai István erdélyi politikusai*. 2005, 142.

⁵⁸ Erről: Balogh, Horn, 2008.

lag az erdélyi politika irányítása is Székely Mózes kezébe került. Ekkorra azonban már számos fontos pozíciót megszerzett, például a fejedelem Udvarhelyszék királybírójává és kincstartóvá nevezte ki, majd pedig fontos diplomáciai feladatokat kapott. 1601 őszén Lengyelországban, egy év múlva pedig Bécsben tárgyalt.⁵⁹ Ekkorra azonban törés következhetett be Székely Mózes és Petki kapcsolatában, vagy lehetséges, hogy kettejük együttműködését korábban is csak az ekkorra már meghalt Kornis Farkas tartotta össze.⁶⁰ Az mindenestre tény, hogy Petki már 1602-ben hűséget esküdött a Habsburgokat Erdélyben képviselő hatalomnak, és részt vett a Basta által elrendelt *lustrán* is.⁶¹ 1603 februárjában egészen aktív volt, többekkel együtt az erdélyieket képviselte Bécsben egy követségben.⁶² Ekkor a rendi jogok és a vallásszabadság ügyét terjesztették II. Rudolf elé. A követségnek rajta kívül Mindszenti Benedek, Sarmasághy Zsigmond és Enyedi György is tagja volt.⁶³ Basta azzal hálálta meg a hűségét, hogy 1604 decemberében Udvarhelyszék főkapitányává nevezte ki. Ezáltal Petki gyakorlatilag Kornis Farkas helyére került, és jó érzékkel szervezte újjá a Kornis-klientúra maradványait. Ezt minden bizonnyal Basta is felmérte, és úgy látta, hogy Petkin keresztül a székelység egészét meg tudja nyerni. Ekkorra azonban már Bocskai István is megtette első lépéseit, hogy Petkit a saját szövetségi rendszerébe vonja.⁶⁴ 1604. október 25-én és december 2-án a császári biztosok még arra utasították Petkit, hogy a táborozásból addig elmaradt székelyeket ültesse fel,⁶⁵ ám ekkorra már felsorakozott Bocskai mellett Petki számos korábbi harcostársa, többek között Bethlen Gábor, Bethlen Farkas és Mikó Ferenc.⁶⁶ 1605 januárjában Petki Jánost, aki ekkor már széki kapitány és királybíró is volt, Szamosújvár felmentésére rendelték a császári biztosok.⁶⁷ Február elsején azonban már Keresztúrra hívta össze Udvarhelyszék főembereit, ahol rábírt a megjelent magyar és székely nemeseket, hogy Bocskai mellé álljanak. Még a hónap 21-ére Marosszerezdára az egész székelység számára nemzeti gyűlést hirdetett, ahol Bocskait fejedelemmé kiáltották ki.⁶⁸ Bocskai István az 1605. március 25-én Jeremia Movilának írott levelében már úgy fogalma-

⁵⁹ Horn: *Bocskai István erdélyi politikusi*. 2005, 142.

⁶⁰ Horn Ildikó állapítja meg, hogy Petki nem rokonszenvezett sógorával, Székely Mózessel, halála után pedig kíméletlenül foglalta el árvájának javait.

⁶¹ Balogh, 2005; Demény, Pataki, & Tüdös S., 1983–1998, IV.

⁶² Horn: *Bocskai István erdélyi politikusi*. 2005, 142.

⁶³ Szilágyi, 1875–1898. V. 225.

⁶⁴ *Az székelységnek Bocskai mellé való állásának bizonyos eredeti*. 1894.

⁶⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, IV. 166., 167.

⁶⁶ Horn: *Bocskai István erdélyi politikusi*. 2005, 142.

⁶⁷ Szilágyi, 1875–1898, V. 372.

⁶⁸ *Hidvégi Mikó Ferenc Históriaja. A maga életében történt erdélyi dolgokról. 1594–1613. 1863, VII. 171.*

zott, hogy „Petki Jánost az székelység között magok kívánságok szerint generálissá töttem[...]”.⁶⁹ Az erdélyi helyzet kulcsa tehát Petki János kezében volt. Nagy tekintélyét mutatja az is, hogy az 1605 tavaszán összegyűlt sereg éppen Petkinek a Ders melletti legjelentősebb birtoka, Musna mellett szállt táborba. Innen fogalmazták meg azt a levelet, amiben az erdélyi nemesség és a székelység felszólította a szászokat, hogy egy hónap alatt hódoljanak meg Bocskainak.⁷⁰ A levél aláírói között volt Petki mellett Bornemissza Boldizsár és Bogáthy Menyhért is.⁷¹ A Kornis Farkas helyére került, sőt a viselt tisztségek tekintetében őt túlszárnyaló Petkinek ekkorra az egész székelységre kiterjedő hatalommal és befolyással kellett rendelkeznie, ha végül is sikerült őket annak a Bocskai Istvánnak az oldalára állítani, akinek főszerepe volt az 1596-os véres farsang idején történt megtorlásokban.⁷² Ezen felül még Székelykeresztúron sikerült főgenerálissá választatnia magát. Székely főkapitányi tisztségét Bocskai is megadta neki. Székely főkapitányként már az év folyamán harcokba bocsátkozott. 1605 júliusában ráadásul megbetegedett a Bocskai által erdélyi fővezérré kinevezett Gyulaffy Baczonban, így Petki vette át a sereg vezetését. A Segesvárt ostromló Rácz György seregét támadta meg, aki Csonka János nevű vezérét küldte a székely sereg legyőzésére. A támadókat Petkiék megfutamították, ezért a menekülők feldúlták Petki székelydersi birtokát, kastélyát és a falu templomát is. A prédáló császáriakat végül Petki csíki „felfedezettje”, Mátyus János széki kapitány győzte le. A fővezérséget ekkor Bogáthy Menyhért vette át, mert, bár Petki sok katonai megbízatást kapott, valójában sokkal inkább a diplomácia, a politika területén volt otthon. Ezért már július végén haditanácsot tartott Köhalomban Ali basánál Bethlen Farkassal és Alia Farkassal. A török segítséggel Petkiék Segesvár ostromát tervezték. Augusztusban, az ostrom idején szintén a tárgyalásokban vállalt szerepet. Helyette a katonai vezetők küzdöttek elsősorban, akik között ott voltak saját székely kapitányai is, mint a tehetséges katona Mátyus János csíki főkapitány. Mátyus Petki klientúrájának fontos tagja volt. Rajta keresztül gyakorlatilag jelen volt Csíkszékből. Mátyust, aki alacsonyabb származású volt, adományok révén az adósává és hívévé tette. Háromszéket azonban nem bízta háromszékire. A Csíknál több ősi primori családot felmutató Háromszéken egy olyan embert igyekezett kapitánnyá tenni, akinek a családja már Kornis Farkas idején a Kornis-klientúra részévé vált.⁷³ A Háromszékkal határos Bardócszéken birtokos vargyasi Daniel Mihályt küldte

⁶⁹ Benda, 1992, 121–123.

⁷⁰ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, VI. 150.

⁷¹ Bornemissza Boldizsár és Bogáthy Menyhért szerepéről: Horn: *Bocskai István erdélyi politikusai*. 2005, 137–139.

⁷² Erről: Egyed, 2004, 60–63.

⁷³ Erről lásd a Vargyasi Daniel családról szóló fejezetet.

Udvarhelyszékről Háromszékre, és úgy tűnik, egy ideig azzal kísérletezett, hogy őt Háromszék kapitányává tegye. 1606 folyamán Daniel Mihály több levelet írt Petkinek, amikben következetesen Petki szervitorának nevezte magát. A Petki magántermészetű ügyeinek háromszéki képviselője mellett az volt a feladata, hogy Bocskai ügyét és Petki parancsnoki hatalmát is képviselje. A levél sorainak tanúsága szerint azonban a háromszékiek sikerrel ellent tudtak állni Petki hatalma kiterjesztésének. 1606-ot követően vargyasi Daniel Mihályt sem találjuk többet Háromszéken, ami szintén azt mutatja, hogy, bár Petki Kornis Farkast is túlszárnyalva kívánt az egész Székelyföldet behálózó klientúrát kiépíteni, ezt nem tudta mindenhol megvalósítani.⁷⁴ Háromszéken Kálnoki Bedő Istvánnak sikerült megszereznie a kapitányságot, Marosszéken azonban a Petkit támogató szövérdei Gáspár János és Bató Menyhárt parancsnokolt. A csíki gyalogok főkapitánya is Petki embere volt, ő emelte fel Mátyushoz hasonlóan, minden bizonnyal kiváltságolás ígéretével, amit Rákóczi Zsigmond idején teljesített.

Remek székelyföldi kapcsolati hálója mellett Petki kivételesen szerteágazó kapcsolatrendszerrel rendelkezett Bocskai udvarában is. Művelt humanistaként barátjának tudhatta Kátai Mihály kancellárt, valamint azt a Péchi Simont, aki Kornis Farkas vejeként rokona is volt Petkinek. A remek stratégia a kivételes műveltségű Péchi Simon segítségével megkísérelte Bocskait úgy tájékoztatni a székelyföldi állapotokról, hogy azáltal saját pozícióját erősítse meg és esetleges riválisait háttérbe szorítsa. A Bocskai által írott levelek azt mutatják, hogy részben hitelt adott Petki és Péchi szavainak, részben azonban sejtette, hogy a mondataik mögött saját pozícióik erősítésének szándéka húzódott meg. Azt Bocskai maga is tapasztalta, hogy a székelységen keresztül meg tudta nyerni Erdélyt. Azt szintén a saját élményeiből tudta, hogy a székely társadalom forrongása nagyobb veszélyt jelenthet a hatalomra, mint a kiváltságokkal fegyverben tartott katonatömegek. Azt ugyancsak érzékelte, hogy Udvarhelyszék elitje egyedülálló módon vetette bele magát a hatalomszerzésbe és a korábbi kollektivitás felszámolásába.

⁷⁴ 1606. június 6-án kelt levelében Daniel Mihály azt írta Petkinek, hogy „miképpen kegyelmed meghagyta vala, az nest bérlést megvenném kegyelmednek [...] megfogytokoztam az kegyelmednek való joh gyűjtésben [...]” Háromszékről úgy írt, hogy az „én székemben”. Emellett megemlíti, hogy „Az kegyelmed parancsolatja szerint mű is elválasztunk oda Udvarhelyre.”, ami azt a feltevést támasztja alá, hogy Daniel egyik legfontosabb feladata volt a háromszékieknek a Petki parancsait képviselni és azokat velük végrehajtani. A székely főkapitány a Háromszéken húzódó hegyi átjárók és ösvények védelmére különösen ügyelt ekkor, hiszen a szászok nehezen álltak át Bocskai oldalára és hűségük meglehetősen ingatag volt. Ezzel kapcsolatosan írta Daniel Mihály június 10-én kelt levelében, hogy „én azért arra is gondot viselek jó modgyával, az kegyelmed parancsolatja szerint”. Ugyanebben a levélben értesítette Petkit arról, hogy a háromszékiek mind megkönnyebbültek az ellenséges hadvezér, Rác György elfogásának a hírért meghallván. Kelemen, 1913, 8–11.

Petkinek írt későbbi leveleiből az is látható, hogy elképesztő éleslátással realisan felmérte a valós helyzetet és azt, hogy éppen Petki volt a 17. század első évtizedében az egyik legerőteljesebb hatalmaskodó és jobbágyosító a székben. Folytatta a családi hagyományt, azaz Ders szisztematikus megszerzését.⁷⁵ A településen 1614-re a családnak 38 jobbágya volt.⁷⁶

Bocskai tőkéletesen látta, hogy a székely székek közül Udvarhelyszék nemesi folytattak ekkor a legerőteljesebb birtokszerző tevékenységet. Tevékenységüket a szabad székelyek rovására végezték, azaz ezáltal hozzájárultak a hadra fogható székely katonaelem számának csökkenéséhez. A fejedelem által írt levelek többségének éppen az ezzel szemben való fellépés volt a tárgya. A folytatódó harcok miatt Bocskai fokozódó szerepvállalást követelt a székelységtől is. Már 1605 szeptemberében arra utasította Petkit és Szuhay Gáspárt, hogy gyűjtsék össze a *subsidiumot* és eskessék hűségére a hadra foghatókat.⁷⁷ A hadfelkelés azonban nem volt zökkenőmentes, ezért 1606 folyamán a fejedelem számos levelében igyekezett kideríteni annak okait, hogy vajon kik akadályozták a kellő létszámú székely haderő felállítását. Korábbi tapasztalatai alapján maga is úgy látta, hogy a székely katonaság létszámának csökkenése mögött a székely nemesek jobbágyosító törekvései álltak, mégpedig elsősorban Udvarhelyszéken.⁷⁸ 1606 novemberében már nem Petki, hanem Rákóczi Zsigmond volt annak a levélnek a címzettje, amelyben a fejedelem elégedetlenségét fejezte ki a székely közállapotok és a jobbágyosodás miatt. Itt már kifejezetten Udvarhelyszék társadalmi szerkezete aggasztotta és név szerint is felsorolta azokat a nemeseket, akikről azt írta, hogy „Műnekünk ezeket nevezik”, tehát bizonyos informátorok megneveztek bizonyos, a jobbágyosításban, hatalmaskodásban élen járó székely primorokat.⁷⁹ A megnevezettek olyan primori családok tagjai voltak, akik kimaradtak a 16. század második felében végbement nagy átrendeződésből, a Kornis-klientúrából, és lemaradásukat éppen ekkor kezdték el pótolni, valóban szokatlanul erős hatalmaskodással, amit a periratok is bőségesen tanúsítanak. Ezek voltak Geréb András, Benedekfi János, Ugron

⁷⁵ Ról Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, IV/B. 1603/18., 1603/77., 1604/31.

⁷⁶ Balogh, 2005, 163.

⁷⁷ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934. VIII. 355–356.

⁷⁸ Személyesen Petki Jánosnak címezte 1606 július 20-án azt a levelét, amiben újra intette Petkit, hogy „Ennek előtte amiképpen meg volt hagyva mitőlünk, mint és minémű állapottal rendelje és készítse kegyelmed az székelyeket, kegyelmedet arra szeretettel intjük, hogy meggondolván az mostani üdönek állapotját, hazánknak és az közönséges jónak előmenetelit, úgy igyekezzék igazgatni és viselni az dolgokat, hogy szabadságokban meg nem háborgattatván, abban épen megtartassanak, egyiknek is kegyelmed ne engedje, hogy magát jobbágyságra adja vagy pedig valaki valami szín alatt jobbágává tegye..” Bocskai, 232–233.

⁷⁹ Benda, 1992, 235–238.

Pál és Balás István. Ugyanakkor az is szembeűnő, hogy az említettek mindannyian a Kornis–Petki érdekkör riválisai voltak. Feltehető, hogy Petki és a fejedelem környezetében folyamatosan jelen lévő Péchi Simon, némi önös érdektől vezéreltetve, maga sem bánta, ha éppen ezek a nevek jutottak el Bocskaihoz, hiszen az ő megbüntetésük kifejezetten a hasznukra vált a széki hegemonia megtartásához. Az ezt követő egy hónap leforgása alatt ugyanebben a tárgyban Bocskai három levelet írt Petki Jánosnak, egyet pedig Udvarhelyszéknek.⁸⁰ Az utolsó, december 8-án Petkinek címzett levélből látható, hogy Bocskai maga is rájött a Petkiék cselére: „az tisztviselők az magok hasznára nézvén, mind az itteni az mi szolgáltatunkban lévő, mind pedig az otthon maradt székelységen pénzt, abrakot, kenyeret, sajtot és egyéb éleést szednének, amellet nem az latrokat kergetnék, hanem régi szabadságok ellen szokatlan ispánságot indítottanak el közöttük. Csudálkozunk azért kegyelmeden, hogy az mi parancsolatunkra kegyelmednek semmi vigyázatása nincsen affélékre [...] Minthogy azért az székelységet hitünkkel confirmált szabadságokban meg akarjuk tartani, hagyjuk kegyelmednek, hogy ezután meglássa, kicsintől fogva nagyig kegyelmed őket mindenek ellen megoltalmazza [...] Mert ha efféle mód nélkül való dolgoknak végére mehetünk, megírtuk oda be is az királybíráknak, hogy általán fogva törvény szerint való büntetésünket, vala kik okai lesznek, el is nem kerülük.”⁸¹

Bár Bocskai átlátott Petki praktikáin, ő tovább növelte a hatalmát annak a Rákóczi Zsigmondnak a segítségével, aki viszont „*homo novus*” volt Erdélyben, ezért szüksége volt a nagyszerű helyismerettel és társadalmi beágyazottsággal rendelkező Petki kapcsolati tőkéjére és tanácsaira.⁸² Ezt a tapasztalt politikus nagyszerűen ki is használta, Rákóczi székelyekkel kapcsolatos döntéseiben egyértelműen Petki hatását láthatjuk.⁸³ A Bocskai halála után az erdélyi rendek által fejedelemmé választott Rákóczi Zsigmond rövid uralma alatt gyökeresen megváltoztatta a Bocskai által megkezdett székelypolitikát. 1607 során a teljes korábbi székelyszabadság visszaállítása értelmében ugyan a korábban szokásban volt ökörsütést megpróbálta újra bevezetni,⁸⁴ ám a régi szabadság megerősítése mellett megerősítették a székelyek közt lévő nemesség birtokjogát, ebben a fejedelem biztosította a székelyszabadságnak az örökölt jószágok és ősjobbágok mellett a fejekötött

⁸⁰ Benda, 1992, 239–244.

⁸¹ Benda, 1992, 244.

⁸² Balogh: *A székelyszabadság Bocskai István korában*. 2008, 17.

⁸³ Balogh, 2005, 86.

⁸⁴ 1607. június 10–24 között zajlott az az országgyűlés, amelyen elhangzott: „mivel a székelyszabadság régi szabadságok idején a fejedelemválasztás alkalmával minden hatodik ökrüket a fejedelem számára bélyegezték le, most is kívánja a régi szokás fölújítását, minthogy szabadságaikban fenn akarja őket tartani”. Szilágyi, 1875–1898, V. 491. Az országgyűlés azonban végül nem mondta ki ezt a határozatot.

jobbágyokhoz való jogát is, azaz voltaképpen legalizálta a viszonylag újabb keletű jobbágyul köteket is.⁸⁵ Nyilván szerepe volt ebben az immár kancellárrá ki-nevezett Petki Jánosnak is, akinek, mint az előbbiekből láttuk, minden bizonnyal nem voltak ínyére Bocskainak a jobbágyosítást megakadályozni kívánó intézkedései. Ugyanakkor a nemességnek kedvezett az a rendelkezés is, amely által közbocsánatot hirdetett az 1599 és 1605 között történt erőszakoskodásokra, ugyanis ebből az időből az erőszakosságok nagy része a nemesség által történt, akik jobbágygyá igyekeztek tenni sokakat és közföldeket foglaltak el.⁸⁶ Emellett nemcsak a primori réteget támogatta, de Petki János javaslatára rangemelő okleveleket is adományozott. 1607. március 23-a és július 22-e között sokakat lófővé emelt, és május 27-én csíkrákosi Barthó Istvánnak, aki a székely gyalogság vezére volt, és szentléleki Mátyus Jánosnak *armálist* adományozott.⁸⁷

Az 1607 márciusában és májusában kelt oklevelek által Rákóczi kancellárrá és belső titkos tanácsosává tette Petkit, aki ezáltal felért karrierje csúcsára. Nagyszerűen alkalmazta és kamatoztatta mindazt, amit Kornis Farkastól tanult, Erdély „erős emberévé” válva ezáltal. A hatalma, befolyása révén megkerülhetetlen volt. Egyetlen év leforgása alatt korábbi klienseit számos esetben megadományoztatta, Horvát Mihály nevű familiárisát több ízben is.⁸⁸ Telek Gergely nevű szolgálja kiváltáslevele indoklásába azt írta a kancellár Petki, hogy a megadományozottnak „aesopusi tehetsége” van, nagy tréfacsináló, aki a tréfaival gyógyít.⁸⁹ Ugyanebben az évben részesült adományban a jóvoltából Lónay János testőrkapitány, dévai kapitány,⁹⁰ tatrosi Farkas Péter, Petki familiárisa,⁹¹ aki négy Torda megyei falut kapott a hozzájuk tartozó birtokkal és nemesi kúriával, almási Baczó István deák, szintén familiáris,⁹² valamint kancelláriai személyzetének tagjai, Zambo Mihály, kancelláriai írnok, jegyző, valamint Zólyomi János kancelláriai ítélmester.⁹³ Petki János külön oklevélben mentesíttette az adó fizetése alól kedvenc jobbágyát is.⁹⁴ A

⁸⁵ Szilágyi, 1875–1898, V. 510: „az székelység között való nemesség maradjon meg az ő östül maradtjával, pénzen vöttével, kötött jobbágyival és minden régtől fogva bírt örökségével, az medgyesi articulus tartása szerint, mely Básta György idejében concludáltatott.”

⁸⁶ Szilágyi, 1875–1898, V. 455: „végeztük, hogy Mihály vajda bejövételétől fogva az megholt kegyelmes urunk választásáig ha mi potentiák, dúlások, fosztások, kóborlások estenek, teljességgel sopiáltassanak, úgy, hogy egyik is a másikat azért ne perelhesse.”

⁸⁷ Endes, 1938, 101.

⁸⁸ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 205–205b, 233–234.

⁸⁹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 205.

⁹⁰ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 9. 341–342.

⁹¹ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 50b.

⁹² MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 74b–75b.

⁹³ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 211b–212.

⁹⁴ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 15.

nagyhatalmú kancellár magával szemben sem volt szűkmarkú, hiszen az év májusa és augusztusa között négy adománylevelet állítottak ki az ő nevére. Májusban két adományt is kapott, először a Bihar megyei Miriszlón és Felenyeden,⁹⁵ majd pedig Alsó-Fehérben Vladházán.⁹⁶ Júliusban Küküllő területén nyolc, Torda megyében egy falut kapott, nemesi kúriákkal.⁹⁷ A három oklevél a Királyi Könyvekben egymást követően található meg, mintegy folytatólagosan. A Petki-hatalom növekedését jól mutatja a külsőségek kedvelése. Minden birtokán rendelkezett nemesi udvarházzal, a Bocskai-felkelés idején lerombolt dersi udvarházát pedig már 1607-re újjáépíttette. Az udvarházakhoz képest mégis komoly emelkedést jelentett Bocskai Miklós nagysajói kastélyának megszerzése Doboka vármegyében augusztusban, 2500 magyar forintért.⁹⁸ Ezáltal nemcsak rangjához méltó lokális központhoz jutott, de újra visszatért abba a Doboka megyébe, ahol voltaképpen családja felemelkedése kezdődött. A vármegye főispánságának megszerzése szintén hordoz szimbolikus tartalmakat, főképpen, ha megjegyezzük, hogy a könnyörtelen birtokszerző egyszersmind érző és tehetséges humanista is volt.⁹⁹

Rövid idő alatt egészen elképesztő magasságokba és hatalomba került Petki, aki nagyszerűen megértette magát az idősödő Rákóczi fejedelemmel. Bár az öreg fejedelem református volt, ő pedig unitárius, habitusuk jól kiegészítette egymást, Rákóczi nyugodtan támaszkodhatott a határozott és koncepciózus Petkire. A magasra emelkedett kancellár családja házassági politikáját már nem csupán a székely elithez kapcsolódva képzelte el. Három lánya közül Ilona ugyan a székely nemes Mikó Ferenc felesége lett, Zsuzsanna a szintén székely sófalvi Gávai Péteré, Borbálának azonban már vármegyei birtokos családból választott férjet Apafy György személyében. Egyetlen fiát, Ferencet, akit örökösének tekintett, Kovácsóczy Katalinnal házásította össze.

Rákóczi Zsigmond lemondásával szinte egy időben, 1608. március 31-én maga is visszaadta kancellári megbízatását. Lépése demonstratív volt, ezzel kívánt tiltakozni a szerinte kicsapongó és léha fiatal Báthory fejedelemmé választása ellen. A hatalma és a befolyása azonban még hosszú ideig megmaradt. Báthory maga is óvatos volt Petkivel, bár igyekezett félreállítani, ezt azonban csak apró lépésekben merte megtenni. Uralma első éveiben a székely politika legtöbb elemében is szerepet kínált Petkinek, aki Sennyey Pongráccal fejedelmi tanácsosként járt el számos ügyben. Székely főkapitányságát Kornis Boldizsár vette át, de megmaradt

⁹⁵ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 142–143.

⁹⁶ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 143.

⁹⁷ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 143b.

⁹⁸ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7. 142b.

⁹⁹ <http://mek.niif.hu/02200/02228/html/02/18.html>

számára Udvarhelyszék főkapitányi címe. Ezt 1609-ben veszítette el,¹⁰⁰ helyette kapta meg Doboka vármegye főispáni címét, és megmaradt fejedelmi tanácsosi és nagyságos rangja. Báthory főképp az udvarhelyszéki székelységről próbálta leválasztani Petkit, ahol a leginkább érvényesíteni tudta a hatalmát, és ahol a legveszélyesebbnek ítélte magára nézve. Ezzel párhuzamosan megkezdte Udvarhelyszék elitjének a háttérbe szorítását és a többi szék felemelését. Választása elsősorban az addig legjelentéktelenebb primori réteggel rendelkező Marosszékre esett, de a többi széket is igyekezett helyzetbe hozni Udvarhelyszékkel szemben.¹⁰¹

Petki egyáltalán nem rejtette véka alá rosszallását a fiatal fejedelemmel szemben. 1610-ben egy sztoikus hangvételű *certamen* lefordításával fejezte ki nemtetszését Báthory mentalitásával, kicsapongó életvitelével szemben. A mű egy fordítás volt, Silius Italicus *Punica* című munkájának első része, amiben az Erény és a Gyönyör küzdöttek az ifjú Herkulesért.¹⁰² A Gyönyörrel szembeni elutasítás félreérthetetlenül utalt Báthoryra. Ennek ellenére 1610-ig nem kevés közfeladata volt, csak 1608 folyamán háromszor járt moldvai követségben a vajdánál.¹⁰³ 1609 májusában és júniusában Sennyey Pongráccal fejedelmi biztosokként a székely adományleveleket kellett átvizsgálnia. A folyamatos diplomáciai szolgálat, bár kétséggkívül jó kezekbe került, elsősorban azt szolgálta, hogy Petki ne tartózkodjon a saját birtokain, ne legyen kapcsolatban a székelységgel. Ez alatt az idő alatt Báthory azt is elérte, hogy még Udvarhelyszéken belül is megerősödjének a Petkivel szemben álló vagy esetleges rivális erők, azaz hogy felbomoljon a még Kornis által felépített és eddig nagyszerűen működő hatalmi struktúra. A részben Petki-rokon Balássyak felemelése és Petkivel szembeni helyzetbe hozása ugyan csak ezt a célt szolgálta.¹⁰⁴ Emellett 1609 januári megbízatása értelmében éppen azt a Székelyudvarhelyt kellett megvédelmeznie két a városhoz csatolt falu birtokában, ami az egész székely közösség ellenérzését folyamatosan kiváltotta, ezért egyre többekkel került személyesen is összetűzésbe.¹⁰⁵

Mindezek következtében 1610-re Petki elszigetelődött, korábbi hatalma egyre

¹⁰⁰ 1609 januárjában még a szék főkapitánya volt. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934. IV. 184.

¹⁰¹ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009.

¹⁰² Várfalvi Nagy, 1872, 4., 58., 75., 101., 115–116. A mű teljes címe: *Az Virtus és Voluptasnak egy massal való vetekedések, kit az Erdélyi Nemes Iffiaknak tanuságára most fordítottak Magyarul Silius Italicusbol*. Kolozsvár, 1610.

¹⁰³ Nagy Iván, Magyarország Családai IX. 271., 272. l. *Vasárnapi Ujság* 1861. 43., 45., 46. sz. *Erdélyi Tört. Adatok* IV. 1862. 344., 346., 349. l. *Tört Lapok* II. 1875. 48. sz. *Gróf Lázár Miklós, Erdély főispánjai*. Bpest, 1889. 139. l. *Szabó Károly Régi M. Könyvtár* I. 193. l. *M. Könyv-Szemle* 1895. 326.

¹⁰⁴ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 156–160.

¹⁰⁵ Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934. IV. k. 184.

csökkent. 1611-ben még fontos portai követi feladatot bízott rá Báthory, ám ekkorra egyre szorosabbra fűzte kapcsolatát azokkal, akikkel már a századforduló óta többször lépett fel együtt: a Báthoryval lassacskán szembeforduló Bethlen Gáborral valamint Mikó Ferencsel. Így természetes, hogy maga is belekeveredett a fejedelemsel szemben szerveződött összeesküvésbe. Amikor 1611 nyarán Forgács Zsigmond seregével Erdélybe vonult, Petki is követte. A sereg kivonulása után Brassóban maradt, a további ellenállást választva. Ezért 1612 májusában a fejedelem vezetésével az országgyűlés fej- és jószágvesztésre ítélte.¹⁰⁶ A 40 éves korára meglehetősen beteges Petki az év október 23-án halt meg Brassóban. Bár rokoni kapcsolati hálója még ekkor is jelenthetett némi védelmet egyetlen fiának és kiskorú örökösének, Petki Ferencnek, mégis úgy tűnik, hogy a rokonok sem kívánták újraépíteni a korábbi hatalmat. Ferenc ugyan 1614-ben visszakapta a családi birtokokat iktári Bethlen István és Péchi Simon, ekkorra kancellár közbenjárására, ám ennek nagy ára volt: a birtokok egy részét Péchi Simonnak kellett adnia.¹⁰⁷ 1614. július 29-én Bethlen Gábor új adományt adott a kiskorú Petkinek Dersben, ahol udvarházuk is állt, Musnán, Kányádon, Jásfalván, Egében, Szentlászlón, Gyepesen, Agyagfalván, Mogyoróson, Dobófalván, Vágáson és Felső-Boldogasszonyfalván lévő részbirtokaira.¹⁰⁸ 1618-ban ezt gyakorlatilag megismételte, azzal a különbséggel, hogy a birtokok száma megszorodott Oroszhegyen, Bögözön, Fancsikán és Zetelakán található részbirtokokkal, valamint azzal, hogy az új oklevél címzettje a fiú mellett az özvegy, Kornis Kata volt.¹⁰⁹ Az új adomány megismétlésének okai között minden bizonnyal szerepelt a fiatal Petki birtokai megvédésének a szándéka is. A család rohamos pozícióvesztését azonban nem sikerült megállítani: az 1614-es összeírás szerint még 14 faluban 104 jobbágyot uraló özvegy 1627-re elvesztette birtokainak több mint a felét, jobbágyainak pedig több mint 80 százalékát.¹¹⁰ 1630-ban Petki Ferenc ugyan apját követve Doboka főispánja lett, ám uralma nem tartott sokáig. Székely Mózes híveként az 1633 augusztusi országgyűlésen megfosztották birtokaitól, maga pedig a Török Birodalomba emigrált.¹¹¹ Nem sokkal később, 1640 előtt meg is halt, ugyanis felesége, Kovacsóczy Kata 1640 januárjában már férjhez ment Bálint Györgyhez.¹¹² Örökösük nem volt, birtokaik

¹⁰⁶ Szilágyi, 1867, 189.

¹⁰⁷ Kis Bálint: A Petki család. In: *Turul.* 13. 1895, 109.

¹⁰⁸ MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7.k. 282.

¹⁰⁹ Jakab, Szádeczky-Kardoss, 1994, 337.

¹¹⁰ Balogh, 2005, 201–212.

¹¹¹ Hodor, 1837, 393–408.

¹¹² Kis Bálint: A Petki család. In: *Turul.* 13. 1895, 110.

több család kezére jutottak. Ders a Szalánczyaké lett, akiktől Petki János lánya, Apaffy Györgyné Borbála igyekezett perrel visszaszerezni.¹¹³

A Petki-hatalom felmorzsolódásával szétesett a 16. század második felében indult leggrandiózusabb udvarhelyszéki karrier. A Kornis Farkas mintáját követő Petki János, mesterét is túlszárnyalva páratlan hatalomkoncentrációt hozott létre. Halálával és azzal, hogy ekkor még egyetlen fia kiskorú volt, eltűnt az esélye az általa létrehozott struktúra újjászervezésének. Emellett Báthory Gábor szisztematikus politizálása már Udvarhelyszéken is új helyzetet teremtett. Megjelentek azok az új családok, akik eddig a hatalom árnyékában éltek, és úgy érezték, most eljött az ő idejük is. Az udvarhelyszéki elitnek 1610 előtt tapasztalt befolyása és hatalma azonban nem épült újjá, hanem átadta a helyét annak a háromszéki elitnek, akiket részben Báthory, részben Bethlen Gábor emelt fel. A szék ekkor felemelkedő nemesi családjai (Ugronok, Danielek, Benedekffyék) pedig megmaradtak a második vonalban.

¹¹³ Uo.

SZÉKELY KARRIERLEHETŐSÉGEK A KORA ÚJKOR KEZDETÉN

A 16. század a székely társadalom átrendeződésének korszaka volt. A középkori jogi-társadalmi struktúrák felbomlottak, az ősi kiváltságok korábbi rendje megszűnt. A középkori jogszokás sokak által emlegetett jogosítványai előbb csak *de jure* sérültek egyre gyakrabban,¹ majd pedig felmerült a székely társadalom átalakításának az igénye is.² Az 1562-es segesvári országgyűlés székelyeket érintő törvényei,³ mint ahogy ezt már többször elemeztem, jóval túlmutatnak a felkelésben részt vevő székelység megbüntetésének a szándékán.⁴ A kialakult vagy kialakulóban lévő új, jogfosztott helyzet hirtelen jött sokkhatásként érte a székely társadalom valamennyi szegmensét, ezért a 16. század második felében gyakorlatilag bármikor számítani lehetett olyan felkelésekre, amelyekben a székelység hajlandónak mutatkozott részt venni, amennyiben régi szabadságának visszaadását ígérték cserébe.⁵

A korábbi jogi keretek részbeni felbomlása, a fejedelmi hatalom erőteljesebb és közvetlenebb jelenléte a Székelyföldön, a kétségtelen nehézségek ellenére, megnyitotta a felemelkedés új útjait is a székely társadalom éllemesebbjei számára. Ezeket a lehetőségeket természetesen leginkább a primorok voltak képesek kellő mértékben a saját javukra használni, hogyha felismerték az új helyzet adta új karrierstratégiai esélyeket.

A székely társadalom önmagát mint katonáskodó közösséget definiálta. Kollektív nemességnek nevezett kiváltságait, szabadságjogaikat is az uralkodónak teljesített katonai szolgálatukért kapták. Ezek leginkább a szervienzi jogosítvá-

¹ Jakó, 1979, 20.: „hiteles oklevelekkel bizonyítható, hogy a nemzeti szervezeti bomlásának ütemében, legalábbis a XV. század második felétől fogva, a hűtlenségbe esett székely székelyföldi birtokai, a nemesekéihez hasonlóan, a koronára háramlottak és adományozás alá kerültek. 1499-ben már az az ígértet is nagy eredménynek számított, hogy a király az ilyen birtokokat a jövőben székelyeknek fogja eladományozni.”

² Fráter György a megnövekedett kiadások miatt szinte állandóvá tette a székelyek megadóztatását, emellett pedig meglehetősen sokat foglalkoztatta őket a hadi cselekményekben. Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, V. 58.

³ Szilágyi, 1875–1898, II. 202–208.; Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 161–167.

⁴ Balogh, 2005, 53–63.; Jakó, 1979, 27.

⁵ A kérdést alaposan elemezte Demény Lajos több tanulmányában és könyvében: Demény, 1976; Demény, 1977; Demény: *A közszékelyek 1595–1596. évi felkelése*. 1979, 93–119.

nyok továbbéléseként értelmezhetőek, amennyiben a fejenkénti katonai szolgáltatást mint a közösség tagjai élvezték kiváltságaikat, a voltaképpeni adómentességet és a kollektív nemesi⁶ szabadságot. A székely karrier kézenfekvő stratégiai eleme tehát a katonai szolgálat, valamint az ebben való kiemelkedés volt. Nincs valószínű és értékelhető adatunk a középkor során arra, hogy bármely más karrierstratégiai elemet tudatosan és tömegesen vagy akár csak tendenciaszerűen használtak volna a felemelkedésre.

A hivatalviselésről azonban nem állíthatjuk ezt, ugyanis a jogszokás értelmében a nemek és ágak képviselői a középkor során egymást váltva töltötték be a különböző hivatalokat, tisztségeket.⁷ A 15–16. század fordulójára már találunk olyan családokat, például a Lázárokat, akik gyakorlatilag hitbizománynak tekintették a széki tisztségeket és egymás után több esztendőn át megmaradtak a hivatalukban.⁸ Ez azonban korántsem volt általánosnak tekinthető, még a középkor vége felé sem.

A hatalmaskodás már a középkorban is „kedvelt szokása” volt a székelységnek,⁹ ám azt sem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy mennyire vált általánosan használt karrierstratégiai elemmé. Igaz ugyan, hogy például Hunyadi Mátyás idején éppen a primorok hatalmaskodására panaszkodott a lófői rend és a székely köznép,¹⁰ ám a periratokból az is egyértelműen látható, hogy ezzel az eszközzel a közösség ugyanolyan gyakran élt azokkal szemben is, akik a közösségi normákat sértették meg valamilyen formában.¹¹ Mégis talán a hatalmaskodás és az ezáltal szerzett befolyás mint eszköz került a legközelebb ahhoz, hogy a középkor végére a primorok karrierstratégiai eszköztárának a részévé váljék.

A tanulás – noha a reformáció korában kifejezetten jó iskolahálózattal rendelkezett a Székelyföld, ami nyilvánvalóan utalhat az előzményekre –, mégsem lett a középkor során a székely társadalmon belüli felemelkedés általánosan vagy gyakran használt útja.¹²

A székely primori családok legtöbbje valamilyen fokon rokonságban állt egymással, esetleg ugyanattól az őstől származtatta magát, mint például az egyik legősibb családnak számító Aporok, vagy a hídvégi Nemesek és Mikók, akik a középkor során kerültek rokoni kapcsolatba egymással nyilván főképpen azért, mert 1562-ig a Székelyföld jelentős autonómiát élvezett Erdélyen belül, és ez a tár-

⁶ Balogh, 2005, 6–8.; Connert, 1901; Connert, 1906; Szádeczky-Kardoss, 1927; Nathalie, 2008.

⁷ Bodor, 1983, 281–305.

⁸ Balogh, 2005, 35.; Endes, 1938, 26.

⁹ Balogh, 2005, 29–33.

¹⁰ Jakó, 1979, 19–22.

¹¹ Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 1610–1633, IV/3. 1613/33., 1608/127., 1613/26., 1622/73., 1622/75., 1623/79., 1623/83., 1623/93., 1626/97., 1622/75., 1623/79., 1623/83., 1623/93., 1613/16., 1613/26., 1613/2., 1615/59.

¹² Tonk, 1979.

sadalom bizonyos fokú elzártságát is jelentette. Ezeket a házassági kapcsolatokat azonban a középkorban nem használták föl hatalmi szövetségi rendszerek létrehozására, legalábbis nincs adatunk arra, hogy a felemelkedés eszközeként kezelték és használták volna.¹³

A középkor során folyamatosan vannak a forrásokban arra vonatkozó információk, hogy a székelyek képviselői részt vettek bizonyos országos vagy Erdély egészét érintő ügyek intézésében, vagy tagjai voltak fontos követségeknek. Az „udvari szolgálat” azonban mégsem szerepelt céljaik között. Ha némely esetben fel is tűntek az uralkodó mellett, mint például a híres Kun Kocsárd,¹⁴ ezt katonai teljesítményüknek köszönhatték.

A magánbirtok növelése mint karrierstratégiai eszköz az előbbiekhöz hasonlóan szintén jóval mérsékeltebben jelentkezett a primorok között, mint a vármegyei nemesség esetében. Ennek oka természetesen az volt, hogy a faluközösség tagjai szigorú szabályok szerint birtokolták a földterületet, és mivel túlnyomó többségben voltak a társadalomban a személyileg szabad állapotú, birtokjoggal és valószínű főbirtokkal rendelkező székelyek, a faluközösség sok esetben eredményesen tudott fellépni egy a birtokát növelni igyekvő primorral szemben. A birtok növelésének elsődleges iránya a középkor során még jócskán meglévő közös földek kisajátítása volt. Mivel azonban a szabad székelyek közössége nemcsak bírói úton tiltakozott az esetleges foglalások ellen, hanem sokszor együttesen „dúlták meg” az illető házát és jószágát, többen választottak ennél könnyebb megoldásokat. Azok a primori családok, amelyek a Székelyföld peremén rendelkeztek birtokkal, előszeretettel választották a székkel határos vármegyei területekre történő terjeszkedést. Ezeket a birtokokat egy-egy hadi sikert követően, szolgálataikért nyerhették az uralkodótól.¹⁵ Ez a folyamat, tehát a vármegyei területen való birtokszerzés már a 15. században jelentős méreteket öltött a székely primorok körében.¹⁶ Mivel ezeket a területeket könnyedén kapcsolhatták a saját birtokaikhoz, így megnövekedett birtokállományuk a közösséggel szembeni hatalmukat is növelte. Ezek a birtoknövekedések azonban még mindig nem eredményezték olyan méretű primori birtokok létrejöttét, amelyek versenyezhetek volna egy átlagos vármegyei nemesi birtokkal, még Erdélyben sem.

A fentieket összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy a 16. század közepén a székely primorok, bár közülük néhányan komoly befolyással rendelkeztek saját

¹³ Balogh, 2005, 123–126.

¹⁴ Szapolyai János erdélyi vajda, 1526-tól magyar király hadvezére. Erről: Balogh: *A székelyek Szapolyai Erdélyében*. 2009, 19.

¹⁵ Benkő, Székely, 2008, 94.; Balogh, 2005, 38.; Szabó, Szádeczky & Barabás, 1872–1934, II. 109–110.; Jakab Szádeczky-Kardoss, 1994, 329.

¹⁶ Balogh, 2005, 38–39.

társadalmi közegükön belül, elsősorban a katonai karriert részesítették előnyben saját életpályájuk alakításakor. Az 1562. évi segesvári törvényeket követő sajátos helyzet azonban új utakat is kínált, amelyeket a tehetségesek képesek voltak megragadni, és ezáltal pár évtized leforgása alatt komoly birtok- és hatalomnövekedést elérve a vármegyei nemesség sorai közé emelkedni, bár jobbágyaik számát vagy birtokaik tényleges méretét tekintve még mindig komoly különbségek mutatkoztak a kétféle – székely és vármegyei – eredetű nemesség között. A kialakuló fejedelmi udvarban való egyre gyakoribb jelenlét azonban nemcsak udvari karriert ígért az ezt megpróbáló primornak, de tanulási lehetőséget is, hogy a reneszánsz életmódot, viselkedési formákat eltanulva majd lokális szinten is megvalósítva kiépítse saját hatalmát és ehhez új módszereket, magatartásformákat használhasson fel.¹⁷ Ebben a tekintetben Udvarhelyszék primorjai jártak élen a 16. század második felétől kezdődően egészen a 17. század első harmadának végéig.¹⁸ Közülük is egészen egyedülállónak mondható a homoródszentpáli Kornis család hatalomnövekedése.¹⁹ A szék többi primorja számára a 16. század második felében az volt a kérdés, hogy bekapcsolódik-e a Kornis-klientúrába vagy azon kívül, esetleges rivalisként keresi meg a saját karrierlehetőségeit.

A Kornis család utolsó tagjának, Kornis Ferencnek²⁰ a halálával az udvarhelyszéki elit karrierstratégiáinak gyűjtőpontja és szervezőeleme megszűnt. Emellett a szá-

¹⁷ Az udvari jelenlét, az udvari szolgálat vállalása révén arra is igény támadt, hogy elsajátítsák a reprezentáció elemeit. Nyilván nem véletlen, hogy a 16. század második felében, főképpen pedig a 17. században számos székelyföldi udvarházat építettek meg vagy építettek újjá, már a reneszánsz kor igényeinek megfelelően. A levelezés, az utazás, a megszerzett kapcsolatok fenntartásának igénye mind új elemnek tekinthető a székely közösség elitjének életében.

¹⁸ Annak okaira, hogy mi volt Udvarhelyszék nemessége egyedülálló felemelkedésének a hátterében, jelen tanulmány keretei között nincs módunk kitérni. A kérdés megválaszolásához minden bizonnyal szükség lesz valamennyi szék társadalmi viszonyrendszerének feltárására, amit ezidáig csupán Udvarhelyszék esetében végeztem el és Háromszék valamint Marosszék esetében kezdtem el. Olyan mélyfúrásokra van szükség, ahol a személyi mozgások jó részét tetten érhetjük és modellezhetjük. A karrierépítési lehetőségeket elsőként megragadó udvarhelyszéki nemesség élen járt a jobbágyok szerzésében, sőt abban is, hogy minél több szabad székelyt próbáljon szolgálatra kényszeríteni. Az 1614-es *lustra* adatai szerint ezen a széken írtak össze a legtöbb székely jobbágyot, ami jól szemlélteti, hogy a hatalmat szerzett széki nemesség eredményel próbálta saját szolgálatába állítani a közszekelyek egy részét. Ról Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16, 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es *conscriptio*. A 17. század elejére létrejövő udvarhelyi hatalomkoncentráció azonban a fejedelem számára is veszélyesé vált, ezért Báthory Gábor határozott politizálással felszámolta a Kornis-klán addigi hatalmát. Ez megteremtette a lehetőségét Háromszék elitje felemelkedésének a 17. század közepére. Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 153–173.

¹⁹ Balogh, Horn, 2008, 849–896.

²⁰ Balogh, Horn, 2008, 890–895.

zad első évtizedeiben a székely társadalom egészében is végbement egy jelentős átrendeződés. Báthory Gábor fejedelemként ugyanis a hatalmára veszélyesnek találta az udvarhelyszéki elitet,²¹ ami kétségtelenül a Székelyföld egészét tekintve a többi széki arisztokráciához képest jóval nagyobb mértékű hatalomkoncentrációt hozott létre, ezáltal a székely társadalom egésze fölé tudott emelkedni és képes volt a befolyása alá vonni a többi szék elitjét is. Jól mutatja ezt a Bocskai-felkelés idején Petki Jánosnak, Kornis Farkas egyik vejének a tevékenysége.²² A Kornis-birodalmat összetartó Kornis Farkas halálát követően²³ a szerteágazó Kornis-klán összetartása Petki Jánosra maradt,²⁴ aki nagyszerűen megállta a helyét. A klán működtetése révén nemcsak a széki elitet tudta mozgósítani Bocskai mellett, hanem voltaképpen az egész székely társadalmat. Bocskai Erdélybe delegált „embere”, Rákóczi Zsigmond ezt fel is használta azért, hogy tartósan biztosítsa a székelyek Bocskai iránti hűségét. Később, Bocskai István halála után szintén fontos szerep jutott Petki Jánosnak akkor, amikor Rákóczi erdélyi fejedelemmé választásáról gondoskodott, valamint akkor, amikor igyekezett elősegíteni az új fejedelem és az erdélyi társadalmi elit közötti kölcsönös jó kapcsolat kiépülését.²⁵ Kancellári kinevezése karrierje csúcsát jelentette.²⁶ Jó tanítványként számos olyan karrierformáló eszközt felhasznált, amit apásától, Kornis Farkastól tanult. Mindehhez társult egyéni rátermettsége is, aminek révén könnyen tudott személyes kapcsolatokat kiépíteni.

Az udvarhelyszéki arisztokrácia karrierstratégiáinak vizsgálata folyamán világossá vált, hogy a 16–17. század során két korszakot érdemes elkülöníteni. Az egyik a 16. század második felére és a 17. század első felére terjedt ki, és a Kornis család hatalmi törekvéseihez köthető.²⁷ Ennek a korszaknak részint Kornis Ferenc halála vetett véget, részint pedig Báthory Gábornak az udvarhelyi elit szétverésére irányuló törekvése. A Kornis-klán semlegesítésének fontos része volt a többi, eddig kisebb hatalommal rendelkező széki elitek fölemelése. Noha elsősorban az addig legkevésbé erős marosszéki elitet támogatta,²⁸ már Báthory Gábor idején megindult a háromszéki nemesség emelkedése, ami Bethlen Gábor hathatós támogatásának köszönhetően a század 20-as éveiben tovább folytatódott.²⁹ Ezzel

²¹ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 163–167.

²² Balogh: *A székely társadalom Bocskai István korában*. 2008, 11–16.

²³ Balogh, Horn, 2008, 882.; Szádeczky, 1893.; 179., 190., 568.

²⁴ Balogh, Horn, 2008, 882–886.

²⁵ Balogh: *A székely társadalom Bocskai István korában*. 2008, 16–17.

²⁶ Balogh, Horn, 2008, 885.

²⁷ Balogh, Horn, 2008, 862–882.; Balogh: *Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában*. 2006, 120–126.

²⁸ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 157–158.

²⁹ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 173.; Szádeczky-Kardoss, 1927,

párhuzamosan eltűntek a legjelentősebb udvarhelyszéki családok. A Kornisok kihalásáról már korábban volt szó. Ugyanerre a sorsra jutott a Petki család Petki János halála után.³⁰ A Kornis családhoz szoros rokoni szálakkal kötődött Péchi Simon, aki Petkihez hasonlóan Kornis Farkas egyik veje volt.³¹ Péchi Simonnak Petkihez hasonlóan csak lányai érték meg a felnőttkort, és noha Péchi szép kort ért meg, családja széki uralmának mégsem akadt folytatója. Ugyanez lett a sorsa Székely Mózes fiának, ifjabb Székely Mózesnek is, aki szintén egy Kornis-vő fia volt. Ugyanígy fiúörökös nélkül abbamaradt a Geréb András által felépített karrier³² valamint a Balássyak üstökösszerű pályája is.³³ A csak egy emberre épült Bögözi András-féle karrier is fiúgyermek hiánya miatt szakadt félbe.³⁴

A 17. század közepére, második felére a Daniel és az Ugron családok tudták átmenteni jóval kisebb hatalmukat a háromszéki famíliák árnyékában, és sajátos módon újra előtérbe került a katonai szolgálat a karrierépítés útjaként.³⁵ A Danielek esetében azonban folyamatosan jelen volt a tanulás, a műveltség szerzésének a fontossága is. A század elején tapasztalathoz fogható hatalomkoncentráció azonban ekkorra már nem az ő kezükben jött létre, a széki elit nem tudta visszaszerezni korábbi tekintélyét a háromszéki családok nyomasztó súlya mellett.

Vizsgálatom tárgya mindezek miatt elsősorban a 16–17. század fordulója valamint a 17. század első fele volt, az említett családok „fénykora”. Az említett családok karrierstratégiáit egy-egy esettanulmányban foglaltam össze. Jelen kötetben ezen esettanulmányok összegzését végeztem el.

Ezek alapján elmondható, hogy a jobbágyszám és birtokok nagysága szerint elkészített lista legjelentősebb családjainak mintegy 77, 777%-a volt a Kornis-klán tagja. Ez azt mutatja, hogy a Kornis család afféle garanciát jelentett az elitbe emelkedésre. Pusztán két család, a Gerébek valamint az Ugronok esetében látható, hogy ettől eltérő utat választottak. A Gerébek a katonai szolgálatot a többi családnál jobban preferálva igyekeztek megszerezni az Udvarhelyszék egyik fiúszékének tekintett Keresztúrszék fölötti hatalmat. Az Ugronok ekkor az ő klienseik voltak.

A kliensi viszonyban az esetek többségében valamilyen rokoni kapcsolat is megjelent, hiszen mind Petki János, mind Péchi Simon Kornis Farkas veje volt,³⁶ sőt egy rövid ideig Daniel Péter is.³⁷ A család rokonságához tartozott továbbá a Balássy

178–181.

³⁰ Balogh: *A székely társadalom Báthory Gábor korában*. 2009, 164.

³¹ Balogh, Horn, 2008, 878.

³² Benkő, Székely, 2008, 99–100.

³³ Szádeczky-Kardoss, 1927, 173.

³⁴ Balogh: *Egy rendhagyó székely karrier: Bögözi András*. 2009.

³⁵ Balogh: *Székely nemesi karrierlehetőségek II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején*. 2008, 249.

³⁶ Balogh, Horn, 2008, 881.

³⁷ Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16–17. század fordulóján*. 2009.

família is.³⁸ A házasodást tehát mindannyian fontos karrierstratégiai elemnek tekintették. Ennek ellenére a legtöbben nem hanyagolták el a székely identitás egyik legfontosabb elemét jelentő katonai szolgálatot sem. Egyedül Bögözi Andrásról tudjuk, hogy nem katonáskodott, sőt felmentést is kapott alóla Báthory Gábertól, majd Bethlen Gábertól is.³⁹ A fejedelmi udvarral fenntartott szoros kapcsolat, illetve maga az udvari szolgálat fontos szerepet játszott Kornis Farkas, Petki János, Péchy Simon vagy a Daniel család több tagjának az életében is.⁴⁰ A Balássyak diplomáciában töltötték be vezető szerepet.⁴¹ Az alábbiakban az udvarhelyszéki elit legjellemzőbb karrierstratégiai elemeit állítottam össze.

Karrierépítés eszköze	Középkor	Kora újkor
<i>Katonai szolgálat</i>	<i>folyamatos</i>	<i>folyamatos (Kornisok, Balássyak, Petkyek, Danielek, Gerébek, Ugronok)</i>
<i>Hivatalviselés</i>	<i>elvétve</i>	<i>egyre gyakrabban (Kornisok, Balássyak, Petkyek, Danielek, Péchy Simon, Gerébek, Bögözi András, Ugronok)</i>
<i>Hatalmaskodás</i>	<i>folyamatos</i>	<i>folyamatos (Kornisok, Balássyak, Petkyek, Péchy Simon, Gerébek, Ugronok)</i>
<i>Tanulás</i>	<i>nincs adat</i>	<i>egyre gyakoribb (Kornisok, Péchy Simon, Danielek)</i>
<i>Házasság</i>	<i>nem eszköz</i>	<i>gyakori (Kornisok, Balássyak, Petkyek, Danielek, Péchy Simon)</i>
<i>Udvari szolgálat</i>	<i>nem eszköz</i>	<i>gyakori (Kornisok, Petky János, Péchy Simon, Balássyak, Geréb András, Danielek)</i>
<i>Birtokkomplexum létrehozása</i>	<i>nincs</i>	<i>egyre gyakoribb (Kornisok, Petkyek, Danielek, Gerébek)</i>
<i>Gyámság</i>	<i>nincs adat</i>	<i>gyakori (Kornisok, Balássyak, Danielek, Bögözi András)</i>

³⁸ Balogh, Horn, 2008, 878. Balássy Ferenc Kornis Farkas egyik unokahúgát, Mikó Annát vette feleségül.

³⁹ Balogh: *Egy rendhagyó székely karrier: Bögözi András*. 2009.

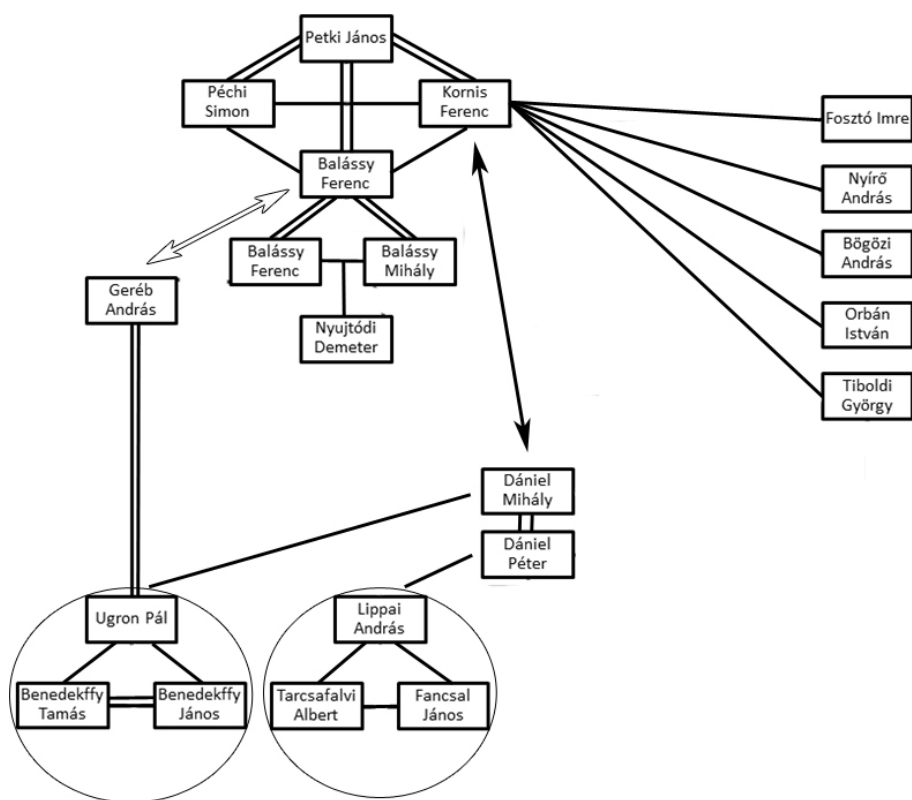
⁴⁰ Balogh, Horn, 2008, 876., 884.; Balogh: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16–17. század fordulóján*. 2009.

⁴¹ Szádeczky-Kardoss, 1927, 175.

UDVARHELYSZÉKI NEMESÉK SORRENDJE
JOBBÁGYAINAK SZÁMA SZERINT 1614-BEN.

<i>Nemes</i>	<i>Jobbágyok száma</i>
<i>Kornis Ferenc</i>	<i>252</i>
<i>Balássy Ferenc</i>	<i>180</i>
<i>Geréb András</i>	<i>108</i>
<i>Petky Jánosné</i>	<i>100</i>
<i>Ugron Pál</i>	<i>58</i>
<i>Péchy Simon</i>	<i>57</i>
<i>Dániel Mihály</i>	<i>53</i>
<i>Bögözi András</i>	<i>44</i>
<i>Balassi Mihály</i>	<i>40</i>

UDVARHELYSZÉK ELITJÉNEK KAPCSOLATI HÁLÓI
A 17. SZÁZAD ELEJÉN, KORNIS FARKAS HALÁLÁT KÖVETŐEN

A 16–17. század fordulóján a korábbi, középkorban használt karrierstratégiák mellett a székely, főképpen pedig az udvarhelyszéki nemesség újakat is kezdett használni, valamint a korábban is ismert stratégiákat tudatosabban alkalmazta. A legötletesebb a tudós humanista Kornis Farkas volt, aki egész klientúrát és birtokkomplexumot tudott létrehozni. A szék többi nemese az általa mutatott példát követte, több-kevesebb sikerrel. A korábbi primori életpályát pár évtized alatt igyekeztek a vármegyei nemesekéhez közelíteni. Azok, akik az elitbe emelkedtek, kivétel nélkül korábbi primori családok tagjai voltak. Az új elemként használt műveltség vagy udvari szolgálat az erdélyi elitbe emelte a még ekkor sem túl vagyonos, vármegyei szempontból kevés jobbágyot bíró székely nemeseket.

Az 1560–1600 közötti négy évtized gyökeresen alakította át a korábbi székely társadalmat, alternatívát kínálva a felemelkedésre. Az elitben való megragadásnak azonban az egyik sarkpontja maradt a fiúörökösök léte. Ezért hiába voltak

egészen rendkívüli karrierrek ekkoriban, mint a Kornisoké vagy a Balássyaké, mégis azok a családok tudtak megmaradni a fejedelemség végéig, sőt azt követően is, akik tovább tudták örökíteni a kivívott karriert. Ezek pedig az inkább a középmezőnyhöz tartozó Daniel és az Ugron családok lettek.

IRODALOMJEGYZÉK

- MOL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii. Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- Rol Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székelyláda, Fond m16. Kolozsvár, Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága.
- ROL. KvLt. Számadáskönyvek: Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár, Számadáskönyvek.
- Hidvégi Mikó Ferenc *Históriája. A maga életében történt erdélyi dolgokról. 1594–1613.* Szerk. Kazinczy Gábor. Pest, 1863.
- Magyar Országos Levéltár Rhédei (kiszédei) család levéltára P 1870 homoródszentpáli Kornis és rokon családok 1. cs. 5. t. Kornis Mihály birtok- és vagyoni jogi iratai. 1870.
- Történelmi tár.* 1878–1911.
- „Az székelységnek Bocskai mellé való állásának bizonyos eredeti”, in: S. Szilágyi (szerk.) *Gyulaffy Lestár feljegyzései. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XXVIII. századokból.* 2. kötet. Budapest, 46–54.
- „A Rugonfalvi és Szentdemeteri Nyujtódi család”, *Genealógiai Füzetek.* 1903.
- Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950.* Budapest, Arcanum, 2004. szept.
- Antonio, P.: *Transilvania (1584).* (*Fontes Rerum Transylvanicarum* 3.) Szerk. Veress E. Budapest, 1913.
- B. Nagy, M.: „Reneszánsz és barokk Erdélyben”, in *Művészettörténeti tanulmányok.* Bukarest.
- Balogh, J.: „A székely város a 16–17. században”, in T. Faragó (szerk.) *Studia Miskolcinsia, Város és társadalom a XVII–XVIII. században.* Miskolc, 1994.
- Balogh, J.: „A székely társadalom az 1614. évi összeírás tükrében”, in C. Fazekas (szerk.) *Társadalomtörténeti tanulmányok.* Miskolc, Bíbor Kiadó, 1996, 75–80.
- Balogh, J.: „Összetartó erők és leváló elemek a 17. századi székely társadalomban”, in: *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok.* Miskolc.

- Balogh, J.: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század második felében*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2005.
- Balogh, J.: „Lippai András, a székely hadnagy története. Székely nemesi karrier a 17. században”, *Századok*, 4., 973–984.
- Balogh, J.: „Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában”, in K. Papp, & A. Jeney-Tóth (szerk.) *“Frigy és békesség legyen...” A bécsi és a zsitvatoroki béke*. Debrecen, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat közös kiadása, 2006. 119–130.
- Balogh, J.: „A székely nemesség helyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a Liber Regius oklevelei alapján”, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis*. Miskolc, E Typographeo Universitatis, 2008, 335–362.
- Balogh, J.: „A székely társadalom Bocskai István korában” in Z. Horváth (szerk.) *Publicationes Universitatis Miskolcensis*. Sectio Philosophica Tomus XIII. - Fasciculus 2. kötet. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2008, 9–20.
- Balogh, J.: „Báthory Gábor székelypolitikája”, in A. Ulrich (szerk.) *A Báthoriak kora (A Báthoriak és Európa)*. Új sorozat 3. kötet. Nyírbátor, Báthori István Múzeum, 2008, 187–198.
- Balogh, J.: „Székely nemesi karrierlehetőségek II. Rákóczy Ferenc szabadságharca idején”, in E. Tamás (szerk.) *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján*. Sárospatak, 2008.
- Balogh, J.: „Székelyudvarhely városi elitjének kialakulása a 16–17. század fordulóján”, In *Urbs, Magyar Várostörténeti Évkönyv*. 1. kötet. Budapest, 2008, 313–316.
- Balogh, J.: „A székely társadalom Báthory Gábor korában”, in K. Papp, A. Jeney-Tóth & A. Ulrich (szerk.) *Báthory Gábor és kora*. Debrecen, 2009.
- Balogh, J.: „A székelyek Szapolyai Erdélyében” in Z. Horváth (szerk.) *Publicationes Universitatis Miskolcensis, sectio philosophica*. Tomus XIV. - Fasciculus 3. kötet. Miskolc, E Typographeo Universitatis, 2009, 15–30.
- Balogh, J.: „A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16–17. század fordulóján” *Történelmi Szemle*, 3. 2009, 333–353.
- Balogh, J.: „Egy rendhagyó székely karrier: Bögözi András” in *Csaba királyfi elárult népe. Székely konferencia 2009. október 2–3*. Erdély-történeti könyvek 8. kötet. Debrecen, az Erdély-történeti Alapítvány kiadványa, 2009, 57–69.
- Balogh, J.: „Székely karrierlehetőségek a kora újkor kezdetén”, in K. Papp, L. Püski (szerk.) *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. Debrecen, 2009, 47–56.
- Balogh, J., Horn, I.: „A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története”, *Századok*, 142. évf. 2008, 849–896.
- Barta, G.: *Az erdélyi fejedelemség születése*. Budapest, 1984.

- Bartók, I.: „A gyulafehérvári fejedelmi udvar és az ifjú Báthory Zsigmond”, in Á. R. Várkonyi (szerk.) *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Budapest, 1987.
- Benczédi, G.: *Torockói papok*. 26. kötet. Keresztény Magvető, 1891.
- Benda, K. (szerk.), G. Kenéz (ford.) *Bocskai István: levelek*. Budapest / Bukarest, Európa Könyvkiadó / Kriterion Könyvkiadó, 1992.
- Benkő, E. – Demeter, I. – Székely, A.: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Kolozsvár, 1997.
- Benkő, E., Székely, A.: *Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön*. Budapest, 2008.
- Benkő, J. *Hidvégi báró Mikó Ferenc és históriája. Hon és Külföld 1842. 1842.*
- Bethlen, F.: *Erdély története*. Szerk. T. Kruppa, ford. A. Bodor. Budapest / Kolozsvár, 2004.
- Bocskai, I. *Levelek*. Budapest / Bukarest, 1992.
- Bodor, G.: „Az 1562 előtti székely nemzetiségi szervezetről”, *Történelmi Szemle*. 1983/2.
- Bónis, G.: *Magyar jog–székely jog*. I. kötet. Kolozsvár, Kolozsvári Tudományos Könyvtár, 1942.
- Bónis, G., Valentiny, A.: *Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602)*. Kolozsvár, 1947.
- Borsa, G., Hervay, F. (szerk.) *Régi magyarországi nyomtatványok. Res litteraria Hungariae vetus operum impresso–rum. I–III*. Budapest, 1983.
- Borsos, T.: *Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek*. Bukarest, 1972.
- Connert, J.: *A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig*. Kolozsvár, 1901.
- Connert, J.: *A székelyek alkotmányának históriája, különösen a XVI. és a XVII. században*. Székelyudvarhely, 1906.
- Csetri, E.: *Bethlen Gábor életútja*. Bukarest, 1992.
- Dán, R.: *Eőssi András és az erdélyi szombatosság genezise*. Irodalomtörténeti közlemények. 1975.
- Dán, R.: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Humanizmus és reformáció 13. kötet. Budapest, 1987.
- Dániel, G.: *A Vargyasi Dániel család eredete és tagjainak rövid életrajza*. Budapest, 1896.
- Demény, L.: *Székely felkelések a XVI. sz. második felében*. Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1976.
- Demény, L.: *A székelyek és Mihály vajda. 1593–1602*. Bukarest, Kriterion, 1977.
- Demény, L.: „A közszékelyek 1595–1596. évi felkelése” in S. Benkő, S., Demény, L., Vekov, K. (szerk.) *Székely felkelés 1595–1596 előzményei, lefolyása, következményei*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979, 93–119.

- Demény, L.: „Az 1562. évi felkelés”, in Benkő, S., Demény, L., Vekov, K. (szerk.) *Székely felkelés 1595–1596 előzményei, lefolyása, következményei*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979, 59–70.
- Demény, L.: *Bethlen Gábor székelypolitikája*. 1993.
- Demény, L.: „XVI. századi kiadatlan székely összeírások” in *Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára*. Kolozsvár, 1999, 149–164.
- Demény, L., Pataki, J., Tüdös S., K. (szerk.) *Székely oklevéltár. Új sorozat*. Bukarest / Kolozsvár, 1983–1998.
- E. Abaffy, E., Kozocsa, S. (szerk.) *Szamosközy István történetíró kézirata. (Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából)*. Budapest, 1991.
- Egyed, Á.: „A székely hadkötelezettség és hadszervezet, különös tekintettel a XVI. századra” in *Székely felkelés 1595–1596 előzményei, lefolyása, következményei*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979, 47–58.
- Egyed, Á.: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyszabadtítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914*. Bukarest, 1981.
- Egyed, Á.: „Székely századok. A székelyek rövid története 1848-ig”, in Demeter, L. (szerk.) *Adalékok Barót történetéhez*. Barót, 1999.
- Egyed, Á.: „Bocskai István és a székelykérdés”, in Barta, J., Papp, K. (szerk.) *„Nincsen nekünk több hazánk ennél...” Tanulmányok a Bocskai-felkelés történetéhez*. Budapest, Lucidus kiadó, 2004, 58–64.
- Endes, M.: *Csik-, Gyergyó-, Kászon székek. (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938.
- Erdősi, P.: „Báthory Zsigmond ünnepi arcmása. A fejedelem és a ceremóniák”, *Aetas*, 1995, 24–67.
- Fodor, L.: Adatok a székelyudvarhelyi céhek bomlásának kérdéséhez. Csíkszereda, 1974.
- Fraknói, V., Károlyi, Á. (szerk.) *Magyar Országgyűlési Emlékek*. Budapest, 1874–1917.
- Fügedi, E.: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*. Budapest, 1970.
- Garda, D.: *Székely hadszervezet és faluközösség*. Gyergyószentmiklós, 1994.
- Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. MOL F1 Libri regii.
- Hanuszik, E.: *A székely főnemesek-primorok aranykönyve*. Budapest, 1942.
- Herepei, J.: *Az erdélyi könyvkötészet és nyomdászat történetéhez*. 47. kötet. Erdélyi Múzeum, 1942.
- Herepei, J.: *A Heltai-nyomda sorsa*. 73. kötet. Magyar Könyvszemle, 1957.
- Hodor, K.: *Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése*, Kolozsvár, 1837.
- Horn, I.: „Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)”, in Horn, I. *Tündérország útvesztői*. Budapest, 2005, 89–101.

- Horn, I.: „Bocskai István erdélyi politikusai” in Horn, I. *Tündérország útvesztői*. Budapest, 2005.
- „Önagsága merényleti (Gondolatok egy politikai összeesküvésről)” in Horn, I. (szerk.): *Tündérország útvesztői*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2005, 166–187.
- Horn, I.: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. ELTE BTK Történettudományok Doktori iskola, Budapest, 2005.
- Horn, I.: „Az erdélyi hármastanács kormányzata”, *Századok*, 4. sz., 2006, 883–924.
- Horn, I.: *A hatalom pillérei. Kormányzati formák és a politikai elit változásai Báthory István korában. Habilitációs disszertáció*. Budapest, 2008.
- Horn, I.: *Hit és hatalom. Az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története*. Budapest, 2009.
- Horn, I., Kreutzer, A. & Szabó, A. (szerk.): *Politika és házasság. Menyegzőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből*. TDI könyvek, Budapest, 2005.
- Imreh, I.: *Székelyek a múlt időben*. Budapest, 1987.
- Imreh, I., Pataki, J.: „A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején”, in Benkő, S., Demény, L. & Vekov K. (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Bukarest, 1979, 146–237.
- Istvánffy, M.: *Historia regni Hungariae*. Vienna, 1758.
- Jakab, E., Szádeczky-Kardoss L.: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1994.
- Jakab, E.: *Bogáthi Fazakas Miklós, XVI. Századi magyar theológus és költő*. Keresztény Magvető 15. kötet, é. n.
- Jakó, Z.: *Heltai Gáspár papírmalma*. Magyar könyvszemle 51. kötet, 1961.
- Jakó, Z.: „A székely társadalom útja a XIV–XVI. században” in Benkő, S., Demény, L. & Vekov K. (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 19–34.
- Jakó, Z.: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). I–II*. Budapest, 1990.
- Jakó, Z.: *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történetéhez*. Budapest, 1997.
- Jeney-Tóth, A.: *A kolozsvári fejedelmi udvar összetétele Bethlen Gábor korában*. é. n.
- Kádár, J., Tagányi, K. & Réthy, L.: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. Dés, 1900–1905.
- Kállay, F.: *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*. Nagyenyed, 1829.
- Kazinczy, G.: *Gr. Illésházy István nádor feljegyzései 1592–1603. és Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1595–1613. Bíró Sámuel folytatásával*. 1863.

- Kelemen, L.: *Újabb adattár a vargyasi Daniel család történetéhez*. Kolozsvár, 1913.
- Kelemen, L.: *A fiádfalvi kastély és régi gazdái*. 1925.
- Kemény, J.: *Deductio stemmatographica familiae Petky*. Kolozsvári Akadémiai Könyvtár, é. n..
- Kenyeres, Á.: *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. 1990. Forrás: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>
- Kis, B.: „Erdély régi családai”, *Turul*, 11. 1893.
- Kis, B.: „A Petki család”, *Turul*, 13. évf. 1895.
- Kisgyörgy, Z.: *A vargyasi és olaszteleki műemlék-kastélyok*. Aluta. 1976.
- Klanciczay, T.: „Udvar és társadalom szembenállása Közép-Európában. (Az erdélyi udvar a XVI. század végén)”, in *Pallas magyar ivadéka*. Budapest, 1985.
- Kordé, Z.: *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről*. Csíkszereda, 2001.
- Kovács, A.: *A radnóti várkastély* (215. kötet). Erdélyi Tudományos Füzetek, Kolozsvár, 1994.
- Köblös, Z.: „A hídvégi Mikó család”, in Erdélyi P. (szerk.): *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum Egyesület félézázados ünnepére 1859–1909*. Kolozsvár, 1909.
- Kövári, L.: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1857.
- Kövár, L.: *Erdély történelme*. Pest, 1859–1861.
- Kubinyi, A.: „Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején”, *Századok*, 122., 1988, 147–215.
- Lázár, M.: *Erdély főispánjai*. Budapest, 1889.
- Lázár, M.: *Jegyzetek és adatok a gróf Kemény József Deductio stemmatographica familiae Petky című kéziratí művéhez*. é. n.
- Lázár, M.: *Székely főtisztek 1562-től fogva 1711-ig. (kézirat)*. é. n.
- Lukinich, I.: *Erdélyi Múzeum 1903*. Erdélyi Múzeum, 1903.
- Makkai, L.: *Erdély népei a középkorban Magyarok és románok I*. Budapest, 1943.
- Makkai, L.: „A rendi társadalom kialakulása”, in Barta G. (szerk.): *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 158–214.
- Makkai, L. (szerk.): *Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- Mikó, I., Szabó K. (szerk.): *Erdélyi történelmi adatok*. Mikó Imre, Kolozsvár 1855–1862.
- Nagy, L.: *Hídvégi Mikó Ferenc életrajza* (15. kötet). Keresztény Magvető, 1875.
- Nagy, L.: *A magyar hadsereg és hadművészet a harmincéves háborúban*. Budapest, 1972.
- Nathalie, K.: *A székely nemzet konstitúciói és privilégiumai*. Csíkszereda, 2008.
- Oborni, T.: *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd alatt 1552–1556*. Budapest, 2002.
- Oborni, T.: „Néhány megjegyzés a székely széki önkormányzat történetéhez.

- Miklósvárszék 1624. évi privilégiuma”, in *Studia professoris-Professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 2005.
- Oborni, T.: „A fejedelemség-kori erdélyi várostörténet kérdéseiről”, in *Urbs magyar várostörténeti évkönyv*. Budapest, 2006.
- Oborni, T.: Izabella királyné erdélyi udvarának kezdetei 1541–1551. *Történelmi Szemle*, 51. 2009.
- Orbán, B.: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból* (I–IV. kötet). Pest, 1868–1873.
- Pál, J.: *Városfejlődés a Székelyföldön*. Csíkszereda, 2003.
- Pál–Antal, S.: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, 2002.
- Pálffy, G.: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. *Történelmi Szemle*, 3–4., 1999, 331–369.
- Pálmai, J.: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Székelyudvarhely, 1900.
- Péter, K.: *Esterházy Miklós*. Budapest, 1985.
- Petrichevich–Horváth, E.: *A Petrichevich család általános története. Első rész. 1069–1526*. (I. kötet) Budapest, 1934.
- Petrichevich, E.: *Régi magyar végrendeletek. Magyar Családtörténeti Szemle* 10. 1944.
- Petrichevich–Horváth, E.: *A Petrichevich-család történetének regesztái*. Pécs, 1942.
- Pirnát, A.: *Gerendi János és Eőssi András*. Irodalomtudományi Közlemények. 1970.
- Pirnát, A.: *Arisztotelianusok és antitrinitáriusok, Gerendi János és a kolozsvári iskola*. Helikon, 1971.
- Pokoly, J.: *Bogáti Fazakas Miklós naptári följegyzései* (37. kötet). Keresztény Magvető, 1902.
- Pokoly, J.: *Az erdélyi református egyház története*. Budapest, 1904.
- Rugonfalvi Kiss, I.: *A nemes székely nemzet képe*. Debrecen, 1939.
- Sonkoly, G.: *Erdély városai a XVIII–XIX. században*. Budapest, 2001.
- Szabó, K., Szádeczky, L. & Barabás, S. (szerk.): *Székely oklevéltár*. Kolozsvár, 1872–1934.
- Szabó, M., Tonk, S.: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. Szeged, 1992.
- Szádeczky, L.: *Kornýati Békés Gáspár, 1520–1579*. Budapest, 1887.
- Szádeczky, L.: *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576*. Budapest, 1889.
- Szádeczky, L.: *Erdély és Mihály vajda. 1595–1601. Oklevéltárral*. Temesvár, 1893.
- Szádeczky, L.: *A vargyasi Daniel család* (13. kötet). Erdélyi Múzeum, Kolozsvár, 1896.
- Szádeczky-Kardoss, L.: *Folyóiratok*. Erdélyi Múzeum Egyesület, 1894.

- Szádeczky-Kardoss, L.: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.
- Szamosközy, I.: *Erdély története. (válogatás)*. Szerk. Sinkovits, I. Ford. Borzsák, I. Budapest, 1981.
- Szentgyörgyi, M.: *Jobbágyterhek a XVI–XVII. századi Erdélyben*. Budapest, 1962.
- Szilágyi, S.: *Báthory Gábor fejedelem története*. Pest, 1867.
- Szilágyi, S. (szerk.): *Erdélyi országgyűlési emlékek (I–XXI.. kötet)*. Budapest, 1875–1898.
- Szilágyi, S.: *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*. Budapest, 1879.
- Szilágyi, S. (szerk.): *Szamosközy István történeti maradványai 1566–1603*. MHHS 28. kötet. é. n.
- T. Orgona, A.: *A göncruszakai Kornisok. Két generáció túlélési stratégiái az erdélyi elitben (1546 k.–1648)*. PhD disszertáció. Budapest, 2007.
- Thaly, K. (szerk.): *Történelmi kalászatok 1603–1711: a vargyasi Daniel-család irattárában levő, legnagyobbbrészt eredeti kéziratok*. Pest, 1862.
- Tonk, S.: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Bukarest, 1979.
- Trócsányi, Z.: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Budapest, 1980.
- Tüdösné Simon, K.: *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*. Kolozsvár, 1998.
- Várfalvi Nagy, J.: „Székely Mózes”, in. *Századok*, 3., 1869, 526–545.
- Várkonyi, G.: „Kolozsvár–Isztambul–London, 1594”, in Frank, T. (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Budapest, 2004.
- Vass, M.: *Székely Mózes erdélyi fejedelem életrajza*. Budapest, 1897.
- Vass, M.: „Péchy Simon három levele”, in. *Történelmi Tár*. 1905.
- Vass, M.: *Kornis Borbála és szombatos pöre*. Keresztény Magvető, 1906.
- Vass, M.: *Bogáthy Miklós külföldi tanulása*. Erdélyi Múzeum, 1907.
- Vass, M.: „A homoródszentpáli Kornis család”, in. *Turul*. 1909.
- Vass, M. (szerk.): *Székely oklevelek a XVI. századból*. Történelmi Tár, Új folyam 40. kötet. 1910.
- Vass, M.: *Kornis György külföldi tanulása*. (47. kötet). Keresztény Magvető, 1912.
- Veress, D. (szerk.): *Emlékezetül hagyott írások: Erdélyi magyar emlékirók*. Kolozsvár, 1983.
- Veress, E. (szerk.): *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. I–II*. Monumenta Transilvanica, olozsvár, 1944.
- W. Kovács, A.: „A cegei Wass család története (16–20. század)”, in. *Erdélyi Múzeum*. (3-4. kötet) 2004.
- W. Kovács, A., Valentiny, A.: „A Wass család cegei levéltára”, in. *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3*. Kolozsvár, 2006, 25–157.
- Zoványi, J.: *A reformáció Magyarországon 1565-ig. (Reprint)*. Budapest, 1986.

ÁBRAJEGYZÉK

1. ÁBRA. A DANIEL CSALÁD BIRTOKAI 1614-BEN	45
2. ÁBRA. VARGYASI DANIEL PÉTER KAPCSOLATI HÁLÓJA BARDÓC SZÉKBEN A 16. SZÁZAD VÉGÉN	49
3. ÁBRA. A DANIEL CSALÁD BIRTOKAI 1576-BAN	53
4. ÁBRA. KORNIS MIKLÓS BIRTOKAI	59
5. ÁBRA. KORNIS MIKLÓS GYERMEKEI	60
6. ÁBRA. KORNIS MIHÁLY BIRTOKAI	61
7. ÁBRA. KORNIS FARKAS BIRTOKAI	69
8. ÁBRA. A KORNIS-PETKI ROKONSÁG	73
9. ÁBRA. A KORNIS – LÁZÁR ROKONSÁG	75
10. ÁBRA. A KORNIS - ERDÉLYI ROKONSÁG	78
11. ÁBRA. A KORNIS-HARINNAI-BETHLEN ROKONSÁG	80
12. ÁBRA. A BETHLEN – KORNIS ROKONSÁG	81
13. ÁBRA. BIRTOKOK 1614-BEN	86
14. ÁBRA. A KORNIS KLIENTÚRA BIRTOKAI A KORNIS BIRTOKOKKAL EGYÜTT A 17. SZÁZAD ELEJÉN	87
15. ÁBRA. KORNIS FARKAS ÉS BETHLEN KRISZTINA GYERMEKEI	94
16. ÁBRA. KORNIS FERENC BIRTOKAI	106
17. ÁBRA. A KORNISOK MAROSSZÉKI BIRTOKAI	107
18. ÁBRA. KORNIS MIHÁLY BIRTOKAI 1576-BAN	122
19. ÁBRA. KORNIS FARKAS BIRTOKAI 1576-BAN	123
20. ÁBRA. PETKI MIHÁLY BIRTOKAI 1576-BAN	124
21. ÁBRA. BOGÁTHI BOLDIZSÁR BIRTOKAI 1576-BAN	125
22. ÁBRA. EÖSSI ANDRÁS BIRTOKAI 1576-BAN	126
23. ÁBRA. DÁNIEL PÉTER BIRTOKAI 1576-BAN	127
24. ÁBRA. GERÉB JÁNOS BIRTOKAI 1576-BAN	128
25. ÁBRA. UDVARHELYSZÉK LEGJELENTŐSEBB NEMESEINEK BIRTOKAI 1576-BAN	129
26. ÁBRA. KORNIS FARKAS BIRTOKAI 1600 KÖRÜL	130
27. ábra. Bogáti Miklós és Menyhért birtokai 1600 körül	131
28. ábra. Udvarhelyszék legjelentősebb nemeseinek birtokai 1600 körül	132
29. ábra. Kornis Ferenc birtokai 1614-ben	133

30. ábra. Balássy Ferenc birtokai 1614-ben	134
31. ábra. Geréb András birtokai 1614-ben	135
32. ábra. Petki Jánosné birtokai 1614-ben	136
33. ábra. Péchi Simon birtokai 1614-ben	137
34. ábra. Dániel Mihály birtokai 1614-ben	138
35. ábra. Udvarhelyszék legjelentősebb nemeseinek birtokai 1614-ben	138
36. ábra. Báthory Gábor kiváltságolásai	144
37. ábra. Báthory Gábor kiváltságolásai székek szerint	146
38. ábra. Báthory Gábor birtokadományai a székely nemeseknek	146
39. ábra. A székek legjelentősebb nemesei széken belüli jobbágyaik alapján	155
40. ábra. Udvarhelyszék elitjének kapcsolati hálói	158
41. ábra. Balássy Ferenc birtokai 1614-ben	162
42. ábra. Dániel Mihály birtokai 1614-ben	162
43. ábra. Geréb András birtokai 1614-ben	163
44. ábra. Kornis Ferenc birtokai 1614-ben	163
45. ábra. Péchy Simon birtokai 1614-ben	164
46. ábra. Petky Jánosné birtokai 1614-ben	164
47. ábra. Bögözi Andrásnak az eddig ismert forrásokból rekonstruált családfája	181
48. ábra. Bögözi András birtokai az 1610-es években	190
49. ábra. A Geréb család birtokai Udvarhelyszéken a 17. század kezdetén	202
50. ábra. Geréb András birtokai Udvarhelyszéken a lustrák alapján (1614, 1627)	202
51. ábra. Petki Jánosné birtokai 1614-ben	210

NÉV ÉS HELYSÉGMUTATÓ

- Ábránfalvi Pál, 182
Agyagfalván, 113
Alard Ferenc, 116
Alárd Ferenc, 66
Algyógy, 17
Almás, 118
Ambrus István, 186
Andochy Lőrinc, 113
Andocsi Lőrinc, 113
András Geréb, 200
Andrásfalván, 66, 76, 105
Andrással, 171, 175
Andrássy, 115
Andrássy Márton, 19, 21, 42, 195
Andrássy Péter, 66, 116, 175
Anglia, 90
Angliában, 92
Anna, 48, 119, 182
Antalfy Máttyás, 113
Apaffy Ferenc, 16
Apor, 15, 24, 34, 39, 159, 177, 184
Apor család, 15
Apor Lázár, 159, 177
Apor Lukács, 205
Aporok, 166
Baczoni Andrásnál, 34
Bágy, 66, 68
Bágyban, 118
Balassa Imre, 19
Balassa Menyhárt, 80
Balassa Menyhért, 141
Balassákat, 166
Balassi Ferenc, 93, 113
Balási Ferenc, 120, 147, 152, 160, 161
Balási Ferencet, 147, 152, 154
Balási Mihály, 160, 161
Balassi Mihálynak, 177
Balassy Ferenc, 113
Balássy Ferenc, 52, 53, 91, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 109, 110, 134, 153, 154, 160, 189, 229, 230
Balássy Ferencnek, 154
Balássyak, 185
Balástelkén, 63
Balázs, 41
Balogh, 1, 57
Balogh Judit, 193
Bálványos, 16, 21
Bándi-tó, 62
Bádon, 62
Bándot, 62
Bánffy Druziána, 79
Bánffy Farkas, 16, 66, 80, 81, 208
Bánffy Ferenc, 16, 92
Bánffy Fruzsina, 79
Bánffy György, 81
Baranyai Decsi János, 92
Barcsay András, 94, 95
Barcsay Boldizsár, 62
Barcsay Boldizsárnak, 60
Barcsay Borbála, 61, 62
Barcsay Borbálát, 61
Barcsay Borbálával, 60
Bardóc, 41, 46, 49, 52

- Bardóc fiúszék, 48, 53
Bardóczfalván, 44
Bardócszék, 41, 52, 55, 56
Bardócszéken, 45, 46
Barlabásky Lénárt, 14, 141
Baróton, 54
Basa, 38, 159, 184
Basa Balázs, 38
Basa Balázsné Zsófia, 38
Basa Péter, 159
Basta, 32, 33, 50, 84, 85, 96, 148, 153, 168, 188, 198, 213
Báthori Gábor, 143
Báthori István, 28, 30
Báthori Kristóf, 30
Báthori Zsigmond, 31, 120
Báthory, 40, 46, 117, 166, 183, 185
Báthory András, 93, 95, 211, 212
Báthory Boldizsár, 93, 211
Báthory Gábor, 11, 31, 52, 54, 99, 100, 101, 102, 108, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 166, 188, 199, 221, 222, 226, 227
Báthory Gábornak, 140, 154, 160
Báthory Gábort, 140
Báthory Gábortól, 171
Báthory István, 16, 57, 63, 65, 67, 68, 72, 73, 76, 81, 90, 115, 116
Báthory Istvánhoz, 67, 89
Báthory Istvánnal, 12, 196
Báthory Istvánt, 207
Báthory Kristóf, 65, 81, 89, 208, 209
Báthory Kristóftól, 66
Báthory Zsigmond, 33, 40, 70, 89, 90, 92, 93, 95, 97, 98, 118, 140, 166, 195, 211
Bazédon, 60, 78
Bécsben, 213
Bedő István, 51, 52, 161, 199
Begessy János, 113
Begröli István, 52
Bekes, 116, 196
Bekes Gáspár, 63, 66, 76, 82, 84, 115
Béldi, 42, 52, 165
Béldi Kelemen, 56, 159, 161, 199
Béldi Kelemen,, 199
Béldi Pál, 21, 206
Béldi Pált, 13
Belgrádból, 97
Belső-Szolnok, 59, 78, 151, 203
Bene Balázs, 145
Benedek Geréb, 194
Benedekffy István, 113
Benedekffy Péter, 113
Benedekfi János, 113, 156
Benedekfi Jánost, 154
Benkő, 25, 26, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 201
Benkő Elek, 25, 26, 193, 194, 196, 197, 198
Benkő Elekkel, 194
Bereczken, 71
Bereczket, 119
Bertalan Kovács, 70
Béta, 208, 209
Bétában, 209
Bétára, 207
Bethlen, 11, 16, 31, 32, 33, 34, 35, 50, 54, 55, 77, 79, 80, 81, 82, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 108, 109, 112, 140, 148, 154, 155, 157, 161, 166, 167, 171, 189, 199, 200, 201, 207, 209, 213, 221, 222, 227, 229
Bethlen Anna, 82
Bethlen Elek, 16
Bethlen Farkas, 91, 93, 213
Bethlen Gábor, 11, 31, 32, 34, 54, 55, 92, 95, 97, 98, 99, 101, 103, 105, 108, 109, 112, 140, 155, 161, 166, 189, 199, 200, 201, 209, 213, 221, 222, 227
Bethlen Gábornak, 31, 54, 167

Bethlen Gábortól, 157, 171
 Bethlen Gergelynek, 80
 Bethlen György, 79, 80
 Bethlen István, 55
 Bethlen Istvánnal, 54
 Bethlen Klára, 92
 Bethlen Krisztina, 92, 94, 96, 98, 207
 Bethlen Krisztinának, 77, 82
 Bethlen Péternek, 55
 Biczak Mátyás, 70
 Bikli Borbála, 59
 Bikli János, 59, 75, 79
 Bíró Akadács Mihály, 113
 Blaskó János, 15
 Bocskai, 43, 50, 112, 114, 120, 165
 Bocskai István, 11, 57, 97, 98, 99, 112, 113, 120, 140, 142, 166, 167, 203, 213, 227
 Bocskai Istvánnak, 214
 Bocskai Istvánnal, 89, 93, 147
 Bocskai-felkelés, 51
 Bodó Ferenc, 16
 Bodoni Balázs, 31
 Boér, 45, 46, 48
 Boér György, 45, 47, 48
 Bogádfalvi Mihály, 173
 Bogárdfalvi Mihály, 173, 175
 Bogárfalva, 168, 173, 176
 Bogárfalván, 170, 172
 Bogárfalvára, 173
 bogárfalvi, 175
 Bogártfalva, 168
 Bogáthi, 112
 Bogáthi Boldizsár, 114
 Bogáthiakkal, 119
 Bogáthy, 43
 Bogáthy Boldizsár, 60, 76
 Bogáthy Boldizsárhoz, 76
 Bogáthy Fazekas Miklós, 152
 Bogáthy Gáspár, 76, 89
 Bogáthy Menyhért, 76, 93, 96, 97, 214
 Bogáthy Miklós, 92, 93, 96, 100
 Bogáthyak, 44
 Bogáti Boldizsár, 113
 Bogáti Fazakas Miklós, 91
 Bogáti Fazekas Miklós, 91
 Bonfini, 20
 Borbála, 51, 55, 192
 Bordasföld, 65
 Bordos, 65, 83, 105
 Bornemisza Judit, 108, 110
 Bornemisza Juditot, 101
 Borsos, 27, 64, 194
 Borsos Sebestyén, 194
 Borsos Tamás, 27
 Borzond, 65
 Botos utca, 36
 Botos utcában, 37, 38
 Botosban, 38
 Bögöz, 182
 Bögözi, 118, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190
 Bögözi András, 85, 103, 156, 157, 160, 179, 180, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 204, 228, 229, 230
 Bögözi Andrásnak, 192
 Bögözi Andrással, 189
 Bögözi Borbálát, 192
 Bögözi Ferencet, 17
 Bögözi Gergely, 188, 189
 Bögözi János, 113, 182, 183, 184
 Bögözi János Ferenc, 182
 Bögözi Jánosnak, 185
 Bögözi Jánosné, 182, 184
 Bögözi Jánosné Magdolna, 182
 Bögözi Jánost, 182
 Bögöziek, 184, 186, 189
 Bölönben, 54
 Bözödöt, 62

Bözödújfalú, 65, 66
 Brandenburgi Katalin, 54, 55
 Brassó, 13, 95, 96, 119, 185
 brassói, 50, 52, 199
 Brassóra, 35
 Brassótól, 184
 Budán, 14, 59
 Buday Márton, 92
 Cakó Benedek, 16
 Carillo, 90
 Carillo atya, 93
 czegei Wass Domokossal, 203
 Czibak Imre, 16
 Csákány, 46, 195
 Csákány Balázs, 82, 89, 194, 207
 Csákány Balázst, 82
 Csákány Balázssal, 116
 Csákány család, 198
 Csákány György, 82, 114, 196, 197
 Csákányok, 46, 196
 Csáky István, 95
 Csávást, 62
 Cseffei Jánossal, 116
 Cserehát, 37
 Csereháton, 38
 Csernátonból, 50
 Csicsókeresztúr, 16
 Csík, 24, 159, 161, 177
 Csík- Gyergyó- és Kászonszéken, 177
 Csíkban, 14, 60
 Csíkdánfalva, 144
 Csíki László, 175
 csíkrákosiBarthó Istvánnak, 143
 Csíkszék, 140, 161
 Csíkszékben, 21, 148, 150, 214
 Csíkszékbeli, 19, 24
 Csíkszentkirályon, 195
 Csíkszereda, 149
 Csipécs, 65
 Csókfalván, 147
 Csonka János, 214
 Csöbön, 65, 153
 Csögfalván, 65
 Daczó Anna, 48
 Daczó László, 159
 Daczó Margittal, 206
 Daczó Pál, 206
 Dakó Gergely, 70, 118
 Dán, 102
 Dán Róbert, 102
 Daniel, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 54, 55, 56, 198
 Dániel, 21, 34, 40, 42, 57, 91, 93, 103, 104, 108, 110, 113, 127, 138, 142, 154, 156, 160, 161, 162, 194, 230
 Daniel család, 40, 46
 Daniel családot, 46
 Daniel Ferenc, 48
 Dániel Ferenc, 113
 Daniel Ferencnek, 55
 Dániel Ferencnek, 42
 Daniel János, 55
 Daniel Jánosnak, 55
 Daniel klientúrát, 51
 Daniel Mihály, 50, 51, 52, 54, 55, 190, 199, 215
 Dániel Mihály, 34, 110, 138, 154, 160, 161, 162, 230
 Daniel Mihálynak, 53
 Dániel Mihálynak, 103, 154
 Daniel Mihályt, 51, 54, 214
 Dániel Mihályt, 154
 Daniel Miklós, 41
 Daniel Péter, 41, 42, 43, 46, 49, 50, 51, 55
 Dániel Péter, 21, 113, 115, 156
 Daniel Péternek, 42, 44, 48
 Dániel Péterrel, 93
 Daniel Pétert, 46
 Daniel-birtokok, 50
 Danielek, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 51, 52, 53, 185

Danielekkel, 45
 Daniel-klientúra, 46
 Darabont utca, 32, 37
 Darócz, 15
 Dávid Ferenc, 91
 Décsfalva, 76
 Demény, 223
 Demeter, 84, 168
 Demeter Ferenc, 168
 Ders, 209
 Dersben, 44, 209
 Dersi János, 148, 159
 Dersre, 207
 Derzs, 208
 Déva, 140
 Dobóban, 44
 Doboka, 78, 81, 102, 203, 219, 220, 221
 Doboka vármegye, 203
 Doboka vármegyében, 205
 Dorottya asszony, 204
 Drakulya Borbálát, 61
 Drakulya Lászlóhoz, 62
 dúlók, 119
 Ecseden, 99
 Egrestőn, 62, 63
 Egyed, 2, 19, 25, 193
 Egyed Ákos, 19, 193
 Enyedi György, 213
 Eössy Andrással, 91
 Erdély, 17, 18, 19, 22, 25, 44, 112, 115, 119, 142, 143, 150, 152, 166, 169
 Erdélyi, 9, 14, 16, 27, 40, 41, 61, 62, 64, 68, 77, 78, 79, 81, 141, 165
 Erdélyi Fejedelemség, 9, 27, 141, 165
 Erdélyi Katalin, 78
 Erdélyi Márton, 14, 141
 Erdélyi Miklós, 78, 81
 Erdélyi Sára, 62, 68, 77, 78, 79, 81
 Erdélyi Sárát, 61, 77
 Erdőszentgyörgyön, 62, 65, 66, 104, 147
 Erősdöt, 66
 Erzsébet királynő, 90
 Esztergom, 93, 212
 Fanchali Balázs, 113
 Fancsali János, 172, 173, 174, 175, 176, 177
 Fancsali Jánossal, 172, 175
 Fancsali Jánost, 173, 175
 Fancsali Kelemen, 172
 Farkas, 43, 44, 46, 49, 50, 56, 117, 118, 119, 120
 Farkas Ferenccel, 185
 Farkaslaka, 173
 Farkaslakán, 172, 175
 farkaslaki, 175
 Farkaslaki Mátyás, 175
 Fehér, 41, 42, 45
 Fehér megye, 203
 Fehér vármegye, 76, 204
 Fehér vármegyei, 41, 42, 45
 Felek, 201
 Feleken, 194
 Felső-Rákos, 41
 Ferenc, 41, 42, 44, 48, 50, 55, 182, 189
 Fiatfalva, 197, 198
 Fiatfalván, 193, 195
 Fiatfalvát, 201
 Fogaras, 74
 Fondor Ferenc, 175
 Forgách Simon, 93
 Fosztó, 46
 Fosztó Imre, 47, 118, 154, 156, 187
 Fosztó Imrén, 85
 Fosztó Imrével, 47
 Földvárnál, 16
 Franciaországban, 92
 Fráter György, 29, 58, 194, 223
 Fráter Györggyel, 19
 Futó Istvánt, 208
 Fügedi, 165

Fügedi Erik, 165
 Fülén, 66, 76, 84
 Fületelkén, 60, 62, 63
 Galaczi Tamásnének, 204
 Gálffi István, 186
 Gálffyák, 185
 Gálfi János, 113
 Garda, 193
 Gáspár, 40, 46, 115
 Gáspár János, 159, 160, 161
 Gáspár Jánosé, 148
 Gedő Pál, 70
 Georg Reicherstorffer, 16
 Geréb, 46, 52, 113, 193, 199, 200
 Geréb András, 53, 87, 105, 120, 135, 154, 155, 156,
 160, 161, 163, 189, 193, 198, 199, 200, 201,
 216, 228, 229, 230
 Geréb Andrásnak, 106
 Geréb Andrással, 82
 Geréb Andrást, 54
 Geréb Balázs, 194
 Geréb Benedek, 194, 195
 Geréb Benedeknek, 197
 Geréb Boldizsár, 113
 Geréb Gáspár, 194
 Geréb György, 113, 196, 198
 Geréb János, 113, 115
 Geréb Miklós, 195
 Geréb Miklósnak, 197
 Geréb Miklóstól, 196
 Geréb Péter, 206
 Gerébek, 45, 193, 199
 Gerendi János, 91
 Gerendi Jánoshoz, 91
 Gerendi Jánossal, 79
 Gerendi Zsófiát, 55
 Gergely Györgynek, 173
 Ghicz Jánossal, 89
 Girolton, 204
 Gothart Balázshoz, 70, 119
 Gothart Kovácshoz, 70, 119
 Görgény, 28
 Görgénybe, 212
 Gritti, 17
 Gyárosfalva, 30, 31
 Gyepes, 209
 Gyergyó, 31, 177
 Gyergyószék, 205
 Gyergyószéken, 60
 Gyergyótól, 16
 György Deák, 85
 Gyulafehérvár, 211
 Gyulafehérvár (Alba Iulia, R)), 74
 gyulafehérvári, 116
 Gyulafehérváron, 37
 Gyulafehérvarra, 37, 67
 Haller Gábor, 101, 108
 Harinnai Farkas Farkas, 79, 80, 89
 Harinnai Farkas János, 59, 79
 Harinnai Farkas Jánossal, 59
 Harinnai Farkas Margit, 59, 79
 Harinnai Farkas Tamás, 59
 Háromszék, 11, 24, 31, 50, 51, 52, 54, 56, 142, 159,
 160, 161, 162, 166, 210, 215, 226
 Háromszéken, 50, 53, 60, 142, 148, 161, 177,
 214, 215
 Háromszékig, 16
 Háromszékkal, 50, 142, 214
 Háromszékről, 50
 Havadon, 65
 Havadtőn, 147
 Heidelberg, 92
 Hidegkúton, 108
 Hoggyai György, 85, 187
 Hoggyai Györggyel, 187
 Homoród, 15, 66, 68, 118
 Homoródszentmárton, 66, 70, 71, 119
 Homoródszentpál, 15

homoródszentpáli, 41, 43

Homoródszentpálra, 57

Homoródszentpéter, 209

Homoródújfalú, 66, 157

Homoródvárosfalván, 117

Horn, 43, 57, 117, 165, 197, 207, 211, 213

Horn Ildikó, 43, 117, 165, 197, 211

Horváth, 74, 79, 211

Horváth Kozma, 74

Hunyad, 17, 59, 97

Hunyadi János, 12, 15

Hunyadi Mátyás, 141, 224

Hunyadi Mátyáshoz, 12

Huszár István, 161

I. Ferdinándhoz, 58

I. Rákóczi György, 34

II. János, 83

II. Lajos, 13

II. Rákóczi Györgynek, 145

II. Rudolf, 213

II. Ulászló, 13

Iklódi Domokos, 203

Ilona, 189

Imecz István, 159

Imecs István, 51

Imecs Istvánt, 52

Imre Mester, 36

Imrefy Péterhez, 182

Imrefy Zsófia, 182

Imreh, 38

Imreh mester, 38

Incselen, 63

István, 46, 55, 183, 195

Istvánffy, 16

Istvánnal, 50

Itáliában, 93

IV. Frigyes, 90, 92

Jacobinus Bernát, 91, 92

Jagelló Izabella, 29, 40

Jakab, 201

Jakó Zsigmond, 40

János Kázmér, 90, 92

János Kázmérral, 92

János király, 16, 17, 18

János Zsigmond, 28, 30, 33, 40, 42, 58, 64, 80,
86, 113, 114, 115, 116, 117, 142, 153, 166,
167, 183, 195

János Zsigmonddal, 184, 206

János Zsigmondnak, 64, 142

János Zsigmondot, 64

Jánosfalván, 118

Jánosi, 41, 45, 46, 48

Jánosi családba, 45, 47

Jánosi Péter, 113, 115

Jánosiak, 45, 46

Janus Pannonius, 94

Jeney-Tóth, 54, 201

Jenőfalván, 195

Johannes Connert, 26

Kachay Mihály, 113

Kachay Tamás, 72

Kaczai Antal, 113, 204, 206

Kaczai Mihály, 114

Kaczay Antalt, 183

Kaczay Tamás, 60

Kálnoki, 51, 52, 56, 159, 161, 184

Kálnoki Bedő István, 51

Kálnoki János, 51, 159, 161

Kálnoki Jánost, 52

Kálnoki Péter, 206

Kálnoky Jánost, 160

Kálnokyak, 165

Kamuti Farkas, 177

Karácsonfalván, 118

Karácsonyfalvi György, 84

Kassán, 55

Kászonszék, 144, 159, 161

Kátai Mihály, 215

Katát, 46
Kedei Ferenc, 113
Kedei Kelemen, 113
Kelemen, 52, 113, 159, 160, 161, 172, 173, 199
Kelemen Mihály, 159, 160, 161
Kendi Antalnak, 205
Kendi Ferenc, 38, 151
Kendi Gál, 16, 204
Kendy István, 100
Kendy Sándor, 63, 79
Kendy Sándorral, 89
Kendy Zsófiát, 76
Kerelőszentpál, 46, 72, 84, 116
kerelőszentpáli, 115
Kerelőszentpálnál, 196
Keresztúr, 30, 193, 198, 199, 208
Keresztúrfalva, 197
Keresztúrfalván, 171, 197
Keresztúrra, 213
Keresztúrszék, 45, 73, 82, 195, 208, 228
Keresztúrszéken, 195
Kertész Jánost, 106
Kézdi György, 157, 191
Kézdiszékben, 21
Kibédén, 65, 104
Királyi Könyvekben, 145, 170, 177
Kis, 65, 66, 68, 72, 117, 221, 222
Kisbaconban, 43
Kisbaczonban, 44
Kisgalambfalva, 76, 105
Kis-Küküllő, 65, 68
Kocsis Péter, 197
Kolozs, 59
Kolozs vármegye, 78, 82
Kolozs vármegyében, 63
Kolozsvár, 41, 64, 91, 147
Kolozsvárnál, 16
Komáromi István, 159

Kornis, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 50, 51, 112, 113, 115,
118, 120, 166, 188, 189, 196, 198, 199, 200
Kornis Annát, 93
Kornis Boldizsár, 150, 151, 161
Kornis Borbála, 110
Kornis család, 24, 43, 53, 57, 74, 95, 96, 98, 109,
111, 112, 115, 150, 156, 209, 226
Kornis Farkas, 43, 46, 56, 57, 62, 66, 67, 68, 69,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 82,
83, 84, 85, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96,
102, 104, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 119,
123, 130, 142, 143, 147, 150, 153, 156, 187,
188, 189, 207, 208, 211, 212, 215, 222,
227, 228, 229, 231
Kornis Farkaséhoz, 121
Kornis Farkasnak, 118, 187, 188, 211
Kornis Farkassal, 206, 212
Kornis Farkast, 50, 67, 82, 93, 95, 116, 118, 119,
142, 188, 212, 215
Kornis Ferenc, 49, 53, 61, 70, 87, 88, 96, 99,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 120, 133, 151, 154, 156, 159, 160,
163, 227, 230
Kornis Ferencet, 51, 157
Kornis Ferencnek, 226
Kornis Gáspár, 96
Kornis Gergelyt, 183
Kornis György, 78, 91, 92, 93, 94
Kornis Györgynek, 94
Kornis Ilona, 77
Kornis Judit, 76, 120
Kornis Juditot, 91, 98
Kornis Kata, 75, 76, 119, 152, 221
Kornis Katalin, 75
Kornis Margit, 76
Kornis Mihály, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70,
71, 72, 77, 78, 81, 83, 92, 105, 113, 114,
116, 117, 120, 122, 153
Kornis Mihályhoz, 115, 152

Kornis Mihálynak, 62, 68, 78, 84
 Kornis Mihályra, 62, 63, 107
 Kornis Mihályt, 64, 65, 68, 71, 117
 Kornis Miklós, 19, 57, 58, 59, 60, 65, 67, 71, 72,
 75, 77, 83, 142, 206
 Kornis Miklósnak, 60
 Kornis Miklóstra, 62
 Kornis Zsigmond, 96
 Kornis, Miklós, 42
 Kornis-birodalom, 51
 Kornis-klán, 43, 52, 147, 151, 152, 153, 155
 Kornis-klientúra, 45, 119, 155, 157, 162
 Kornisok, 44, 47, 48, 114, 166, 196, 199
 Kornisokkal, 45
 Kósa család, 35, 39
 Kósa István, 38
 Kósa Mihály, 38
 Kovács, 85, 108
 Kovács Mihály, 85
 Kovacsóczy, 43
 Kovacsóczy Farkas, 78, 92, 93, 94
 Kovacsóczy Farkassal, 89
 Kovacsóczy kancellár, 90, 92
 Kovásznáról, 50
 Köhalom, 18
 Köhalomszékbe, 144
 Kökényberek, 65
 Köpeczen, 54
 Kőrispatak, 65, 70, 119
 Körösön, 161
 köznép, 166, 177
 közszékely, 120, 179
 Krakkóba, 89
 Krasznán, 161
 Krisztina, 182
 Kubinyi, 165
 Kubinyi András, 165
 Kun Antal, 15
 Kún Antal, 21
 Kun János, 148, 159
 Kun Kocsárd, 16, 18
 Kun Kocsárdnak, 17
 Kun Kocsárdot, 17, 18
 Kún Lázár, 21
 KusalyiJakabfi László, 204
 Küküllő, 63, 66, 78, 97, 194, 219
 Küküllőn, 31, 35
 Küküllővár, 16
 Lázár, 16, 21, 24, 41, 58, 60, 65, 74, 75, 76, 78,
 88, 89, 92, 96, 100, 116, 159, 184, 195,
 205, 220
 Lázár András, 21, 88, 89
 Lázár Balázs, 195
 Lázár Farkas, 195
 Lázár Ferenc, 16, 21, 65, 75, 116
 Lázár Ferencet, 17
 Lázár Ferencnek, 75
 Lázár István, 58, 75, 88, 159
 Lázár Istvánhoz, 60, 75
 Lázár János, 159
 Lázár Margitnak, 74
 Lázár Miklós, 78, 220
 Lázár Orsolyát, 205
 Lázárok, 21, 24
 Lengyelfalvi Boldizsár, 113
 Lengyelországba, 89, 94, 95, 212
 Lengyelországban, 213
 Leydenben, 55
 Lippai András, 155, 165, 167, 169, 170, 171, 172,
 173, 174, 175, 176, 177, 178
 Lippai Andrásnak, 169, 170, 173, 175
 Lippai Andrással, 177
 Lippára, 16, 168
 Literáti János, 148
 lófő, 17, 19, 22, 33, 46, 118, 148, 149, 156, 166, 168,
 169, 171, 172, 173, 179
 lófők, 10, 12, 18, 23, 32, 33, 34, 38, 113, 118, 141,

- 148, 162, 168, 169, 170, 174, 175, 177,
179, 180, 185, 187
- lófőstések, 145, 149
- Lokod, 66, 68
- Lokodi Péter, 113
- Lokodon, 118
- Losonczi Bánfi Pál, 195
- Lőrincz János, 171
- Lövete, 66
- Lövétére, 57
- lustra, 33, 53, 120, 148, 169, 170, 185, 186, 189, 190
- Luxemburgi Zsigmondtól, 141
- LyppayAndrasnak, 170
- Magyar Tamás, 38
- Magyarhermányban, 85
- Magyari Tamás, 35
- Magyarzsákodot, 84
- Majlád István, 18
- Makkfalván, 65
- Margit, 40, 48
- Mária Krisztierna, 212
- Márkus Balázs, 113
- Marosvásárhely, 13, 27, 29, 149
- Marosvásárhelyen, 16, 17, 23
- Marosszék, 140, 146, 148, 158, 159, 161, 180, 208
- Marosszéken, 24, 114, 116, 147, 148, 177
- Marosszéket, 147
- Marosszentannán, 78
- Marosszeredára, 213
- Márton, 172
- Márton Deák, 113
- Márton János, 113
- Martonfalván, 161
- Martonos, 186
- Mátyás, 12, 18, 23, 24
- Mattys János, 159, 161
- Mátyus János, 51, 214
- Maylád István, 18, 19
- Medgyesre, 17
- Medici, 90
- Melith Istvánhoz, 211
- Melith Pál, 93
- Mezőszabadon, 78
- Mihálcz Mihály, 42
- Mihály, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 55, 119,
166, 194
- Mihály János, 175
- Mihály vajda, 31, 48, 50, 95, 119, 166, 188, 212, 218
- Mihályfi, 42
- Mihályfi Ferenc, 21
- Mihályfi Tamás, 64, 66
- Mihályfi Tamással, 63
- Mikes, 159, 161, 184
- Mikes Benedek, 159
- Mikes Jánossal, 205
- Mikes Zsigmond, 159
- Mikesek, 166
- Miklós, 41, 116, 165
- Miklósfalván, 182, 185, 186
- miklósfalvi, 180, 182
- Miklósfalvi András, 189
- Miklósfalvi Gergely, 182
- Miklósvárszék, 17, 18
- Mikó, 24, 60, 64, 77, 91, 97, 99, 100, 102, 103,
109, 110, 141, 153, 159, 161, 213, 219, 221,
229
- Mikó Annát, 91, 229
- Mikó család, 161
- Mikó Ferenc, 60, 97, 99, 100, 103, 110, 161, 213,
219
- Mikó Ferenczel, 77, 102
- Mikó Ferencet, 103
- Mikó György, 103, 109, 159
- Mikók, 166
- Mindszenti Benedek, 213
- Mogyorós, 188
- Mohán, 206
- Moldva, 18, 144

Moldvát, 19
 More Gábor, 113, 114
 Musna, 209
 Musnán, 206, 209
 Musnára, 207
 Nagy, 27, 34, 35, 38, 46, 47, 76, 94, 106, 115,
 169, 214, 220
 Nagy Ferenc, 115
 Nagy Máté, 169
 Nagy Miklós, 106
 Nagy Szabó Ferenc, 27
 Nagy Szőcs Máténak, 35
 Nagy Szőcs Mátét, 38
 Nagyajtai Cserei Balázs, 141
 Nagyajtán, 54
 Nagybaconban, 72
 Nagyszombat, 200
 nemesség, 12, 23, 31, 32, 36, 39, 54, 112, 115, 119,
 142, 146, 149, 161, 165, 167, 178, 179, 184
 Némethi Gergely, 161
 Némethy Gergely, 52, 103, 151, 154, 191
 Nicolai Gereb de Zent Mihál, 194
 nobilis, 166, 170, 174, 183
 Nyíró András, 35
 Nyíró Ferenc, 35
 Nyujtódi, 115, 194
 Nyujtódi Demeter, 118, 197
 Nyujtódi Demeter, 16, 84
 Nyujtódi Gergely, 83
 Nyujtódi György, 113, 115, 118, 152, 153
 Nyujtódi György, 83, 84
 Nyujtódi Györggyel, 153, 204
 Nyujtódi Györggyel, 65
 Nyujtódi Györgyöt, 152
 Nyujtódi Pál, 113
 Nyujtódi Pállal, 204
 Nyujtódi Pált, 183
 Nyujtódiak, 153, 183, 185
 Oborni, 26, 40, 48
 Oborni Teréz, 26, 40
 Ojtozi-szorosba, 19
 Oklándon, 118
 Oláh Miklós, 20
 Oláhfaluban, 118
 Oláhfalunak, 144
 Oláhmező, 65
 Olaszteleken, 85
 Orbán, 26
 Orbán Balázs, 26
 Oroszhegy, 170
 országgyűlés, 20, 28, 149, 151
 Osztopáni Perneszy Istvánnal, 197
 Ozdfalván, 187
 Ozdfalvára, 182
 Ozdi Gergely, 159, 194
 Ördög András özvegye, 205
 Padovában, 92, 93, 94
 Pál, 13, 21, 25, 42, 66, 103
 Pál Judit, 25
 Pálffy, 165
 Pálffy Géza, 165
 Pálos, 184
 Papolczon, 161
 Patakfalvi Lukács, 113
 Patóchy Miklós, 16
 Patócsi Miklóssal, 17
 Péchi Simon, 53, 87, 91, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
 104, 107, 108, 109, 110, 120, 137
 Péchi Simonhoz, 76, 98
 Péchi Simonnal, 119
 Péchy Simon, 147, 152, 160, 164, 190, 215, 217,
 221, 228, 229, 230
 Péchy Simonnak, 177
 Péchy Simont, 215
 Pest, 221
 Péter, 16, 21, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 108,
 113, 127, 161, 165, 195, 204, 218, 228
 Péter Katalinnak, 165

Peter Stuys, 92
 Péter vajda, 16
 Petki, 43, 44, 50, 113, 115, 185
 Petki Bálint, 113
 Petki Domokos, 203
 Petki Farkasné, 159
 Petki Ferenc, 93, 204, 212, 221
 Petki Gábor, 205, 206
 Petki Gábornak, 205
 Petki György, 203, 204, 211
 Petki Györgynek, 204
 Petki János, 50, 52, 73, 76, 91, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 100, 102, 108, 120, 191, 206, 211, 212,
 214, 218, 220, 222
 Petki Jánoshoz, 119
 Petki Jánosnak, 212
 Petki Jánosné, 53, 120, 189
 Petki Jánosnének, 209
 Petki Jánosra, 203, 212
 Petki Kata, 207
 Petki Katalinnal, 72
 Petki László, 206
 Petki Margit, 75
 Petki Mihály, 67, 73, 81, 89, 91, 113, 114, 116, 117,
 124, 206, 207, 208, 209, 210, 211
 Petki Mihálynak, 207, 208
 Petki Mihályt, 114
 Petky János, 142, 143, 149, 150, 151, 154, 161, 167
 Petky Jánoshoz, 152
 Petky Jánosné, 160
 Petky Jánosra, 150
 Petky Jánossal, 153
 Petky Mihály, 195
 Petkyek, 151, 195, 196
 Petrichevich Horváth, 211
 Petrichevich Horváth Kozmának, 211
 Petrovics Péter, 58
 Petrovics Pétert, 58
 Piac utca, 36
 Piac utcában, 37
 Piac utcához, 36
 Piac utcán, 35, 36, 38
 Piac téren, 31, 36
 Prázmáron, 15, 21
 primipilus, 174
 primor, 16, 19, 23, 24, 40, 43, 54, 113, 116, 142,
 148, 166, 170, 179, 185, 187, 188, 191
 primori, 9, 15, 21, 24, 41, 42, 44, 50, 114, 118, 119,
 141, 142, 148, 155, 166, 177, 179, 180, 182,
 183, 184, 192, 194
 primorok, 9, 10, 15, 21, 22, 24, 33, 40, 42, 45, 51,
 53, 113, 114, 115, 141, 148, 179, 180, 183,
 186, 188, 189, 191, 192, 196
 Pujon, 204
 Rác György, 199, 214, 215
 Radnót, 76, 97
 Radnóton, 109
 RaduSerban, 199
 Rákóczi, 43
 Rákóczi Zsigmond, 150, 152, 153, 166, 203
 Rákóczi Zsigmonddal, 142
 Rákóczi Zsigmondnak, 143
 Rákóczi Zsigmondtól, 147
 Rava, 65, 83, 105
 Recsenyédén, 64, 86, 104, 185
 Recsenyédet, 64
 Recsenyédi Benedek, 182
 Recsenyédi Borbála, 62
 Remetén, 63, 67, 104
 Rétoni János, 206
 Rudolf császár, 97
 Rugonfalvi Kiss, 140
 Sábodot, 84
 Sándor Barabásné Orsolya, 175
 Sándor Mihály, 19
 Sándos János, 14, 141
 Sárd, 201
 Sarmasággy Zsigmond, 213

Sárospatak, 16
 Sárváry Miklós, 16
 Sebestyén András, 174
 Segesvár, 18
 Segesvár, 36
 Segesvárszékbe, 36
 Segesvárt, 214
 Senyei Pongrácot, 149
 Sennyey Pongrác, 100
 Sepsiszékbe, 60
 Sepsiszentgyörgynek, 13
 Siger János, 207
 Sófalván, 170
 Sombory Sándor, 92
 Somkerek Erdélyi Ferenc, 16
 Somlyai Báthori István, 16
 Sonkoly, 25
 Sonkoly Gábor, 25
 Stuys, Peter, 92
 Szabó, 27, 35, 36, 37, 220
 Szabó Istvánt, 38
 Szabó Tamás, 35, 36, 37
 Szabó Tamásnak, 37
 Szabó Tamásról, 36
 Szabó Vazul, 38
 Szádeczky, 15, 22, 26, 32
 Szádeczky-Kardoss Lajos, 22, 26, 32, 41
 Száldoboson, 44
 Szamosközy, 92, 94
 Szamosújvár, 78, 201, 213
 Szapolyai János, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 24,
 58, 141, 225
 Szapolyai Jánosról, 12
 Szapolyai Jánost, 14, 16, 141
 Szárazajtán, 54
 Szász János, 171
 Szatmár, 93
 Szatmárt, 18
 Szeben, 17
 Szederjes, 201
 Szederjesen, 194
 Székely, 9, 16, 21, 34, 50, 53, 77, 78, 88, 93, 94,
 95, 97, 98, 100, 109, 112, 119, 153, 165,
 201, 212, 213, 219, 221, 223, 228
 Székely Mózes, 34, 50, 88, 94, 95, 97, 100, 119,
 153, 212, 213, 221, 228
 Székely Mózes., 88
 Székely Mózesnek, 77, 228
 Székely Mózesrel, 213
 Székely Pál, 16
 Székely Pált, 16
 Székelybánja, 10
 Székelyderzs, 73, 208
 Székelyderzsén, 85, 151
 Székelydobón, 85
 Székelyföldön, 9, 12, 21, 40, 41, 43, 50, 112, 118,
 140, 141, 142, 148, 151, 152, 155, 166, 169,
 176, 177, 184, 185, 191, 192, 212
 Székelykeresztúr, 25
 Székelykeresztúron, 14, 196
 Székelymagyaros, 76
 Székelymuzsna, 73, 208
 Székelyszáldoboson, 85
 Székelytámadt, 10
 Székelytámadt, 26, 29, 30
 Székelyudvarhely, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 38, 39,
 105, 150, 191
 Székelyudvarhelyen, 32, 190, 191
 Székelyudvarhelyről, 14, 46
 Székesfehérvárra, 16
 Szénaverősen, 63
 Szent György, 17
 Szentannán, 65, 76, 105, 149
 Szentdemeteren, 65, 84, 115, 152
 szentdemeteri, 115
 Szentegyed, 203
 Szenterzsébeten, 109
 szenterzsébeti, 147

Szentimre, 30, 31
Szentimrén, 66, 76
Szentimrét, 37, 149
Szentlélek, 171
Szentléleken, 171
szentlélekiMatthis Jánosnak, 143
Szentmártonban, 118
Szentpálon, 64, 67
Szerémi György, 12
Szigethy Pál, 62, 63
Szilágyi, 221
Szina, 16
Szombatfalvát, 37
Szombatfalvi Gergely, 113
Szováta, 66
Szőcs Máté, 35
Szulejmán, 64
Szunyogszegi Fruzinának, 183
Tamás, 37, 38, 64, 72, 105
Tamássy Ferenc, 21, 42
Tatár Petronellával, 197
Telegdi Esperesség, 28
Telegdi Mihály, 82
Telegdi Mihálynak, 30
Telegdy Mihályt, 197
Temesvárról, 97
territoriumVargyasiense, 55
TerritoriumVargyasiense, 48
Thiboldi Györggyel, 189
Tholdalagi Mihály, 159
Tholdalagi Mihály, 161
Thurzó Imrének, 200
Tiboldi György, 85, 103, 156
Tiboldi Györggyel, 187
Tiszántúl, 18
Torboszlón, 66, 76
Torda, 14, 147, 152
Tordán, 14
Tordára, 18

Tórh Mihály, 159
Török Lőrinc, 36
Török Lőrincnek, 38
Trauzner Lukács, 91
Tüdös, 165, 166
Tüdös S. Kinga, 165, 166
Udvarfalván, 68, 78, 117
Udvarhely, 29, 30, 31, 32, 72, 81, 116, 147, 149,
174, 195
Udvarhelyen, 33, 38
Udvarhelyhez, 30, 32, 37
Udvarhelynek, 29
Udvarhelyre, 30
Udvarhelyszék, 11, 18, 28, 29, 40, 52, 82, 113, 115,
117, 129, 132, 139, 147, 155, 158, 160, 161,
162, 179, 187, 189, 191, 206, 208, 210, 212,
213, 215, 216, 220, 226, 228, 231
Udvarhelyszékben, 146, 147
Udvarhelyszéken, 9, 11, 15, 51, 53, 57, 58, 65, 67,
76, 88, 102, 104, 106, 116, 120, 121, 144,
147, 148, 154, 155, 176, 177, 182, 196, 203,
204, 208, 216, 220, 222
udvarhelyszéki, 43, 45, 46, 49, 52, 55, 113, 115, 117,
119, 120, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 183,
193, 199, 200
Udvarhelyszéknek, 41, 119, 152, 208
Udvarhelyszékről, 19, 204, 211, 215
Ugron, 34, 39, 53, 120, 154, 155, 156, 160, 161,
189, 199
Ugron Pál, 53, 102, 105, 120, 154, 155, 156, 160,
161, 189, 199, 217, 230
Ugron Tamás, 206
Ugron Tamáshoz, 205
Ugronok, 156, 185
Újfalun, 118
Újfalvával, 106
Vadasdon, 65, 66, 104
Vágási Imre, 113
Vajai János deák, 159

Vámosudvarhelyt, 66
Váradi Kis Pál, 66, 117
Váradi Kis Pál deák, 117
Várcán, 63
Vargyas, 43, 48
vargyasi, 40, 41, 44, 46, 48, 50, 55, 56, 198
vargyasi Daniel, 41, 42, 44, 48, 199, 214
Vargyasi Dániel Mihály, 34
vargyasi Dánielek, 113
Vargyason, 43, 44, 45, 47, 48, 118
Vargyast, 46
Vas Balázs, 16
Vasasszentivánon, 203
Vass, 60, 61, 77, 116
Vass Miklós, 60, 61, 77
Vécs, 74, 211
Veress, 194
Vitéz Mihály, 142
Víz-Szilvás, 203
Wass Balázs, 204
Wass család, 211
Wass Domokos, 203
Wass Ferenc, 92, 93
Wass György, 78, 211
Werbóczy, 21
Zágonyban, 161
Zalasdi Miklós, 94, 95
Zalasdi Miklóst, 96
Zavatha mezeje, 66
Zsákod, 153
Zsigmond, 40, 42, 43

